

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÇAĞDAŞLAŞMANIN İTİCİ GÜÇLERİ

**Prof.Dr.
C.E. BLACK**

**Doç.Dr.
M. Fatih Gümüş**

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI
Genel Yayın No. : 273
Sosyal ve Felsefî
Eserler Dizisi : 27

**Türkçe Yayın Hakları Kùltür Yayınları
İş - Türk Limited Şirketi'nindir.**

**"The Dynamics of Modernization"
adlı kitabın İngilizce aslından
Çeviren : Fatih GÜMÜŞ
Kapak Düzeni : Fahri KARAGÖZOĞLU
Birinci Baskı : 5.000 Adet**

Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Ltd. Şti. 1986 - ANKARA

Prof. Dr. C. E. BLACK

Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Türkçe baskıya önsöz

Çağdaşlaşma çalışmaları toplumların geleneksel, tarımsal, kırsal bir yaşam biçiminden akılcı, endüstriyel, kentsel bir yaşam biçimine değişimiyle ilgilenir. Bu kitabın 20 yıl önce yayınlanmasından beri, toplumsal kalkınmanın yorumuna ilişkin bu yaklaşıma büyüyen bir ilgi olmuştur. Japon bilim adamları bu konuyu yaygın olarak yazmışlar ve ilk defa 1976 yılında Zuou Enlai tarafından ortaya atılıp yakın zamanda da Deng Ziaoping tarafından uygulanan “4 Çağdaşlaşma” kavramı Çin Halk Cumhuriyeti’nin ana politikası haline gelmiştir. Bunun gibi Hindistan ve özellikle Latin Amerika, Almanya, İtalya ve İspanya’da çağdaşlaşma çalışmaları oldukça dikkat çekmiştir.

Toplumsal kalkınmanın karşılaştırmalı çalışmaları, çağdaşlaşma çalışmaları açısından özellikle iki önemli konuyla ayrılır. Birincisi bilgi artışı, politik gelişme, ekonomik büyüme, toplumsal hareketlilik ve kişisel değişimin birbirleriyle ilişkisi üzerine olan vurgulamadır. Bir çok çalışma, bu etkenlerin biri ya da öbürü üzerinde durur, ancak onların birbirlerine olan bağımlılığını gözden geçirir. Örneğin çağdaş bilgi, siyasal katılımın genişlemesi, eğitimin yaygınlaşması ve kişisel değerlerin değişmesini kabul etmeden ekonomik büyüme olamaz. Bu günlerde Alman bilim adamları tarafından ülkelerinin 1930’lu ve 1940’lı yıllardaki acıklı öyküsüne ilişkin yürütülen başlıca açıklamalar, Almanya’nın uygun siyasal gelişim olmadan bir ekonomik büyüme geçirmiş olmasında birleşmektedir. Bunun benzeri İran’da Şah Muhammed Rıza Pehlevi’nin düşüşü konusunda öne sürülen açıklamalardır.

Çağdaşlaşma çalışmalarında ikinci dikkate değer konu ise çağdaşlaşma öncesi toplumların farklı geçmişlerinin önemini vurgulanmasıdır. İlk kalkınma çalışmaları ileri Batı toplumlarının, bütün bireyleri için birer model olduğunu iddiaya ve bu toplumların “Batılılaşma” ve “Avrupalılaşma” uğruna kendi kültürel geçmişlerini terketmelerine yönelikti. Ancak, çağdaşlaş-

ma çalışmaları açısından Batı kurum ve değerleri, çağdaşlaşmaya karşı mücadelesinde Ortaçağ Batısının sahip olduğu, garip ön koşulların uyarlanmasıdır. Sonradan kalkınan toplumların karşılaştığı sorun aslında sadece gerekli olan Batı kurum ve değerlerinin ödünç alınması değil, kendi geleneksel yapılarının çağdaş olgulara uyarlanmasıdır. Toplamlar nasıl çağdaş fikirleri kendi farklı dillerinde ifade edebiliyorlarsa; ekonomik büyüme, siyasal gelişme ve toplumsal hareketliliğin ortak hedeflerini de kendi kurumları aracılığıyla elde etmeğe çalışabilirler. Doğal olarak ödünç alınacak çok şey vardır. Toplum kendi bilim ve teknolojisini yaratamaz. Ancak, çağdaş değişimi uygulamanın kurumsal yolunu yaratırken, her toplum mümkün olduğunca kendi geçmişine dayanmalıdır. Bu nedenle, çok farklı olan tarihsel deneyimleri nedeniyle, çağdaş toplumların birbirlerine yakın düzeyde kalkınma gösterdikten sonra bile, kurumsal yapıları açısından farklılık göstermeleri beklenir.

Bu kitabın Japon, Çin, Vietnam, İspanyol, Portekiz, İtalyan ve Hollanda dillerine çevrilmiş olup, şimdi de Türkçeye çevrilmesi çok uygundur. Türkiye, çağdaş gelişmenin önkoşullara ilişkisine örnek olduğundan, çağdaşlaşma çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır. Sayıca az olan bir kaç toplumla birlikte Osmanlı İmparatorluğu da etkili bir merkezi hükümet geçmişine ortaktır ve Batı kurumlarının Türk gereksinimlerine seçilerek uyarlanmasında hayli deneyimi vardır.

Bu geçmiş, 20. yüzyılın en etkili çağdaşlaşma önderlerinden biri olarak tanınan Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen dikkate değer reform programlarının kurumsal temelini teşkil etmiştir.

Prof. Dr. Cyril E. BLACK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	VII
I. ÇAĞDAŞLAŞMA	1
• Giriş: Meydan Okuyan Devrimci Bir Çağ	1
• Çağdaşlaşma	4
• Gelenek ve Çağdaşlık	7
• Çağdaşlaşma Ağrısı	22
II. KARŞILAŞTIRMALI TARİH	29
• Karşılaştırma Yöntemi	29
• Bir Süreç Olarak Çağdaşlaşma	38
• Çağdaşlaşan Toplamların Karşılaştırılması ...	41
III. ÇAĞDAŞLAŞMA POLİTİKASI	47
• Politika ve Çağdaşlaşma	47
• Siyasal Önderlik	52
• Çağdaşlaşmanın Aşamaları ...	56
• Çağdaşlığın Zorlaması	57
• Çağdaşlaştırıcı Önderliğin Sağlamlaştırılması	60
• Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm	64
• Toplumun Bütünleşmesi	67
• Siyasal Çağdaşlaşma Sürecindeki Toplamlar	74
IV. KARŞILAŞTIRMALI ÇAĞDAŞLAŞMA	81
• Karşılaştırma Ölçütleri	81
• Siyasal Çağdaşlaşmanın Yedi Modeli	90
V. ÇAĞDAŞ BİR DÜNYA İÇİN BEKLENTİLER	109
• Çağdaş Dönemde Dünya Politikası	114
• Çağdaş Dünya Üzerine Görüşler	117
• Uluslararası Bütünleşme Modelleri	125

	Sayfa
VI. ÇAĞDAŞLAŞMA VE POLİTİKA	133
● Tarih ve Politika	133
● Çeşitliliğin Boyutları	135
● İstikrarsızlığın Boyutları	139
● Uluslararası Eylemin Temelleri	141
● Uluslararası Bir Anlaşmanın Oluşturulması	146
VII. ÇAĞDAŞLAŞMANIN İNCELENMESİ	
ÜZERİNE BİR KAYNAKÇA DENEMESİ	149
● Değişik Yöntemli Dünya Tarihleri ...	149
● İnsanlığa Duyulan İlgi	153
● Çağdaşlaşma Görüşleri	162
● Karşılaştırma Sorunları	169

Önsöz

Bu kitabı bazı olguları kendime açıklamak için yazmış bulunuyorum. Umarım ki onu benden başkaları da ilginç bulurlar.

Bu incelemenin ilk taslağı çok değişik bir biçimde, 1960 yılı Kasım ayında, Virginia Üniversitesi'nde James W. Richard adına düzenlenen "Karşılaştırmalı Tarih Dersleri" için hazırlandı. Eğer böylesine iddialı bir çağrı olmasaydı bu kitap yazılamazdı.

Konulardan bir kaçının daha önce açıklanan bir özeti Sosyal Bilim Araştırma Kurulu'nca (Social Science Research Council) 1959'da düzenlenen ve Siyasal "Çağdaşlaşma Konferansı" için hazırlanan, "Tarihsel Perspektif Açısından Siyasal Çağdaşlaşma" adlı bir bildiriye yer aldı. Bu çalışmanın bazı yönleri ise 1964 yılı ilkbaharında Princeton Üniversitesi Öğretim Kurulu'nca desteklenen ve Witherspoon adına yapılan derslerde sunuldu. İkinci bölümün birinci kısmı, Aralık 1964'de, Washington'da Amerikan Tarih Derneği'nin Çağdaş Avrupa Tarihi Kolu'nun toplantısında okundu.

Bu kitap üzerindeki çalışmalar Princeton Üniversitesi'nce Tarih Bölümü, İnsan Bilimleri Kurulu ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi aracılığıyla yıllar boyu cömertçe desteklendi. Bu çalışma anılan Merkez'in yardımıyla basımı sağlanan araştırmalardan biri olarak yayımlanıyor.

Stanford'da, Davranış Bilimleri İleri Araştırma Merkezi'nde, Rockefeller Vakfı'ndan alınan bir bağışla yapılan bir yıllık çalışma bana, rahat düşünmeyi gerçekleştiren eşsiz bir ortamda, tarih ile toplum bilimleri arasındaki ilişkileri araştırma olanağı sağladı.

Adları sayılamayacak kadar çok olan dostlarımla ve çalışma arkadaşlarımla düşünce ve yardımlarımdan da yararlandım. Princeton Üniversitesi'nde yıllar boyu yapılan akademik seminerlerde ve özel tartışmalarda ve ayrıca Stanford Üniversitesi ve Hakkaido Üniversitesi'nde 1964 ve 1965 yaz aylarında yürütülen çalışmalarda meslektaşlardan ve öğrencilerden çok değerli uyarı ve eleştiriler aldım.

Mayıs 1966, Princeton Üniversitesi

G.E. Black

Çağdaşlaşma

Giriş : Meydan okuyan devrimci bir çağ

İnsanlığın büyük devrimci dönüşümlerinden birini yaşıyoruz. Bütün dünyanın birbirinden çok ayrı olan toplumlarında insan, hızla gelişen bir bilim ve teknolojinin buluşlarını yaşamın çağlık sorunlarına uygulama yollarını arıyor. Değişikliğin getirdiği modeller insanların durumunu iyileştirme yolunda benzeri görülmemiş beklentiler sunuyor, ama aynı zamanda insanlığı bugüne değin hiç imgelenmemiş (hayal edilmemiş) yıkım olanaklarıyla da karşı karşıya getiriyor. Değişikliğin içerdiği bu güçlerin kavranmaya çalışılması zorunludur; çünkü bu yoldaki bir başarısızlık insanlığı felâkete götürür. Bu devrimsel sürecin denetim altına alınması dünya politikasının merkezî davası olmuş ve uğrunda halkların barışta uğraş verdikleri, savaşta ise yok olmayı göze aldıkları bir temel ilke durumuna gelmiş bulunuyor. Bu dönüşümü insanlığın gönencine doğru yönlendirme girişimi, dünyanın değişik toplumları nasıl etki altına alınırlar, kaçınılmaz olarak nelerin değiştirilmesi zorunludur ve ne pahasına olursa olsun neleri korumak gerekir sorunlarını en açık biçimde anlayanların hakkıdır.

İnsan sorunlarında bugün oluşan değişiklik öyle bir kapsam ve yoğunluktadır ki insanlık böylesini daha önce ancak iki kez yaşamıştır ve bunun anlamı ancak dünya tarihinin bütün gelişimi içinde değerlendirilebilir. İlk devrimsel dönüşüm, yaklaşık bir milyon yıl önce en yüksek memeli hayvanlar sınıfının (primate) binlerce yıl süren gelişmesinden sonra insanların ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. Radyoaktif maddeyi çözümleme yoluyla yapılan tahmine göre, evren'in on ya da yirmi milyar yaşında olduğu ve güneş sisteminin dörtbuçuk milyar yıl önce oluştuğu anlaşıyor. Yaşamın ilkel biçimlerinin görünmesinden önce geçen süre ayrıca ikibuçuk milyar yıl ve insanın ataları bir milyar yıl öncesine değin henüz ortaya çıkmış değiller.

İnsanöncesi yaşam ile insan yaşamı arasındaki ayrımların anlamından dolayı bu son derece yavaş olan sürece bir devrim denebilir ve bu ayrımlar incelendiğinde devrim deyiminin hiç de abartılı olmadığı görülür. İnsanöncesi yaşamı kavramının aracı olarak bugün antropologlar Afrika ve Asya'nın maymun topluluklarını ve öbür primate

toplumlarını inceliyorlar ve onların elde ettikleri bulgular bu iki varlık türünün düzeyleri arasındaki derin ayrımı dramatik bir biçimde ortaya koyuyor. Hernekadar primate'lar toplumsal inceliklerden ve örgütlenme yeteneğinden tümüyle yoksun değillerse de, en ilkel insanların yetenekleri bile onlardan büsbütün ayrı bir nitelik göstermektedir. İlkel insan aletler, silâhlar, barınak ve ulaşım aracı yapabiliyordu sözle yazılı işaretler ve çizgilerle iletişim kurabilirdi güvenlik ve karşılıklı yardım için geniş toplulukları örgütleyebilirdi ve besin maddeleri yetiştirip bunları koruma ve biriktirme yoluyla ve doğayı çeşitli başka yollarla amaçlarına göre evcilleştirerek yazgısını (kaderini) bir ölçüde denetleyebiliyordu. Bu dönüşüm sırasında insan beyninin hacmi ilk hacminin yaklaşık üç katına yükseldi, ve insan aletler kullanmağa başladıktan sonra bu gelişme daha da hızlandı.

İnsanla ilgili işlerde görülen ikinci büyük devrimsel dönüşüm İlkel toplumlardan uygar olanlara geçilmesi idi ve bu dönüşüm yedi bin yıl önce üç yerde, Tigris ve Euphrates (Mezopotamya) vadilerinde, Nil vadisinde ve İndus vadisinde doruk noktasına ulaştı. Daha sonraları, aşağı yukarı aynı önemdeki başka devrimler; büyük bir olasılıkla birbirinden bağımsız olarak, Girit adasında, Sarı Irmak Vadisinde, Orta Amerika'da ve Andean ırmağının birçok vadilerinde meydana geldi. Girit adasının ve Çin'in uygar toplumları beşbin yıl önce, Orta Amerika'nın ve Andean'inkiler ise dörtbin yıl önce ortaya çıktılar. Bu yedi bölgede toprağın yalnızca işlenmesinden örgütlü tarıma, köy ve boy'lardan kent ve devletlere geçiş kesin bir biçim aldı. İlkel toplumlardan çok daha geniş ve daha karmaşık olan uygar toplumların yazılı iletişim sistemleri vardı ama, Orta Amerika ve Andes toplumları daha çok ilkeldiler.

En önemlisi, uygar toplumlar insanın özdeşliğine, onun çevresiyle olan ilişkilerine ve deneylerin onlara öğrettiği derin gerçeklere ilişkin olan ve dinsel inançlarda dile getirilen ileri kavramlara sahiptiler ve bunlar insanın bütün anlayış gücünü aşıyorlardı. Bu ilk dinlerde su toprak ve bol verimle ilgili ortak bir kaygı vardı ve o zamanın bilinen dünyasında içsel olan sonrasız doğruların algılanmasını dilegetirmek üzere çeşitli soyut simgeler kullanılıyordu. Bu anlayış düzeyi öyle bir ussal davranışı yansıtıyordu ki artık ilkel insanda olduğu gibi önemli bilgi artışları yüzbinlerce yılı gerektirmiyor ve bu bilgiler insanla ilgili işlere daha önceleri hiç bilinmeyen bir değişiklik ve dahası bir istikrarsızlık gücü kazandırarak canlılık içinde geliyordu. Birkaç yüzyıl içinde uygar toplumlar kendi niteliklerini değiştirdiler ve hızla geliştiler, ne varki bazan karşılaştıkları sorunların üstesinden gelemediler.

Yedi büyük uygar toplumun ikisi, Hint ve Çin toplumları, başlarına gelen değişik birçok şeye karşın varlıklarını günümüze dek sürdürdüler ve bunların yaşamları, Hindu, Budist ve Konfüçyus dinlerinde dilegeldiler. Orta Amerika ve Andes toplumları dağıldılar ve ardılarında önemli bir iz bırakmadan özümlediler. Geriye kalan üç toplum - Mezopotamya, Mısır ve Girit uygarlıkları - yüzyıllar boyunca temel özelliklerini yitirmeksizin birbirleriyle karışıp birbirlerini etkileyen sonraki toplumlara kendi bilgi ve kurumlarını aktardılar. İnsanın ve çevresinin temel doğasına ilişkin ayrımlı kavramları simgeleyen en geniş anlamıyla bu seçici özellik en soyut bir düzeyde şu büyük dinlerde yansımaktadır : Doğu ve Batı biçimleriyle Yahudi, Yunan - Roma, İran, Hristiyan ve İslâm dinleri. Bu toplumlar gözlemcinin ilgisine ya da bakış açısına göre, uygarlıklar olarak, kültürler, dil grupları ya da siyasal veya ekonomik sistemler olarak çeşitli oluşumlar içinde de algılanabilirler.

İlk uygar toplumların bu ardıları aynı sorunlarla karşılaşmadıkları gibi karşılaştıkları sorunları çözmede de aynı başarıyı göstermediler. Neden bazılarının başarılı, bazılarının başarısız oldukları bugün bile kurgusal (spekülâtif) bir konudur; ne var ki sorun'un temelinde yatan neden herhake toplumsal bütünleşmenin ilkesi olarak işleyen geleneksel değerler modelinin korunması ile geleneksel değerler sisteminin gözden geçirilmesini gerektiren bilgiye uyarlama işlevi arasında ve yaşamın sürdürülmesi için kurulması zorunlu olan, duyarlı dengeyi koruma işinde önderlerin yetersiz kalmalarıdır. Bu toplumları birbirinden ayıran şey, din, dil, yazın, sanat ve müzikte açıklanan geleneksel kurumların yaşam'a özel bir biçimde uyarlanmasıdır. Bunların ortak noktaları hepsini aşağı yukarı aynı teknolojik düzeylerde tutan çevrelerine değgin genel kavrayış durumları ile ağırlıkla geçmişten alınan ve pek küçük ölçüde nesnel deneyime dayalı bilgi karşısındaki davranışlarıdır. Bu geleneksel toplumlar birarada yaşayıp birbirlerini etkilediler, ama hiçbirinin bilgi ya da güç üstünlüğü öbürlerini egemenlik altına alacak düzeyde değildi.

Çağdaş dönemdeki değişme süreci kapsam türü açısından insan-öncesi yaşam'dan insan yaşamı'na ve ilkel toplumlardan uygar toplumlara geçişlerdeki kapsam türüyle aynı niteliktedir insanla ilgili sorunların ele alınışında bu süreç büyük devrimsel dönüşümlerin en dinamik olanıdır. Çağdaş dönemin özelliği, bilimsel devrimden buyana ve insanlığın tümünden istenmekte olan bu bilginin benzersiz bir çabayla yaşama uyarlanmasıdır. İnanç, bilimin şaşırtıcı boyutlarda gelişmesidir. İnsan toplumsal yaşamda nitelikçe ilk kez dünyasal boyutlara varan olanak ve tehlikelerin farkına varıyor ve bu olanakları

kavrayıp tehlikeleri aşma zorunluğu insanın karşılaştığı en büyük hapsaplaşma çağrısı oluyor.

Bu inceleme çağdaş dönemdeki bu değişme süreciyle, insan sorunlarının büyük devrimsel dönüşümlerinden biri olan bu süreçle ilgilidir. Bu bölümde evrensel bir geçerliliği olduğu kabul edilebilen çağdaşlığın özellikleri ortaya konmakta ve geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanması sürecinde toplumların karşısına çıkan sorunlar genel olarak incelenmektedir. İkinci bölüm çağdaş dönemde insanın tüm deneylerine ilişkin genellemeleri formüle etmekte kullanılan karşılaştırmalı yöntemle ve buna bağlı sorunlarla ilgilidir. Üçüncü bölüm değişimin bütün toplumlarda görülen bazı temel aşamalarını belirterek, kronolojik açıdan çağdaşlaşmanın gelişimini inceliyor. Dördüncüsü, çağdaşlaşmaya özgü siyasal sorunları göğüslemekte aynı çağın sayısı 170'i aşan toplumlarının yaşadığı deneyi, yedi temel model'e göre karşılaştırma yaparak irdeliyor. Beşinci ve altıncı bölümlerde, bu sürecin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi ve uzak olmayan bir gelecekte doğuracağı siyasal sonuçlar üzerinde duruluyor. Yedinci ve son bölümde, çağdaş dönemdeki insanın gelişimini anlamaya çalışan tarihçi ve sosyal bilimcilerin karşılaştıkları sorunlar ele alınıyor ve çağdaşlaşma üzerindeki çalışmaların bugünkü durumu inceleniyor.

Çağdaşlaşma

Bilimsel devrimden buyana insan sorunlarındaki hızlı değişme sürecini belirten genel bir deyim olarak "çağdaşlaşma" köken yönünden oldukça yakın tarihin ürünüdür, ama aynı çağın bir döneminin niteliğini gösteren bir deyim olarak "çağdaş" sözcüğünün kullanılışı altıncı yüzyılın Ortaçağ Latincesine dek geriye götürülebilir. Önce Lâtince'de daha sonraları İngilizce'de ve öbür dillerde bu sözcük yaşanan çağın ve "geçmiş"i'n yazar ve yazılarını birbirinden ayırdetmek üzere kullanıldı ve yedinci yüzyılda ise "modernity" (çağdaşlık), "modernizers" (çağdaşlaştırıcılar) ve "modernization" (çağdaşlaşma) sözcüklerinin değişik biçimlerde oldukça sınırlı ve teknik bağlamlarda kullanıldığı görüldü. İlk zamanlarda "modern" (çağdaş) sözcüğü çoğu kez bayağı ve basmakalıp gibi aşağılayıcı bir anlamda kullanılırdı ve Shakespeare de deyimini hep bu anlamda kullandı. İngiliz yazarları Fransız devriminin önderlerine "çağdaşlaştırıcılar" olarak yollama yaptıklarında bu sözcüğü kuşkusuz kötüleyici anlamda kullanıyorlardı. Bununla birlikte sözcüğün daha nesnel bir anlamda kullanıldığı da oldu ve Avrupa'nın onyedinci ve onsekizinci yüzyıl tarihçileri Hristiyan kronoloji sistemine göre benimsenmiş dönemleştirmeyi yavaş yavaş bir yana bıraktılar ve eskiçağ, ortaçağ ve çağdaş dönemlere yollama

yapmağa başladılar. Önceleri çağdaş (modern) tarihin İstanbul'un düşmesi ya da Amerika'nın keşfi ile nerdeyse birdenbire -eğer saatli de belirtilmek istenirse, 29 Mayıs 1453'de güneş doğarken, ya da 12 Ekim 1492 saat 14.00'de- başladığı düşünülürdü, ama artık anılan çağın "1500 dolaylarında" başladığı görüşü daha yaygındır.

Geçmiş kuşağın anlayışına göre "çağdaşlık" sözcüğü, teknolojik, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmede en ileri olan ülkelerin ortak özelliklerini belirtmek üzere oldukça yaygın biçimde kullanılırdı ve "çağdaşlaşma" ülkelerin o özellikleri elde etme sürecini belirtti. "Çağdaşlaşma" ilk bakışta -şeyleri daha çağdaş kılma, ya da kendisinden önce geleni izleyen gibi- gereksiz bir yinleme olarak görünebilir, ama bu sözcük Hristiyanlığı ya da sanayi topluma yerleştirme anlamındaki "Hristiyanlaştırma"nın (Christianization) ya da "sanayileşme"nin (Industrialization) kullanılmasındaki örnekten daha gereksiz bir yinlemeyi içermez. Aradaki ayrım şudur: Hristiyanlığın ve sanayiin ne anlama geldiği konusunda genel bir anlayış birliği vardır, oysa "çağdaşlık" henüz geniş ölçüde anlaşılmış ya da benimsenmiş bir anlamı iletmez. Bu bölümün amacı anılan deyiimi açıklığa kavuşturmaktır.

"Çağdaşlaşma" sözü edilen süreci belirlemek için kullanılan tek sözcük değildir. Bu genel anlamda, özellikle gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisini belirtmek üzere, yakın zamanlarda, "Avrupalılaşma" ve "Batılılaşma" sözcükleri kullanılıyor. Bu durum, çok önemli olsa da, sürecin sadece bir parçasıdır ve ne gelişmiş ülkelerin kendi ilk dönüşümlerini, ne de az gelişmiş ülkelerin kendilerinden daha da az gelişmiş olanlar üzerindeki etkisini dikkate almaktadır. O halde, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'nın "Batılılaşma" larından, ya da yirminci yüzyılda Japonya tarafından Mançurya'nın "Avrupalılaştırılma" sından söz edilemez. Başka bir anlamda, "sanayileşme," "sanayi devrimi," "yükselen beklentiler devrimi" kavramları da çok dardır. Bunlar yalnızca ekonomik yönü, teknolojik devrimin hemen doğan sonuçlarını vurgular ve sürecin karmaşıklığını da, herşeyi etkileyen niteliğini de açıklamaz. Öte yandan, "yenileştirme" sözcüğü, yazılı tarihin başlangıcından buyana oluşan bütün değişiklikleri belirtmek üzere kullanıldığı ölçüde, çok daha geniş bir deyimdir. Bununla birlikte o özellikle teknik gelişmeler alanında da kullanılabilir.

Burada kullanılan "çağdaşlaşma" sözcüğü, son yüzyılların bilgi patlamasının sonucunda çağlık bir yenileşme sürecinin aldığı dinamik biçimi dile getirir. Onun özel anlamı hem devingen niteliğinden, hem de insan sorunları üzerindeki etkisinin evrensel oluşundan kaynak-

lanır. Başlangıçta bu kavram toplum nitelikçe değiştirilebilir ve değiştirilmelidir, değişiklik güzeldir yolundaki bir anlayıştan, böyle bir inançtan doğmuştur. Eğer bir tanım gerekliyse, "çağdaşlaşma" tarih boyunca gelişmiş kurumların insanın bilgisindeki görülmemiş artışı yansıtan ve hızla değişen işlemlere uyarlanması süreci olarak tanımlanabilir ve bilimsel devrime eşlik eden bu süreç insanın çevresini denetlemesine olanak sağlar. Bu uyarlanma sürecinin kökenleri ve ilk etkileri Batı Avrupa toplumlarında görülür, ama ondokuz ve yirminci yüzyıllarda bu değişiklikler bütün öbür toplumlara dek uzanır ve bütün insan ilişkilerini etkileyen dünyasal bir dönüşüme yol açar. Siyasal bilimciler "çağdaşlaşma" deyimini çoğu kez sanayileşmeye eşlik eden siyasal ve toplumsal değişiklikler için kullanırlar, ama bir bütünün kendisini oluşturan öğelerin toplamından başka ve üstün olması anlamındaki (holistic) bir tanım sürecin tüm yönlerinin karmaşıklığına ve bunların aralarındaki ilişkilere daha uygun düşmektedir.

Geniş ölçüde benimsenmiş açıklamaların büyük çoğunluğunun kültüre dayalı ya da belirlenimci (deterministic) nitelikte olması çağdaşlaşma sürecini kavrayış çabalarını engellemektedir. Anlaşıyor ki "ilerleme"ye ilişkin liberal görüş Batı Avrupa ve İngilizce konuşan dünya toplumları hakkında doğru diye kabul edilen yanlış bir değişme kavramının bütün dünyayı kapsamasına yol açmış bulunmaktadır. Bütün değişmeyi yalın bir kökensel nedenle ya da harekete geçirici bir etmenle açıklamaya çalışan ve çoğu kez dar görüşlü bir belirlenimcilikle nitelenen başka yaygın görüşler de vardır. Bu kuramların toplumsal sürecin ağır karmaşıklığını ve önceden bilinemezliğini değerlendirmedeki yetersizliğini gösteren özel bir yansımasını verilen şu güvence simgeliyor; bunlara göre temel sorunların çözümü çok yakındır, belki de sadece bir yaşam boyu içindedir, yeterli kuramın gerektirdiği program genellikle kabul edilsin. "Çağdaşlaşma" gibi bir deyimın yararı bunun sadece "Batılılaşma," "Avrupalılaşma," "Sanayileşme," ya da hatta "ilerleme," deyimlerinden daha geniş kapsamlı olmasından ötürü değil, ama kendisine yapılan anlam yüklemelerinden de daha az yıpranmış olmasından dolayıdır.

Onbeşinci yüzyıl İngilteresinin okumuş bir insanı acaba çağımızın Britanyasında neleri doğal bulur ve neleri yadırgar? O, yazılı dili bir ölçüde anlayabilir, dinsel hizmetlerin bazı yönleri ona doğal görünebilir, kendi günündeki büyük mimarlık anıtlarının bazıları hala ayakta ve kırsal yörelerdeki tarımsal yaşamın göze çarpan özelliklerinde hiç olmazsa ilk bakışta öyle büyük değişiklikler görülmez. Ama aslında dönüşüm çarpıcıdır ve onun görüp okuduklarının büyük çoğunluğu tümüyle çok yeni ve anlaşılmaz şeylerdir.

Bu dönüşümü oluşturan süreç belli bir takım kurumların değişen işlevlere uyarlanması açısından tartışmaya konu yapılabilir. Tarihsel perspektif içinde, bu süreçten geçen kurumlar dünya toplumlarının geleneksel kurumları olarak açıklanabilirler. O halde, "geleneksel" ve "çağdaş" sözcükleri göreceli terimlerdir, ama burada özel bir anlamda kullanılmışlardır. Batı Avrupa toplumları için geleneksel olan kurumlar Orta Çağların kurumlarıdır ve çağdaşlığın geleneksel sistemle karşılaşması oniki ve onüçüncü yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Kaba çizgileriyle benzer geleneksel dönemler bütün öbür toplumlarda çağdaşlığın geleneği zorlamasından önce de görülebiliyor. Toplumların enaz gelişmiş olanlarında, geleneksel dönem ta yirminci yüzyıla değin sürmüştür. En erken çağdaşlaşan toplumlarda çağdaşlığın zorlaması aslında içsel nitelikte olduğundan dolayı, bu dönüşüm süreci yüzyıllar boyunca yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Daha sonra çağdaşlaşan toplumlarda bu zorlama gittikçe büyüyen bir dışsal nitelik kazanmış, bu nedenle de daha hızlı ve hatta birdenbire olmuştur. Kuşkusuz bu geleneksel dönemler birbirlerinden ayrılmıştır, kimi durumlarda çok gelişmiş, kimi durumlarda ise yalnızca boy (kabile) düzeyinde kalmışlardır; ama burada ortak etmen şudur: Herbir durumda bunlar tarih boyunca gelişerek çağdaşlığın işlevlerine uyarlanan ve çağdaşlaşmış her topluma kendi ayırıcı niteliğini veren kurumların özel modeli için gereken çerçeveyi oluşturmuşlardır.

Çağdaşlığa özgü özel işlevler bütün insanlığın ortak işlevleri olmaya yöneldiği ölçüde, çağdaş olan, geleneksel olanın çeşitliliğini göstermez, ama bu ortak özellikleri belirlemesi sorunlar yaratır. Bunların en önemlisi şudur: İnsanların büyük çoğunluğunu kapsayan toplumların çok büyük bir bölümü sözü edilen özelliklerin bütünüyle fark edileceği bir düzeye daha yükselmemişlerdir. En ileri ülkeler bile çağdaşlaşmalarını sürdürüyorlar ve bunların hangi niteliklerinin bütün çağdaş toplumlara özgü nitelikler olabileceğini, hangilerinin tek tek toplumları birbirinden ayırdeden özellikler taşıdığını, hangilerinin sadece kültür-kaynaklı özellikler olduğunu insan ancak imgeleme (tahayyül) çabasıyla kestirebilir.

Gelenek ve çağdaşlık

İnsan etkinliğinin bütün yönleri eşzamanlı değişimler içindedir ve çağdaşlaşma süreci öyle karmaşıktır ki onu ağır biçimde çarpıtma tehlikesine düşmeksizin yalın terimlere indirgemek olanaksızdır. Bununla birlikte bu incelemenin amaçları açısından varsayın ki tüm insan etkinlikleri beş yönlü bir çerçeve içinde tartışılabilir: Düşünsel, siyasal, ekonomik toplumsal ve psikolojik. Bellidir ki bunlar aslında

bir kurala göre değil, kolaylık amacıyla kabul edilmiş katagorilerdir ve genellikle bilinen bu terimleri çok kesin biçimde tanımlamaya çalışmak belki de yanıltır. Gene bellidir ki insan etkinliğinin çeşitli yönleri, bunların kategorileştirilmesi ve tanımları nasıl yapılırsa yapılsın, birbirlerinin sürekli olarak etkiler ve bile bile yapılan kaba bir yalınlaştırma dışında bunların ayrı kompartmanlar içinde tartışılması olanaksızdır.

Düşünsel alan : Çalışmaya düşünsel'le başlamak uygun olur, çünkü insanın kendi çevresini bütün karmaşıklığıyla anlayıp denetleme gücünün gelişmesi çağdaş zamanların değişme sürecinde çok yaşamsal bir rol oynar. Gerçekten de, bir anlamda, insan bilgisi dışında çok az şeyin değiştiği açıkça bellidir, çünkü insanın kendi potansiyellerini anlamaya başlamasından önce de fiziksel çevre çeşitliydi ve tarihsel dönemler boyunca insan ve çevresindeki evrimsel değişimler pek önemli olmadı. Tarihçiler Batı Avrupadaki çağdaş bilginin ilk kaynaklarını artık Yunan ve Arap bilginlerinin yazılarıyla karşılaştığı ve bir çok alanlarda sürekli türde yaratıcı çalışmalar yapılmaya başlandığı onikinci yüzyıl rönesansına dek geriye götürürler. Fiziksel ve toplumsal olaylara ussal bir açıklama yolu arama olanağının benimsenmesi bu rönesansın temelidir. Çağdaş dönem üzerinde böylesine güçlü izler bırakan doğa bilimlerinde Yunan ve Arapların ulaştıkları başarı düzeyine Batı Avrupa'da ancak onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda varıldı. Onaltıncı yüzyılda doğanın kavranmasındaki devrimsel gelişme insanın ellerine çok güçlü ve tehlikeli aletler vererek ilerliyordu.

Kuşkusuz bilimsel devrim insanın çevresini kavrayışındaki en dramatik değişikliği hazırlamıştır, ama gerçekte bu olgu kabul edilmiş bulunan davranış yollarının çok daha kapsamlı bir yeniden değerlendirilmesinin sadece bir parçasıdır. Gerçekten, insanın yarattığı bütün düşünceler için kapsamlı bir araştırma yapıldı ve düşünsel etkinliğin bütün alanlarında hızlı dönüşümler oldu. Her kuşak şu ya da bu nedenle önceki kuşağın putlarını devirdi ve değişikliğin bütün bilgileri için geçerli olduğu görüşü genellikle kabul edildi.

Eğer düşünceler alanında düzenli bir gelişme modeli bulunabilseydi ve ampirik deneyim, siyasal düşünce, sanat ve edebiyat ile insanın, Tanrı'nın ve evrenin doğasına ilişkin kurgular (spekülasyonlar) arasındaki karşılıklı etkileşimi gösteren tutarlı bir model bulunabilseydi alınacak sonuçlar çok yararlı olurdu. Karşılıklı etkileşim kesintisizce sürüyordu ve bilgi birikiminin şimdiki karmaşık düzeyine gelmesinden önceki dönemlerde, ayrı ayrı büyük beyinler öğrenimin çeşitli alanlarının sınırlarında yaratıcı çalışmalar yapabiliyorlardı. Yalın

bir model aramaktansa, karşılıklı iletişim ve uyarı amacıyla artan olanaklarla, ama aynı zamanda gittikçe artan bir uzmanlıkla çeşitli yönlerde çalışan bir çok beyin üzerinde durmak gerekiyor. Artık uzmanlık öyle bir noktaya gelmiştir ki değişik alanların ünlü kişileri bile birbirlerinin yapıtlarının doğasını ancak güçlükle anlıyabiliyorlar.

Avrupa tarihçileri insan varlığını kavrayıştaki evrimi Rönesans, Reformasyon ve Karşı Reformasyon, Aydınlatma Çağı ve belki de Materyalizm Çağı olarak belirtmeyi uygun buluyorlar. Böyle geleneksel bir dönemleştirme yararlı bir referans çerçevesi olarak hâlâ varlığını koruyor.

Onikinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla değin bu düşünsel devrimin hemen hemen doğrudan doğruya hep Avrupa'nın ürünü olması çok anlamlıdır. İnsanlığın, ilk çağlardaki Yunanlılara, Araplara, Hintli matematikçi ve astronomlara borçlu olduğu biliniyor. Aynı zamanda Çinde ve Güneydoğu Asya'da bunlara koşut ve katkı niteliğinde gelişmeler oluyordu. Bununla birlikte insan ve madde dünyasını anlamakta gösterilen büyük modern çaba, aslında öbür toplumların da bu büyük serüvene katılmak için gereksindikleri tekniği elde ettikleri ondokuzuncu yüzyıla dek hep Avrupa'da gösterilmiştir. Üniversitelerin ve araştırma enstitülerinin yeryüzünü kuşattığı günümüzde bile, Avrupa'nın ilk düşünsel merkezleri hâlâ bir çok etkinlik alanlarında yeteneğin en büyük birikimine sahip bulunuyorlar. Bu merkezlerle bazı alanlarda yarışan, bazılarında ise onları geride bırakan ülke ve halklar daha çok İngilizce konuşan denizasırlı ülkelerle Avrupa'nın öğrencileri olan Rusya halklarıdır. İşte bundan dolayıdır ki birçoklarına göre çağdaşlaşma "Avrupalılaşma" ya da "Batılılaşma" dır. Bilgi birikimi ve bunu sağlayan ussal açıklama yöntemleri, kuşkusuz çağdaşlaşmanın en yaygın biçimde benimsenen yönleridir ve bunlar zihinsel davranış olarak bu sürecin merkezinde yer alırlar.

Düşünsel devrimin önemli bir ögesi, insanın pratik işlerine bilimin teknoloji biçiminde uygulanması olmuştur. Çağdaş dönemin en tutarlı temalarından biri insanın özdeksel (maddi) yaşamının geliştirilmesi yolunda yeni bilginin sunduğu olanaktır ve bu alanda büyük başarılar görülmüştür. Gerek yapım, taşımacılık, ulaştırma, tarım alanlarında, gerekse tıpta yeni teknoloji insanların işlerini yürütme yöntemlerinde devrimler yaratmıştır. İnsanlık tarihinde ilk kez olmak üzere şu öngörülebilir : Artık herkese yeterli besin, barınma, eğitim ve sağlık hizmeti sağlamak olasıdır ve yoksulluk kesin olarak ortadan kaldırılabılır. Üretimi gittikçe büyüyen miktarlarda çoğalan sadece mal ve hizmetler değildir, aynı zamanda insan başına düşen enerji de sürekli olarak artıyor. Otomasyonla insan çabasına duyulan gereksin-

menin daha da azaltılması hızla ilerliyor ve artık insanın iklimde değişiklikler yapma olanağı tasarlanabilmektedir.

Bilimsel davranış insanın dayandığı yaşam değerlerini bile etkilemiş bulunuyor. Dünyanın yaratılışına ilişkin ilk algılamalara dayalı Tanrıbilim (teoloji) sistemleri ve dinsel inançlar, ölümsüz gerçekleri temsil eden bir imanin yönelişleriyle belli dönem ve kültürlerin bakışını yansıtan yönelişler arasındaki ayrımı yeniden değerlendirmeyi gereksiz bulmaktadırlar. İnançlar ve değerler hep değişirler, ama modern çağda çok önemli bir yaklaşım özellikle vurgulanmaktadır. Değerlerin bu yeniden değerlendirilmesinde insanın gönenci konusunun en önemli sorun olması doğaldır. İnsan varlığının özdeksel koşulların iyileştirme bakımından modern çağın potansiyelleri öylesine büyüktür ki bu sorun öbür sorunların önüne geçmiştir. Tarih ekonomik ve toplumsal konularla gittikçe daha çok uğraşmaktadır. Edebiyatta roman sevilen bir anlatım biçimi olagelmıştır, belki de bunun nedeni modern çağa özgü ve son derece karmaşık sorunların incelenmesine özellikle uygun olmasıdır. Çağdaş edebiyatın büyük yapıtları toplumsal değişimle, geleneksel ve çağdaş değerler arasındaki çatışmalarla ve tutarlı davranış kurallarından özellikle yoksun olan bir dönemde insanın yazgısıyla çok yakından ilgilenmektedir. Bütün bu konularda, insan - onun doğası, mutluluğu ve geleceği - çağdaş düşüncenin başlıca kaygısı olmuştur.

Onikinci yüzyıldan bu yana gelişmesini sürdüren araştırma ruhu ve yöntemlerinin derin ve son derece çeşitli sonuçları üzerinde düşünürken, önemle belirtmek gerekir ki bu alanda en dramatik katkılardan bazıları içinde bulunduğumuz zamanda gerçekleştirilmiştir ve biz bir büyük düşünsel verimlilik döneminde yaşıyoruz. En gelişmiş ülkelerde insan gücünün ve özdeksel kaynaklarının dörtte birinin bütün biçimleriyle bilginin üretilip dağıtılmasına harcadığı ve bu miktarın yüzyılın başındaki oranın üç katı dolayında olduğu hesaplanmıştır. Genellikle dünyada yayınlanmış bilimsel dergi sayısı 1850'de 100.000 dolayında idi. Bu sayı 2000 yılında belki de 1 milyonu bulacaktır. Yayınlanmış kitap sayısı 1450'den beri her yirmi yılda hemen hemen katlanarak artmış ve bugün sayı 30 milyonu bulmuştur; bu artışın izdüşümsel sayısı 1980 için 60 milyondur. İleri ülkelerde bilim alanında çalıştırılanların sayısı daha da hızlı bir tempoyla artıyor. Toplam zaman ve enerji harcamasında bilginin üretilip yayılmasına düşen payın artış oranı elbette zorunlu olarak azalacaktır, çünkü şimdiki tempoyla halkın ve kaynakların tümünü çok geçmeden emmiş olacaktır, ama çağdaş bir toplumda bilgiye duyulan bu ilginin ne denli derin bir ilgi olduğu önemle belirtilmelidir.

Siyasal alan : Çağdaşlaşmanın siyasal sonuçları hem kamusal, hem de özel alanlarda siyasa yapmanın tutarlılaştırılmasında en çarpıcı biçimde ortaya çıkar. Bu tutarlılaştırma kuşkusuz bir ölçüde, ulaştırma ve taşımacılıkta gerçekleşen ve büyüklükleri gittikçe artan girişim ve bölgelerin tek bir merkezden yönetilmesine olanak veren teknik gelişmelerin sonucudur. Ne var ki bu durum, daha çok, gerek kamusal, gerekse özel girişimlerdeki önderlerin denetimi, verimliliği ve üretimi arttırmak amacıyla toplum kaynaklarını seferber edip akılcı biçimde kullanma dileğinden kaynaklanıyor.

Kamusal alanda bu durum, devletin yönetsel organlarının gittikçe artan merkezileşmesi biçimini almıştır. Hernekadar geleneksel siyasal biçimler dünya çevresinde büyük değişiklikler gösterirlerse de, devletin otoritesi geçmişte normal olarak her bir yurttaşa değin ulaşmış değildi. Bu otorite dış saldırılara karşı savunmayla, içeride düzeni korumakla, temel kamu işlerini yürütmekle ve bu işlevleri yerine getirmek için de yeterli miktarda vergi toplamakla sınırlanma eğilimindedir. Çin ve Rusya gibi müstesna ölçüde otoriter ve merkezileşmiş geleneksel devletlerde bile, merkezi hükümetin otoritesi tek tek köylülere ancak dolaylı yoldan ve çeşitli araçlarla ulaşmaktadır. Modern zamanlar öncesinde siyasal iktidar pek çok durumlarda bir çok otorite odaklarıyla paylaşıldı. Krallar, imparatorlar yerel iktidarlara sahip çeşitli kuruluşlara boyun eğdirme ve iktidARlarını ulusal düzeyde pekiştirme başarısını ancak uzun süren bir savaştan sonra elde ettiler. Siyasal çağdaşlaşma tarihinin en dramatik bazı sayfaları iç savaşlarla ilgilidir ve bu savaşların içinde merkezileşmek için bölgesel ve yerel otoriteler arasında çatışmalar olmuştur.

Çağdaş devlet yerel otoritelerin böylece pekiştirilmesinden doğmuş ve sonra iktidarını işlevsel bir düzeyde ve o zamana değin özel ya da yerel kesimde kalmış olan etkinliklere doğru genişletmiştir. Ailenin, köyün, toprak sahibinin, kilisenin ve öbür çeşitli kurumların önceleri kendilerinin yürüttükleri işlevler hep devletin elinde toplanma eğilimi göstermiştir. Bazı toplumlarda yapımcılıkta olduğu gibi hemen bütün eğitim, ulaştırma ve sosyal güvenlik işlevleri devletin elindedir ve öbür etkinliklerin büyük çoğunluğu şu ya da bu biçimde devletin düzenlemesine bağlıdır. İsviçre ve Birleşik Devletler gibi yerel haklar geleneği güçlü olan toplumlarda bile zamanla gelişme merkezi otoritelerin iktidARlarını yerel otoritelerin aleyhine arttırma yönünde olmuştur. O toplumlarda iyice köksalan özel girişim güçlü bir merkezi hükümetle bağdaşmaz değildir ve genellikle üretimin en verimli yöntemidir. Devletin geleneksel olarak büyük bir rol oynadığı, ya da savaşın ve başka yıkımların özel girişimi baltaladığı durumlar-

da çoğu kez çağdaşlamaya devletçiliğin şu ya da bu biçimi eşlik eder. Her iki durumda da devlet öbür kurumların verimlilikle yürütemedikleri işlevleri üstlenme eğilimindedir ve kamu girişimiyle özel girişim arasındaki ilişki belli toplumların geleneksel plânda gelişmiş yeteneklerine göre değişir. Çağdaş devletler bugün genel yönetimin, kamu girişimlerinin ve sosyal güvenliğin giderlerini karşılamak üzere gayrisafi ulusal hasılanın bir çeyreği ile yarısı arasında bir miktarda gelir toplarlar. Oysa geleneksel toplumlarda bu gibi gelirler üretilen zenginliğin yüzde 5'i ya da daha azı kadar olabilir.

Çağdaş bir devletin görece merkezileştirilmiş ve rasyonelleştirilmiş işlevleri, yüksek düzeyde örgütlenmiş bir bürokrasi ile sürdürülen bir hukuk düzeni ve devlet ile toplumun her bireyi arasında yakın bir ilişki var olmaksızın düşünülemez. Gerçekten, bir hukuk sisteminin bireylerce kurulan yasadışı bir yönetimin yerini alması siyasal alanda çağdaşlaşmanın göstergesidir. Çünkü o kocaman işletmeleriyle bir çağdaş yönetimi başka bir temel üzerinde başarıyla sürdürmek olanaksızdır. Yüksek politika düzeyinde keyfi kararlar gene de gereklidir ve daha alt düzeylerde bile bir hukuk sistemi çok çeşitli yeğlemeleri kabul etmektedir, ama bu yeğleme alanı genellikle benimsenmiş ilkelerle daraltılmazsa, çağdaş bir devlet iyi görev yapamaz. Yaşamlarını devlet hizmetine adanmış kişilerle kurulmuş geniş bürokrasilere gereksinme vardır. Çok çeşitli örgütlere uygun örgüt ilkeleri geliştirilmiştir ve çağdaş yönetim yöntemleri ve işletme teknikleri karmaşık politikaların başarıyla uygulanmasını sağlamaktadır.

Çağdaş devlet ve yurttaşları arasında daha yakın bir ilişki kurulması zorunludur, çünkü her şeyden önce devlet toplumun her üyesiyle doğrudan doğruya ilişkiler içindedir. Eğer yurttaşlar devletin rolünü anlamaz ve önemli ölçüde kabul etmezlerse, devlet vergi toplama, dış politika, eğitim, sosyal güvenlik ve başka bir çok konularda işlevlerini yerine getiremez. Ama halkın politikaya katılması çok değişik biçimlerde olabilir. Bireysel haklar alanında çok köklü bir gelenęi olan toplumlarda çağdaş hükümet özellikle demokratiktir. Bütün yurttaşlar siyasal önderlerin ve siyasaların seçimine bir ölçüde katılırlar, bireyin seçim hakkı etkili kamu özgürlükleriyle güvence altına alınmıştır. Başka toplumlarda bu düzen halkın çeşitli biçimlerde aydınlatılması ve propaganda yoluyla sağlanır; genel uyum başka araçlarla elde edilemezse polis yöntemleriyle gerçekleştirilir. Bununla birlikte en sıkı biçimde denetlenen polis devletlerinde bile, halkın gerekli ölçüde kabul ve katılımını elde etmek için propagandaya ve ekonomik özendirilere çok önem verilmektedir. Çağdaş bir siyasal sistem sırf terörle yürütmek olanaksızdır. Çağdaş diktatörler düşünceli

denetleme yoluyla, plebisitlerle ve göstermelik temsil organlarıyla halkın desteğini kazanma yeteneklerine dayanırlar.

Çağdaş toplumlar kendi üyelerinin şu ya da bu biçimde gösterdikleri onaya ve katılıma öylesine bel bağlarlar ki devletin yapısı geniş ölçüde böyle bir onayı kazanma yeteneğiyle belirlenmektedir. Coğrafya, ekonomik yeterlik, ya da güvenlik etmenleri bugüne değin ortaya çıkmış olanlardan çok ayrı siyasal birimleri kabul ettirebilir. Gerçekten de bazılarına göre bugün sadece kıta ya da dünya çapındaki siyasal sistemler bir anlam taşırlar. Bununla birlikte, gerçekte, bir devlet kendisine destek olan temelden daha geniş olamaz; bu temel birçok etmenlerin sonucudur ve bunların en anlamlısı da kuşkusuz yaşanan ortak tarihsel deneyimdir. Örneklerin büyük çoğunluğunda ortak bir dil bu deneyimin başlıca ögesi olmakta ve ulusçuluk çağdaş devletler için karakteristik bir toplayıcı amac işlevini görmektedir. Başka bir çok birliklere bölünmeler sonucunda çözölen bağılılıkların sağlamlaştırılmasında ulusçuluğun en etkili araç olduğı ispatlanmıştır. Ama dil ulusçuluğun ulus birliğinin hiç de tek koşulu, ya da hatta gerekli bir önkoşulu değildir. Bol miktarda çokuluslu devlet örnekleri ya da dinsel veya başka inançlarla kurulmuş devlet örnekleri de vardır. Nitekim, devlet sınırlarının dil ulusallığının ya da başka türden ulusallıkların sınırlarıyla tam olarak çakışması çok az görülür ve bu iki çeşit sınırı birbirine yakınlaştırma çabaları sonsuz çatışmalara yol açmaktadır. Ortak dil geleneklerine sahip olan halk gruplarının ayrı siyasal birlikler oluşturmak amacıyla yerleştirilmeleri olanaksızdır. Bu boşluğu kapatma amacıyla federalizm ve azınlık hakları uğrunda çeşitli ilkeler geliştirilmiş bulunmaktadır.

Halkların görece su geçirmez çağdaş devlet kompartmanları biçiminde örgütlenmeleri şu anlama gelir : İki ya da daha çok devleti içeren örgütlenme sorunlarının gelenek dışı siyasal yöntemlerle çözölmeleri gerekir. Başlıca yöntem, onyedinci yüzyıldan buyana, çağdaş devletlerin bazı tür sorunları şiddetle başvurmaksızın ele almalarını olanaklı kılan uluslararası hukuk ve diplomasi ilkelerinin geliştirilmesi olmaktadır. Bu gelişmenin anlamlı bir yönü —ulaştırma gibi— bir çok devletleri etkileyen uzmanlık işlevlerini ele almak amacıyla uluslararası örgütler ve daha yakın zamanlarda da barışı koruma yolunda daha genel bir siyasal işlevi olan dünya çapında örgütler kurulması olmuştur.

Çağdaş koşullar altında politika yapmayı pekiştirmeye ilişkin gözlemler kamu kesimi için olduğı kadar özel kesim için de geçerlidir. Örneğin bir alanı irdelleyim : Özel girişim bile merkezileşmeye ve bürokratlaşmaya yönelmiş bulunmaktadır. İşletmenin sırf boyutunun

etkenliği konusunda geçerli görüş ayrılıkları vardır ve bir girişimin merkezileşme derecesi zorunlu olarak ve önemli ölçüde kendi etkinliğinin niteliğine bağlı bulunmalıdır. Bazan kamu girişimlerinin yapıları gereği özel girişimlerden daha ağdaş oldukları, çünkü devletin bir toplumun karmaşık ögelerini eşgüdüm içinde bütünleştirmeye daha yatkın olduğu ileri sürülür. Ama deneyim bunu doğrulamış değildir. ağdaşlığa temel olan düşünce verimliliktir ve bir toplumda verimli olan örgütsel biçimlerin başka bir toplumda da mutlaka verimli olmaları gerekmez. Verimlilik bir ölçüde ele alınan etkinliğin niteliğine bağlıdır, çünkü hiç bir ağdaş toplum silahlı kuvvetleri, genel ilk ğretimi, ya da büyük yapı girişimlerini sırf özel kesimle yürütme olanağı bulabilmiş değildir. Bununla birlikte başka türden etkinlilerde verimlilik geniş ölçüde bir toplumun geleneksel kültürüne dayanır. Bazı toplumlar özel girişim işletmeciliğinde yüzyıllar boyunca çok ileri gittiler, oysa bazıları gene yüzyıllarca özellikle kamu yönetimine bel bağladılar, başka türden girişimler için gerekli personeli ya da değer sistemini geliştirmediler. O halde bir toplumda kamusal ve özel girişim ilişkisi o toplumun gelişme düzeyinden çok kültürel kalıtının (mirasının) işlevidir.

Özel girişimin en güçlü biçimde kksaldığı toplumlarda bile üretime ayrılan mülkiyet geniş ölçüde özel mülkiyetten toplu mülkiyete aktarılmıştır. Toplu mülkiyet halinde bunu yönetenlerin malık durumunda olmaları gerekmez ve mülkiyetin kullanılması devletin kamu yararına koyduğu sınırlamalarla daraltılır. retime ayrılan mülkiyetin devletleştirilmesi denetimin olduğu ilkel bir biçimidir ve bu tutum dikbaşlı lordların ve dinsel kurumların mülklerini kamulaştırma yoluyla devleti güçlendirme yollarını arayan kralların döneminde Batı Avrupa toplumlarının özelliğiydi. Gelişmiş toplumlarda üretime ayrılan toplu mülkiyet devlet tarafından - vergileme ve başka düzenleme yollarıyla - aslında devletçi ya da totaliter olan agzelişmiş toplumlarda devletin elindeki mülkiyetten daha sık bir biçimde denetlenmektedir. Öte yandan, tüketim için kullanılan mülkiyetin zgr-girişim toplumlarında devletçi toplumlardakinden daha az denetlenmesi sürüp gitmektedir. Bu konuda çağdaşlığın özelliği, siyasal önderlerce yorumlanan biçimiyle üretken mülkiyetin kamu yararına kamuca düzenlenmesidir. Bu kamusal düzenlemenin - devletçi, sosyalist, ya da komünist toplumlarda olduğu gibi - kamu mülkiyeti yoluyla mı, yoksa yasal denetimlerle mi yapıldığı çağdaşlığın derecesinden çok bir toplumun geleneksel kültürüne, politikanın ve nderliğin getireceği olasılıklara bağlıdır.

Ekonomik alan : Ekonomik gelişme konusu birbirlerine bağlı iki te-

mel işlev olan artırım (tasarruf) ve yatırım açısından tartışılabilir. Geleneksel toplumlar üretilen herşeyi tüketme eğilimindedirler ve böylece yatırım ve gelişme için pek birşey bırakmazlar. Gelişmemiş bir ülkede eğer nüfus üretimden daha hızlı artıyorsa orta düzeyde artırımlar bile bir yarar sağlamaz. Yatırım için kaynakların artırımı kişi başına net bir artıyı gerektirir ve gelişmeyi olanaklı kılan da işte bu artıdır. İki ya da üç yüzyıl önce şimdi ilerlemiş durumda bulunan ülkelerde hızlı bir ekonomik gelişme olduğu sırada bu gelişmenin yararlandığı gelirler ve kişi başına düşen tarım toprağı oldukça büyüktü. Batı Avrupa ülkelerinin gelişmede başı çekmelerinin nedenlerinden biri de kuşkusuz buydu. Bu gelir düzeyleri ve toprak büyüklükleri genellikle bugünün gelişmemiş ülkelerinkilerden birkaç kez daha fazlaydı ve yeni teknolojinin bu görece gönençli ekonomiye uygulanması çok hızlı bir gelişmeye yol açtı. Bu gelişmeye eşlik eden bir uzmanlık düzeyi eskisinden çok daha büyük bir artı üretime ve dolayısıyla de daha büyük artırımlara olanak sağladı.

Zamanla bu uzmanlığın yanısıra büyüyen iç ve dış ticaret geniş bir kaynaklar dizisinin ve halkların görece sağlam yapıli bir ekonomik sistemle bütünleşmesini olanaklı kıldı. Geleneksel bir kırsal topluluk gerçekten kendine yeterli olabilir, böylece besin, giysi ve aletlerinin büyük çoğunluğunu yerel kaynaklardan üretir ve sadece arada bir gezginci tüccardan mal satınalır. Oysa çağdaş bir topluluk bütün çabalarını bir kaç ürüne ayırıp gereksinmelerinin daha büyük bölümünü dışarıdan satınalabilir. Artırımlar ya özel kazançlar ya da kamu vergileri biçimini alabilir ve her iki durumda da artırımların hangi yollarla yapılması gerektiğı konusunda bir çok politika sorunları ortaya çıkar.

Yatırım olgusu kaynaklar ayırmanın tamamlayıcı bir işlevidir. Artırım ve yatırım genellikle aynı kurumlarca yerine getirilir : Hükümetler, bankalar, işletmeler ve bireyler. Yatırım politikası bir ekonominin güçlü yönlerine ve yatırımcının amaçlarına ve tekniğine bağlıdır. Genellikle üretim mallarına - taşımacılığa, hammadde üretimine, fabrikalara ve ağır makinalara - yapılan geniş bir yatırım daha hızlı bir ekonomik gelişme sonucunu doğurur, ama halka vurduğu yük daha ağır olur. Öteyandan, tüketim mallarına yapılan geniş bir yatırım halka yararlı olur, fakat ekonominin üretim gücünü azaltır. Şu da var ki, toplumlar bu konuda sürgit özgür bir seçim yapamazlar, çünkü tüketim mallarına ağırlık verilmesi toplumun görece iyi bir gelişme göstermesine değin olanaklı değildir. Ama her aşamada yatırım modelleri arasında bir seçim yapılabilir ve bu aslında siyasal bir seçimdir. Bazı siyasal önderler üretim mallarının hızla geliştirilmesi uğruna halktan en ağır özverileri istemeyi göze alırlar, oysa başkaları gelişmenin da-

ha ilk aşamalarında bile yaşam staandardında azar azar yıllık gelir artışları sağlamayı yeğlerler.

Çağdaşlaşmanın ekonomik yönü öylesine dramatik bir yöndür ki bu süreç içinde birçokları onu merkezi belirleyici güç olarak görürler. Ama, gerçekte, ekonomik gelişme büyük ölçüde süreç'in entellektüel ve siyasal yönlerine, bilginin artışına ve siyasal önderlerin kaynakları seferber etme yeteneğine bağlıdır. Ne var ki ekonomik gelişmenin bireyler üzerinde kuşkusuz zorlayıcı etkileri vardır. Daha gelişmiş toplumlarda kişi başına düşen gerçek gelirin geçen iki ya da üçyüz yıl içinde on kat, yirmi kat hatta daha fazla yükselmiş olabileceği düşünülüyor. Bu gelişmenin özünde yer alan bilimsel ve teknolojik devrim, çalışmanın makinalaştırılması yoluyla üretimde şaşkınlık verici bir artışa olanak sağlamıştır. Başka alanlarda olduğu gibi, burada da, çağdaş biçimiyle yeniliğin kökleri Orta Çağlara dek götürülebilir, ama bu süreci en dinamik aşamasına getiren etmen ondokuzuncu ve yirminci yüzyılların hızlı sanayileşmesi olmuştur.

Artan uzmanlaşma sonucunda değış tokuş edilen mal ve hizmetler alanı genişlemiş ve devletlerin içinde ve aralarındaki gezi ve ticarete konulan engeller yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu durum kitle üretimi ile beslenen kitle pazarlarının yaratılmasına yol açmış, böylece aynı zamanda hem birim maliyetleri azalmış, hem de çalışmanın saat başı gerçek ücreti artmıştır. Bu genişlemenin tarım üzerindeki etkisi sanayi ve ticaret üzerindekienden daha az olmamış ve makina İnsana her etkinlik alanında yardımcı olmuştur.

Ekonomik alanda gelenek ile çağdaşlık arasındaki ayırım çeşitli nicel ölçülerle grafik olarak gösterilebilir. Birçok eksiklerine karşın yaygın olarak kullanılan bir gösterge olan kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla en ileri ülkelerin bir düzinesinde veya daha çoğunda 800 dolardan 2500 dolara doğru sıralanır. Oysa dünya nüfusunun yaklaşık yarısına sahip olan enaz gelişmiş yirmibeş ülkede kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla 100 doların altındadır. Çağdaş toplumlarda gayrisafi ulusal hasılanın altında birden dörtte birde dek olan bölümü her yıl yeniden yatırımda kullanılabilir, böylece birçok onyılları kapsayan bir dönem boyunca sürekli bir hızlı büyüme sağlanmış olur. Geleneksel toplumlarda ise, tersine, gayrisafi ulusal hasılanın ancak yirmide biri veya daha azı yeniden yatırılabilir ve bazı durumlarda ekonomik gelişme hızı nüfus artış hızından daha yavaştır. Öyle ki onyıllar boyunca halk yavaş yavaş daha da yoksullaşır. Teknolojiyi yararlı biçimde kullanan toplumlarla kullanamayan toplumlar arasında ekonomik düzeyler ve gelişme modelleri alanında varolan bu derin ayırım, hem

bugünün gelişmiş ve gelişmemiş toplumları arasında, hem de o ileri toplumlarla onların yüzyıllar önceki durumları arasında görülebilir. Kaynaklar ve beceriler açısından toplumlar arasındaki ayrımlar öyle bir düzeydedir ki bütün toplumların şimdi en ileri düzeyde olan toplumların gelişme hız ve düzeylerine erişecek güçte oldukları varsayılmaz. Gerçekleri de yirminci yüzyılın ilk yarısında ileri ve gelişmemiş ülkeler arasındaki açık büyümüş bulunuyor. Bu değişik gelişme eğilimlerini açıklamaya çalışırken ekonominin ötesinde siyasal, toplumsal ve psikolojik etmenlere bakılması gerekir.

Toplumsal alan : Derin toplumsal değişmeler çağdaşlığın düşünsel, siyasal ve ekonomik yönlerine hem eşlik etti, hem de bunları tamamladı. Bu süreç sırasında, birçok kuşaklar boyunca büyük çoğunlukla köylülerin oluşturduğu yönetim, sanayi ve ticaret alanlarında çalışanların nüfusun yüzde onunu aşmadığı toplumlarda öyle bir değişiklik olacaktır ki birkaç kuşak içinde artık kırsal kesim küçük bir azınlık olarak kalacaktır. Kentlere yönelen olağanüstü bir göç mesleklerdeki bu değişikliğe eşlik eder, birkaç kuşak içinde kentlerde yaşayanların oranı nüfusun dörtte üçünü veya daha çoğunu bulabilir. Bu kentleşme genellikle aileyi normal olarak tarımsal yaşamla kaynaşmış olan büyük akrabalık birimlerinden, sadece ana-baba ve küçük çocuklardan oluşan çok daha küçük bir çekirdek aileye doğru değiştiren anlamlı bir dönüşüme yol açar. İleri toplumlardaki coğrafi hareketlilik de çok daha fazladır ve nüfusun beşte bir kadarı her yıl mesleki istemleri karşılamak üzere bir yerden başka bir yere gidebilir.

Bu eğilimler gelir, eğitim ve fırsatlar açısından oldukça eşitleyici etkilerle birlikte görülür. Ne var ki toplumsal ya da siyasal işlevlerde böyle eşitleyici bir durum görülmez ve gerçekte bu gibi ayrımların ortadan kalkacağı da kuşkuludur. Bireylerin doğal yeteneklerinin önemli ölçüde ayrımlı olmaları bir yana, bir toplumun işlevsel gereksinimleri de, en yüksek düzeydeki yaratıcı önderlikten tutun da, davranışın güdülmesi ve sokakların temizlenmesi gibi aynı ölçüde gerekli, ama daha az dramatik olan görevlere dek uzanan büyük bir çeşitlilik gösterir. Çağdaşlaşmanın rasyonelleştirici eğilimlerinin duyduğu gereksinme aynı düzeyde eşitleyici olmaktan çok fırsatları eşitlemektir. Böylece bir toplumun üyeleri kendi yetenek ve eğilimlerine en uygun rolleri bulacaklardır. Her toplumda önderlerin - ya da bazan denildiği gibi "seçkinlerin" - formasyonları ve yetiştirilmeleri son derece önemli bir konudur.

Çağdaşlaşma; geleneksel toplumlarda okuyup yazmanın, nüfusun küçük bir oranından, gerçekten herkesin okuyup yazabilmesine doğru yaygınlaştırılmasını da içerir. Eğitimin böylesine genişleyerek bazı

toplumlarda bütün nüfusun orta eğitimi tamamlaması ve ilgili yaş grubunun üçte bir kadarının da daha yüksek düzeyde örgün eğitim görmesi noktasına varması, bilginin elde edilip yayılmasında bir devrime yolaçmıştır.

Erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkiler de belirgin bir değişikliğe uğruyor. Çünkü çağdaş döneme gelinceye değin kadınların statüsü, halkın büyük çoğunluğunun geçiminin eniyi biçimde erkeklerce yapılabilen ağır işlere bağlı olması durumuna dayanıyordu. Bedensel çalışmanın yerini yavaş yavaş makinalı çalışmanın, bürokratik ve düşünsel çalışmanın alması, bu çağlık işlevsel eşitsizliği büyük ölçüde azaltarak, yüzyıllarca benimsenmiş olan ilişkiler modeline meydan okumuş bulunmaktadır. Kadın erkek ilişkilerindeki bu değişiklik sorunlarla yüklüdür ve bunları çözmek üzere gerekli kurumsal çalışmalar görece ileri toplumlarda ancak şimdilerde önemle yürütülmektedir. Kadınların kurtuluşunda başlıca araç olan eğitim onlara mesleki, yönetsel ve bürokratik işler hazırlamaktadır Aynı zamanda, kadınların hukuksal ve toplumsal statüsü onlara erkeklerinkine eşit fırsat ve sorumluluklar vermeye yöneltilmiş bir dönüşüm sürecinden geçiyor.

Konuyla ilgilenen kişiler birçok alanlardaki gelişmeleri çok çeşitli araçlarla izleyebilirler. İletişim ağının bu gelişimi toplumun bütünleşmesine büyük katkıda bulunur ve çok ayrı yöndeki toplum öğeleri arasında sıkı bir bağlılığın sürdürülmesini sağlar. Çağdaş toplumlarda her 1000 nüfus başına yılda 250-500 gazete düşer, ülke içindeki mektuplaşma sayısı yılda 100-350'yi bulur, her 1000 nüfusa düşen radyo sayısı 250-950, televizyon sayısı 50-300 ve yılda kişi başına düşen sinemaya gidiş sayısı da 10-25'dir. Geleneksel toplumlar yüzyıl ya da daha öncesinde bu iletişim olanaklarından hiçbirine sahip değillerdi. Bugün bile bunlara sınırlı bir ölçüde sahip bulunuyorlar.

Makinalaşmanın sağladığı yardımdan ötürü, besin ürünleri yetiştirilmesi için nüfusun sadece küçük bir oranı yeterlidir. Oysa daha eski zamanlarda tarım işleri nüfusun büyük bölümünü meşgul ediyordu. İleri toplumlardaki çeşitli meslekler arasında gerek gelirler, gerekse çalışma koşullarındaki ayrımlar büyük ölçüde azalmıştır. Nitekim, işçilerin rolü artık çok daha küçük oranlardadır, çünkü önceleri adale gücüyle yapılan işleri gün geçtikçe daha artan ölçüde makinalar üstleniyor. Bu gibi toplumlarda nüfusun yarıdan fazlası, (tıp, hukuk din gibi) uzmanlık isteyen mesleklerde, hizmet kesiminde ve bürokratik işlerde çalışıyor bu nedenle de kol işçiliğinin rolü azalıyor.

Çağdaş tıbbın bir sonucu olarak sağlığın gelişmesi de aynı ölçüde çarpıcıdır. Geleneksel toplumlarda doğum ve ölüm oranları normal olarak yüzde 3 ile 4 arasındadır ve uzun dönemler boyunca görece sabit kalma eğilimindedir. Çağdaş hekimlik ve sağlığın gelişmesiyle birlikte ölüm oranı hızla düşmekte, buna karşılık doğum oranı çok daha uzun dönemler boyunca yüksek düzeyde kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, dış baskıların ve aile içindeki değişikliklerin sonucu olarak, doğum oranı önemli ölçüde düşmekte ve nüfus artışı daha yavaş olmaktadır. Oysa, daha önceleri, Avrupa'nın nüfusu 1800' de 188 milyon iken 1914'e değin 462 milyona yükselmiştir. Daha sonra gelisen ülkelerde, çağdaş tıbbın etkisi çok daha güçlü biçimde duyulmakta, ama doğum oranı geleneksel ölçüleri sürdürmekte, öyle ki nüfusları görülmemiş bir hızla artmaktadır. Çağdaş toplumlarda canlı doğan her 1000 çocukta ölüm ancak 16-30 gibi küçük sayıda, ortalama ömür ise 70-75 yıl gibi yüksek bir düzeydedir. Geleneksel toplumlarda bu oranlar çocuk ölümleri için 100-225 gibi yüksek bir sayıda, ortalama ömür ise 25-50 yıl gibi düşük bir düzeydedir. Çağdaş toplumlarda her 500-1000 kişiye bir doktor, geleneksel toplumlarda her 10.000-100.000 kişiye bir doktor düşmektedir.

Çağdaşlaşma aynı zamanda gelirin daha âdilce dağılımında etkili olur. Böyle olması yalnızca müterakki gelir vergilerinin ve sosyal güvenlik fonlarının gelir farklılıklarını azaltma eğiliminde olmasından değil, ama aynı zamanda kitle üretiminin kesin olarak kitle tüketimine bağlı olmasından kaynaklanır. Toplamlar sanayileştikçe, bunların üyeleri uzun dönemde daha gönençli olma yoluna girerler ve mütevazı gelirli olanlar yüksek gelirliilerden görece daha çok yararlanırlar. Gerçekten, bir kitlesel-üretim ekonomisi eğer ürünlerini emecek güçte bir tüketici kitlesinden yoksun olursa çökecektir. Bazı geleneksel toplumlarda nüfusun en üst düzeydeki yüzde beşi alt düzeydeki yüzde ellinin gelirinden 15-20 kez daha yüksek bir gelire sahip olabiliyor. Yüksek düzeyde sanayileşmiş toplumlarda bu oran bire dört ya da beş oranına yakındır. Gelir dağılımı sadece gelişme derecesine bağlı olmamakla birlikte bu en önemli tek etmendir. Bu itibarla, "kapitalist" Birleşik Devletler'de gelir dağılımı Batı Avrupa'nın "sosyalist" toplumlarındaki gelir dağılımına yakındır. Oysa "sosyalist" bir Sovyetler Birliği'nde gelir dağılımı daha az adaletlidir ve kendi gelişme düzeyinde olan öbür toplumlardaki gelir dağılımına benzer.

Bu karma değişiklikler bütünü - bireylerin büyük çoğunluğunca benimsenmiş olan başlıca bağıllık odağının topluluktan topluma ve yerel'den ulusal'a doğru aktarılması anlamında - bazan sosyal hare-

ketlilik diye anılan bir süreci oluşturur. Sosyal hareketlilik çağdaş bir toplumda nüfusun büyük bölümünün içinde doğup büyüdüğü geleneğe bağlı kendi kırsal yöresinden göçmesidir. Bu, aynı zamanda, çok yaygınlaşmış olan iletişim araçları sayesinde, halkın bir ulusal çıkar çevresi ve onun ötesinde çok daha geniş bir dünyanın var olduğunu açıkça anlamasının da sonucudur. Çağdaşlaşan ülkelerde dış postaya oranla iç postanın akışı önemli ölçüde artma yolundadır; gene ulusal gelir içinde iç ticaret, uluslararası ticaretle karşılaştırıldığında gün geçtikçe daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu gibi eğilimler, hiç de tekdüze olmamakla birlikte, kültür, siyasal bağlılıklar, ekonomik çıkar ve toplumsal bağımlılık açısından ulusal düzeydeki kaynak ve becerilerin seferber edilmesini ve buna koşut (paralel) olmak üzere de gerek yerel, gerekse uluslararası plândaki bağların zayıflamasını yansıtır izlenimini verir. Sosyal hareketliliğin siyasal önemi onun hem ulusçuluğu, hem ekonomik ve toplumsal bütünleşmeyi özendirerek ve süreç içinde, ulusal topluluğun kendi yurttaşlarının tümü üzerindeki etkisini güçlendirerek ulusal düzeyde bir anlaşma sağlanmasını kolaylaştırıyor olmasıdır.

Psikolojik alan : Çağdaşlaşmanın psikolojik yönü çok önemlidir. Çünkü son çözümlemede herşey bireylerin algılamalarına dayanır. Bir bireyin kendi çevresine uyarlanma biçimi ailesel yaşamın ilk yıllarında aldığı koşullanmaların bir sonucu olduğu gibi, daha sonraki yaşamda aldığı ve çocukluk döneminde sağlamca kurulmuş bulunan modeli değiştirebilecek ölçüde güçlü olabilen etkilerin de sonucudur. Tip olarak geleneksel duragan bir toplumdaki çocuk, davranışı önceden makul ölçüde görülebilen modelleri izleyen yetişkinleri kendisine örnek alabilecek durumdadır. Yerel topluluk içinde çocuklar daha sonraki yaşamda karşılaşacakları sorunlar dizisini ve bunların nasıl ele alınacağını öğrenirler. Bireylerin büyük çoğunluğu, yetişkin duruma geldiğinde, yörenin çağlık törelerine uyarak kendi yaşam sorunlarının üstesinden gelir. İşte bu koşullar altında da girişim gücü ve özgün davranış olanağı iyice daralır.

Geleneksel toplumların oldukça katı olan toplumsal yapısı da bireyciliği köstekleme eğilimindedir. Köylülerin büyük çoğunluğunun mesleklerini değiştirme beklentileri yoktur ve toplum içinde dar bir katmanı oluşturan görece küçük sayıdaki büyük toprak sahipleri, askerler, tüccarlar, papazlar ve yöneticiler de kalıt (miras) aldıkları statünün sınırları içinde kalma eğilimindedirler. Bundan dolayı, öne geçme ya da yeni ayrıcalıklar kazanma dileğinden kaynaklanan başarı duygusu sınırlıdır. Geleneksel bir toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun görece duragan olan yaşamı da onları aynı biçimde çocukluk

dönemlerinde karşılaşmadıkları halklara ve durumlara kendilerini uyarılama gereksinmesinden kurtarır ve bunların pek azı dağların ve ya hatta ırmağın ötesindeki daha geniş bir dünya kavramına sahiptirler. Kuşkusuz, geleneksel yaşamın bu duragan niteliği abartılmamalıdır. Her bir kişi yaşam sürecinin içinden geçerken onun başkalarıyla olan ilişkiler modeli de durmaksızın değişmiştir. Bütün çağlar içinde herbir birey hem bilinçli ve bilinçsiz çatışmaları arasında, hem de kendisiyle başkaları arasında oluşan dengeli bir gerilimler ortamında yaşamıştır. Ne var ki görece bir anlamda geleneksel dünya, savaş ve göç dönemlerinde bile toplumsal olarak duragan kalmış, davranış modelleri de kuşaklar boyunca değişmezliğini sürdürme eğilimi göstermiştir. İnsana özgü doğa ve ilişkilerin temel sorunları toplumlar çağdaşlaşırken değişikliğe uğramamış, ama değişik bir çevre içinde ele alınmıştır. Temel ayırım şudur ki geleneksel toplumun görece duraganlığı çağdaş koşullar altında yok oluyor. Çocuklar büyüdüklerinde ana ve babaların uydukları yaşam normlarının modası geçmiş olabilir. Değişen toplum koşullarının ve yabancı yaşam biçimlerinin etkisinin sonucu olarak davranış modelleri hep değişmektedir. Bu değişikliklerin temelindeki sosyal akışkanlık da yetişkinlik dönemlerindeki bireylerin ilişkilerini etkiliyor. Köylülerin kitleler halinde kentlere göçtükleri, zanaatçıların işletmeciler oldukları, ayrıcalıklı seçkinlerin birçok yeni işler için eskiden ayrıcalıksız olanlarla yarışmaya girmek zorunda bulundukları bir ortamda başarı yolunu açan nitelikler uyulanabilirlik, girişim ve empathy'dir(*). Gençler ana-babalarından çok kendi akranlarını taklit etmek eğilimindedir ve bireycilik göreneğe uygunluktan daha yüksek bir değere sahiptir. Dikey hareketlilik fırsatları geleneksel bir toplumda iş ya da konut değiştirmeyi aklından geçirmeyi hiç düşünmeyen bir halkın geniş bir kesimine açılmıştır ve insan geleneksel toplumlarında bireyciliği söndürmeğe yönelik pek çok adet ve inanclardan kurtulmuştur. Belki de gelecekte bilginin gelişmesindeki yeni bir asama yeni bir duraganlığa yol açacaktır, ama o gün henüz ufukta görünmüyor. Gerçekten, ileri toplumlar bugün geçmiştekinden daha derin ve hızlı değişikliklere uğruyor.

Geleneksel toplumlarda bireyler normal olarak aile, yerel topluluk ve ait oldukları işlevsel grupla ilişki içindedirler. Onlar başkalarına, kişisel güvenliklerine destek olan tanışıklıkların kapsamına dayalı dar bir görüş açısından bakarlar. Başka görüşlerin varlığını görme ya da birşeyler yapmanın değişik yollarını değerlendirme yetenek-

* Kendini başka birinin yerine koyup onun duyguların algılama gücü

leri pek az olduğundan, onlar yabancı kişi ve adetlerin hepsine düşman gözüyle bakarlar. Ayrıca, geleneksel toplumların bireylerinde kendi statülerini değiştirme beklentileri pek azdır ve onlar çağlık toplumsal düzenin göksel (ilahi) olduğuna, değiştirilemeyeceğine inanırlar. Açıkcası bütün çağlarda çok gezip deneyimler edinmiş bilge kişiler yaşamış ve aynı zamanda belli bir ölçüde yenilik ve sosyal değişme de olagelmış ve çeşitli türden ayaklanma ve göçler de huzursuzluğun varlığına tanıklık etmiştir. Bununla birlikte görece bir bakış açısından, geleneksel toplumlar duragan, kapalı ve durgundurlar.

Çağdaşlaşma ağrısı

Gelenek ile çağdaşlık arasındaki temel ayrımların böyle hızlı ve oldukça izlenimci biçimde irdelenmesi, genişleme ve iyileştirme öğelerini özellikle ortaya çıkarmakta ve bu süreçten insanlığın büyük ölçüde yararlandığı düşüncesini iletebilmektedir. Durum bir ölçüde gerçekten böyledir; nitekim, çoğu kez insanın elde ettiği yeni bilginin verdiği yararların bütün insanlara sunulabileceği bir "ilerleme" döneminin geldiği ileri sürülmektedir. Tasarlanan çeşitli ütopyalara göre insana özgü kötülüklerin her çeşidi ortadan kaldırılacaktır; hatta daha az ütopyacı amaçları olan ağırbaşlı toplum araştırmacıları bile yakın bir gelecekte savaş ve yoksulluktan kurtulmuş bir dünyanın olanaklı bulunduğunu tartışma konusu yapmaktadır. Ama şu da iyi bilinir ki çağdaşlaşma insan soyunun tanıdığı en ağır yıkımları birlikte getirmektedir. İnsanoğlu bütün insan yaşamını yok edebilecek güçte silâhlar geliştirdiğine göre çok açıkca anlaşıyor ki çağdaşlığın getirdiği sorunlar onun sunduğu olanaklar kadar büyüktür.

Bu sorunlar içinde en önemli olanı da şudur : Yeni bir yaşam biçimi yaratılması kaçınılmaz olarak eskisinin yıkılmasını gerektirmektedir. Eğer çağdaşlaşma toplumların yeni ilkeler üzerinde bütünlüğe kavuşturulması ya da yeniden bütünleştirilmesi olarak düşünülürse, bu durumun geleneksel toplumların parçalanıp yok olmasını da kapsayacağı irdelenmelidir. Makul ölçülerde iyi kaynaşmış bir toplumda kurumların çalışmaları verimli olur, halk amaç ve araçları genellikle benimser, şiddet ve kargaşa düşük bir düzeyde tutulur. Ama önemli ve hızlı değişiklikler getirildiğinde bir toplumun iki ayrı ögesinin yeni duruma uyarlanmaları aynı hızda gerçekleşmez ve kargaşa öylesine tam olabilir ki sonunda yaygın şiddet olayları başgösterir, çok sayıda insanlar göçederler, normal bir hükümet olanağı da kalmaz bütün bunlar çağdaş zamanlarda sık sık yaşanmaktadır

O halde, çağdaşlaşma, insanın bozulması ve acı çekmesi türün-

den yüksek bir fiyat karşılığında yeni olanak ve umutlar getiren ve aynı zamanda hem yaratıcı, hem de yıkıcı bir süreç olarak düşünülmelidir. Modern çağ, başka herhangi bir çağdan daha çok, alçakça yürütülen bir öldürüler çağı, içsavaşlar, dinse! ve uluslararası savaşlar çağı, çok çeşitli biçimlerde yapılan kitle katliamı ve temerküz kamp-ları çağı oluyor. Anlık amaçlar uğrunda insan yaşamı daha önceleri asla bu denli hafife alınıp ortadan kaldırılmıyordu. Birlik ve bağımsızlık için savaşan toplumlarda çağdaştırıcı bir güç olan ulusçuluk, bir kez ulus aşamasına varıldı mı artık kolaylıkla tutuculuğa ve baskıya yönelik bir güç oluyor. Siyasal önderlerin pek azı kendi halklarının insana özgü gereksinmelerini ulusal amaçların üzerine çıkarabilecek bir görüş gücüne sahip bulunuyor. Çağdaşlaşmayı başarmanın araçları sık sık amaçlar haline dönüşüyor ve bunlar için verilen savaş amaçları feda etme tehlikesi yaratan bir bağnazlık ve acımasızlıkla yürütülüyor.

Çağlık ilkelere çayalı bilgi sistemleri baltalanmakta ve çağdaş dünyanın sayısız bireylerinde anlık gereksinme ve amaçlardan başka hiçbir yönelim ilkesi görülmemektedir. Genellikle dinsel dogmaların ve ilâhiyat (göksellik) kavramlarının içinde yer almış olan sonsuz (ebedi) doğrular düşüncesizce bir yana atılmakta, çünkü bunların açıklanma tarzına modası geçmiş bir yol olarak bakılmaktadır. Bu doğruların daha sonra yeniden ortaya çıkarılmaları ve çağdaş bilimin en son ürünü olarak ilân edilmeleri hiç de seyrek değildir. Eski zamanlarda iyi anlaşılan insanın ikili doğasının paradoksu — aynı zamanda hem rasyonel, hem irrasyonel olması — bilginlerin us'a tapmayı öğütledikleri kuşaklar boyu bir süre geçtikten sonra çağdaş ruhbilimce zorunlu olarak yeniden ileri sürülmüştür. Çağdaş olma dileği çoğu kez geçici olanın üstün tutulmasına ve geleneğin kurumsal biçimleri içinde açıklanan temel değerlerin de sık sık yadsınmasına yol açmaktadır.

Siyasal bütünleşme ve merkezileşme insanlar ve kurumlar için özellikle yıkıcı olmaktadır. Ulusal tarihler bölgesel ve yerel otoriteleri yenilgiye uğratan, kiliseyi denetim altına alan ve komşu ülkelerden ganimet topraklar kazanan hükümdarların başarısını kutlar. Bu eylemlerin her biri ülkenin gücüne ve bütünlüğüne, dolayısıyla da çağdaş bir toplum yaratmadaki temel yeteneğine katkıda bulunmuş olabilir, ama bunlar hem büyük katliamla, hem de kuşaklar boyunca başarıyla işlemiş olan kurum ve örgütlerin yıkılmasıyla gerçekleşir. Merkezi otoriteler bütün yerel memurları kan içinde boğduktan sonra aynı işlevleri yürütmek üzere — genellikle yetenek ve deneyimi daha az olan — başka kimseler bulmak zorunda kalırlar.

Çağdaşlaşma sürecinin içsel çelişkisi otoritenin siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar düzeyinde yoğunlaşmağa meyletmesi ve aynı zamanda insan etkinliğinin pek çok yönlerinin daha geniş bir çerçevede, bazı durumlarda bütün insanlığı kapsamına alacak düzeyde bütünleşmeye yönelmesidir. Evrensel geçerlilikteki bilgi sistemleri ilk kez gerçekleştirilince; toplumlar kendi güvenlikleri için ülke sınırlarının çok uzağındaki etmenlere glderek daha çok bağı kalınca; üretim sistemleri tek bir toplumun sağlayamayacağı hammaddelere, pazarlara, ve becerilere gereksinme duyunca; toplumsal ilişkiler ve kültürel kurumlar ulusal sınırları aşınca, bireyin yönelişi ulusal sınır tanımıyor değerler elde edilmesine doğru gelişince — artık böyle bir zamanda insan etkinliğinin bütün yönleriyle içinde işleyeceği örgütsel denetimlerin etkisi, gittikçe ulusal devletler ve siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar düzeyinde yoğunlaşıyor. Çağdaşlaşmanın bugünkü aşamasında, bağımsızlıkla karşılıklı bağımlılık arasındaki bu artan çelişki, içinde yaşadığımız uluslararası bunalımın özünde yer alıyor.

Bazan modern çağın uluslararasıcılığa özellikle katkı sağladığı sanılır, ama günümüze değin bu gerçekleşmiş değildir. Geleneksel toplumlarda çok ayrı halklar çoğu kez ortak dinlere sahip olmakta, geniş ve gevsek örgülü imparatorluklar içinde esnek siyasal bağılıklardan ve ekonomik bağlardan yararlanmakta ve bazı örneklerde görüldüğü üzere, bir ölçüde evrensel olarak kabul edilen dilleri kullanmaktadırlar. Bugün çağdaşlaşmanın kaçınılmaz gereksinimleri ulusal düzeyde öylesine yoğunlaşmıştır ki ulusal güvenlik için yaşamsal olan uluslararası örgütler ancak aslında üye devletlerin kendi yetki alanlarına giren sorunlara karışmalarının yasaklanması koşuluyla kurulabilirler. Karışmaya ancak, eğer barışa yönelik ağır bir tehlike varsa ve büyük devletler ciddi bir savaşı önlemek için aralarında anlaşmazlıkları uzlaştırıp gerekli önlemleri almayı istiyorlarsa izin verilir.

Modern çağa özgü başka bir huzursuzluk kaynağı, görece küçük bir ayrıcalıklı önderler grubunca desteklendikleri sırada oluşmuş bulunan gelenek ve değerlerin gelişen ve bütünleşmiş bir çağdaş toplumca tehdit edilmesidir. Bu durum karşısında ciddi araştırmacılar, eğer herkesin eğitilmesi gerekliyse acaba yüksek nitelikte bir eğitim sürdürülebilir mi, herkesin anlayabileceği biçimde sunulmaları zorunluysa acaba düşünce ve standard'lar yıpranmaz mı. gerçekten. eğer herkes kendi etkisini duyurabilirse demokrasi uygulanabilir mi, yolunda sorular soruyorlar. Bu tür korkular kuşkusuz ayrıcalıklı eski önderlik grupları arasında varlığını bir ölçüde sürdürüyor, ve bunlar kendi ayrıcalıklarının paylaşılması zorunluğuna karşısında öfkeleniyorlar,

Bununla birlikte bütünleşmiş ya da kitlesel bir toplumda niteliği koruma sorunları çözümlenmiş sayılamaz. Bir ulusal bütçenin çatışan sayısız çıkarıları temsil eden kişilerce onaylanması gerekince, parasal desteğin yitirilmesi tehlikesi karşısında edebiyat ve sanatın bunları izleyen kitlelere uyarlanması zorunlu olunca — sadece şu iki örnekte bile — sorun'un gerçek boyutu görülüyor.

Çağdaşlaşmanın birlikte getirdiği başka toplumsal olgular da aynı ölçüde ağırdır. Bir çok gelişmemiş ülkede, ölüm oranı düştükten çok sonra bile doğum oranı yüksekliğini sürdürmekte ve nüfus artışı besin ve sanayi mallarındaki olanaklı her üretim artışını büyük ölçüde geride bırakabilmektedir. Bu koşullar altında, tarım ve sanayi yerel çabalar ve dış yardımlarla canlandırılrsa bile kişi başına düşen üretim azalıyor. Bu ülkelerin halkları doğum kontrol yöntemlerini uygulamada isteksiz davranıyorlar. Çünkü geleneksel değerlerin ve davranış modellerinin değişme hızları çağdaş sağlığın gerisinde kalıyor. Önemli bir nüfus sorunu bulunan Hindistan sadece doğum-kontrol yöntemlerini bir yana atmakla kalmıyor, aynı zamanda milyonlarca Hindu başıboş dolaşan ve çoğu kez ürünlere zarar veren sığırların etini yemeyi, ya da muazzam miktarda meyva ve cevizi yiyip tüketen maymunları yoketmeyi reddediyor. Böylece geleneksel kaygılar insan gereksinmelerinin önüne geçiyor ve milyonlarca insan acılar çekiyor.

Ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında gerekli yatırımları yapmak amacıyla halkın çoğunluğunca yapılan tüketimin duragan tutulması zorunluğundan dolayı nüfus sorunu daha da karmaşıklaşıyor. Ama nüfus, üretimden daha hızlı artarken tüketim olduğu yerde nasıl tutulabilir? Daha çarpıcı örnekler için yanıt henüz bulunmuş değildir. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarının Britanyası ve yirminci yüzyıl Rusyası gibi görece gelişmiş ülkelerde, yeni sanayi üretiminin getirdiği yararlar yaygınlaşınca da değin ücretle çalışanların gerçek gelirinde bir kuşak boyunca veya daha uzunca bir süre mutlak anlamda bir düşme olduğu görülüyor. Ne var ki, bu ülkeler gelişmelerini daha sonra kurmuş olan devletlerinkinden çok daha yüksek bir düzeyde başlattılar, ve gelişme yolunda daha elverişli koşullardan yararlandılar.

Çağdaşlaşmanın kisiliğin denasesi ve tutarlılığı üzerindeki etkileri de ağır oldu. Geleneksel toplumlara özgü bulunan görece duragan kişilik öyle bir çevrede oluşur ki orada büyükler yüzyıllar boyu ancak yavaş yavaş değişmiş olan kültürel bir kalıtın tartışılmaz vasileridirler. Çocuklar coskulu bir güvenlik ortamında en yakın akrabalar arasında yetiştirilirler ve ayrı yapılı halklardan görelî bir uzaklıkta kendi

toplum üyeleriyle kurulan yüzyüze ilişkilerden yararlanırlar. Bu çevre ve bu ilişkiler dizisi güçlü bir özdeşlik ve kendine güven duygularını geliştirir ve geleneksel toplum üyelerinin çok büyük çoğunluğunun bu duyguları çelişkili kural ve değerlerle olan çatışmalardan asla zarar görmez.

Her ne kadar bireysel uyarlanmanın doğurduğu temel ruhbilimsel sorunların çağlar içinde değişme olasılığı yoksa da, saldırgan ve pasif kişiliklerin, sinir ve ruh hastalarının miktarında değişme olasılığı da az olmakla birlikte, çağdaşlaşma sırasında bu uyarlamaların içinde yapıldığı çevre büyük değişikliğe uğrar. Geleneğin hızla bozulan kültürel kalıtı, kurallar ve değerler konusunda yerini ağır bir belirsizliğe bırakır. Çocukların içinde yetiştikleri çevre ve onların eğitimlerini düzenleyen kurallar bir çok eğilimlerin doğrudan etkisi altında kalır. Kentleşme aile yapısını değiştirir; kırsal kesimin insanları kentleri ve sıklıkla da yabancı ülkeleri; yeğleyip köyleri boşalttıkça yerel topluluk çözülür. Çalışmanın makinalaşması yüzünden erkek ve kadınlar arasındaki ilişkilerde başgösteren değişiklikler, erkek ve kadının sosyal rollerini ayırmıştıran, yüzlerce yıl sürmüş, kimlik modellerini derinden etkiler.

Çağdaş toplumlarda birey geleneksel toplumlardakine oranla çevre baskısından daha az etkilenir ve bu ölçüde daha özgürdür. Ne var ki taşıdığı amaçtan emin değildir ve büyük huzursuzluk zamanlarında amaçlı önderlerin yararına özgürlüğünü bırakmayı göze alır. Hızlı bir sosyal değişme geçiren toplumların bireylerine özgü olan kimlik yitirmenin anlamı işte budur. Çağdaş çevre toplumu atomlara bölme eğilimindedir, bu durum bireyleri topluluk ve ona bağlılık duygusundan yoksun bırakır ve bu duygu olmaksızın da doyum veren işler yapılamaz. Birçokları kişisel güvensizliğe ve kaygıya modern çağın damgası diye bakarlardı. Bu durumun kaynağı doğrudan doğruya çağdaşlığa eşlik eden o derin sosyal çözülmedir.

Geleneksel kural ve değerlerdeki bu çözülme, çağdaş toplumları nitelleyen pathology'nin çeşitli biçimlerinde acıkça görülür. İspatlanması güç olmakla birlikte, genellikle inanılıyor ki, — cinayet suç, bösanma, kendini öldürme, akıl hastalığı gibi — toplumsal karışıklığın bütün kategorilerinde, toplumlar çağdaşlaştıkça oransal bir artış görülmektedir. Bu eğilimin altındaki neden şudur : Bir yandan, en yakın çevre içinde bireyler arasında kurulan sıkı bağlar bireylerin milyonlarcası kırsal kesimden kent bölgelerine doğru göç ettikçe gevşemekte, öte yandan da geleneksel toplumlara özgü kurallara uygun davranıl-

ması ve yaptırımların etkililiği zayıflamaktadır. Genel anlamda bireyin bu yalnızlaştırılmasına yabancılaşma denir.

Yabancılaşmanın özünde toplumların kişisellikten uzaklaşması vardır. Bu toplumlarda bireyin bütün yaşamı — işi, evi, beslenmesi, sağlığı, ulaşımı, eğlencesi — bireyleri sayılar, gruplar ve soyut birimler olarak ele almağa yönelen çeşitli bürokratik örgütlerce yürütülür. İnsanlar, komşularını tanımadıkları apartmanlarda yaşarlar, meslektaşlarının her birkaç ayda bir değiştiği büro ya da fabrikalarda çalışırlar, tanımadıkları kişilerden aldıkları besini pişirirler, lokantalarda yabancılar arasında yemek yerler, ya elektronik araçlarla aktarılan ya da daha önce hiç görmedikleri kişilerce doldurulmuş tiyatrolarda veya stadyumlarda eğlenirler, töreni, papazları, toplantıları kendilerine yabancı olan kiliselerde tapınırlar ve çocuklukları anababaların yakın ilişkilerinden yoksun olarak, sokaklarında tehlikenin pusu kurduğu, ağaçların ve hayvanların seyrek görüldüğü çevrelerde yaşayarak büyürler. Gerçekten, bireysel, toplumsal ve ruhsal gereksinmelere modern ordularda, ileri toplumların durmaksızın büyüyen kentlerindeki daha çok önem verilir. Bireylerin çevreleriyle ilişkileri açısından çağdaş bir metropolde — vurgulama amacıyla belki biraz abartılanı, ama milyonlarca insanın yaşam biçimine aykırı düşmeyen — bu kişisellikten uzak yaşam biçimi; geleneksel toplumların sıkı dayanışmalı topluluk yaşamının tam bir karşıtıdır. Modern çevreye bugüne değin başarıyla ayak uydurabilenlerin sayısı azdır ve sağlıklı kişisel uyumlara yol açabilecek toplumsal örgüt biçimleri henüz geliştirilebilmiş değildir.

Çağdaşlaşmaya eşlik eden şiddet olaylarındaki artış ile bu değişiklikler arasında açıkça belirtilmemiş yollardan bağlantılar kuruluyor. 1820 - 1949 dönemi hakkında dünya ölçüsünde büyük dikkatle yapılan ama kuşkusuz kesin olmayan tahminlere göre büyük çaplı savaşlar daha sıklaşmış ve 46,8 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Bir karşılaştırma yapıldığında, aynı dönemde yer alan gruplar arasındaki küçük şiddet olaylarında ölenlerin sayısı 2.9 milyon, bir ilâ üç kişinin ölümüyle sonuçlanan cinayetlerde yaşamını yitirenlerin sayısı da 9.7 milyondur. Şiddet olaylarından ileri gelen ölümlerdeki artışın dünya nüfus artısını aşmamış olmasından insan biraz teselli bulabiliyor. Bir karşılaştırma yapmak için, tarihin ilk dönemlerine ilişkin, elde uygun istatistikler bulunmamakla birlikte, açıkça görülüyor ki çağdaş toplumlarda şiddet olaylarından kaynaklanan ölümler, nüfusa oranla, geleneksel toplumlardaki ölümlerden çok daha fazladır.

Bu şiddet olaylarının bazıları kuşkusuz siyasal önderlerin bilinç-

lice kötülük etme isteklerine bağlanabilir. ama bunların büyük çoğunluğu çağdaşlaşmanın özündeki değişmelerin köktenci (radikal) niteliğiyle açıklanabilir. Bu değişiklikleri insanın bütün davranış modellerini etkilediği için birey ve kurumların kimlik ve güvenlikleri açısından düzensizliklere yolaçarlar. Geleneksel işlev ve kurumlar elbette değişmelidir, ama bunlar bir savaş vermeksizin yerlerini bırakmazlar. Ülke çapındaki şiddetin aldığı biçimler ulusal otoriteyi pekiştirmek, ayaklanmaları bastırmak ve hükümetleri devirmek türünden çabalardır. Siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşlaştırıcı önderlere geçiş hep şiddet olaylarına ve sıklıkla da oldukça yoğun ve uzun süren iç savaflara yol açmıştır. Uluslararası düzeyde çok uluslu imparatorlukların parçalanması, bağımlı halkların özgürlüğe kavuşması, yeni devletler oluşturmak üzere toprakların birleştirilmesi ve gerek eski, gerek yeni devletlerin ulusal güvenliğinin korunması da hep şiddet yolundan geçmiştir. Bu şiddet olaylarının çoğu çağdaşlaşmayı en önce gerçekleştiren Avrupalı ve İngilizce konuşan toplumlarda odaklaşmakta ve belki de bu halkların çağdaş bilgiyi geliştirerek onu sosyal sorunlara uygulayabilmelerini sağlayan yaratıcılığa ve dinamizme pek alışmamış bir savaşçılık eşlik edebilmektedir. Şiddete daha az başvurarak benzer bir çağdaşlık düzeyine varılabileceğini ispatlamak artık Lâtin Amerika, Asya ve Afrika toplumlarına kalıyor.

Daha çağdaş toplumlar geleneksel toplumlarla karşılaştırılınca görülür ki kişisel ve toplumsal ilişkilerin özündeki sorunlardan kendilerini daha çok arındırmış değildirler; bunlar genel ya da mutlak anlamda daha uygar toplumlar da sayılmazlar. Çağdaş toplumlar, kendi fiziksel ve insan çevrelerini daha büyük bir anlayışla ele aldıkları takdirde insanlık için özdeksel (maddi) gönenci sağlamakta daha büyük bir yeteneğe sahip olurlar; ne var ki bunların karşılaştıkları kişisel ve toplumsal sorunlar hem daha karmaşıktır, hem de şiddete ve yıkmaya yatkınlıkları daha büyüktür. Çağdaş toplumların görevi ellerindeki fırsatları en iyi biçimde kullanmak ve güçlerinin yıkıcı etkilerine karşı kendilerini elden geldiğince korumaktır.

II

Karşılaştırmalı tarih

Karşılaştırma yöntemi

İnsanlıkla ilgili genellemelerin formülleştirilmesinde karşılaştırmalı incelemeler öyle derin bir rol oynar ki bu yöntemin kullanılması ve kötüye kullanılması dikkatle incelenmeğe değer bir konudur. Burada ilginç olan gözlem şudur : Beyin'in işleyişi hakkındaki yeni araştırmalar ortaya koymuştur ki bizim insan bilgisayarlarımızda bilgiyi biriktirmek, örgütlemek ve anımsamakta kullandığımız süreç, özyapısı açısından aslında karşılaştırmaya elverişli bir çağrışım ve karşılıklı bağıllık sistemine dayanır. Karşılaştırma şu ya da bu biçimiyle kaynağı insan ve doğa olan çok çeşitli verilerin düzenlenmesinde kullanılan en yaygın yöntemdir. Birden çok olguyu kapsayan bütün betimsel terimler, ister "ağaç" ya da "adam" gibi genel, ister "kral", "köle", ya da "makine" gibi özel terimler olsunlar, binlerce ya da milyonlarca bireysel duruma uygulanabilen genellemeler ya da karmaşıklığı değişken modellerdir. Bu anlamda benzerlik ve ayrımların gözlemlenmesinden kaynaklanan bu gibi terimlerin temeli karşılaştırma ilkesidir. Birçok olana en çok bağlananlar bile, kabul etseler de, etmeseler de şunu görürler : Bir'den çok olguya uygulanabilen ve bunun gözlemine dayanan ve şu ya da bu biçimde genelleştirilmiş terimler içermeyen bir tümce yapılması güçtür.

Ama burada önemli olan düşünce ve mantık alanındaki karşılaştırtmanın genel anlamı değildir. Bu, daha çok, karşılaştırtmanın bir tarihsel araştırma yöntemi olarak özel biçimde kullanılmasıdır. Bu bağlamda karşılaştırtma biribiriyle ilişkili olan iki amaca hizmet eder. Birinci amaç karmaşık gereçleri düzenleyip bölümler (sınıflamadır). Küçük bir topluluğu ele alıp tartışırken bile onun her bir üyesini ve bunların toplumsal ilişkilerinin bütün yönlerini ayrı ayrı betimlemek olanaksızdır. Bireylerin betimlenmesi çok açık anlamlı oldukları kadar sıklıkla kapalı anlamları da olan karşılaştırtmalar yoluyla varılan aynılıklara dayalı gruplar açısından yapılmalıdır. Bir kaç ulusu ya da bütün insanlığı kapsayacak kadar büyük grupların tarihi yazılırken; her bir kategorinin bir çok örnekleri içinde görülen tek biçimlilik-

ler; yansıtan, “İslâm”, “ulusculuk”, ya da “köylülük”, gibi genel kavramlara başvurulması, daha da önem kazanır. Düzenleme ve genelleme amacıyla, bu kategorilerde açıklanan tek biçimlilikler üzerinde önemle durulmalı ve aslında terimin sınırlarını belirlemeğe yarayan örnekler anlamında değişmelerin tartışması yapılmalıdır.

Karşılaştırmaların ikinci amacı, düzenlemeye ilişkin karşılaştırma kurallarını aynen kullanan açıklama'dır. Düzenleme tamamlanmış olgularla ilgilendiği ve statik bir niteliğe sahip olduğu halde, açıklama değişimle ve tarihin dinamikleriyle ilgilidir. Temel ayırım yöntemde değil, ama karşılaştırılan birimlerdedir. Düzenleme kurumlar ve biçimlerle ilgilidir, oysa açıklama nedenler ve işlevlerle ilgilendirir. Bu yönüyle açıklama karşılaştırmının iki kullanış biçiminden daha güvenilir olanıdır. Kurumların niteliği ve kimliği görece kolay anlaşılabilir. Öte yandan, işlevlerin ve nedenlerin incelenmesi, zincirleme olguların ve bir dizi güç ve güdümlerin karşılaştırılmalarını gerektirir ve bunların tanımlanması (teşhis edilmesi) önemli ölçüde bilim adamının anlayışına bağlıdır ve nesnel (objektif) olmak için çok daha büyük bir çaba harcanmasını zorunlu kılar. Açıklama yapmak isiteğini çoğu kez çağın bazı ivedi sorunları harekete geçirir ve bir yanıt arayışın baskısı bilim adamını daha sonra araştırmasını çarpıtacak erken bir varsayımı (hipotezi) formüle etmeğe doğru yönlendirebilir. Varsayım ile bilim adamlığının niteleyen kanıt arasındaki sürekli etkileşim insanın kendi kişisel çıkarından uzak konular ele alındığı zaman bile büyük bir yansızlığa gereksinme gösterir. Bilim adamı yaşanan çağa ilişkin sorunların çözümünü etkileyebilecek yanıtları tarihin içinde bulma dileğiyle güdülendiğinde, erken bir varsayım formüle etmenin yaptığı baskı dayanılmaz hale gelebilir. Nitekim, tarihçilerin bu baskıya boyun eğmeleri seyrek bir olgu değildir.

Eğer karşılaştırma tarihin gereçlerini düzenleyip açıklamaya yarayan genellemeler için bu denli önemliyse, ona neden sık sık böyle kuşkuyla bakılıyor? Tarihteki karşılaştırma yöntemine yapılan başlıca itiraz galiba tarihsel olayların eşsizliğine olan inançtan ileri geliyor. İnsanlar birey olarak kolaylıkla karşılaştırılabilirler, çünkü hepsinde ortak olan özellikler öylesine çoktur ki bunlardan ayrılan yönlerin dayandığı nedenler makul bir güvenle açıklanabilir. Ama, oldukça uzun bir dönem boyunca karmaşık durumlar içinde davranışlarda bulunarak birbirini etkileyen ve sayısı bazan milyonları bulan birey grupları söz konusu olduğunda durum hiç de böyle değildir. Bu gibi gruplar arasındaki ayrımlar büyük olabilir ve evrensellik öge-

leri de daha çok genel modellere indirgenmiş olabilir ki bunlar ilk bakışta fazla bir açıklayıcı değere sahip görünmezler.

Tarihsel olguların biricikliğini vurgulayan —bazan “objectivism” diye anılan— görüş bir kuşak boyunca sayısı günden güne artan destekçiler kazanmış, bu süre içinde tarihçilerin sayısı gittikçe artmış ve tarihsel araştırmanın konuları da gittikçe bölünme eğilimi göstermiştir. Arşivlerin ve öbür kaynak koleksiyonlarının gelişmesi bu eğilimi öylesine özendirmiştir ki artık bir kaç günlük olaylar ya da tek bir karar hakkında bile başlıbaşına kitaplar yazılabilmektedir. Tarih incelemesinin teolojiden kaynaklandığı eski kuşaklar zamanında tarihçilerin işledikleri konuları bütün insanlık ve evrensel tarih açısından irdelemeleri onların ortak davranışlarıydı. Bugün evrensellik genel olarak peygamberlere, ansiklopedistlere ve bilimsel kitap yazarlarına bırakılmıştır. Tarihçilere gelince bunlar, meslekten bilim adamı olarak kendi uzmanlıklarıyla öğrenmektedirler. Tarihçiler, gerçekliğe, ayrıntıya ve kanıt’ın titizce kullanılmasına, ki bunlar mesleksen tarihin temellerini oluşturan erdemlerdir, önem verdikleri ölçüde öğrenmekte haklıdırlar. Ancak bu tutumları çoğu kez bir çekingenliği ve imgelem eksikliğini, aynı zamanda dar bir bilgi alanındaki üstünlüklerinden ve kabul edilmiş görüşlere bağlılıktan ileri gelen bir entellektüel güvenlik özlemini gizlemektedir.

Tarihsel olguların biricikliğine inanılması, ayrıntılı ve doğru bilgiye çok önem verilmesi de kuşkusuz büyük ölçüde aşağı yukarı evrensel geçerliktteki yasaların tarih araştırmasından çıkarılabileceğini öne sürenlerin aşırı tutumlarına karşı gösterilen tepkilerdir. Bu yasa koyucular, henüz incelenmemiş gelişme modellerinin evrensel olduğunu varsayarlar ve bu varsayımı anılan modellerin aşağı yukarı sınırsız bir gelecek için güvenle önerilebileceği inancına varıncaya dek götürürler. Bu belirlenimci yorumlar eski bir modelin yetersiz kalan temeli üzerinde belli bir ülkenin veya ırksal ya da dinsel bir grubun ulusal nitelikleri üzerinde, yahut sınıf çatışması gibi sosyal bir ilişki üzerinde evrensel sistemler oluştururlar, bu görüşlerin insanlık deneyimi için kesinlikle yararlı oldukları ilgili yazarlarca ileri sürülür. Anlamsızlık noktasına vardırılan bu dar temelli yargılar, genellikle, adeta Mesih anlayışıyla insanlığın sorunlarını açıklayıp çözme amacına yönelirler. Kuram’da sağlıklı ve uygulamada başarısız olan böyle bir belirlenimcilik (determinizm) doğallıkla ağır başlı bilim adamlarını yabancılaştırmış ve tarihte karşılaştırmalar yapılmasının savsanmasına yolaçmıştır. En iyi bir yorumla denebilir ki tarihin büyük yasa koyucuları yüksek - düşünceli güdülerden esinlen-

mişler ve çalışmalarının bir yan - ürün'ü olarak değerli kavrayışlar getirmişlerdir. En kötü bir yorumla da bunlar masum insanların uslarını tutsak almışlar ve tarih biliminin sağlayabileceği kavrayış olanağını gözden düşürmüşlerdir.

Hatta yasa koyucuların yaptıkları genellemelerin sınırlı bir değer taşıdığını kabul etmek gibi bir alçak gönüllülük gösterdiklerinde bile, bu tutum onları izleyenlerce genellikle paylaşılmamaktadır. Aslında sadece bir varsayım ya da hatta bir mecaz (metaphor) olan sözler izleyicilerin ellerinde değişmez bir yasaya dönüşüyor. Tarihsel yasalara gösterilen bu iman, politika alanına girince, "yasa"nın uygulanmasına engel oldukları düşünülen binlerce ya da hatta milyonlarca insanın yok edilmesinde zaman zaman kullanılan bir özür hizmetini görmektedir. Bir tarihsel belirlenimcilik sistemiyle desteklenen bir ulusun, ırkın, sınıfın, ya da parti'nin savları, iman edenlerin yorumuna göre, bütün geçmiş tarihin deneyimiyle doğrulanıyor inancına varıldığında, en acımasız uygulama araçları bile sakıncasız bulunmaktadır.

Karşılaştırma yönteminin de kuşkusuz kendi tuzakları vardır, ama bu durum tarih yazmanın bu en önemli aletinin daha çok kullanılmasını engel olmamalıdır. İnsanlığın bütünüyle bir siyasal, ekonomik ve toplumsal örgüt temeli olarak —ve aynı zamanda bir örgütlü yıkımın da temel olarak— ilk kez ciddiye alındığı bir çağda, geçerlikleri karşılaştırmalara dayanan daha geniş genellemeler yapma çağrısını kabul etmekten kaçınılmaz. Sorun karşılaştırma yöntemi acaba kullanmalı mı sorunu değil, ama bu yöntemin tuzaklarına düşmeden ve sunduğu olanaklardan yararlanacak biçimde onu nasıl kullanmalı sorundur.

Karşılaştırmalar bir temel olarak ister genellemelerin düzenlenmesinde, ister nedensel açıklamaların araştırılmasında kullanılsın, geçerli karşılaştırmalar yapmanın içerdiği sorunlar hep aynıdır. Bunlar dört kategori içinde incelenebilir: (1) zaman ilişkisi (2) karşılaştırılan birimlerin tanımlanması (3), kanıtın kullanılması ve (4) genellemelerin formüle edilmesi.

1 — Uygar toplumların varlığı yedibin yıl kadar önce başlar ve imge gücü yüksek tarihçiler, karşılaştırılabilir bilgilerin aranması yolunda, insanlığın bütün deneyimini kullanma eğilimindedirler. Ama, doğrusu, yaşanan çağın olgu ve kurumlarının karşılaştırılması zamanca çok eski olanları karşılaştırmaktan çok daha yararlıdır. Makul ölçüde benzer sorunlarla ilgilenen toplumların ya da küçük grup-

ların karşılaştırılması birbirinden yüzlerce yıl uzak yaşamış toplumları karşılaştırmaktan daha doyurucu sonuçlar verebilir. Eğer siyasal önderlik ya da kölelik inceleniyorsa, bu kurumların eski Mısır ve Yunan'dan alınan örnekleriyle çağdaş Arabistan ve Birleşik Devletlerdeki örneklerin karşılaştırılması elbette uygundur. Bu tür karşılaştırmaların güçlüğü şuradan gelir ki bir toplumun herhangi bir yönü geniş ölçüde onun toplam kültürüne dayandığı için, zaman aralığı büyüdükçe biçimlerdeki aynılıklar daha yüzeysel, ayrılıklarsa daha gerçek olmağa yüz tutarlar.

Bununla birlikte aynı çağda olmanın da sorunları vardır. Belli bir tarihte iki toplum, bir çok ortak özellik ve etkilere sahip olsalar bile, aynı gelişme düzeyinde değildirler. Sovyetler Birliği bugünün Birleşik Devletleriyle, bu iki toplum önemli konularda birbirine denkken mi; yoksa birçok ürünlerin kişi başına düşen üretimi, tarım ve sanayi arasındaki denge ve orta eğitim düzeyi açısından Sovyetlere daha yakın olan bir kuşak önceki Birleşik Devletlerle mi karşılaştırılmalıdır? Nigeria ile siyasal bütünleşme, ekonomik ve toplumsal gelişme yönünden benzer düzeyde olmayan bir ülke arasında geçerli karşılaştırmalar yapılabilir mi? Bir karşılaştırmının uygunluğu seçilen sorun'un belirlenmesine bağlıdır ve eğer karşılaştırılan birimlerin aralarındaki ayrımları anlamlı kılacak yeterlikte ortak yönleri varsa yapılan açıklamanın değeri çok daha büyük olur.

2 — Tarihsel karşılaştırmaların değeri karşılaştırılan birimlerin dikkatle belirlenmesine de bağlıdır. Karşılaştırma alanı ne denli belirsiz ve sınırlı olursa varılan sonuçlar da o denli açık olur. İnsan haklarıyla ilgili ilkelerin ya da parlamenter çalışma kurallarının karşılaştırılması bütün uygarlıkların karşılaştırılmasından daha kesin genellemelere yol açar. Genellemelerin değeri karşılaştırılan olguların somutluğu ile doğrudan orantılıdır. İnsanlık hakkında değerlendirmeler yapılmasında, karşılaştırılan birimler sorunu büyük önem taşır. Birimlerin genel anlamda sonuçlar vermeleri için yeterince büyük olmaları gerekir, çünkü örneğin yerel hükümet dizgelerinin karşılaştırılmasından insanlığın bütünü hakkında fazla bilgi alınması beklenemez. Ayrıca birimler karşılaştırmının geçerli olabilmesi için yeterince somut olmalıdır. Yaptıkları karşılaştırmalarda temel olarak "uygarlıkları", "kültürleri", "kültürel-tarihsel tipleri", ya da "sosyo-kültürel sistemleri" kullanan insanlık tarihçilerini zorlayan güçlük budur. Bu geniş birimler genellikle, çoğu kez bir ölçüde siyasal egemenlikle kaynaşmış olan üstün din ya da değer sistemine göre belirlenirler. Ne var ki bu tür uygarlıklar hiç de açıkça belli değildir,

tarihçiler arasında bunların nasıl betimlenmesi gerektiği ve sayılarının gerçekten ne olduğu konusunda önemli anlaşmazlıklar vardır. Karşılaştırmaların sonucu büyük ölçüde karşılaştırılan uygarlıkların oluşumuna ve sayısına bağlı olduğuna göre, bu birimlerin tanımlanması önemli bir konudur.

Çağdaş döneme özgü değişiklikler bir siyasal eylem çerçevesi içinde oluştukları ölçüde; siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar - devletler, uluslar, hükümetler - daha belirsizce tanımlanmış olan "uygarlıklara" ve "kültürlere" oranla bir karşılaştırma yapılması için daha uygun bir temel sağlarlar. Karşılaştırmaya temeli olarak bu görece somut birimlerin bile bazı ciddi eksiklikleri vardır. Siyasal olarak örgütlenmiş toplumların yapı ve bağdaşıklık (homojenlik) konusunda birbirlerinden çok ayrı olmaları bu eksikliklerin en az önemli olanı değildir. Bu toplumlar (Danimarka ya da Tayland gibi) uzun süren bir siyasal istikrar geleneği olan görece bağdaşık küçük toplumlardan, (Çin, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, Hindistan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği gibi) savaş ya da barış yoluyla ortak bir siyasal yapı içinde birleştirilmiş alt toplumların oluşturduğu büyük ve karmaşık gruplaşmalara doğru sıralanırlar. Bununla birlikte, (Lübnan gibi) bazı küçük toplumlar ırksal ve dinsel açıdan karma yapıda bir nüfusa sahiptirler, oysa (Japonya gibi) bazı büyük toplumların yapısı çok bağdaşıktır. Bazı durumlarda toplumlar çağdaş zamanlarda büyüklük, yapı, siyasal bağlılık ve hatta coğrafi konum bakımından yaşamsal değişiklikler geçirmişlerdir. Başka bazı durumlarda da bunlar derinleşen topraklarda siyasal şubeler kurmuşlar ve bu şube-ülkeler bağımsızlıklarını kazanmalarına ve başka toplumlarla sık sık birleşmelerine karşın metropoliten kültürü korumuşlardır. Gene, bir çok toplumların kapsamında öyle geniş ve çeşitli bölge ayrımları görülür ki bütün toplum için sağlam genellemeler yapmak güç olur. Böylece bölünmez bir çözümleme birimi bulmak için insanın birey-insan'a yönelmesi gerekir ve bazı insanlarda bile ikiz kişilikler bulunmaktadır.

Bir çözümleme temeli olarak siyasalca örgütlenmiş toplumun kullanılmasında eksikler bulunmakla birlikte, bu yöntem çağdaş dönemin incelenmesinde açıkça görülen avantajlar sağlar. Çağdaş dönem ulusal duygu ve amaçların önemli bir rol oynadığı çağdır ve onun hakkındaki sahip olduğumuz bilgi büyük ölçüde siyasal kökenlidir. Yasalar, istatistikler ve çağdaş döneme özgü başarılar geniş ölçüde siyasal biçimler içinde açıklanmakta ve düşünce yönetimleri de genellikle özel toplumların sorunlarına göre yorumlanmaktadır. Üstelik, çağdaş toplumun tam karmaşıklığı da belki en iyi biçimde siyasal düşünce ve programlarda, siyasal sorun ve kurumlarda yansıtılır. "Uygarlıklar"

ve "kültürler" eski zamanların irdelenmesinde bir çerçeve olarak yararlı olabilir, ama bunlar çağdaş toplumların içinde işlerini yürüttükleri çerçeve değildir. Hiçbir "kültür" ya da "uygarlık" bir yasa yapmış ya da bir ordu düzenlemiş değildir. Bunların ele alınması spaghetti ile örgü yapmaya çalışılmasına benzer, çünkü bunlar baskı altına alındıklarında dağılmaya yüztutarlar.

Bir bütün olarak insanlığın incelenmesinde yararlı olan karşılaştırmalar ulusal devlet biriminden daha alt düzeyde de yapılabilir. Kölelik, feodallık, despotluk, emperyalizm ve devrimler gibi kurumlar hakkında yapılan değerli karşılaştırmaların daha geniş ve daha az belirgin birimleri ya da olay dizilerini kapsayan karşılaştırmalara göre daha sağlıklı sonuçlar vermesi olasıdır. Ancak bu orta - boy karşılaştırmalar insanlık sorunlarının sınırlı yönleriyle ilgilidirler ve bunların açıklayıcı değeri belirtilen sınırları aşmayı amaçlamaz; meğerki karşılaştırmalar ilgili sorunlar hakkında kavrayıcı anlayışlar sunabilsinler.

3 — Sorunların üçüncü kategorisi karşılaştırmalar yapmakta kanıtın kullanılmasıdır. Sosyal bilimciler bir çok disiplinlerde dünya çapında karşılaştırmacı araştırmalar yapmaya yöneldikleri için bu sorun özel bir anlam kazanmıştır. Ülkelerin büyüklüğüne ve nüfusuna, kentleşme ve okuyup yazma oranına, dinsel, dilsel, ya da ırksal grupların, veya gayrisafi ulusal hasılanın ya da sanayi üretiminin dağılımına ilişkin istatistiksel verilere dayalı karşılaştırmaların üzerinde yapıldığı temeller çoğu kez sağlam değildir. En ileri ülkelerin nüfus istatistiklerinde bile yüzde 5'lik bir yanlış payı vardır ve bazı ülkelerde bu oran çok daha büyüktür. Çin örneğinde yanlış payı 50 milyon kadar eksik veya fazladır. Gene de bunlar garıba eldeki en sağlam istatistiklerdir.

Gayrisafi ulusal hasılaya ilişkin istatistikler çok daha sorunsaldırlar. Uzmanlar arasında bu istatistiklerle neyin ölçüldüğü konusunda hala büyük anlaşmazlık vardır. Gayrisafi ulusal hasıla hesabının içine giren öğelerin çoğu sadece kaba tahminlerdir. Yapılan tahminler dünya paraları U.S. dolarına çevrildiğinde, kambiyo rayıçlerinin bilinen durumu nedeniyle, çok daha kaba olur ve iki ayrı parayla yapılan tahmin ortalamasının alınması hesabı daha sağlıklı duruma getirmez. Bu tahminler kendileri de zaten kaba olan nüfus rakamları için kişi başına düşen miktar ilkesine göre açıklandığında sonucun sağlıksızlığı daha da karmaşık bir hal alır. Son dolara varıncaya dek gayrisafi ulusal hasılayı ortaya koyan düzgün rakam dizileriyle, ya da yüzde 1'lik kesirlerle belirtilmiş yıllık

değişme oranlarını veren rakamlara dayalı yorumlarla karşılaştıklarında, masum tarihçiler mutlaka tetikte olmalıdırlar. Bu gibi rakamlar, siyasal bilimcilerin ve tarihçilerin değerlendirme yaparlarken çoğu kez kullandıkları öznel yargılarla karşılaştırıldıklarında gerçeğe daha yakın olabilirler, ama bunlar gene de dikkatle ele alınmalıdırlar. Üstelik, varolan makul ölçüde sağlıklı istatistikler de görece az sayıda ülkeler hakkındadır ve bunlar da ancak son birkaç on yıldan beri yapılmaktadır.

Eğer kurumlar dikkatle seçilirlerse, bunların karşılaştırılması daha az tehlikeli olur. Yürütme ve yasama organlarının, siyasal sistemler, bürokrasiler ve polisin ya da ordunun toplumdaki rolü üzerine karşılaştırmalar yapılabilir. Bu gibi kurumlar ayrı toplumlarda değişik biçimler alırlar, ama pek çok durumlarda kolaylıkla ayrımlanabilir ve verilerin toplanıp karşılaştırılması için gerekli bir temel işlevi yerine getirebilirler. Ne var ki, siyasal istikrar, ideolojik yönlendirme, siyasal kültürlenme (enculturation), çıkar bağıllığı, ya da çıkar bütünleşmesi gibi —aynı görüşteki bilim adamlarının bile üzerinde anlaşmakta güçlük çektikleri— ve belirsizce tanımlanmış ölçütlerle toplumların karşılaştırılmasına girişildiğinde alınacak sonuçların verimli olması beklenemez.

4 — Sorunların son kategorisi genellemeleri formüle etmekte karşılaştırma yönteminin nasıl kullanıldığına ilişkindir. Kuram'da, birbirinden nitelikçe ne denli ayrı ve zamanca ne denli uzak olsalar da, olgu dizilerinde bağdaşıklıklar (uniformities) aranabilir, ama uygulama'da bağdaşıklıkları ve değişkenleri sınırlı bir referans çerçevesi içinde yan yana getirmeğe çalışmak gerekir. Tarihsel karşılaştırmalarda sık sık görülen bir eksiklik toplumların benzer olgu ya da kurumlarını aynı nedenlerle açıklamaya yönelmektir. Genellikle bu duruma yol açan önsel uslamlamaya (a priori muhakemeye) göre ortak neden'in varlığı ya da ortaya konması yalnızca bir kaç olguya ilişkin bir araştırmaya dayanır ve sonra bu neden aynı türdeki bütün olgulara uygulanır. Bu da tarihçinin aramakta olduğu etmen'ler dışındaki bütün etmenlerin savsaklanması sonucuna götürür ve bundan elde edilen sonuç da sıklıkla bir karşılaştırmadan çok bir benzetmedir.

Bir karşılaştırma sorununu formüle ederken görülen önemli ayırım işlevlerle yapılar ya da kurumlar arasındaki ayırmadır. İşlevlerle yapıları ayırmak her zaman kolay değildir ve ayrımlar biyolojide insan toplumundakinden daha açıkça görülür. Beslenme, solunum, kan dolaşımı, boşaltım, büyüme ve üreme en basit amip'den gör-

kemli file değin bütün canlı yaratıklarca yerine getirilen ortak işlevlerd'r, ama bu işlevleri yerine getiren yapılar —ya da organlar— çok büyük değişiklik gösterirler. İnsan toplumlarına uygulanan biçimiyle, konuşma ve iletişim'e işlevler adı verilir. Dil ise bir yapıdır; çıkar gruplarının temsil edilmesi bir işlevdir. Mesleksel örgütlerle siyasal partiler yapıları oluştururlar. Düzen'in korunması bir işlevdir; bürokrasiler'e ve yasamaya gelince bunlar yapılarıdır. Bütün sorunlar işlevler ve yapılar açısından incelenmeye elverişli değildirler, ama elverişli olduklarında, bu yöntem son derece yararlı bir yaklaşımdır.

Bir karşılaştırma sorununu formüle etmenin başka bir yolu karşılaştırma temeli olarak bir model'in ya da bir ideal tip'in kullanılmasıdır. Bu gerçekten iki aşamalı bir karşılaştırmayı gerektirir. İlk aşama bu kategoride varolan örneklerin karşılaştırılmasına dayalı bir modelin —örneğin, "parlamentar hükümet"— tanımlanmasını içerir. İkinci aşama, bu model'in içinde ortaya çıktığı çeşitli durumlarda hangi ölçüde ortak kökenlerden doğduğunu hangi ölçüde ortak bir çevreyi yansıttığını ve benzeri olavların araştırmaya yönelik karşılaştırmalar da bir temel olarak kullanılmasını içerir. Verileri seçilmiş soruna göre düzenlemeye ve uygun durumlarda açıklayıcı ve öngörücü sonuçlara ulaşmağa yarayan, bir bağımlı ve bağımsız değişkenler yapısı bir korelasyon (bağlılaşım) ve birlikte değişmeler (covariations) yapısı varlıkları ayırtedilebilen olgulardır. Sorun hangi yoldan formüle edilirse edilsin, karşılaştırılan varlık birimlerinin her aşamada dikkatle belirlenmeleri ve sabitelerle (constants) değişkenler arasındaki ilişkilerin açıkça tanımlanması asıldır.

Filozoflar, tarihin açıklanması sorunlarını tartışırken, bazıları özel, görelî, biricik olandan yana, bazıları da genel, saltık, kapsamlı yasadan yana kes'in tutumlar içine girme eğilimi gösterirler. Yaklaşımlardaki bu kutuplaşma felsefe tartışmalarında yararlı olabilirse de meslekten tarihçilerin deneyimine uygun düşmez. Bu tarihçiler hem özel, hem de genel olanla ilgilenirler. Özel olan hiç de birden çok olguya uygulanabilir terimlerle betimlenemeyecek ölçüde özel olmadığı gibi, genel olan da hiçbir zaman doğa bilimlerinde titizlikle ortaya konmuş olanlar gibi birleştirici bir genellemeler hiyerarşisi içinde formüle edilebilecek ölçüde genel değildir.

Meslekten tarihçi için acaba diye bir sorun yoktur, ama kapsam sorunu vardır; bu kapsam da kullanılan karşılaştırma ölçütlerine (kriterlerine) bağlıdır. Tarihçinin çalışmasına getirilen sınırlar mantıkla değil, kaynaklarla ilgili sorunlardır. Tarihçilerin çalışırken kul-

landıkları gereçler doğa bilimlerinden herhangi birinin ya da topluca hepsinin kullandığı gereçlerden son derece daha karmaşıktır ve tam doyurucu genellemeler için gerekli bilginin büyük çoğunluğu da kesinlikle yokolmuştur. Yaşarılan çağın tarihine ilişkin çok hacimli kayıtlar bile, doğa bilimlerindekilerle karşılaştırılabilir nitelikte açıklama ve genellemeler yapmak için bilinmesi gerekenin sadece çok küçük bir bölümüdür. Doğa bilimcilerinin sağladıkları genelleştirici yasalar türünü tarihsel gereçler temeli üzerinde yeniden üretmenin olanağı yoktur.

Ne varki karşılaştırma yöntemi tuzaklarının ve sağlam genellemeye olanak veren sınırlamaların insanlığı tümüyle kapsıyacak çağdaş tarih incelemesini genişletmeyi engellemesine izin verilmelidir. Pek uzak olmayan bir geçmişte tarihçiler Avrupa hakkında genelleme yapmakta ikircikliydiler ve sadece tek tek ülkelerle ilgileniyorlardı. Çağdaş zamanlarda artık bütün insanlığı kapsayan genellemeler yapmanın zamanı gelmiş bulunuyor. Kaçınılması gereken bir çok yaklaşım modelleri var. Örneğin zamanın başlangıcından bu yana yarışan uygarlıkların bir şeceresini sunan tarihler, insanlığın bütün deneyimini tek bir düşüncenin gerçekleşmesi olarak gören tarihler, çağdaş dünyaya sadece Batı Avrupa'da ve İngilizce konuşan ülkelerde gelişen kurumların bütün öbür halklara yayılması gözüyle bakan tarihler.

Ama önemli sonuçlar vermeleri olası başka türden genellemeler de vardır. Bu genellemeler, örneğin 'nsanlığın şimdi içinde örgütlendiği 130'u aşkın devletin tarihsel bir evrim görmüş geleneksel kurumlarının geleneksel kurum ve işlevlerle çağdaş olanlar arasındaki çatışma biçimlerinin ve geleneksel kurumların çağdaş işlevlere değişik uyarlama yollarının karşılaştırılmasına dayandırılabilir. Karşılaştırılan birimlerin, tarihsel gerçekliğe sahip olmaları koşuluyla, siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar olmaları ya da kurumlar veya süreçler yahut düşünce sistemleri olmaları önemli değildir. Bu gibi genellemelerin geçmiş zamana, şimdiki zamana ve geleceğe ilişkin bütün soruları yanıtlaması beklenmemelidir. Ama bunlar tarihçilerin çağdaş dünyanın anlaşılmasına yapacakları katkının, kendilerini biricik neden'in araştırılmasıyla sınırlandırdıklarında yapacakları katkıdan çok daha büyük olmasını sağlar.

Bir süreç olarak çağdaşlaşma

Çağdaşlaşmayı geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlama süreci olarak düşünmekte yarar vardır. Yeter ki işlevsel yakla-

şımın özündeki sorunlar gerektiği biçimde değerlendirilsin. İşlevselcilik (functionalism) bir sistemin nasıl çalıştığını ve yerine getirdikleri işlevler açısından onun parçaları arasındaki ilişkilerin nasıl işlediğini çözümüleme aracı olarak çok yaygın biçimde kullanılıyor. Çağdaşlaşmanın incelenmesinde izlenen bu yaklaşımın değerli yanı onun toplumları sistemler olarak, bir bakıma canlı organizmaların benzeri olarak görmesidir. Bu organizmaların kurumları ya da organları sözü geçen sistemlerin yaşam güçlerini sürdürmeye yarayan araçlar olarak düşünülebilir. Toplumların bir kurum ve işlevler dizisi olarak incelenmesi, ampirik açıdan araştırılmaya elverişli ve insan davranışına özgü karmaşık ilişkileri aydınlatmaya yarayan çok çeşitli sorunlar ortaya koyar.

İşlevsel yaklaşım kullanmanın da bazı ciddi sorunları vardır. Böyle bir çözümüleme bir sistemin sürdürülmesi için gerekli işlevleri açıklama amacına yöneldiği ölçüde içsel bir önyargıyla dengeden yana olur. Eğer bir fırın ve bir termostat aracılığıyla bir evin ısınıp ısınmamasını düzenleme amacına yönelik bir mekanizmanın işleyişi çözümleniyorsa buna karşı çıkılmaz. Böyle bir olguda açıklayıcı mantığın daireselliği bir işlevsel daireselliğe çok benzer. Ama özünde değişme bulunan insan soruları söz konusu olduğunda, denge'ye yönelik bir önyargı ciddi bir eksikliği vurgular. Davranış bilimlerindeki işlevsellik bir de şu rizikosu vardır ki insan sorunlarının düşünsel ve erekbilimsel teolojik yönleri abartılır ve bu abartma usdışı yönler pahasına ya da geleneksel işlemlerle kaynaşmış ve ussal yönetim ya da denetime karşı görece korunan yönler pahasına yapılır.

Toplumların incelenmesinde izlenen işlevsel yaklaşımdaki dengeye ve hatta daireselliğe yönelik bu önyargı büyük ölçüde değişme ögesinin savsanmasından ileri gelir. Denge'deki bir toplumun çözümülenmesi insanı zorunlu olarak sınırlı sonuçlara götürür. Çünkü toplumlar hiçbir zaman dengede değildir. Toplumlar sürekli bir değişme süreci içindedir ve çağdaş dönemin en ayırıcı ögesi de değişimin tarih'in hiçbir döneminde bundan daha hızlı ve kapsamlı olmayışıdır. Bu değişimin asıl kaynağı bilginin artmasıdır ve bu da kurumlarca yürütülen işlevleri doğrudan doğruya etkiler. Düşünsel yeniliğin, siyasal bütünlüğün, ekonomik büyümenin, toplumsal hareketliliğin ve kişiliğin toplumla uyumunun, en genel terimlerle hepsi de özellikle çağdaş olan işlevleri temsil eden bu etmenlerin devimsel (hareketli) niteliği, insanın çok büyüyen yeteneklerinin yakın yüzyıllarda kendilerini yavaş yavaş duyurmaya başladıkları sırada varolan değişik kurumları önemli uyarlanmalara zorlar.

Dikkate değer ki işlevler hızla değişebilirler ve tek bir kişi tarafından - örneğin üretim tekniğinde devrim yapan doğa'nın yeni bir giz'ini bulan, ya da insan sorunlarıyla ilgili yeni bir düşünce geliştiren tek bir yenilikçi tarafından bile derinden derine etkilenebilirler. Dünyanın yuvarlak olduğunu, buhar makinalarının bir çok beygirin ve insanın yaptığı işi yapabileceğini, eğer iyi pişirilirse domuzetin tehlikeli olmadığını, ya da doğum kontrol yöntemlerinin etkili ve ucuz olabileceğini ispatlamak için gerekli insan sayısı hiç de çok değildir. Ne var ki milyonlarca insanın inanç ve davranış modellerini değiştirmeye elverişli kolay bir yöntem yoktur.

Bazen İnsanüstü bir otoriteye sahip kişilerin, başka deyişle karizmatik önderlerin, bütün insanları peşlerinden sürükleyebildikleri düşünülür. Ama bir toplumu birkaç santimetre öteye götürmek için bile tonlarca karizmaya gereksinime vardır. Böylesi önderlerin öğrettiklerinin bilinçdışı benimsenmiş davranış biçimleri oluşturmak üzere kültür modelleri olarak kabul edilmesi, yüzyılları alabilir ve bu kerteli kabul bile çoğu kez eski inançlarla yapılan sayısız ve önemli uzlaşmaların sonucunda gerçekleşir. Bilgi ya da imgeden yoksun olanlara nedensiz aykırı görünse de uygulama ve inançları içeren bir palimpsest'in nasıl uyumlu bir bütün oluşturabileceğini anlamak için sadece Noel'i, Noel Baba ile İsa'nın doğuşunun nasıl birleştirildiğini, yarı tropikal bir flora çevresinde kreşlerin yakınında armağanlarla yüklü çam ağac'larını düşünmek ya da Paskalya yortusunda, İsa'nın dirilişi ile baharın doğuşunun tavşanlar, yumurtalar, kuzular ve lâleler ortamında birlikte kutlanışını düşünmek yeterlidir.

İşlevsel değişme az kişiye dayanır, çoğu kez de hızlı ve kolay olabilir. Yapısal değişme çok kişiye bağlıdır, hem de ağır ve acıdır. Önderlerin görevi işlev ile yapı arasında — yeni bilgi ile eski töreler arasında — bir uzlaşma sağlamaktır ve bu hiç de kolay değildir. Bütün kurumlar bir ölçüde değişikliğe uyarlanırlar ve bazıları da zamanla köklü biçimde değişebilirler. Aile gelişmemiş toplumlarda gerçekten bütün üretim, eğitim ve sosyal güvenliğin temel birimi olabilir. Oysa çağdaş toplumlarda onun işlevleri gençleri topluma alıştırmakla sınırlanabilir. Bazı geleneksel kurumlar çağdaş işlevlere kolaylıkla uyarlanabilirler çünkü bürokratik otokrasiler (despot hükümdarlıklar) merkezi hükümetli çağdaşlaştırmak zorundadırlar. Öbürlerinin, örneğin boy kurumlarının yaşamlarını sürdürmeleri pek az beklenebilir.

* Palimpsest: Eski zamanlarda üzerindeki yazısı silinen parşömeğe yeniden yazı yazılması ve ilk yazının çoğu kez okunabilir halde bırakılması C.N.

Kurumsal değişme ne denli büyük olsa da uyarlanma olgusunun varlığı geleneksel kurumların bir çok önemli özelliklerinin yaşamlarını sürdürecekleri anlamına gelir. Geleneksel kurumların çeşitli özellikleri, kurumlara göre değişen kertelerde, çağdaş toplumların özgün yanları olarak kalırlar. Bunun en açık ve belki de en kesin örneği İletişim işlevini yapan bir kurum olarak görülen dildir. Geleneksel Çin ve İngiliz kültürleri temelden ayrımlı ve birbirleri için anlaşılmasız bir çok kavramlar geliştirmiştir. Bu ayrım, eğer bu gibi şeyler karşılaştırılabilirse nerdeyse iki dilin gramer ve sözlükleri arasındaki ayrımlar kadar büyüktür. İki kültür çağdaşlaştıkça, kendi çevrelerindeki dünyayı tanımlayışlarında birleşme eğilimi görölmüş ve öyle bir noktaya gelinmiştir ki artık çağdaş bilginin evrenselliği düşüncelerin bir dilden ötekine görece tam ve sağlıklı biçimde çevrilmesine izin vermektedir. Bu iki dil'in yapıları da, özellikle çağdaş olan bazı nesneleri betimlemek için, hiç değilse ödünç aldıkları eş terimleri kullandıkları ölçüde değişebilmektedir. Bununla birlikte böyle bir yapısal değişme belki hafif olabilir ve dil olarak, Çince ve İngilizce aşağı yukarı yüz-yıllar öncesinde olduğu kadar birbirlerinden ayrımlıdırlar.

Kuşkusuz bu aşırı uçta yeralan bir örnektir; çünkü örneklerin büyük çoğunluğunda kurumsal değişme Çin ve İngilizce dillerinin geçirdikleri değişmeden bir hayli daha büyüktür. Ama geleneksel kurumlarda görölen değişmenin işlevlerdeki değişme kadar tam olması gene çok seyrektir. Aileler, siyasal sistemler, dinsel değerler, yazın (edebiyat) simgeleri, yüzyıllar boyunca çok çeşitli işlevsel değişmelere uyarlanabilir olduklarını ispatlamış bulunmaktadırlar. Bu nedenle çağdaşlaşma süreci yakın bir gelecekte aynı noktada birleşmeye, belki de işlevlerin evrenselleşmesine doğru yönelebilir, ama yeryüzündeki 175 toplum, sistemler olarak görece ayrılıklarını korudukları sürece kurumlar alanında aynı sonuca varılamaz. Japonya ile Fransa'nın, Birleşik Devletlerle Sovyetler Birliğinin, ya da Meksika ile Polonya'nın işlevsel yönden birbirlerine gittikçe yaklaştıklarını gösteren bir çok kanıt vardır, ama kurumsal yapıda böyle karşılaştırılabilir bir yaklaşma yoktur. Onların yaptıkları işlerdeki benzerlikler gittikçe artıyor, ama bunları yapma yöntemleri önemli noktalarda ayrımlı olmayı sürdürüyorlar.

Çağdaşlaşan toplumların karşılaştırılması

Siyasal olarak örgütlenmiş toplumların ya da yönetimlerin siyasal çağdaşlaşma süreci içinde karşılaştırılması hem siyasal nitelikteki sorunları hem de daha soyut olan yöntemi bilim (metodoloji) so-

runlarını içerir. Toplumlar varlıklarını sadece soyut birimler olarak sürdürmedikleri gibi bunların bitkiler kadar ayrı varlıklı bir yaşamları da yoktur. Bunlar aralarındaki ilişkileri sürdürür, halklar birbirlerine göçerler, çeşitli biçimlerde bölünüp yeniden düzenlenebilirler. Gerçekten de, bugün bildiğimiz biçimleriyle siyasal olarak örgütlenmiş toplumların gelecekte daha geniş sosyal birimleriyle bütünleşme eğilimi göstermeleri olasıdır.

Bu nedenle çağdaşlaşma sürecindeki toplumlar hem geleneksel kurumları çağdaş işlevlere uyarlanan bağımsız birimler olarak, hem de bir çok dış güçlerin etkisi altında kalan toplumlar olarak irdelenmelidirler. Nitekim, dış etkiler o denli güçlüdür ki çağdaşlaşma bazan aslında bir kültürleştirme (acculturation), başka bir toplumun kültür özelliklerinin benimsenmesi olarak görülüyor. Değişmenin içsel süreci ile daha ileri toplumlarca simgelenen bu modeller sürecindeki rol arasında görülen ayrım çağdaşlaşan toplumları karşılaştırmakta yaşamsal bir önem taşır. Çağdaşlaştırıcı önderlerce kabul edilen modeller, çağdaşlaşmayı ilk önce başaran toplumlar dışında, büyük ölçüde hep yabancı toplumlardan alınmıştır. Oysa, karşılaştıkları sorunlar içseldir ve çok önemli konularda kendine özgüdür. O halde iki düzeyde eşzamanlı karşılaştırmalara yönelmek gerekir : (1) Geleneksel iç kurumların çağdaş işlevlere uyarlanma yollarının karşılaştırılması ve (2) Bu uyarlanma için bir temel hizmeti gören çağdaşlık modellerinin karşılaştırılması.

Geleneksel kurumları çok değişik ve gelişme aşamaları ayrımlı pek çok toplumdaki değişme süreci tartışılırken ortaya çıkan bir sorun da şudur : uygulanması sözde genel olan, ama ancak kendisine o özgün anlamı veren tarihsel bağlamın çerçevesi içinde yararlı olabilen terminoloji acaba hangi ölçüde kullanılmalıdır. Görünen seçenekler şunlar : bu terimler ya kesinlikle tanımlanmış anlamlarıyla kullanılmalı ya da bunları atarak daha soyut terimler veya kendilerine çok çeşitli durumlara uygun anlamlar yüklenebilen yeni terimler kullanılmalıdır.

Bir zamanlar "kapitalizm" ve "sosyalizm" sözcüklerinin çok açık anlamları olduğu sanılırdı, ama zaman bu anlamları körleştirdi. Eğer "kapitalizm" zenginlik üretmek için mülk'ün kullanılması anlamına geliyorsa, o zaman Komünist ülkeler de kapitalisttirler; yok eğer "kapitalizm" özel mülkiyet ve üretim araçlarının denetimi anlamına geliyorsa o zaman da karma devlet çeşitleriyle karşılaşılır ki bunların hiçbirinde devletin doğrudan katılımının rolü başta — bir ya da dörtte — bir'in çok altında değildir. Eğer "sosyalizm" üretim için kullanılan

mülke devletin sahip olması anlamına geliyorsa, ilke olarak bunun başka ülkelere göre çok daha ileri götürüldüğü bazı toplumlar elbette vardır. Eğer "sosyalizm" in anlamı gerçek değerlerle kişi başına düşen zenginlik payı olarak ele alınırsa, o zaman da en çok sanayileşmiş toplumlar en sosyalist toplum olmağa yönelirler. Bu anlamda örneğin, İsveç'in, Birleşik Krallığın ya da Birleşik Devletlerin Sovyetler Birliğinden ya da "komünizmi kurmakta olan" başka herhangi bir ülkeden önemli ölçüde daha "sosyalist" olduklarını göstermek kolay olur. Bu koşullar altında, en iyisi kapitalizm ve sosyalizmden sözetmemek, ama özel ya da devlet mülkiyetinin rolünü, çeşitli siyasal ve ekonomik sistemlerin ilgili yönlerinin işlevsel terimlerle belirtmektir.

"Demokrasi" terimi için de aşağı yukarı aynı durum söz konusudur. Bu terim başlangıçta, gerek yaygın siyasal kültürün, gerekse insan haklarına ilişkin uygulamaya yönelik güvencelerin, siyasal önderlere çoğunluğun isteklerini yakından yanıtlama olanağı verdikleri bir sistem içinde halk tarafından yönetilme anlamına geliyordu. Ne var ki bu sistemden yana olanlar, "ekonomik demokrasi"den sözederlerken terim'in bütünlüğünü bozarlar. Bu anlayış siyasal sorunlardan farklı olan ekonomik sorunların gerçekten demokratik bir biçimde belirlendikleri ve gerçekten sadece ekonomik eşitliğe amaçladığı anlamına gelmedikçe kendi içinde çelişkilidir. Demokratik olmayan toplumların üretilen zenginliğin dağılımı bakımından da eşitsiz oldukları gerçeği bu kavramın sürekli kullanılmasını engellemiş görünmüyor. "Demokrasi" deyimini Komünist partilerin tutsağı olmamış bütün hükümetleri isimlendirmek üzere genel bir terim olarak kullanıldığından daha da sulandırılmıştır. Bu anlamda kullanıldığında deyim çok çeşitli hükümetleri kapsar. Marksist - Leninist ideoloji "demokrasi" yi, "emperyalist"e karşıt olmak üzere, "Komünist - denetimli" yönetim olarak kabul ettiğinden ve Komünist siyasal etki kertelerini belirtmek üzere de "ulusal demokrasi" ve "halk demokrasisi" gibi deyimleri kullandığından sorunlar daha da karışık hale gelmektedir. Bu durumda açıklık belki de ancak hükümetleri betimlerken bu konuya temsil'in kerte ve türü, çekişen siyasal partilerin sayısı, çatışan grupların çıkarlarını uzlaştırma araçları ve insan hakları modeli açısından bakmakla sağlanır.

İster "proleterya" ve "burjuvazi" gibi Marksist kategorilere, ister çoğu kez sosyal bilimcilerce yeğlenen "yukarı", "orta" ve "aşağı sınıf" gibi çeşitli tipllemelere göre yapılsın, bir toplumu oluşturan grupların "sınıflar" açısından betimlenmesi geçmiş bir dönemin artık yararlı bir amaca hizmet etmeyen bir başka kalıntısıdır. Devrim öncesinde-

ki Fransa'da, örneğin, yasama meclisi üç grup halinde toplanırdı : Soylular, din adamları ve bir de hukukçu, işadami, tüccar, zanaatçı, işçi ve köylüleri temsil eden üçüncü grup. Üçüncü grubun kesin zaferi bu geleneksel sistemi ortadan kaldırdı, ama halkları anılan o gruplarınkine benzer kimliklere sahip oldukları varsayılan bir kaç geniş gruba ayırmak alışkanlığı sürmüştür. Üçüncü grubun daha etkili üyelerinin şimdi yeni bir "orta sınıfı" ya da "burjuvaziyi" oluşturduğunu sonucunu doğurmuştur.

Bu gibi sınıflamalara iki karşı çıkış vardır. Birincisi, ampirik çalışmaların da gösterdiği gibi, toplumlar gerçekte bir takım altgruplara, mesleksel, dinsel, örgütsel, siyasal altgruplara ayrılırlar ki bunlar özel çıkar ve kararlarla ilgili çok çeşitli modeller içinde bir araya gelirler. Bu modeller büyük ölçüde bu çeşitli grupların üyelerinin kendi rol ve çıkarlarını nasıl benimsediklerine ve çeşitli ideolojilere ya da gerçeğin yaygın yorumlarına bağlıdır. Karşı çıkışlardan ikincisi şudur : "sınıflar" deyimini ondokuzuncu yüzyılın liberal ve sosyalist düşüncesine özgü o çok basitleştirilmiş sınıflamalarla öylesine aynılaştırmıştır ki sözcüğü eski anlamının içeriğiyle karıştırmaksızın kullanmak güçtür. Burada gene en iyisi eski terminolojiyi bir yana bırakmak ve son yıllarda davranış bilimcilerince geliştirilen daha tutarlı kavramlar olan mesleksel kategorileri, toplumsal katmanı ve çıkar gruplarını kullanmaktır.

Son yüzyıllarda çağdaş bir toplumu geleneksel bir toplumdan, ayırmakta değişimin doğasına ilişkin genel bir kavramla işe başlanıyor. Gerek bütün olarak toplumların, gerekse onların bireysel yönlerinin karşılaştırılmasında sadece gerçekten neyin çağdaş olduğu konusunda değil, aynı zaman da hangi toplumların ne ölçüde bu nitelikleri paylaştıklarına ilişkin anlayışta yavaş yavaş ortaya çıkan bir tutarlılık vardır. Bu yeni çağdaşlık anlayışı zorunlu olarak bilim ve teknolojiadaki gelişmelerden sağlıklı olarak anlaşılabilirdiği ölçüde çok etkilenmiş olan görece az sayıda toplumların deneyimine dayanır. Bu nedenle şu olasılığı hesaba katmalıdır ki bu ülkelerde görülen "çağdaş"lık evrensel niteliklerden çok onların gelişme özelliklerinden ileri gelebilir ve daha sonra çağdaşlaşan toplumlar görüşlerimizi önemli ölçüde değiştirebilirler. Daha önceki araştırmacılara göre temsili hükümet çağdaşlığın genel bir niteliği idi, çünkü onu en ileri ülkeler geliştirmişlerdi. Ama geçmiş kuşağın deneyimi ve araştırması bu sonuçları kuşku duyulmasına yol açtı. Düşünülebilir ki temsili hükümet feodal grupların kendi çıkarlarını temsil etmekte kullandıkları yöntemlerin bir çağdaşlaşmasıdır ve başka geleneksel siyasal kurumları olan toplumlar ayrı bir doğrultuda çağdaşlaşabilirler.

Oldukça dar bir temelden kalkılarak yapılan genellemeden doğan sorunların doğrulanmaları gerekli ise de, çağdaşlığın tanımı bütün toplumlara genellikle uygulanabilir olduklarına inanılan bir nitelikler bütünü biçimini alır. Çağdaşlığın bu kavramı, bir model ya da ideal bir tıp olarak düşünüldüğünde, herhangi bir toplumu değerlendirmeye elverişli bir ölçü birimi olarak kullanılabilir. Üçüncü bölümde tartışması yapılan, çağdaşlaşma süreci içindeki toplumları karşı karşıya getiren belli başlı şiddet aşamaları da modeller ya da ideal t'p'ler olarak düşünülebilir. Çağdaşlık gibi bunlar da görece az sayıda ileri toplumların yaşadığı deneyimin ortaya koyduğu tek biçimliliklerdir (uniformities). Dördüncü bölümde dünyanın bütün toplumları, bunların şimdiki gelişme düzeyi hakkında bir izlenim vermek üzere, bu iki modelin ya da ideal tiplerin, çağdaşlığın ve çağdaşlaşma aşamalarının ışığı altında karşılaştırılıyor. Uluslararası ilişkiler ve gelecek açısından bu durumun sonuçları beşinci ve altıncı bölümlerde tartışılmıştır.

Çağdaşlık ile gelenek arasındaki karşıtlık bu kavramları tanımlamanın sadece en basit aracıdır. Kuşkusuz açıktır ki bu anlamda gerek gelenek, gerekse çağdaşlık soyutlamalardır. Çünkü gerçekte birbirine tamamiyle benzeyen iki toplum yoktur ve bütün toplumlar sürekli bir değişme süreci içindedir. Çağdaşlaşma sorununun gerçekten de bütünü demek olan bu süreç kavramı tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin mantıksal düşünme yollarını daha çok kullanmaları gereğine dikkati çeker. Sosyal bilimcilerin statik modellere böylesine bağlanmaları doğaldır. Çünkü görece genç bir disiplinin üyeleri olarak onların ilk görevi, değişmeyi incelemek için gerekli olan zaman açısından karşılaştırmaları yapmadan önce aynı çağın toplumlarıyla ilgili ve en kolayca sağlanan verileri çözümlemek ve bunlar hakkında genelleme yapmaktır. Tarihçilerin başlıca kaygıları değişme sorunları olmakla birlikte, ya görece statik durumlar ya da son derece basit değişme kavramları üzerinde onlar da önemle durma eğilimi göstermektedirler.

Çağdaşlaşma gelenekten çağdaşlığa doğru basit bir geçiş olarak değil, ama en eski zamanlardan belirsiz bir geleceğe doğru uzayan kesintisiz olaylarla dolu sonsuz sürekliliğin bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu denemede anılan sürekliliğin sadece sınırlı bir parçası ele alınmaktadır. Gelenek ve çağdaşlık gibi soyutlamalar kullanıldığında ise bunlar sadece tarih sineması içinde araştırma amacıyla genişletilen tek tek ayrı çerçeveler olarak düşünülmelidir. Değişkenlerin kesintisiz bir sürekliliğinden yapılan bu soyutlama biçimi aslında rizikolu bir yoldur. Çünkü seçeneklerin yapay bir kutuplaşmasına doğru

yönelir. Demokrasi ve diktatörlük, önderler ve izleyiciler, düzen ve devinim, sağcılık ve solculuk, kesintisiz süreklilikler için iki kutup açırsından yapılabilen en basit bir betimlemedir. Bu gibi genellemeler sayısı 130'u aşkın egemen hükümetler içinde merkezi otorite ile halk denetimi arasındaki çok çeşitli ilişkilere önem verilmek suretiyle dengelenmelidir. Hükümetlerde bir kaç güçlü kişiden insan etkinliğinin hiç bir alanında hiç bir girişim gücü bulunmayanlara kadar ince ayrımlarla sıralanan önderlere rastlanır. Bu konuda, örneğin, oyun kuramı, faktör çözümlemesi ve dizge çözümlemesi, ilgili disiplinlerde önemli katkılar sağlamaktadır.

Bundan dolayı, bir süreç olarak ele alındığında, çağdaşlaşma, bilginin gelişmesine ve gelişen bilginin insanın çalışma yöntemleri üzerindeki etkisine eşlik eden sürekli bir değişmeler dizisi olarak düşünülür. Geleneksel toplumlara, insan sorunlarının büyük karmaşıklığına bir ölçüde düzen getirmenin bir aracı olarak tarihten miras alınmış kurum ya da yapıların bir modeli gözüyle bakılabilir ve bu model çağdaş bilgi ilk etkilerini yaptığı sırada görece duruktur (statiktir). Çağdaş bilginin yaptığı etki geleneksel kurumların yürütmekle yükümlü olduğu işlevleri değiştirmek biçimindedir ve bu da ayrıca kurumların kendilerini etkiler. İşte bu anlamda çağdaş işlevlerin geleneksel kurumlar üzerindeki etkileri çağdaşlaşma sürecinin özünde yer alır.

Çağdaşlaşma politikası

Politika ve çağdaşlaşma

Çağdaşlaşmanın dünya çapında yayılması öylesine karmaşık bir süreçtir ki kısa bir çalışmada onun karmaşık yönlerini ortaya koymaktan ve onları düzenleyip inceleme yolları önermekten daha ileri gidilmemelidir. Eğer çağdaşlaşma konusuna daha önce önerilmiş olan düşünsel, siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik beş yönden yaklaşılr, bir ölçüde açıklık sağlanırsa da bu ancak karşılıklı bir çok temel ilişkilerin feda edilmesiyle olur. Ayrı yoğunlukta ya da benzer biçimde etki yapan iki yön varolmadığı gibi değişik toplumlarda bu yönler arasındaki ilişkilerin aynı olmaları da zorunlu değildir.

Bilgi ve düşünceler dünya çevresindeki yollarını oldukça kolaylıkla bulur. Doğa bilimlerinde ve özellikle bunlarla ilgili disiplinlerde, iletişimler öyle iyi düzenlenir ki bir ülkedeki önemli bir buluş bugün kısa zamanda dünyanın başka yerlerindeki bilginlere ulaşır. Başka alanlarda da bu böyledir, önderlerin, özellikle de siyasal önderlerin demeçlerini ilgili başka kişiler hızla öğrenirler. Çağdaş iletişim araçlarının kullanılmaya başlanmasından önce bile, eğitim görmüş kişiler arasında düşünsel iletişim vardı. Bu yolla yayılan düşüncelerin kabul edilip edilmedikleri başka bir konudur. Ne varki yabancı görüşler bile her zaman pek ayırımına varılmamış yollarla İnsan düşüncesi-nin bir parçası olma ve onu etkileme yolundadır. Gerçekten de, halkların ve toplumların çeşitliliğine karşın, her yerde dünya çevresindeki meslektaşlarıyla sürekli iletişim içinde bulunan ve aynı değerleri paylaşan aydın kişi grupları vardır. Üstelik, düşünceler alanında bireyler hızlı değişime gösterebilirler. Bilgisiz bir köylünün ya da çobanın çocuğu büyük bir üniversitede eğitilebilir ve görece kısa bir süre içinde çağdaş düşünceler dünyasında kendisini başka herhangi bir kişi kadar rahat hisseder.

Çağdaşlaşmanın başka yönlerinin yayılması bilginin yayılmasıyla karşılaştırılınca ne o kadar hızlı, ne de o kadar geneldir. Yayılmanın etkileri belli olursa da bu tohumlar değişik topraklar üzerine düşer ve çok çeşitli meyvalar verir. Kesinlikle bilinen tek şey şudur. Daha son-

ra çağdaşlaşanlar arasında hiç bir toplum çağdaşlaşmayı en önce başaran toplumlarınkine çok benzeyen bir çağdaş kurumlar modeli geliştirmez. Bazı toplumlar merkezi siyasal kurumlar geliştirmeyi kolay, bazıları bunu güç bulur, bazıları sanayiın yaşam biçimine kendilerini çabuk uydurur, oysa başkaları geleneksel inanç ve pratiklerden gelen büyük engelleri aşmak zorundadır. En azından tek bir örnek olarak Çin olqusunda geleneksel yaşam biçimi önderlerin düşünsel güçlerini öylesine derinden etkilemiştir ki çağdaşlığa karşı gösterilen direnme, kuşaklar boyunca başarılı olmuştur. Bu özel örnekte görüldüğü üzere, geleneksel toplumların en karmaşıklarından biri uzun bir süre çağdaşlaşmaya en isteksiz kalan bir toplum durumunda kalmıştır.

Politika en geniş anlamıyla eylem plânlarının kavramlaştırılıp uygulanmasıdır. Çağdaşlığın gelişip yayılması da en çok siyasal yönüyle anlaşılabilir. Görece kolaylıkla belirlenen siyasal gelişmeler çözümleme, karşılaştırma ve dönemleştirme için en kolay elde edilen çerçeveyi sağlar. Hernekadar çağdaşlaşmanın her bir yönünün, aynı olguya yönelen değişik yaklaşımları simgeledikleri için bir ölçüde bütün öbür yönlerini yansıtmaları beklenebilirse de, aslında bir toplumun örgütsel temelini sağlayan kurum politikadır. Siyasal savaşımın şu ya da bu önderler grubu'nun çalışma ilkelerine dayalı programları yürürlüğe koymayı amaçlayan iktidar savaşımıdır. Bu gibi programlar çoğu kez insan deneyiminin geniş alanlarını kapsar ve ihtilâl zamanlarında bazan bir toplumun bütün yönlerinde köklü değişiklikler yapmayı amaçlayabilir. Yalnız yasaları ve yönetimi değil, eğitsel sistemi, mimarlığı, yazın'ı ve hatta siyasal açıdan tanımlanmış dönemlere ilişkin davranış modellerini betimlemek için bile, Napoleonik, Victorian, Meiji, Kemalist ya da Stalinist gibi siyasal sıfatlar kullanılması adet olmuştur. Bir siyasal rejim'in bütün bir kültür'ü sık sık kendine özgü biçimiyle (stil) damgaladığı kuşkusuzdur. Siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar çağdaşlaşmanın incelenmesi için en uygun temeli veren toplumlardır. Bazı sınırlamalara karşın bunların oluşturduğu çerçeve içinde çok karmaşık olan çağdaşlaşma süreci açıklığa kavuşur.

Başlangıç noktası olarak Birleşmiş Milletleri oluşturan sayısı yüzü aşkın ve siyasal yönden örgütlenmiş olan toplumlar ele alınabilir. Aynı düzeyde başka bir takım ülkeler de vardır ki bunlar şu ya da bu nedenle arılan örgüte katılmamıştır. Bunun ötesinde bir de keyfi seçim ögesi var. Buradâ, yabancı yönetimi altında bulunup da bağımsızlığa ya da gerçekten özerkliğe giden yolda oldukları açıkça görülen toplumlar, karşılaştırma amacıyla, halen daha karmaşık toplumları bütünleyen parçaları oluşturdukları görülen toplumların karşıtı olmak

üzere, burada bağımsız toplumlar olarak değerlendirilmişlerdir. İşte insan bu durumda güç — ve biraz da keyfi — seçimler yapmak zorunda kalır. Şu da kabul edilmelidir ki devletlerin sayısı ve kimliği asla istikrarlı kalmış değildir. Ondokuzuncu yüzyılda gerek Almanyayı, gerekse İtalyayı birleştirme görevi yapan güçler şimdi de Arap dünyasında, Güneydoğu Asya'da, belki de Afrikada bile etkinlik içindedirler. Siyasal olarak örgütlenmiş bir takım toplumlar birdenbire tek bir toplum haline dönüşebilir ve bunlar sıkıntılı bir birlikte yaşama döneminden sonra kendi bireyselliklerini yeniden kazanabilirler.

Siyasal yaklaşımın eksik yanları vardır, ama açık ve sağlıklı olma açısından yapılan bir karşılaştırmada, konuyu ele alan öbür yöntemlerin çok yetersiz kaldıkları görülür. Toplumların ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmesini inceleme girişimleri, insanı derinlere çekip yutan gerçek bir kum denizini andıran veriler içinde seyretmeyi gerektirir. Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu için, içinde yaşanılan çağla ilgili olanların dışında, güvenilir İstatistikler pek azdır. Çağdaşlaşma sorununu başlıca ekonomik ve sosyal yönden ele almak demek insanın kendisini ya genel bilgilerle, ya derinleşmesine incelenmiş sadece bir kaç ülkeyle, ya da en yakın dönemle sınırlaması demektir. Usta sosyal bilimciler eldeki verileri çok yaratıcı ve düşünmeyi uyarıcı biçimde kullanabilmektedir. Onların çalışmaları çağdaşlıkla gelenek arasındaki etkileşimin anlaşılması bakımından çok önemlidir; ama bu etkileşimin yönünü ve sorunlarını daha kapsamlı olarak kavrayabilmek için politikaya yönelmek gerekir.

Değişme, tarihin özüdür ve Çağdaşlaşmayı niteleyen tartışmalar, uğraşlar, uzmanlaşmalar, siyasal tarih için temel hizmeti gören yazışmalar, söylevler, raporlar, yasama çalışmaları ve başka belgelerde iyice yansımaktadır. Değişme olgusu, bir toplum ancak karşılaştığı sorunlar alanında gelişir yolundaki kavramın çerçevesi içinde incelenebilir. Bu kavram, dinde, ideolojide, "biçem"de (üslûp'da), değer sisteminde yarsır ve bütün anlatım yollarını derinden etkiler. Bir toplumun kendisini ve sorunlarını kavraması. — kendi kimliğini ve amacını bilmesi — o toplumun üyelerini kaynaştıran başlıca bağlayıcı güçtür ve onların iç ve dış sorunlarını çözmekte etkili biçimde ortaklaşa davranmalarını sağlar. Bu, derin bir tutucu güçtür ve özellikle böyledir. Bir toplumun bütün üyelerinin gönenci ve güvenliği onun etkililiğine bağlıdır ve onlar geçmişteki deneyimle güvenirli oldukları ispatlanmış inançları, töreleri ve kurumları kolay kolay bırakamazlar.

Bununla birlikte, bir toplumun kendisini ve sorunlarını kavramlaştırması sürekli bir zorlanma altındadır. Bu zorlama önce içeriden

gelir. Yıkım getiren kuraklıklar, seller, depremler ve çeşitli bulaşıcı hastalıklar bir toplumun yakın çevresiyle ilgili programlarını alt üst edebilir; belki yeni bir toprağa göçü de kapsamak üzere kendi yaşam biçimini çok kapsamlı olarak yeniden düzenlemeye yol açabilir. Manastır, kütüphane ve laboratuvarlardaki bilginler hep yeni düşünceler ileri sürer, benimsenmiş inançları sorguya çekerler. Bu düşünceler dünyanın yuvarlak olduğu ya da dünyanın evrenin merkezi olmadığı veya atomdaki büyük güçlerin serbest bırakılabileceği yolundaki buluşlar ölçüsünde yıkıcı değildir. Ama benimsenmiş bir düşüncenin küçük çapta gözden geçirilmesi bile büyük çabalarla elde edilmiş olan kesinliği tehlikeye düşürür. Bunun gibi, teknik yenilikler çalışma koşullarında toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesini gerektiren değişiklikleri harekte geçirdiğinde istikrar gene zorlanır. Bir toplumun üyeleri ülke dışında geziler yapabilir, ya da yurt içinde işleri değişik yollardan yapmayı öneren yabancı gezginlerle, kitap ve makinalarla ilişki kurabilir. Ayrıca, yapılan zorlamaya karşı koyamayan bir toplumun varlığını tehdit eden yabancı istilasıyla ya da bazan yüzyıllarca uzayan ve o sırada bir toplumun yabancı vasiliği altında baştanbaşa biçim değiştirmesine yol açabilen sürekli bir işgal nedeniyle, yabancı etkiler ülkeye daha güçlü bir biçimde sokulabilir.

Toplumlar bu ve başka yollardan yapılan zorlamalarla karşılaşabilir ve bunları ele almak zorunda kalırlar. Denebilir ki en ilkel anlamıyla toplumlar değişme sorununu seçenekli olarak — ya da bir toplumu toplum yapan öğelere göre düşünülürse eşzamanlı olarak — çabalarını varolan ilkeleri savunma ve onları değişen bir ilkeye uyarlama üzerinde yoğunlaştırarak çözerler. Siyasal uğraşların görev başındaki hükümet ve muhalefet, iktidarda olanlar ve olmayanlar, tutucular ve liberaller, düzen partileri ve hareket partileri biçiminde açıklanmış olmaları bir raslantı değildir. Değişmezlik ile uyarlanma arasındaki bu temel seçim — bazı durumlarda denenmiş ile denenmemiş, bilinen ile bilinmeyen arasındaki seçim de olabilir — sonunda bir toplumun en yüksek düzeyinde basit bir kutuplaşma biçimini de alabilir, ama böyle bir seçim ayrıntılarıyla izlenmesi gerçekten olanaksız ve sonsuz sayıda daha küçük seçimlerin birikimini yansıtır ve kendi başlarına bunların pek azı açıkça belli olan sorunları ortaya koyar.

Özellikle tarihsel konularda benzetmelere güvenilemez, ama konuyu gelişme süreci açısından düşünmek yararlı olabilir. Milyonlarca yılı bulan bu süreç sonunda gazlar toprağa, daha sonra suya dönüşmüş, su ilkel yaşam için çevreyi sağlamış, yaşam daha karmaşık bi-

çimler geliştirerek sonunda tarihi yapan ve yazan insan varlığı ortaya çıkmıştır. İnsan ile ilkel yaşam, su, kayalar, ya da gazlar arasındaki ayrım, çağdaş ya da geleneksel ya da hatta en eski çağlar arasındaki ayrımla kıyaslanamayacak ölçüde çok daha büyüktür. Ne var ki bu çok derin uçurum henüz tümüyle anlaşılmamış olan bir yolla yüzbinlerce yıl süren sonsuz küçük uyarlanma ve bileşimlerle kapatılmıştır. Tarihsel değişme böylesine karmaşıktır. Ama şu önemli ayrımla ki bu değişmeler insan sorunları üzerinde önemli bir etki yapacak biçimde biriktiklerinde, toplum bunları ele almak üzere kendisini seferber edebilmektedir. Bazı tarihçiler değişmeyi zorlama ve yanıtlama olarak ya da dönemler açısından tartışmaktadırlar — büyüme, gelişme ve yıkılma; iman, akıl ve başarı; sezgi, ussalılık (rationality) ve materyalizm — ama bu yaklaşımlar sorunun karmaşıklığını gerektiği gibi değerlendiremezler. Bu bakımdan sosyal bilimciler değişken öğeleri, konuya hakkını vermek için yeterince komplike, ama anlaşılmaya ve pratikte kullanılmaya elverişli biçimde, hiyerarşiler ve işlevsel sorun demetleri halinde gruplaştırmaya çalıştıklarında gerçeğe daha çok yaklaşmış olurlar.

Toplumlar bu değişiklik birikimlerinin üstesinden gelmeğe uğraşırlar, ama bunlara uyarlanmada mutlaka başarılı oldukları söylenemez. Boş zamanlarında uygarlıkların yükseliş ve düşüşlerini irdeleyip planlamak bazı tarihçilerin gözde hobilerinden biridir ve bu çabadan büyük ciltler dolusu yapıtlar ortaya çıkmıştır. Bu adeta tarih, “kendin yap” yöntemidir ve uygarlıklar çağdaş devletler kadar açıkça kimliklerini ortaya koymadıkları için, tarihçiler bunları kendilerine göre betimleyip düzenlemekte görece özgürdürler. Güçlük şurdadır : İnsanın yaşam süresine göre yapılan bu benzetmeler uygarlıkların bireysel kimliğine çok fazla bağlıdır ve bunların insan öğelerinin kendi uygarlıkları “yıkıldıktan” ya da “öldükten” sonra da yaşamlarını sürdürdükleri ve hatta başarı gösterdikleri gerçeğini savsamaktadırlar. Uygarlıklar ve — bizim ulusal devletler adını verdiğimiz — siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar, barındırdıkları bireysel insan varlıkları gibi gerçekten de ölümlüdürler. Bununla birlikte insan varlıklarının toplu bütünü sosyal bir organizma olarak yaşamını sürdürür ve yeni sorunları göğüslemek üzere, yeni yollar izleyerek kendisini örgütler. İster gerçek, ister yapay olsun, daha büyük yapılar konusunda çok fazla kaygılanmaktansa, toplumu yapan bireylere daha çok dikkat edilmesi gerekir. Bazı imparatorluklar, belki de bir “uygarlık”, Birinci Dünya Savaşı sonunda “yıkıldı”. Ama bunların halkları, arada başgösteren güçlüklerden sonra, çok daha gönençli ve umutlu günler içinde yaşamalarını sürdürmektedir. Uyarlanmanın bu biçimi çağdaşlaşmanın

İncelenmesi açısından uygarlıkların yazgısıyla karşılaştırıldığında çok daha önemlidir.

Siyasal önderlik

Buraya dek olan tartışma aslında yüzyıllar boyunca gelişen genelleştirilmiş eğilimler ve siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar açısından yapılmıştır. Bu toplumların çerçevesi içinde insanlığın pek çok etkinlikleri olmuştur. Ama unutulmamalıdır ki tarihi yapanlar bireylerdir ve onların yardımıyla bu eğilim ve etkinlikler açıklığa kavuşur. Siyasal önderler bir toplumu yönetme kararlarını alan ya da bu kararların alınmasına katılmayı etken biçimde dileyen kimselerdir. Siyasal önderliği incelerken politikayı klasik anlamıyla sadece hükümeti kapsayan değil, aynı zamanda kamu yönetiminin bütün alanlarında karar almayı içeren bir konu olarak düşünmek yararlı olur. Siyasal önderlik uluslararası, ulusal ya da yerel düzeyde olabilir; çıkar gruplarının temsiliyle, hükümetin resmi işlevlerinin yürütülmesiyle, ya da hükümet dışı alanlardaki politikanın belirlenmesiyle ilgilenir. Siyasal önderlik gazete başlıklarına çıkan birkaç önder anlamında değil, her toplumda siyasal kararlar alınmasında önemli bir rol oynayan binlerce birey anlamında düşünülmelidir. Görece duruk (statik) bir toplumda siyasal önderler normal olarak az sayıdaki oligarşik ailelerden gelir, ya da bunlar sağlamca konmuş yöntemlerle seçilir ve yetiştirilirler. Bununla birlikte, hızlı değişme dönemlerinde siyasal önderler kökeni çok daha büyük bir çeşitlilik gösterme eğilimindedir. Değişiklik geçiren bütün toplumlarda siyasal iktidarın bir ölçüde eski ellerden yenilere geçtiği görülür. Yeni siyasal önderliğin kaynağı ve doğası değişme olgusunun incelenmesinde önemli bir yer tutar.

“Seçkinler” (élites) terimi — başlıca antropologlar, sosyologlar ve davranış terimlerine eğilimi olan siyasal bilimcilerce — herhangi bir grup içinde en büyük otorite ya da saygıyı elde eden kişi ya da durumları betimlemek için kullanılır. Bu terim, genellikle, bir katmanlaşma sisteminde en yüksek konumları doğuştan ya da statü yoluyla ele geçirenleri, bazan da yetenekle kazanılan bir konumu betimlemekte kullanılır. Her iki durumda da bir toplumda veya onsekizinci yüzyıl Avrupasının aristokrasilerinde olduğu gibi bir toplumlar grubunda bütün ayrıcalıklı kişileri kapsayan tek bir seçkin düşünülebilir. Belli bir toplumda dinsel, sanatsal, sosyal, düşünsel, askeri, siyasal, ya da başka alanlarla ilgili daha uzmanlaşmış seçkinler biçiminde ayrımlar yapılabilir. Coğrafi açıdan da uluslararası, ulusal, bölgesel, taşralı, kentli ve köylü seçkinler ayrımı da ele alınabilir ya da bu ölçütlerin bir bi-

leşimi de kullanılabilir. "Seçkinler" "önderlik"ten daha dar ve disiplinli bir terimdir ve başlıca amacı siyasal iktidarın incelenmesi olan disiplinlerde genellikle kullanılmaz. Seçkinler üzerinde çağdaş toplumlar açısından değil, daha çok geleneksel toplumlar açısından durulur. Bununla birlikte, gerektiği gibi tanımlanması koşuluyla ve anlamı yitirilmeksizin "siyasal önderlik" ile eşanlamlı olmak üzere, "siyasal seçkin" ve "iktidar seçkini" gibi terimler de kullanılabilir.

"Seçkinler"den ve "siyasal önderlik"ten daha özel anlamlı olan "Intelligentsia" ise çeşitli biçimlerde kullanılır. Bu terim genellikle uslarıyla çalışanları gösterir. Çoğu kez bütün yüksek öğrenim görmüş ya da buna denk bir düzensiz eğitimden geçmiş olanları kapsıyacak biçimde tanımlanır. Bugün bu terim Sovyetler Birliği'nde, sanayi işçilerinden ve köylülerden ayırt edilen tüm "beyazyakalı sınıfı", betimlemekte kullanılır. Bu terim bir bakıma "seçkinler"in gerçekten anlamdaşı olarak da geniş ölçüde kullanılır ve bu anlamıyla belki de "siyasal Intelligentsia"ya gönderme yapılır. Ama, daha doğrusu, "intelligentsia" ya da seçeneksel deyimiyse, "entellektüeller" (aydınlar), meslekleri ne olursa olsun, uslarıyla yaratıcı bir biçimde çalışanları belirler. Intelligentsia, bu daha dar anlamıyla özellikle ilgi çeker. Çünkü toplumun siyasal önderlikle ilgili önemli gruplarından birini oluşturur.

Siyasal çağdaşlaşmanın başlıca sorunu bir toplumun geleneksel sisteme sıkı sıkıya bağlı siyasal bir önderlikten baştanbaşa çağdaşlaşmayı benimseyen bir sisteme geçmesini sağlayan süreç sorunudur. Siyasal iktidarın görece küçük bir ayrıcalıklı aileler grubunun elinde bulunduğu geleneksel tarım toplumlarında, gerçekten bir "iktidar seçkini"nden söz edilebilir, bunların yapısı ve bileşimi toplumdan topluma çok değişebilirse de durum değişmez. Bu toplumlarda siyasal iktidar genellikle toprak ağalarıyla, askerî güçlerle, dinsel çevrelerle sıkı bir ilişki içindedir. Doğu despotluklarında olduğu gibi devlet bürokrasisi sayılı bazı durumlarda bütün öteki iktidar kaynakları üzerinde de egemenliğini sürdürebilmiştir. Ne var ki, olayların pek çoğunda, yerel siyasal önderler toplu olarak, siyasal sistemin merkezindeki önderlerden daha güçlü olma yolundadırlar. Siyasal önderler, yerel ya da merkezi de olsalar, çağdaş devletlerinkiyle karşılaştırıldığında görece küçük bir otoriteye sahiptirler. Çağdaş bir toplumda hükümetin eskisinden çok daha büyük bir sorumluluğu ve yetkisi vardır. Vergileme yoluyla, sayısız başka denetim ve hizmetlerle, hiç görülmemiş bir ölçüde, bütün yurttaşlarının yaşamlarını etkilemektedir. Şu da anlamlıdır ki, bütün yurttaşların okur yazar olduğu, çok sayıda in-

sanın en azından orta eğitim gördüğü ileri bir toplumda, çeşitli sistemlerin hepsinde, gerçek iktidar geleneksel toplumlardakinden çok daha fazla paylaşılmıştır. Artık geniş bir köylü kitlelerini örgütlenme sorunu ile yüz yüze gelmiş küçük bir oligarşi söz konusu değildir. Devingen (dinamik) bir halkın çeşitlilik gösteren kaynaklarını seferber etmek için şimdi büyük bir bürokrasiye gereksinme vardır ve böyle bir halkın üç beş ailece kolaylıkla denetlenmesi olanaksızdır.

Siyasal çağdaşlaşmada önderler iki genel kaynaktan gelebilir. Birincisi, zorunlu geleneksel önderliğin kendisidir ve bu kaynaktan gelen önderler dayandıkları kesin inançlarından ötürü ya da zorunluluk nedeniyle, geçmişten miras aldıkları sistemin ömrünü doldurduğuna ve çağdaş politikalara yönelik köklü bir değişimin gerekli olduğuna karar verebilirler. Bu, özellikle en önce çağdaşlaşan toplumlarda oldukça yaygın olarak görülen bir olgudur. Ne yazık ki pek çok tarihinin ihtilallerde bulunduğu çekicilik, esaslı çağdaşlaşma reformlarına girişmiş bulunan imparatorları, kralları ve bürokratları onların daha bir dikkatle ele almalarını engellemektedir. Bununla birlikte kabul etmek gerekir ki bu türden bir reformcu yolun sonuna dek gitmeyi nadiren göze alır. Çünkü o kendisinin, ailesinin ve dostlarının yararlandıkları geleneksel konum'a bile reformu uyguladığını ve bu konum'u temelinden yıkacak süreci harekete geçirdiğini ergeç anlar. Bu reformlar, kapsamlı olmakla birlikte, sınırlı, korumacı, savunmacı ve aristokratik nitelikte de olabilir.

Önderliğin ikinci kaynağı zorunlu geleneksel önderlerden memnun kalmayanlardan oluşur ve bu da gene iki kategoride düşünülebilir. Birisi geleneksel siyasal önderliğin kendi muhalif üyelerini kapsar. Bu kategoride eski yaşam biçimine yabancılaşmış olanlar ve kendi ayrıcalıklarının yitimi anılamına gelse bile çağdaşlaşmanın gerekli olduğu kanısında bulunanlar yer alır. Bu kategori çağdaşlaşmayı taktik nedenlerle kabul edenleri de içine alır; kralların ve prenslerin ilerleme yanlısı genç oğulları, gözden düşmüş lordlar, ulusal üstünlük peşinde olan yerel önderler ve birçok başkaları. Öbür kategoridekiler ise hukuk, tıp, iş alanlarının ve rütbenin liyakata dayandığı yeni orduların subayları ve yaşam'ın çeşitli dallarından gelen aydınlardır. Geleneksel oligarşi iktidarının kişileri değil, bu ikinci kategorinin kişileri devlet politikası üzerindeki etkilerinin topluma yaptıkları gerçek katkıyla orantılı olmadığına inanıyorlardı ve "temsilsiz vergi olmaz" benzeri bir amaçları vardı. Bu konuda anlamlı olan şudur: O, çağdaşlaştırıcı önderler, hatta en ihtilâlcı programları savunanlar bile, hemen hemen hiç köylü, zanaatçı ya da işçi değillerdir. Cromwell,

Washington, Robespierre'den, Lenin, Atatürk, Mao, Ho, Nehru, Nasır ve Castro'ya değin, ihtilâlcı önderler normal olarak iyi eğitim görmüş bireylerdir ve bunlar eğer içinde yaşadıkları topluma yabancılaşmış olmasalardı orada kendileri için saygın bir yer yaratırlardı.

Zorunlu geleneksel önderlerin kendi yaşam biçimlerine ve kişisel çıkarlarına bağlılıkları nedeniyle iktidarlarını ancak zorlandıkları zaman bırakmalarında şaşılacak bir şey yoktur. Geleneksel siyasal sistemler normal olarak anayasal yollarla esaslı reformlar yapmayı amaçlamazlar ve geleneksel oligarşinin iktidardan uzaklaştırılmasını gerektiren bir önder değişikliği şiddete başvurmaksızın yapılamaz. Çağdaş devletler sömürgelerine bağımsızlık yolunu pekâlâ açabilirlerse de bu bir kural olmaktan çok bir ayrıklıktır (istisnadır), ama gelenekselden çağdaş önderliğe geçiş genellikle şiddetli olmuştur. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllar arasında Büyük Britanya, Fransa, Birleşik Devletler, Almanya ve İtalya, hepsi de büyük ihtilâller ve iç savaşlarla harap olmuştur. Daha sonra çağdaşlaşan devletlerin şiddetten kaçınabileceklerine inanmak için de pek az neden vardır. Bütün siyasal ilişkilerin özünde şiddet ya da hiç olmazsa şiddetin tehdidi vardır, ama çağdaş zamanlarda bu sürekli (endemic) hale gelmiştir. Bunu söylemek şiddeti haklı görmek ya da savunmak değildir. Sadece su gerçeği not edelim ki şiddet, öteki sosyal çözümler gibi, çağdaş zamanlarda gittikçe yaygınlaşmaktadır. Halk işlerini geleneksel biçimde yürütmeye sıkı sıkıya bağlanma eğilimindedir ve kişisel güvenliğini çocukluk döneminde kendisine asılanan kültüre bağlılıkta bulmaktadır. Şiddetin kertesiz ancak sağlam bir yönetimin önderliği altında halk sosyal değişimin zorunlu olduğu kanısına vardığı zaman azaltılabilir.

Siyasal çağdaşlaşmaya eşlik eden şiddet birçok biçimler alır, ama bunların en çok bilineni ihtilâldir. Çağdaşlaştırıcı önderler için geleneksel bir hükümeti devirmek kolay değildir, çünkü baskı araçları başlangıçta bu hükümetin denetimi altındadır ve politikada en etken olan yurttaşlar da iktidarı destekler. Halkın hoşnutsuzluğu köylü Jacques(*) ya da kentsel ayaklanmalar biçiminde ortaya çıkabilir, ama bu tür karışıklıklar kolayca bastırılabilir. Gerçekten, kendilerini zorunlu gören geleneksel hükümetler dışarıdan ya da içeriden iyice zayıflatılmadıkça iktidardan düşürülemezler. Genellikle dış düşmanla yapılan bir savasta hükümetin yenilmesi muhaliflere aradıkları fırsatı verir. Özellikle de eğer böyle bir yenilgi daha çağdaş bir ülkenin eli-

* Jacques : Kuzey Fransa köylülerinin soylulara karşı 1358'de yaptıkları ayaklanma. Sonraları her köylü isyanına verilen ad (Ç.N.).

ne geçerse, çağdaşlığın avantajları ortaya çıkar ve geleneksel ordu ve bürokrasinin önemli bölümleri bağılılıklarını daha çağdaş önderlere aktarmayı göze alabilirler. Çok uçta bir örnek olarak, zafer kazanmış yabancı bir ordu bir ülkeyi belli bir süre işgal edebilir, kendi seçtiği hükümeti kurup yerel baskı aracı olarak kendi kıtalarını kullanabilir. Askeri yenilgiler dışında, görevdeki hükümetler çağdaşlaştırıcı reformları çok geciktirdikleri için kendi ülkeleriyle komşu ülkeler arasındaki karşıtlık çarpıcı hale geldiği zaman da ihtilâl durumları gelişebilir. Bu gibi olgularda daha çağdaş olan devletlerin örneği hergün hem geleneksel bürokrasiyi, hem de onun çağdaşlaştırıcı karşıtlarını etkiler ve oy dengesi öyle bir noktaya kayar ki orada sorumlu hükümet öldürücü yaralar alabilir.

Büyük bunalımlarda bütün toplumların çabalarını gerektiren seçenekselsel alternatif politikalar arasında seçimler yapmakta tek başlarına sorumlu olabilen bireysel önderlerin oynadıkları yaşamsal rolün tarihsel değişmeyi belirlemesi, bu toplumların önder değiştirerek kendi yazgılarını yaşamsal ölçüde etkileyebilecekleri inancına götürür, Çünkü tarihte raslantı aslında büyük ölçüde bireylerin yazgısına bağlı bir sorundur. Bir önderin beklenmedik bir ölümü ya da kişisel nedenlerle görevden çekilmesi olayların akışı üzerinde kesin bir etki yapabilir. Büyük kararların sadece belli bir önderin varlığına bağlı kalması pek sık görülmez, tarihteki kararlar genellikle kişisel varlıklarına kesin bir gereksinme duyulmayan çok sayıda bireylerce ortaklaşa alınır. Ne var ki büyük sorunlar bir çok küçük yeğlemelerin birikmesiyle oluştuğu için en yüksek düzeydeki yeğleme geniş ölçüde son kararı verenin varlığına ve özyapısına (karakterine) bağlı kalabilir. Bu anlamda yaşam ve ölüm olasılıkları, daha az dramatik boyutuyla, bireysel önderlerin özyapısını geliştiren tüm yaşam deneyiminin yarattığı olasılıklar, olayların gelişmesinde çok önemli bir rol oynayabilir ve kuşaklar boyunca bütün halkların yazgılarını etkileyebilir.

Çağdaşlaşmanın aşamaları

Çağdaşlaşmanın bütün yönleri uğraşlarla doludur ve bu yoldaki politika kendi amaçlarını kabul ettirmek için çatışan önderlerin kavgalarından doğan bunalımlardan özellikle etkilenir. Ödüller yüksek, baskılar güçlü, kavga yoğun olmaktadır. Bugün insanlığın örgütsel çerçevesini oluşturan, sayısı 170'i aşan siyasalca örgütlenmiş toplumlarda sorunlar çok çeşitli biçimlerde ortaya konmaktadır, ama bütün çağdaşlaşan toplumların mutlaka karşılaştıkları bazı çok ciddi sorunlar arasında şu ayırım yapılabilir :

1 — Çağdaşlığın zorlaması : Bir toplumun kendi geleneksel bilgi çerçevesi içinde, çağdaş düşünce ve kurumlarla ilk karşılaşması ve çağdaşlığı savunanların ortaya çıkması;

2 — Çağdaşlaştırıcı önderliğin sağlamlaştırılması : Çoğukez kuşaklar boyu süren ve normal olarak sert olan bir ihtilâlcî uğraş sırasında iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşlaştırıcı önderlere geçmesi;

3 — Ekonomik ve toplumsal dönüşüm : Ekonomik büyüme ve toplumsal değişimin gelişmesi sonucunda bir toplumun kırsal ve tarımsal ağırlıklı yaşam biçiminden kentsel ve endüstriyel ağırlıklı yaşam biçimine dönüşmesi;

4 — Toplumun bütünleşmesi : Bu aşamada ekonomik ve sosyal dönüşümün bütün yönleriyle, toplumun sosyal yapısının esaslı biçimde yeniden örgütlenmesinin gerçekleşmesi.

Çağdaşlaştırıcı siyasal önderlerin karşılaştıkları temel sorun kendi toplumlarına özgü geleneksel kültürü çağdaş bilginin sağladığı olanaklarla bağdaşabilen bir yaşam biçimine uyarılama sorunudur ve politika, bu önderlerin savundukları programları, gerçekleştirmek için iktidarı alma uğraşıdır. Bununla birlikte çatışan programların özü bir toplumun karşılaştığı sorunların tümünü kapsar. Siyasal çağdaşlaşmanın bunalımları siyasal sorunları olduğu kadar düşünsel, ekonomik, toplumsal ve psikolojik sorunları da yansıtır. Ohalde, siyasal bunalımların tartışılması değişme sürecinin bütünüyle irdelenmesini gerektirir. Aynı sonuca kuşkusuz çağdaşlaşmanın seyrini onun öteki yönleri açısından tartışmakla da varılabilir. Politika, aslında devlet politikasıyla ve toplumun örgütlenmesiyle ilgili bulunduğu için, karmaşık olan sosyal gelişimi bütünüyle tartışmada en uygun ortamı sağlar. Çağdaşlaşma bir bakıma sürekli bir bunalımın eşliğinde yürürse de, burada tartışılan dört aşama ulusların gelişmesinde yoğun çabaları gerektiren sorunları ortaya koyar ve çoğukez ulusal bayramlar, anıtlar, anayasalar, yasal düzenlemeler ve antlaşmalarla belirlenir. Bu bunalımların dorukları da ulusal ya da uluslararası şiddetin ortaya çıkma olasılığının en yüksek olduğu dönemlerdir. Öte yandan, bu bunalımlar arasında çoğukez önceki başarıların özümlendiği görece istikrarlı uzun dönemler bulunabilir.

Çağdaşlığın zorlaması

Geleneksel toplumlar çağdaşlıkla ilk karşılaştıklarında ve bu toplumların bazı seçkin üyelerinin yeni ve zorlayıcı bir yaşam biçiminin

avukatları haline geldiklerinde, sorumlu önderler değişik yollar izleyebilirler. Onlar yeni düşüncelerle savaşılabılır ve yenilikçileri sapkınlılar olarak cezalandırabilirler; ya da yenilikleri tartışabilir, bazılarını kabul, bazılarını reddedebilirler; veya yenilikleri geçerli görebilir ve kurumlarını ona göre esaslı biçimde yeniden örgütlemeye girişebilirler. Genellikle de bu tepkilerin bir bileşimiyle karşılaşılabilir. Herhangi iki ayrı durumda ise bileşimin aynı olması çok seyrektir.

En önce çağdaşlaşan toplumlar pek çok bakımlardan bu işi en kolay biçimde yapmışlardır. Çünkü yeni bilgi ve teknolojiyi oldukça uzun bir dönem içinde sindirebilmiş ve yeniliğin çarpıcı etkisini yavaş yavaş massedebilmişlerdir. İngiltere bunu öyle başarıyla yapmıştır ki, bir ihtilâle ve sonraki şiddet olaylarına karşın iktidardaki oligarşi - büyük ölçüde yenileşmiş biçimiyle - yirminci yüzyılın ikinci yarısına değin yaşamını sürdürebilmiştir. Avrupa'nın en batısındaki ülkelerde de süreç gene epeyce uzun olmuştur.

Çağdaş bilginin kökenleri tarihçilerce genellikle onikinci yüzyılın rönesansı olarak anılan Orta Çağlardaki önemli yeni bilgiler ve yeni teknolojiye dek götürülebilir. Çağdaş düşünce ve teknikler onbeşinci yüzyılda kesin biçimde ortaya çıktı. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda ise bilimsel devrim gelişti. Hızlı ekonomik gelişme, kentleşme ve toplumsal hareketlilik günümüze dek epeyce ilerledi ve insan kaynaklarını daha etken bir biçimde örgütleme gereği yeni iletişim ve iş yöntemlerinin geliştirilmesine ve siyasal birleşmelere yol açtı. Krallar gerek yerel iktidarların, gerekse kilisenin aleyhine olmak üzere daha büyük bir otorite kazanmaya başladılar. Yeni durumun isteklerini karşılamak üzere yönetim ve vergileme uygulamalarında düzeltmeler yapıldı.

Gerek bilginin, gerekse ilgili teknolojinin başlangıçtaki büyümesi geniş ölçüde geleneksel seçkinlerin - küçük bir çevre oluşturan büyük toprakağalarının kilise adamlarının tüccarların ve zanaatçıların - yarattığı oldu ve bu, önceleri yararlı ve kabule değer görüldü. Ne var ki, erken çağdaşlaşmanın sonuçları ortaya çıktıkça, geleneksel toplumun temel ilkeleri artan bir ölçüde zorlandıkça, geleneksel düzeni dönüştürme süreci gittikçe artan çalkantılar yarattı. Galileo'nun 1632'de Engizisyon Mahkemesi'nce güneşin dünya çevresinde dönmediği yolundaki görüşünden dolayı yargılanması, bu görüşünü geri alması yeni bilgi ile geleneksel kültür arasındaki bir çok çatışmanın sadece en dramatik olanıydı.

Onyedinci yüzyılın sonunda bilimsel davranışın ve bunun bir çok ve çeşitli sonuçlarının geniş ölçüde kabul edilmesine karşın, çağdaş

yaşam biçimi henüz toplumun derinliklerine girebilmiş değildi. Hükümdarlar artık reform gereksinmesini kabul ediyor, "aydın despotlar" olarak, taşranın ve kırsal kesimin tarım kökenli önemli kişilerine karşı genellikle tüccarların zanaatçıların, kentlilerin çıkarlarını savunuyorlardı. Ama, onlar reformları geleneksel çerçevenin içinde tuttular, oligarşinin sürgit yararlanmış olduğu ayrıcalıkları ve zenginliği koruyacaklarını umdular. Aydın despotların çağdaşlaştırıcı reformları ya savunmacı ya da önleyici nitelikteydi. Şu anlamda ki bunlar, hızla değişen bir toplumun isteklerini geleneksel ayrıcalıkları koruyarak karşılamak amacını güdüyorlardı. Bu politika bir açgözlülüğün sonucu olmaktan çok, önderler ve onları izleyenler ayrımının tanrısal buyruktan kaynaklandığı ve iyi düzenlenmiş bir toplum için bu ayrımın kesin bir zorunluluk olduğu yolunda derinlere işlemiş bir inancın sonucuydu. İngiliz, Amerikan, Fransız ihtilalleri yollarının sonuna varmadan önce geleneksel toplumun oligarşik çerçevesi daha tam olarak kırılmış değildi.

Çağdaşlığın ilk ortaya çıktığı görece az sayıdaki Avrupa ülkeleri çağdaş dönemin başlangıcından beri dünya ölçüsündeki etkilerini göstermeye başlamışlardı. Bunlar onbeşinci yüzyılın sonunda Amerika'yı, Afrika kıyılarının çoğunu keşfetmişler, Doğu Akdeniz ve Asya toplumlarıyla olan eski ilişkileri çok daha yoğun biçimde geliştirmişlerdi. Bu ölçüde ve bu biçimiyle, çağdaşlığın zorlayıcı etkileri hemen hemen daha işin başından itibaren evrensel nitelikteydi. Ama çağdaş ülkeler geleneksel ülkelerle ilişkilerini sadece sınır çevrelerinde geliştirmişlerdi. Çağdaş düşünce ve kurumlar onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllara kadar siyasal, ekonomik sosyal alanlardaki etkilerini daha derinden duyurmaya henüz başlamamışlardı.

İlk çağdaşlaşan toplumların sınır komşuları olan Ruslar ve Türkler, kendi topraklarında Batı'nın doğrudan etkilerini denetleyebilecek kadar güçlü ve eğer bağımsızlıklarını korumak istiyorlarsa, Batılı yöntemleri kabul etmek zorunda olduklarını anlayacak kadar da uzak görüşlü hükümetlere sahip bulunuyorlardı. Rusya'da onbeşinci yüzyılın sonunda, Türkiye'de ise biraz daha geç başlatılan sistemli bir politika kabul edilerek orduyu ve bürokrasiyi çağdaşlaştırmak, kaleler ve resmi binalar yapmak, fabrikalar kurmak ve doğal kaynakları geliştirmek için Batılı teknisyen ve uzmanlar kullanıldı. Bu politika Rusya'da Büyük Petro ve Türkiye'de Mahmut II yönetimi altında en etkin biçimini aldı. Savunmacı çağdaşlaşmanın bu klâsik örneklerinde geleneksel sistem - özellikle de tarım kesiminin sıkıca düzenlenip vergilendirilmesi bölümü - yönetsel dizgenin yeniden örgütlenmesi yo-

luyla, dışarıdan doğrudan doğruya, içeriden dolaylıca yapılan daha genel nitelikli çağdaştırmacı etkilere karşı, özellikle güçlendirildi.

Çağdaştırmacı önderliğin sağlamlaştırılması

Siyasal çağdaşlaşma bunalımlarının en dramatik olanları iktidarın geleneksel önderlerden çağdaştırmacı önderlere aktarılmasıyla ilgilidir. Bu olayları betimlemekte kullanılan "iktidarın el değiştirmesi" deyimi belki de çok renksiz kalıyor, çünkü anılan olaylar her ülkede birinci kerte de önem taşıyan siyasal uğraşları içermektedir. Biz artık biliyoruz ve o tarihlerdeki bir çok kimseler de biliyorlardı ki çağdaştırmacılar sonunda başarılı olurlar. Ama gene de eski rejimlerin önderleri kendi konumlarını korumak için yeğîn biçimde ve çoğukez ustalıkla savaşımlardır.

Bu uğraş üç temel özellik açısından irdelenebilir. Birincisi siyasal önderlerce çağdaşlaşma kararlılığının açıklanması. Bu açıklanış geleneksel oligarşinin muhalif üyelerince ya da yeni siyasal çıkarları temsil eden çağdaştırmacı önderlerce yapılan bir ihtilâl biçimini alabilir. Bazan da geleneksel oligarşinin kendisi bu süreci başlatır. Çağdaştırmacı bir önder için güvenli bir destek ortamı sağlamak üzere bir çağdaşlaşma programının yeterince geniş bir kabul görmesinden önce genellikle bir kuşak boyu ya da biraz daha uzun süren bir siyasal çatışma olmaktadır.

İkinci özellik tarımsal ağırlıklı yaşam biçimiyle ilgili kurumlarla olan ilişkilere etkin ve kesin olarak son verilmesi ve böylece endüstriyel bir yaşam biçimine geçilmesidir. Görece kapalı bir tarım ekonomisine sahip olan toplumlar örneğinde bu son verme işi, çoğu kez halkın çoğunluğunun geleneksel tarım kurumlarından dramatik bir kurtuluşu biçimini alır. Başka toplumlarda bu durum, tarımın tecimleşmesinin, ideolojik değişikliklerin, ya da öteki kurumsal değişmelerin bir sonucu olarak daha yavaş gerçekleşir.

Sonuncu özellik, başlangıç aşamasında ve bir siyasal örgütün bulunmadığı durumlarda siyasal olarak örgütlenmiş bir toplum yaratılmasının da çok önemli olmasıdır. Bir çok toplumlar, çağdaşlaşma süreci için çok önemli olan, yaşayabilen bir siyasal örgüt bulmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Başka durumlarda halklar bütünüyle yeni topraklara, bazan da daha önce ayak basılmamış topraklara göç etmişler, daha eski toplumların kollarını oluşturmusedir. Başka bazı durumlarda ise ilk çağdaştırmacılar siyasal otoritelerini çağdaşlaşmanın başlangıç aşamasındaki toplumlar üzerinde kurmuşlar, onlara çağdaş ilkelere göre yeni bir biçim vermişlerdir.

Çağdaştırıcı siyasal önderleri iktidara getiren ihtilâller nite-likçe çok değişiklik gösterirler, ama hepsinde, hiçolmazsa şu iki boyutun bulunduğu söylenebilir, Bunlarda şiddet vardır ya da yoktur, bunlar içsel ya da dışsaldırlar. İngiliz, Amerikan, Fransız, Rus, Türk, Yugoslav, Çin, Vietnam, Küba ve Cezayir ihtilâlleri gibi ünlü ihtilâl-lerin hepsi de şiddetli ve içseldir. Bunların içsel olmaları şu anlam-dadır : Yerli ihtilâlciler, çoğu kez önemli dışyardım almış olsalar da savaşın asıl yükünü kendileri taşırlar. Şu da anlamlıdır ki bütün bu durumlarda ihtilâlcilerin görevi sağlam ve güçlü hükümetleri düşür-mek değil, ama onları sağlamlıkları bozulduktan sonra yıkmaktır. Ço-ğu kez geleneksel hükümet, - Rusya, Türkiye, Yugoslavya, Çin ve Viet-nam'da olduğu gibi - ihtilâl olmadan önce yenilgiye uğramıştır ya da - İngiltere, Amerikan kolonileri, Fransız, Küba ve Cezayir'de olduğu gibi - ihtilâl bunalımı daha başlamazdan önce öylesine çürüyüp bozul-muştur ki, kendi destekleyicilerinin büyük çoğunluğuna bile yabancı-laşmıştır. Amerika, Vietnam ve Cezayir'de ve dünyanın değişik bir çok yerindeki hareketlerde olduğu gibi-bazı ihtilâlcı hareketlerin hem bağımsızlık, hem toplumsal değişme gibi çifte amacı olmuştur. Ger-çekten bu iki güdü çoğu kez tek bir amaç oluşturacak biçimde birbiriyle kaynaşır.

İhtilâlciler dışarıdan da zorlanabilirler ve başlangıçta küçük bir içsel desteğe sahiptirler. Bir yabancı ordu bir ülkeyi istilâ edebilir ve önceki hükümeti yıktıktan sonra baştanbaşa yeni bir takım kurumlar kurabilir. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliğinin Doğu Avrupa ve Kuzey Kore'de yaptığı gibi Fransızlar da Napoleon savaş-ları sırasında Batı ve Orta Avrupa'nın birçok ülkelerinde aynı şeyi yapmıştır. Bir ihtilâl dışarıdan zorlandığı için ihtilâlden daha az bir şey değildir ve birçokları da epeyce başarıyla sonuçlanır.

Şiddetsiz ihtilâller görece seyektir, ama en başarılı ihtilâllerden bazıları bu türdendir. Japonya'da 1868'de Tokugawa rejiminin yıkılması aslında kansız olmuş, genellikle de barışçı bir değişme modeli ola-rak görülen çağdaştırıcı bir temel reformlar dönemine yol açmıştır. Gene aynı biçimde Rusya'da 1861'de toprak kölelerinin özgürlüğe ka-vuşturulması 1890'larda geniş eformlara ve hızlı bir sanayileşmeye neden olmuş, gerek Rus, gerekse Batılı tarihçilerce ülke tarihinin başlıca dönüm noktası olarak kabul edilmiştir.

Çağdaştırıcı önderliğe geçişi değerlendirmekte kullanılan ikin-ci ölçüt geliştirmekte olan büyük ekonomik dönüşümde tarımın en et-ken biçimde kullanılmasına olanak sağlayan toprak tasarrufu ile ilgili reformdur. Toprak mülkiyeti geleneksel toplumlarda büyük değişik-

likler göstermekte, aynı ölçüde de değişik çözüm yolları uygulanmaktadır. Bu reformların amacı, büyüyen kentleri beslemek, tarım malları hazırlamak ve dolaylı olarak da sanayi yatırımı için daha çok anamal sağlamak üzere tarımın verimliliğini arttırmaktır.

Çağdaş zamanlara değin gelirin başlıca kaynağı olan tarım, geleneksel toplumların siyasal, ekonomik ve toplumsal temelini oluşturmuştur. Doğallıkla tarım, toplumun en tutucu kesimi olmuş, toprağa tasarruf sistemlerini onu işleme yöntemlerini değiştirme çabaları ister istemez bellibaşlı siyasal sorunlar haline gelmiştir. Toprak sahipleriyle tüccarların çağdaşlaşmaya önderlik ettikleri İngiltere'de tarım reformu, eskiden orta malı olan toprakların, üretimi arttırmak üzere çağdaş yöntemleri kullanabilmeleri için toprak sahiplerince ele geçirilmesiyle özendirilmiştir. Bununla birlikte, İngilteredeki durum kural olmaktan çok ayrıklı (istisnai) bir olgudur, çünkü dünyanın çoğu bölgelerinde büyük toprak sahipleri çağdaşlaşmaya karşı çıkmakta ve gelirlerini ekonomik büyümeye ayırmamaktadırlar.

Bu ülkelerde tarım reformunun amacı büyük mülkleri ya toprağı köylülere dağıtarak, ya da artı ürünün sanayileşmeye ayrılabilmesi için toprağı bir başka düzen getirerek parçalamaktır, Toprak sahiplerinin çağdaşlaşmaya karşı koydukları yerlerde, tarım reformu çetin bir sorun haline gelmiş; toprak sahipleri geleneksel hükümetin başlıca destekçisi oldukları için de herhangi bir tarım reformu tam bir siyasal ihtilâli gerektirmiştir. Lâtin Amerika, Yakın Doğu ve Asya ülkelerinin büyük çoğunluğunda durum böyle olmuştur.

Çağdaşlaştırıcı önderlerin iktidara geçişlerinin gerçekleşmiş olup olmadığını değerlendirmek için kullanılan üçüncü ölçüt, bir yandan etkili bir hükümete, öteyandan da amaç ve araçlar hakkında makul ve kararlı bir görüşü olan ülke sakinlerine sahip ulusal bir devletin yaratılmasıdır. Bu sürecin çok çarpıcı özelliklerinden birisi şudur : Günümüzün 133 bağımsız devletinden ancak yirmisinin sahip oldukları ülke toprağı yaklaşık olarak çağdaşlaştırıcı önderlerin iktidara gelmelerinden önceki toprağın büyüklüğündedir. Bu ülkeler - örneğin, ilk çağdaşlaşanlardan İngiltere, Fransa ve İsviçre ve çağdaşlaşmaya daha sonra geçenlerden Rusya, İran, Çin ve Japonya - çağdaş dönemden önce zaten ayrı bir ulusal kimliğe sahip bulunuyorlardı. Bunlar genellikle saldırganlara karşı avantajlı bulundukları koşullar altında kendi sınırların savunmaktan daha fazla birşey yapmak zorunda kalmaksızın çağdaşlaşma işini yürütebilmişlerdir. Bu ülkelerin başka birçok sorunları vardı, ama hiç olmazsa böyle bir sorunları yoktu.

Dünyanın bütün öteki ülkeleri için - doğmak üzere olan otuz ilâ

kırk kadar ülke için olduğu gibi - ulusal bir devletin yaratılması bütün öbür sorunlar  gölgede birakan çok önemli bir sorun olmaktadır.  ağda la tıran önderlerin temel ideolojisine göre kendilerine karşı ayrı se i yapan ve çabalarını engelleyen yabancı egemenlerden kurtulmadıkça reform yapmaları, vergi almaları, eğitim ve yapım i lerini yürütmeleri olanaksızdır. Ulus yaratma'nın bu pahalı s re i bir çok biçimler almıştır. Almanya ve İtalya  rneğinde bu süreç, yarım yüzyılı a an i  ve dış savaşlar sırasında küçük devletlerin, prensliklerin ve öteki toprakların tek ulusal devletler halinde birle meleleriyle sonuçlanmıştır. Avusturya - Macaristan ve Türkiye  rneğinde ise süreç çokuluslu büyük imparatorlukların parçalanması ve böylece ayrı halkların yeni devletler olu tırmaları sonucunu yaratmıştır. İki Amerika'nın, Afrika ve Asya'nın ülkeleri, birkaç ayrıklık (istisna) dışında, vasi devlet güçleriyle yapılan uzun ve  etin uğraşlar sonucunda kurulmuştur.

Bu örneklerin hepsinde ulusçuluk kendi başına bir amaç değili, ama amaca doğru,  ağda la maya doğru bir araç olmuştur. Ne var ki bağımsızlık uğra ı bir çok örneklerinde öylesine uzun ve pahalı, ate lenen co kular öylesine güçlü olmuştur ki, ulusçuluk  oğu ez  ağda la mayı ikinci plana itmi , onu asıl yolundan saptırmı tır. Bağımsızlık uğra ının yokettiği canlar ve çabalar o denli çok olmuş, sınırları koruyup bağımsızlığı sürdürmek için öyle büyük kaynaklara gerek duyulmuştur ki, öteki sorunların etkisi ikinci planda kalmıştır. Üstelik ulusçuluğun güçlü çağırısı tutucu önderlerce reformları önlemek için sık sık kullanılmış ve bağımsızlık öncesinde genellikle liberalizmle kayna mı  olan ulusçuluk  oğu  kez tutucu bir g   olmuştur. Ulus-yaratma  ağda la ma için büyük önem ta ımı tır. Çünkü ilgili halkların çabalarını seferber etmenin en etkili yolu ulusçuluk olmuş, ama  ağda la manın bazı çok g   sorunlarını da o yaratmıştır

Bu temel değişme kategorilerinin içinde oluştuğu biçim - siyasal ihtilâller, tarım reformu ve ulus yaratma - değişik toplumlarda çok çeşitlilik göstermiştir. Bunlar olası tüm sonuçlarıyla ortaya çıkmış, siyasal önderleri çeşitli ve karmaşık yollarla zorlayacak biçimde bir araya gelmiştir. Birkaç  lkede öbür sorunlar bu    sorundan daha büyük g r nm   olabilir. Gene de bütün bunlar ilgili halkların çabalarının etkili biçimde seferber edilmesi bakımından çok önemli olmuştur. Ve iktidarın geleneksel önderlerden  ağda la tıran önderlere geçmesi olgusunun bu    sorun için çözüm yolu bulununcaya değin gerçekleşmiş olduğu söylenemez.

Ekonomik ve toplumsal dönüşüm

Ekonomik ve toplumsal dönüşüm aşaması, çağdaştırmacı liderlerin siyasal iktidarı ele geçirdikleri tarih ile toplumun kentsel ağırlıklı bir düzeye, halkın büyük çoğunluğunun devinim odağının yerel topluluklara ve uzmanlık grupların değil de daha çok bir bütün olarak topluma yöneldiği bir düzeye doğru geliştiği tarih arasındaki dönemi simgeler. Gelişmiş ülkelerde bu aşamanın İngiltere'de 1832'den 1945'e, Fransa'da 1848'den 1945'e, Birleşik Devletler'de 1865'den 1933'e dek sürdüğü düşünülebilir. Daha sonra çağdaşlaşmış ülkelerde bu aşamanın Rusya'da 1917'de, Türkiye'de 1923'de, Brezilya'da 1930'da, Çin'de 1949'da ve Mısır'da 1952'de başlayıp halen de sürdüğü ileri sürülebilir. Başka bir çok toplumda çağdaştıran önderler hala konumlarını sağlamlaştırma çabasındadırlar, yoğun ekonomik ve toplumsal dönüşüm henüz uzaktadır.

Eğer çağdaştırmacı önderliğin kendi konumunu sağlamlaştırması - darbeler, ihtilaller ve ulusal kurtuluş ve birleşme savaşları türünden - dramatik bir siyasal değişme dönemi ise, bu, gene de görece yüzeysel gelişmelerin biridir ve bunun orta düzeyli insanın uyrukluğu, yurttaşlığı ve hukuksal statüsü üzerindeki etkisi onun günlük yaşamı üzerindeki etkisinden daha büyüktür. İmparatorluklar, yüzyıllarca halkların büyük çoğunluğunun kişisel durumlarını görece çok az etkileyerek gelip geçmişler ve çağdaştıran önderlerin iktidara gelmelerinin yaptığı ilk etki, olayların büyük çoğunluğunda daha önceki değişmelerin yaptığı etkiden daha büyük olmamıştır. Oysa, ekonomik ve toplumsal dönüşüm daha az dramatik, ama çok daha derin olmuştur. Daha ileri ülkelerde orta düzeyli kişinin değerlerinde ve yaşam biçimindeki değişme ondokuzuncu yüzyılın ortası ile yirminci yüzyılın ortası arasında, eski Mezopotamya, Mısır, ya da Çin ile çağdaş dönemin başları arasındaki değişmeden daha büyük olmuştur. Bu dönem insan etkinliklerinin bütün alanlarında tarihte eşî görülmeyen bir dönem olmuştur.

Bu hızlı dönüşümün temelinde bilim ve teknolojinin dramatik gelişmesi yer alır. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında doğa bilimlerini felsefeden ve kendi aralarında birbirinden ayırmak pek kolay değildi ve bir tek birey çok çeşitli alanlarda uzmanlaşabilir ya da bu alanlarda bilgili olabilirdi. Sadece bir örnek vermek gerekirse, Goethe, herne kadar açıkça ayrıık bir örnekse de, gerek hukuk, dram ve romanda, gerekse anatomi, botanik, jeoloji ve fizikte özgün yapıt verebilen bir kişiydi. Bir yüzyıl sonra aynı disiplinlerdeki bilim adamları bile ulaşılan uzmanlık düzeyinden ötürü birbirlerinin yapıtlarını anlamakta

güçlük çekiyorlardı. Çağdaş bilim bütünüyle gerçekten bu dönemde gelişti ve teknoloji harekete geçtiğinde en büyük gelişmesinin başlangıcındaydı. Buhar makinası güç yaratmaya daha yeni başlamıştı, elektiriğin metalürjinin ve elektronığın, hele nükleer enerjinin, henüz sözü edilmiyordu. Bilim ve teknolojinin sayısız uygulamaları insan sorunlarındaki bu büyük dönüşüme yol açmaktaydı.

Ekonomik ve toplumsal dönüşümün gerektirdiği yoğun çabalar, yerel ya da uluslararası düzeyde değil daha çok siyasalca örgütlenmiş toplum düzeyinde ulusal devlet ya da politikada odaklaşır. Tecimin yerel engellerini ortadan kaldırmak, ulusal para, posta sistemlerini ve benzerlerini kurmak amacıyla yapılan 1837 Alman gümrük birliği ve başka ülkelerin benzer davranışları sözü edilen dönüşümün tipik örnekleriydi. Bu gelişmelerin uygulamaya konulması ulusal düzeyde, hem kamusal, hem de özel alanlarda, politika üretiminin gerekli yoğunlaşmasına yol açar. Ulusal sorunlara gösterilen bu ilgi bir toplumun gerek uluslararası, gerekse yerel bağlarını zayıflatma eğilimindedir. Toplumlar bu aşama sırasında daha az kozmopolit ve daha bencil olurlar. Bireyin güvenliği ve kimliği, yerel ya da uluslararası topluluklara göre çok daha büyük ölçüde ulusal topluluğa bağlanır.

Çabaların ulusal düzeydeki bu yoğunlaşmasının siyasal sonuçları yalnız yönetsel merkezileşmede değil, ama aynı zamanda ulusçuluğun önemli yoğunlaşmasında da yansınır. Önceki aşamada ulusçuluk bağımsızlık ve birleşmeyle ilgilenir ve geleneksel baskılardan kurtulma ruhunu ve öngörülen yeni olanakları yansıtır. Ekonomik ve toplumsal dönüşüm döneminde ulusçuluk kendi toplumunun güvenliği için nerdeyse psikoz boyutlarına varan bir kıskançlık kaygısını temsil eder duruma gelir ve aynı zamanda ulusal birliği tehlikeye sokabilecek yerel ya da ideolojik nitelikteki içten bağlılıklara sistemli bir saldırıyı simgeler. Fransa'da kapsamlı ulusçuluk kuramlarının geliştirilmesi, cumhuriyetçilikle siyasal papazlık arasındaki uzun uğraş, Dreyfus olayında kozmopolitlerle yobaz ulusçular arasındaki dramatik çatışma bu aşamanın özellikleridir. Fransızların bu anlaşmazlıkları dramatikleştirmekte özel bir yeteneğe sahip oldukları görülür, ama bunlar bütün toplumlarda başgöstermiştir. Coşkusal gücünü kişisel güvenlik için siyasalca örgütlenmiş toplumlara yapılan geniş yatırımdan alan ulusçuluk, Hristiyanlık ve sosyalizm gibi uluslararası güçlü bir bağlanmayı içeren değer sistemlerini bile derinden etkilemiştir.

Geriye bakınca bu dönüşümün düşünsel ve siyasal yönleri şimdi geçmiştekinden daha açık biçimde görülebiliyor Oysa ekonomik ve

toplumsal değişmeler herkesce her zaman apaçık görölmüştür. Gerçekten de bunların etkisi o denli büyük olmuştur ki toplum kuramcıları bunları önemle vurgulamanın çekiciliğine karşı koyamamışlar ve böylece çağdaşlaşmanın daha derin özelliklerini gözden kaçırmışlardır. En genel anlamıyla, bu değişmelerin kapsamı bir toplumun işgücünün yaridan fazlasının tarımdan imalatçılığa, taşımacılığa, tecime ve hizmetler kesimine ve nüfusun daha da büyük bir bölümünün kırsal çevreden kentsel çevreye akışında görölür. Bu dönüşümün boyutları ülkeden ülkeye bir hayli değişmektedir. Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ulusal hasılda ve işgücünde tarımın payı Birleşik Devletlerde ve Batı Avrupa'nın bir çok ülkesinde artık yüzde ellinin altındaydı ama imalatçılığın çoğu hala kırsal karakterdeydi ve sonraki kentsel sanayileşmenin derin toplumsal etkisini göstermiş değildi. Bu aşamanın başlangıcında Asya Latin Amerika, Afrika ülkelerinde tarım ögesinin payı çok daha yüksektir ve dönüşümün yaptığı olası etki de daha derindir. Gerçekleşen ekonomik dönüşümü betimlemek üzere bir çok istatistikler ileri sürülebilir, ama şu kadarını belirtmek yeterlidir ki ileri ülkelerde bugün bildiğimiz biçimiyle hemen bütün sanayi fabrikaları ve ulaştırma sistemi bu aşamada yapılmıştır.

Bu dönüşümün toplumsal yönleri bir çok yararlar sağlamışsa da ağır yükler de getirmiştir. Bu aşamada orta öğretim ve sağlık bakım hızla gelişmiş, bunun yararları halkın büyük çoğunluğuna götürölmüştür. İşgücünün tarımdan imalatçılığa, taşımacılığa, ulaştırmaya, hizmetlere kayması ve toplumsal katmanların birbiriyle ve siyasal iktidarın kullanılmasıyla olan ilişkisinde görölen önemli değişiklik birlikte yürümüştür. Bu aşamanın başlangıcında siyasal iktidarla doğrudan ilgilenen bireyler nüfusun ancak küçük bir parçasını oluşturur; toplumun büyük çoğunluğu siyasal işlevden yoksun köylüler ya da kır ve kent işçileridir. Bu dönem içinde eğitimin gelişmesi sonucu işletme yönetimi ve hizmet kadrolarındaki büyüme de hızlıdır. Yönetici grupta yer alanların sosyal kökenleri toprak sahiplerinden işadamlarına tecimentere kadar yaygınlaşmış, üniversite öğrenimi görmüş uzmanlığı gerektiren etkinliklerde çalışanlara doğru değiştikçe anılan grupun tabanı daha da genişlemiştir. Bir toplumun yürütme, işletme ve hizmet katmanları artık nüfusun yarısını kapsayabiliyor.

Bu dönüşümün yüklerini taşıyanlar, kuşaklar boyunca yaşadıklar köyleri bırakıp kentlere doğru gereğinden çok sayıda kitleler halinde göçeden köylülerdir. Hernekadar kanıtlar beklendiği ölçüde tam ya da güvenilir değilse de, anlaşılıyor ki bazı ülkelerde nüfusun önemli kesimlerinin yaşam standardında yaklaşık bir kuşak boyunca kesin bir düşme olabilecektir. Birleşik Devletlerde ve Kanada'da olduğu gibi,

işgücünün geniş ölçüde göçmenlerden oluştuğu toplumlarda, yaşam standardında böyle bir düşme görölmüş değildir. işgücü kaymasının büyük hükümet baskısıyla yapıldığı başka ölkelerde, işgücü üzerindeki yükler özellikle ağırdır. Olup bitenlerin çoğu çağdaşlaşan ölkelerin içinde bulunduğu koşullara ve önderlerinin politikalarına bağlıdır. Batı Avrupa ölkelerinde işgücünün dörtte birinin tarımdan çekilmesi otuz ilâ elli yılı almışken Sovyetler Birliği'nde bu süre yarıdan az olmuş, daha erken gelişmiş ölkelerde ise bu dönüşümün gerilimleri genellikle ılımlı olmuştur.

Tarımdan sanayie geçişi yönlendiren politikalar liberal ve devletçi politikalar arasındaki temel ayrımları belirler. Sovyetler Birliği'nin sıkı merkezci yönetimi işgücünün hızla sanayie aktarılması sonucunu sağlamış, ama bu dinamizm insanlara acı veren yüksek bir fiyatla satın alınmıştır. Yapılan kestiriye göre Sovyelerde gerçek ücretlerin ve kişi başına düşen satınalmaların düzeyi 1950'lerde 1928'in düzeyine varmıştır. 1928'in düzeyi ise aşağı yukarı 1913'dekinin aynıydı. Ne var ki köylülerin ve sanayi işçilerinin çektiği sıkıntılar sadece Sovyet politikasının sonucu değildi. Gerek yönetsel merkezileşme, gerek sıradan insanlar üzerindeki baskı çarlığa özgü yöntemlerdi ve sovyet politikası bunları temel özelliklerini değiştirmeksizin yoğunlaştırmıştı. Bu durum ekonomik ve toplumsal dönüşümün içinde uygulandığı politikadaki çeşitlilikler hakkında verilebilecek bir çok örnekten sadece biridir. Ama bu çeşitliliklere karşın, gelişmenin bu aşamasındaki toplumlarda bazı temel tekbiçimlilikler de görölr.

Değer sistemlerinin daima ekonomik ve toplumsal gelişmelerin biraz gerisinde kaldıkları görölr ve bu aşamada önderlerin program ve bakışları üzerinde geleneğin tarımsal ve kırsal etkileri çok güçlü olur. Gerçekten, işgücünün kendisi de kırlardan kentlere göçerken, kırsal düşünce ve yaşam biçimlerinin çoğunu aynen sürdürür. Köy gelenekleri kentlere taşınır, köylünün toprak sahibine saygısı az eğitilmiş olanın teknik eğitim görmüş olana duyduğu saygıya dönüşür. Aynı biçimde, statülerindeki gerçek değişmelere ve toplumun kozmopolit amaçlarına karşın azınlık grupları bu aşama boyunca yetersizliklerinin çoğunu sürdürürler. Tarımdan kaynaklanan destek, nüfusun büyük bölümünü kentsel yaşamın sertliklerine karşı korur, ama bu aynı zamanda beklentilerinin gerçekleşmesini geciktirir.

Toplumun bütünleşmesi

Çağdaşlaşmanın dördüncü aşamasındaki gelişme düzeyi şu çeşitli adlarla anılmaktadır : Başarılı toplum, ileri toplum, komünist top-

lum, gelişmiş toplum, özgür toplum, büyük toplum, sanayi toplumu, bütünleşmiş toplum, kitle toplumu, kitlesel-tüketim toplumu, seferber toplum, çağdaş toplum, yeni toplum, organik toplum, rasyonel toplum, makul toplum, sosyalist toplum, teknolojik toplum, kent toplumu*.

Bu terimlerin hepsi aynı genel görüngenye (fenomen) yollama yapar, ama değişik program, vurgu ve beklentileri yansıtır. Bu terimler içinde, "bütünleşmiş toplum" en doyurucu olanıdır. Bu aşamanın niteliği şudur : Halkların kırsal kesimden kente yönelen büyük hareketi toplumun yapısını, görece özerk, bölgesel, örgütsel ve mesleki gruplardan oluşan bir toplumdaki, çok parçalanmış ve bireyin görece içinde soyutlandığı bir topluma doğru dönüştürür.

Burada kullanılan biçimiyle bütünleşme kavramı özellikle şu anlama gelir : Bireyin yerel, bölgesel ve öteki orta ölçekli yapılarla olan bağları çözülürken daha geniş ve daha yaygın olan kentsel ve endüstriyel kuruluşlarla bağları güçlenir. İlişkilerdeki bu yer değiştirme bireye daha esnek bir toplum içinde hem daha büyük olanakların avantajlarını, hem de eğitim, tüketim malları ve çeşitli hizmetler olarak kaynakların dağılımından daha büyük bir pay almasını sağlar. Ne var ki bu yer değiştirme onu sadece daha özerk bir topluluğun üyesi olmanın sunduğu destek ve teselliden değil ama normal zamanlarda tarımsal yaşamın çalışma alanında ve toplumsal ilişkilerde sağladığı görece dengeden de yoksun eder. Kentsel çevre çok zengin bir yaşam biçiminin en büyük umudunu sunar, ama tarımsal çevre toplumsal sıcaklığın ve kişisel güvenliğin gerçekliğini sağlar.

Bütünleşmenin bu aşamasına varan toplum - eğer insan varlıklarına soyut açıdan bakılırsa - insan kaynaklarını çok daha etkin biçimde kullanabilir. Toplum tüketicisi için kitle pazarına üretim yapar, kişi başına yüksek bir gelir sağlar, yüksek düzeyde genel eğitim ve uzmanlık eğitimi verir, sosyal güvenlik için geniş hazırlıklar yapar, boş zamanın değerlendirilmesi için gerekli örgütü kurar. Ama bu durum ancak eğer toplum iyi örgütlenmişse ve işler iyi yürütülüyorsa gerçekleşir. Bir toplum ne denli yüksek düzeyde mekanize olursa karışıklığın kötürümleştiren biçimlerine o denli açık olur. Karışıklık ve ekonomik bunalım zamanlarında toplum kitlesel işsizlik ve bunun sonucu olan sosyal huzursuzluk olasılığıyla sarsılır. Daha az bütünleşmiş toplumlarda da geniş işsizlik, ya da daha doğru bir deyişle, eksik çalıştırma (istihdam) vardır, ama tarım kesimi bunun etkilerini yumuşatır, hatta gizler. Azgelişmiş toplumların kent işçileri genellikle kır-

* İngilizce metinde bu niteliler alfabetik sırayla yapılmıştır. (Ç.N.)

sal kesimle olan bağlarını koparmazlar, desteğe gereksinme duyduklarında oraya dönebilirler. Bütünleşmiş bir toplumda birey atomize olmuş, geleneksel topluluk bağları koparılmış, en yakın ailesi dışında herkesle ilişkisi kesilmiş, kendisine iş, sağlık bakımı, sosyal gönenç, emeklilik sağlayan büyük ve soyut, kamusal ve özel örgütler arasında yolunu arayıp bulması için yalnız bırakılmıştır. İşte bu koşullar altında yalnızlık, güvensizlik, yakın insan ilişkilerinin zayıflaması bireyi psikolojik dengeye uygun bir çevreden yoksun etmektedir.

Toplumun bütünleşmesini değerlendirebilmek için kullanılan endeksler çoktur, ama bütünleşmenin başladığı noktanın belirtilmesinde ister istemez bir keyfilik vardır. Eğer temel ölçüt olarak nüfusun kırlardan kentlere göçüşü ele alınırsa, bütünleşmede en tutarlı endeksi, tarımdan ve öteki ilkel üretim biçimlerinden ayrılmış olan imalat ve hizmet kesiminde çalışan nüfusun oranı verir. Bir gelişme ölçüsü olarak kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasılaya göre ülkeleri sıralamak da çoğu kez kullanılan bir yoldur. Kolayca görülür ki gelişmenin öbür endeksleri - okuyup yazma, eğitim kurumlarına yapılan kayıtlar, kentleşme, sağlık, ulaştırma araçlarının varlığı - mesleki yapıda ve kişi başına düşen üretimde bu eğilimleri izlemeye yönelir. Bu standartlara göre Birinci Dünya Savaşından bu yana şu on dört ülkenin toplumsal bütünleşme aşamasına girmiş oldukları ileri sürülebilir: Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler. Gelecek kuşak boyunca oniki ülke veya daha fazlası, örneğin Sovyetler Birliği, Japonya, Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri, Latin Amerika'nın Arjantin, Uruguay ve Meksika gibi daha gelişmiş ülkeleri bu aşamaya gireceklerdir.

Bütünleşmiş toplumlar siyasal iktidar yapılarındaki ekonomik ve toplumsal dönüşümün önceki aşamasında bulunan toplumlardan ayrılmıdıkları. Kişisel iktidar bürokratlaşma yoluyla kurumlaşma eğilimindedir ve iktidar birçok uzmanlık alanlarında birçok kişilerce paylaşılarak kullanılır. Bu durum sosyal katmanlaşma eğilimlerine büyük ölçüde uygunluk gösterir, böylece siyasal iktidarın doğrudan kullanılmasıyla ilgilenenler gittikçe artan bir ölçüde üniversite eğitimi görmüş olanlar arasından gelir ve sayıları önceki aşamalarda olduğundan çok daha fazladır. Bir yandan iktidar grupları sayıca genişlerken ve bunların iktidara gelişleri artık ayrıcalıktan çok yeteneğe dayanırken, öteyandan da sosyal skalanın karşıt ucunda yer alanların sayısı da azalır.

Toplumlar daha üretken duruma geldikçe, zenginliğin dağılımı da-

ha adil olmaya yönelir, kır ve kent işçilerinin yaşam düzeyi de ücretli hizmetlilerin düzeyine yaklaşma eğilimi gösterir. Halen ilgili yaş grubunun beşte dördü ya da daha çoğu ondokuz yaşına dek orta öğrenimini tamamlıyor ve üçte biri de yüksek öğrenimi sürdürüyor. Bireylerin sosyal skalada yükselip düşmeleri de gittikçe sosyal kökenleriyle bağlantısını koparıyor. Böylece vaktiyle kır ve kent işçileri olan ailelerden gelip, çok çeşitli mesleklerde ücretli hizmetliler olarak çalışanların oluşturduğu orta katmanlarda büyük bir genişleme oluyor. Toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun gelir ve statülerinin eşitlenmesi eğilimi ekonomik gelişmenin kaçınılmaz sonucudur. Kitlesele tüketim olmaksızın kitlesele üretim yapılamaz. Bir toplumun üretimi tüketiciye dağıtmaksızın kişi başına düşen ulusal hasılayı yüksek bir gelişme düzeyinde sürdürmesi, iktidar grubu bunu istese bile, ekonomik açıdan olanaksızdır.

Bu sürecin sonunu önceden görmek kolay değildir, ama otomasyon ekonomik büyümeyi sürdürmek üzere gerekli işgücünü azalttığı için bütünleşmiş bir toplumun işgücünün önemli bir bölümüne çalışıp çalışmasalar da bir gelir garantisi sağlanması olasıdır. Bu koşullar altında çalışma ve dinlenme zamanlarının köklü biçimde yeniden düzene konması normal olur ve toplumları buna uyarlamak için uygun düzenlemeler yapılır. Zengin ülkeler çalışma süresinin azaltılmasından ve boş zaman sağlanmasından dolayı asla ciddi bir sarsıntıya uğramaz, toplumlar daha varlıklı duruma yükseldikçe daha kısa bir çalışma gününün olanak ve sorunları daha çok sayıda insana götürülür.

Toplumlar bu aşamaya vardıklarında, izlenmesi gereken çağdaşlaşma politikaları konusunda çıkar grupları arasındaki her zamankinden çok daha büyük bir uzlaşma olur. Tutucular, liberaller ve sosyalistler ateşli siyasal uğraşlarını hala sürdürebilirler, ama temel sorunlarla ilgili politika ayrımları büyük ölçüde azalır. Bütünleşme kertesini öyle bir düzeydedir ki ortak gönenc uğrındaki baskı, çıkar gruplarına üstün gelmekte ve çağdaşlaşma politikalarına ilişkin önceki aşamalarda geçerli çok çeşitli kuramlar neyin olabilir ve neyin istenmeye değer olduğu konusunda önemli bir uzlaşma eğilimi göstermektedir. Batı Avrupa'da sosyalistler ile tutucuların ortak noktaları bugün her zamankinden daha fazladır. Bütünleşmiş toplumlar içinde ideolojik çatışmalar sona ermiş değilse de hiç olmazsa çatışma alanı büyük ölçüde daralmıştır.

Bu toplum tipine çoğukez bir kitle toplumu olarak bakılır ve bu konuda bir hayli yazı yazılmıştır. Bu yazıların başlıca kaygısı "kitleleşme" (massification) korkusudur. Böylece atomize olmuş bireyler

kolaylıkla demagogların denetimi altına girebilen ve yıkıcı amaçlara yönlitilebilen ayrımlaşmamış bir "kitle" oluşturalacaklar, aracı siyasal yapıların ve sosyal örgütlerin yavaş yavaş zayıflaması bütün iktidarın ulusal hükümetin elinde toplanmasına yol açacak, yaşayabilen tek kültür toplumun en düşük ortak paydasının içgüdü ve anlayışına seslenen bir kültür olacaktır. Bu da genellikle ilk gençliğin kültürüne eş düzeydedir; çağdaş bilginin gelişmesinden sorumlu yaratıcı azınlık halk denizine düşüp orada boğulacaktır.

Totaliterlik üzerine yazılanların çoğu benzer bir eğilim içindedir. Önceleri resmi ve özel, yerel ve derneksel gruplarca yürütölen siyasal iktidarın yokolması pahasına, bütün siyasal iktidarın otoriter bir hükümetin elinde toplanması bazan kitleleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak görölür. Ama gerçek böyle değildir. Totaliter siyasal sistemlerin biri dışında hemen hepsi ekonomik ve toplumsal dönüşümün görece hâlâ ilk aşamasında bulunan toplumlarda ortaya çıkmış bulunuyor. Bazı durumlarda, örneğin Sovyet Rusya'da ve Komünist Çin'de, totaliterlik önemli kertede gelenekten kaynaklanan otoriter ve despot siyasal sistemlerin çağdaşlaştırılmasını temsil etmektedir. Bu durumu bu toplumlar ister istemez totaliter sistemlere yönelmek zorunda kaldılar biçiminde değil de, geleneğin baskısı, toplumda daha liberal çağdaşlaşma politikalarından yana güçlü siyasal devinimlerin yokluğu nedeniyle onları aşırı merkezileşme yollarına yöneltmiştir, biçiminde anlamak gerekir. Kuzey Kore gibi ve Yugoslavya dışındaki Doğu Avrupa'nın komünist ölkeleri gibi toplumlarda, totaliter rejimler askeri güçlerce dışarıdan zorlanmışlardır ve yerel geleneklerle uyum içinde değildirler. Birkaç ölkede - 1933'de Almanyada, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da ve 1954'de Kuzey Vietnam'da - totaliter sistemler siyasal ve ekonomik çöküşe yanıt olarak içsel nedenlerle ortaya çıkmıştır. Bu ölkelerden sadece 1930'ların Almanyası toplumsal bütünleşmenin eşiğindeki bir toplumu simgeler ve totaliterliğin sosyal kökenleri dikkate alınırsa, ne Sovyetler Birliği'yle, ne de öteki komünist toplumlarla bir tutulamaz. Faşist İtalya ve Franco İspanyası da bazan totaliter olarak irdelenirlerse de bunlar aslında çağdaş totaliter sistemlerden çok geleneksel otoriter rejimlere benzerler ve gene bunlar da anılan rejimler kurulduğu sırada ekonomik ve toplumsal dönüşümün görece hâlâ ilk aşamasında bulunuyorlardı.

Ohalde Almanyada toplumsal bütünleşme sorunlarını çözmekteki başarısızlığın toplumda son derece çeşitli ve derin bir ahlâk çöküntüsüne yol açtığı ve bunun kökenlerinin genel koşullardan çok yerel koşullarda aranmasının gerektiği tek ölkedir. Oniki ölkede totaliterliğe

ya da kitlesel öldürmelere başvurmaksızın bütünleşme yolunda aynı mesafeyi almış, ya da daha ileri gitmiştir. Bir toplumun bütünleşme bunalımına karşı gösterdiği tepki biçimi büyük ölçüde onun çoğulcu ya da otoriter bir siyasal geleneğe sahip olup olmadığına, temsil kurumlarının ve bireysel özgürlükleri koruyan hukukun derin kökleri olup olmadığına ve oligarşinin normal olarak sertliği yumuşatılmış bir iktidara dayanıp dayanmadığına göre değişir. Önderin niteliği de yaşamsal bir etkidir. Hitler'lerin sayısı çok değildir ve bu adam iktidarı almadan önce bir araba kazası ya da bir hastalık sonucu pekâlâ ölebilirdi. Bu konularda şans büyük bir rol oynuyor.

Çağdaştırıcı önderlerin iktidarı alırken içinde bulundukları koşullar da bir toplumun sonraki gelişmesi üzerine uzun bir gölge düşürüyor. Eğer iktidarın geleneksel önderlerden alınması çok kan dökülerek başarılmışsa, bu durum bir çok kuşaklar boyunca şiddetin övülmesine yol açabiliyor. "Kitleleşme" bütünleşmiş çağdaş toplumun karakteristik bir sorunudur, ama bu onun başlıca karakteristiği değildir. Bütünleşmeyi makul bir kararlılıkla başaran ileri toplumlar da, çağdaşlaşma sonunda güçlerini yitirmeden varlıklarını sürdüren din, etnik bağlılıklar ve öteki geleneksel bağlayıcı güçler toplumsal düzenin korunmasında yaşamsal bir rol oynamıştır. Yahudi ve Katolik dinleri ve bir çok Protestan tarikatları bütünleşmiş toplumların büyük çoğunluğunda canlılıklarını sürdürmüşler, yaşamın bunalımlarına karşı teselli sunabilmişler, bir sosyal eylem çerçevesi kurarak atomlaşmanın ve kitleleşmenin tehlikelerine karşı denge sağlamışlardır.

Ohalde temel sorun bütünleşmiş çağdaş toplumlarda bireylerin görece özerk topluluklardan koparılarak kentsel bağlam içinde tanımadıkları çok çeşitli insanlarla ilişkiye sokulmalarıdır. İnsan ilişkileriyle ilgili olup daha önce kaçınılabilen ya da yerel düzeyde uzlaşmaya konu olabilen bir çok sorunları artık insanlar cepheden karşılamak zorundadırlar. İleri toplumların kurumları henüz tam olarak anlaşılmış değildir ve bunları toplumsal denge yararına denetleme yollarıyla ilgili formüller hâlâ hazırlanmaktadır.

Çok çeşitli dinsel, sosyal ve etnik özellikleri olan halkların oluşturduğu tek bir toplum içindeki bütünleşme de güçlüklerle doludur. Birleşik Devletler'de "bütünleştirme" teriminin zenci ayrımına karşı daha özel bir anlamda kullanılması, ya da zencilerin kölelikten kurtuluşundan sonra bir yüzyıl geçinceye değin sorunun keskinleşmeme si bir raslantı sonucu değildir. Bu dönemin büyük bölümünde zenciler tarımsal yaşamın görece özerkliği içinde yaşamışlar, egemen beyaz çoğunlukla büyük ölçüde bir çekişmeye girmemişlerdi. Ama bu ko-

nuyu araştıranlara göre hızlı ekonomik büyüme dönemlerinin her birinde zencilerin çağdaş kent merkezlerine akışı gittikçe artmıştır. Sonunda zencilerin artık dayanamayacakları işlem eşitsizlikleri noktasına varılmış ve Amerikan toplumu bir çözüm bulmaya zorlanmıştır. Bu durum bütünleşen toplumun yarattığı bunalımların bir örneği, ama özellikle keskin bir örneğidir. Birleşik Devletlerdeki ırksal bütünleşmenin yavaş ilerlemesinden dolayı cesareti kırılanlar şunda teselli bulabilirler : Böylesine ayrı kökenli halklar dünya tarihinde ilk kez ileri bir toplumda birlikte yaşama sorununu çözme arayışı içindedirler.

Toplumların dört aşamalı çağdaşlaşma doğrultusuna ilişkin bu betimlemenin amacı bu aşamaların su sızdırmaz kompartmanlar olduğu izlenimini vermek değildir. Gerçekten de, bu kritik sorunların hepsi bir ölçüde bütün çağdaş dönem içinde de devam eder. Çağdaşlık temel ilkeleri anlaşılıp kabul edildikten çok sonra da zaman zaman yinelenen bir zorlamayı simgeler ve geleneksel düşünce ve kurumların olağanüstü bir direnme güçleri vardır. Çağdaşlaştıran önderler siyasal iktidarı ele geçirdikten çok sonraları da girişimlerini sürdürmek için uğraş vermek zorundadırlar. Ekonomik ve toplumsal dönüşüm, en yüksek dinamizm döneminin hem öncesinde, hem de sonrasında değişen hızlarla ilerleyen kesintisiz bir süreçtir. Toplumların yavaş yavaş bütünleşmeye yönelmesi onyılları ve hatta yüzyılları alır.

Sorun, daha çok bu karmaşık ve birbirini etkileyen ayrı aşamalar üzerinde birbirini izleyen dönemler boyunca çabaların yoğunlaştırılması sorunudur. Bir toplum ister içeriden, ister dışarıdan gelsin, çağdaşlığın yaptığı zorlamanın ilk kez ayırımına varınca, çabalarını ona vereceği yanıtı formüle etmekte yoğunlaştırmalıdır. Çağdaşlaştıran önderler ise siyasal denetim gücünü ancak çağdaşlık zorlaması toplumu uzunca bir süre meşgul ettikten sonra elde eder. Gene bunun gibi, ekonomik ve toplumsal dönüşümü başlıca görevleri olarak bilen önderler iktidara gelmedikçe bu dönüşüm dinamik bir biçimde uygulanamaz. Ve son olarak, ekonomik ve sosyal gelişme yüksek bir düzeye ulaşmadıkça toplumun bütünleşmesi kritik bir sorun olmaz.

Bununla birlikte bütün toplumlar bu dört aşama içinden aynı hızla geçmezler. İlk çağdaşlaşan ülkeler zamanca sıkışık değillerdi ve yaptıkları tasarruftan ondokuzuncu yüzyıl başlarında imalatçılığa, taşımacılığa ve hizmetlere ayırdıkları oran, Asya'nın, Lâtin Amerika'nın, Afrika'nın bir çok ülkelerinde bugün ayrılan orandan çok daha büyüktü. Ama her toplum ekonomik ve toplumsal dönüşüm aşamasına girdikçe daha ileri toplumların dinamikliği giderek artan çevresi içinde sürer ve gelişme böyle olur.

Ulusal kurtuluşun ya da birleşmenin çağdaşçı önderlerin iktidar uğraşlarının bir bölümünü oluşturduğu Avrupa ülkelerinde, bağımsız devlet statüsü bu aşama sonunda ekonomik ve sosyal gelişmede bir hayli yol alındıktan sonra kazanılmıştır. Oysa, daha sonra çağdaşlaşan toplumlarda, çağdaşçı önderler siyasal güçlenme aşamasının başlangıcında bağımsızlığa yeni kavuşmuş devletlerde iktidara gelirler. Onların iktidara gelmeleri uzun bir iç savaşımın sonucunu değil, ama daha çok yeni bir savaşımın başlangıcını belirler. Bu uğraş sırasında onlar hâlâ yerel ve bölgesel ve çeşitli derneksel grupların önderleri üzerinde otoritelerini 'kurup kabul ettirmek' zorundadırlar. Bununla birlikte, onlar ekonomik ve sosyal gelişmenin de ilk aşamasında bulunurlar. Örneğin, kâğıt üzerindeki değerlendirmeye, Endonezya 1949'da, ya da Nijerya 1960'da siyasal gelişme aşaması bakımından 1871 Almanyası'nın ya da 1919 Polonyasının düzeyinde bulunuyordu, oysa konu gerçek ölçütlerle ele alınınca yeni Asya ve Afrika devletlerinin temsil ettikleri siyasal örgüt tipini ya da ekonomik ve sosyal gelişme düzeyini bulabilmek için Avrupa tarihinde çok daha gerilere gitmek gerekir.

Birbirini izleyen bu dört aşamanın mantığı gelişme düzeylerinin çok ayrımlı olması bağlamında ele alınmalı ve her bir toplumun çağdaşlaşması onun kendi geleneksel kalıtı, kaynakları ve önderliği açısından değerlendirilmelidir. Toplamların bu aşamalara göre karşılaştırılması çağdaşlaşmayı dünya ölçüsünde bir süreç olarak tasavvur etmenin bir aracı olması bakımından yararlıdır, ama bu herhangi bir toplumun kendi yolunu genel özellikleri dışında kendinden önceki başka toplumların deneyimiyle bulabileceği anlamına da gelmez.

Siyasal çağdaşlaşma sürecindeki toplumlar

Siyasal çağdaşlaşmanın bütün toplumlar için geçerli olan özellikleriyle herbir topluma özgü olanlar arasında yer alan karakteristikleri belirleme girişimi, ister istemez açıkça sınırlı ve kesin olmaktan çok, genel ve önerici nitelikte sonuçlara götürecektir. Bundan dolayı, bu sonuçların herşeyi harfi harfine düşünenlerce yanlış anlaşılma riskosu vardır. Bununla birlikte bu aşamada dünya toplumlarını siyasal çağdaşlaşmanın bu bölümde tartışılan aşamaları ve bundan sonraki bölümde gösterilen modelleri açısından bir listeye almak uygun olur.

Bu aşamalar sadece genel çizgileriyle tanımlanmıştır ve bunlar gerçekte ayrı dönemlerde değil de aynı zamanda oluşan bir takım gelişmeleri belirten vurgulayıcı aşamalardır. Gene bütün toplumlar tıpatıp yedi modele bölünemezler. Başka örnekler arasında bir Et-

yopya, İsrail, Liberya, Nepal ve Güney Afrika önemli özellikler bakımından ayrıktırlar. Üstelik, siyasal olgu ya da kararlara dayalı herhangi bir dönemleştirme ise tartışmaya açıktır ve ileri sürülebilecek bütün tarihler arasında, bir toplumun çağdaşlaşmasında önemli bir gösterge olarak görece tartışmasız kabul edilebilecek tek tarih belki de 1789'dur.

Ne var ki bu sınırlamalar anlaşılıp dikkate alındıktan sonra, dünyanın bütün toplumları hakkında çeşitli çağdaşlaşma aşamaları için özel tarihler önermekte makul olmayan bir yön yoktur. Çağdaşlığın zorlaması denilen aşama zorunlu olarak ötekilerden daha genel çizgilerle tanımlanmıştır ve bu tabloda ayrıntıyla gösterilmesi gereksizdir. Toplumlar modellere* göre ve her bir model içinde zamandizinsel (kronolojik) olarak sıralanmıştır. Zamandizin (kronoloji) çağdaşçı önderliğin sağılamca yerleşmesinin başlangıç tarihine göre düzenlenmiştir (Birleşik Devletler için 1776, Fransa için 1789, Almanya için 1808, Rusya için 1861, Japonya için 1868, Malawı için 1964, vb.) ve bu sıralamada çağdaşçı önderliğin sağılamca yerleşmesini tamamlamış ülkeler, bunu yapamamış ülkelere göre öne alınmıştır.

Tartışmayı buraya dek izlemiş olanların açıkça anlayacakları gibi burada gösterilen dönemleştirme ve tiplere ayırma çağdaşlaşma sürecinin başka yönlerine göre değıl daha çok siyasal yönüne göre yapılmıştır. Artık bilindiğı üzere, düşünseş gelişmeler karşılaştırılabilir. kategorilere ayırmaya elverişli olmayacak kadar özellikten yoksundurlar. Ekonomik ve sosyal değışmeler konusunda makul düzeyde sağılıklı bilg'ler, sadece yakın onyıllarla ilgilidir ve sürecin psikolojik yönü hakkındaki anlayışımız hâlâ oldukça ilkeldir. Bununla birlikte, toplumların gelişme düzeylerinin karşılaştırılmasına ilişkin bilgiler, çağdaşlaşmanın öteki yönlerinin siyasal yönüyle makul bir karşılıklı bağıllık ilişkisi içinde bulunduğunu gösterme eğilimindedir. Ama geleneksel toplumların kaynak ve beceri temelleri öylesine çeşitlidir ki bir toplumun genel gelişme düzeyi hakkında bu tabloda verilen bilgiden daha çoğunu bilmeksizin sonuçlar ırkarmak olanaksızdır.

* Herbir modelin niteliğı, sonraki bölümde gösterilmiştir

ÇAĞDAŞLAŞMA MODELLERİ

	Çağdaşlaş- tırıcı önder- liğin sağlam- laştırılması	Ekonomik ve sosyal dönüşüm	Toplu- mun bütün- leşmesi
Birinci Model			
Birleşik Krallık	1649—1832	1832—1945	1945—
Fransa	1789—1848	1848—1945	1945—
İkinci Model			
Birleşik Devletler	1776—1865	1865—1933	1933—
Kanada	1791—1867	1867—1947	1947—
Avustralya	1801—1901	1901—1941	1941—
Yeni Zelanda	1826—1907	1907—1947	1947—
Üçüncü Model (a)			
Belçika	1795—1848	1848—1948	1948—
Lüksemburg	1795—1867	1867—1948	1948—
Hollanda	1795—1848	1848—1948	1948—
İsviçre	1798—1848	1848—1932	1932—
Almanya	1803—1871	1871—1933	1933—
İtalya	1805—1871	1871—	
Danimarka	1807—1866	1866—1945	1945—
Norveç	1809—1905	1905—1945	1945—
İsveç	1809—1905	1905—1945	1945—
İspanya	1812—1909	1909—	
Portekiz	1822—1910	1910—	
Avusturya	1848—1918	1918—	
Çekoslovakya	1848—1918	1918—	
Macaristan	1848—1918	1918—	
Yunanistan	1863—1918	1918—	
Polonya	1863—1918	1918—	
Finlandiya	1863—1919	1919—	
İrlanda	1870—1922	1922—	
İzlanda	1874—1918	1918—	
Bulgaristan	1878—1918	1918—	
Romanya	1878—1918	1918—	
Yugoslavya	1878—1918	1918—	
Arnavutluk	1912—1925	1925—	

	Çağdaşlaş- tırın önder- liğін sağlam- laştırılması	Ekonomik ve sosyal dönüşüm	Toplu- mun bütün- leşmesi
Dördüncü Model			
Uruguay	1828—1911	1911—	
Brezilya	1850—1950	1950—	
Arjantin	1853—1946	1946—	
Şili	1861—1925	1925—	
Meksika	1867—1910	1910—	
Venezüella	1870—1958	1958—	
Bolivya	1880—1952	1952—	
Kosta Rika	1889—1948	1948—	
Puerto Rico	1898—1952	1952—	
Küba	1898—1959	1959—	
Paraguay	1841—		
Kolombiya	1863—		
Ekvator	1875—		
Haiti	1879—		
Peru	1879—		
Dominik Cumhuriyeti	1881—		
Guatemala	1881—		
Panama	1903—		
Nikaragua	1909—		
Honduras	1919—		
El Salıvador	1939—		
Britinya Hondurası (U.K.)	1961—		
Beşinci Model			
Rusya	1861—1917	1917—	
Japonya	1868—1945	1945—	
Çin	1905—1949	1949—	
İran	1906—1925	1925—	
Türkiye	1908—1923	1923—	
Afganistan	1923—		
Habeşistan	1924—		
Tayland	1932—		
Altıncı Model (b)			
Cezayir	1847—1962	1962—	

	Çağdaşlaş- tırın önder- liğin sağlam- laştırılması	Ekonomik ve sosyal dönüşüm	Toplu- mun bütün- leşmesi
Kıbrıs	1878—1946	1946—	
Tayvan	1895—1945	1945—	
Filipinler	1899—1946	1946—	
Kore	1910—1946	1946—	
Güney Afrika	1910—1962	1962—	
Hindistan	1919—1947	1947—	
Pakistan	1919—1947	1947—	
Seylan	1920—1948	1948—	
İsrail	1920—1948	1948—	
Lübnan	1920—1941	1941—	
Suriye	1920—1941	1941—	
Irak	1921—1948	1948—	
Malta	1921—1961	1961—	
Moğolistan	1921—1950	1950—	
Mısır	1922—1952	1952—	
Endonezya	1922—1949	1949—	
Tunus	1922—1955	1955—	
Burma	1923—1948	1948—	
Ürdün	1923—1946	1946—	
Camayka	1924—1962	1962—	
Sudan	1924—1956	1956—	
Guyana	1928—1966	1966—	
Fas	1934—1956	1956—	
Hong Kong (U.K.)	1936—		
Kamboçya	1949—		
Laos	1949—		
Vietnam	1949—		
Libya	1952—		
Trinidad ve Tobago	1959—		
Malezya	1963—		
Yemen	1963—		
Suudi Arabistan	1964—		
Maldiv Adaları	1965—		
Singapur	1965—		
Bhutan			
Guadeloupe (Fr.)			
Guiana (Fr.)			

	Çağdaşlaş- tırın önder- liğin sağlam- laştırılması	Ekonomik ve sosyal dönüşüm	Toplu- mun bütün- leşmesi
Kuveyt			
Macao (Port.)			
Martinique (Fr.)			
Masqat ve Umman			
Nepal			
Réunion (Fr.)			
Somaliland (Fr.)			
Güney Arap Federasyonu (U.K.)			
Surinam (Neth.)			
Timor (Port.)			
West Indies (U.K.)			

Yedinci Model (c)

Liberia	1847—
Gana	1957—
Guinea	1958—
Kamerun	1960—
Merkezi Afrika Cumhuriyeti	1960—
Çad	1960—
Kongo (Léopoldville)	1960—
Kongo (Brazzaville)	1960—
Dahomey	1960—
Gabon	1960—
Fildişi Sahili	1960—
Malagasy Cumhuriyeti	1960—
Mali	1960—
Mauritania	1960—
Niger	1960—
Nigeria	1960—
Senegal	1960—
Somalia	1960—
Togo	1960—
Yukarı Volta	1960—
Sierra Leone	1961—
Tanzania	1961—
Burundi	1962—

	Çağdaşlaş- tırın önder- liğін sağlam- laştırılması	Ekonomik ve sosyal dönüşüm	Toplu- mun bütün- leşmesi
Rwanda	1962—		
Uganda	1962—		
Batı Samoa	1962—		
Kenya	1963—		
Malawi	1964—		
Gambia	1965—		
Rodezya	1965—		
Zambia	1965—		
Angola ve Cabında (Port.)			
Basutoland (U.K.)			
Bechuanaland (U.K.)			
Equatorial Guinea (Sp.)			
Mauritius (U.K.)			
Mozambik (Port.)			
Portekiz Guinea (Port.)			
Güney-Batı Afrika (Güney Af.)			
Swaziland (U.K.)			

(a) Bu model Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino ve Vatikan Devletini de içerir.

(b) Bu model ayrıca Bahama Adaları (U.K.), Bermuda (U.K.), Brunel (U.K.), Comoro Archipelago (Fr.), Ifni (Sp.), Netherlands Antilles (Neth.), Pers Körfezi Devletleri (U.K.), Seychelles (U.K.), İspanyol Kuzey Afrika (Sp.), İspanya Saharası (Sp.), Virgin Adalarını (U.S.) içerir.

(c) Bu model ayrıca Amerikan Samoa (U.S.), Cape Verde Adaları (Port.), Fiji (U.K.), Fransız Polynesia (Fr.), Guam (U.S.), Yeni Caledonia (Fr.), Sao Tome ve Principe Adaları (Port.), Tonga (U.K.), Pasifik Adalarının Vesayet Toprağı (U.S.) ve Avusturalya ve Batı Pasifik Yüksek Komisyonu (U.K.) tarafından yönetilen adalar.

Karşılaştırmalı çağdaşlaşma

Karşılaştırma ölçütleri

Çağdaşlaşma sürecinin geniş doğasını açıklarken bütün toplumların ortak çağdaşlaşma özelliklerinin irdelenmesi yararlı olur, ama bireysel örnekler öyle büyük bir çeşitlilik gösterirler ki bu tür genellemeler özel bazı toplumların sorunlarını anlamakta sadece sınırlı bir yardım sağlar. Ancak sayısı 170'i aşan siyasalca örgütlenmiş toplumların herbirini ayrı ayrı irdelemek bu bölümün veya hatta bu kitabın sınırlarını çok aşar. Bu iş çeşitli alanlardaki birçok bilgince hazırlanmış ansiklopedik karakterdeki bir çalışmayı gerektirir. Bütün toplumları ve her birinin çözümlenmesini içeren genellemeler arasında kabule değer bir uzlaşma olarak, toplum gruplarının incelenmesinden doğan temel değişmeler araştırılabilir. Aynı biçimde çağdaşlaşan iki toplum yoktur. Kaynak ve becerilerinin temeli aynı olan iki toplum yoktur, geleneksel kurumlardan aynı kalıtı alan, aynı gelişme düzeyinde olan ve önderlik modeli ya da çağdaşlaşma politikaları aynı olan iki toplum yoktur. Bununla birlikte, herbirinin bireyselliğini gözden kaçırmaksızın, çağdaşlaşmanın aynı sorun ve politikalarını paylaşmakta olan toplum türlerini ortaya çıkarmak olanağı vardır.

Yapılan tiplendirmenin yararlılığı kendilerine dayanan ölçütlerin aydınlatılması amaçlanan sorunlara uygunluğuna bağlıdır. Burada belirtilen tiplendirmenin amacı çağdaşlaştıran önderlerin iktidarı ele geçirirken ve programlarını uygulamaya koyarken karşılarına çıkan karakteristik siyasal sorunlara göre toplumları karşılaştırmaktır.

Karşılaştırma daha çok ve özellikle şu konuların irdelenmesine dayanır :

1 — Acaba toplumda siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşlaştırıcı olanlara geçmesi öteki toplumlara göre erken mi, yoksa geç mi olmuştur;

2 — Acaba toplumda çağdaşlığın geleneksel önderlere doğrudan yönelen siyasal zorlaması içsel mi yoksa dışsal kaynaklı mıdır;

3 — Acaba toplum çağdaş dönem içinde toprak ve nüfus açısın-

dan süreklilik durumunu korumuş mudur, yoksa toprak ve halklarının temelli biçimde yeniden gruplaştırılmasıyla mı karşılaşmıştır;

4 — Acaba toplum çağdaş dönemde kendi kendini mi yönetiyordu, yoksa uzun bir dönem sömürge olarak mı yönetildi;

5 — Acaba toplum çağdaş döneme çağdaşlığın işlevlerine önemli düzeyde uyarlanabilen gelişmiş kurumlarla mı girmiştir, yoksa daha çağdaş toplumlardan alınan kurumlar karşısında gerilemek zorunda kalmış olan aslında gelişmemiş kurumlarla mı?

1 — Geleneksel siyasal önderlik ve kurumlardan çağdaşlaştırıcı olanlara geçişteki öncelik daha çağdaş toplumların daha az çağdaş olanlar üzerindeki esaslı etkisi nedeniyle çok ciddi bir ölçüttür. Daha sonra gelişmiş toplumların çağdaş düşünce ve kurumların gelişmesine yaşamsal katkılarda bulunmuş olabilecekleri kabul edilebilir, ama bu tür katkılar siyasal önderlerin kendilerini bütünüyle çağdaşlaşmaya adadıkları toplumların dışında genellikle tam olarak uygulanamamaktadır. Çağdaşlaşmada kronolojik önceliğin yaşamsal önemini vurgularken, daha önce gelişmiş toplumların çağdaşlaştırıcı çabalarının saltık eşsizliğine değil, ama bu çabaların göreceli özgünlüğüne dikkat edilir. Yabancı modellerin yokluğu karşısında özgünlüğe duyulan bu gereksinme pek çok yönleriyle gizli kalmış bir nimettir, ne var ki gizliliğin örtüsü kuşkusuz çoğukez zamanında kaldırılamamıştır. Bu zorunlu özgünlüğün üstünlüğü şu olmuştur ki erken gelişen toplumlar sorunları değerlerine göre irdelemeye ve bunlara özel uyarlanma sorunları açısından çözümler aramaya daha çok yönelmişler, böylece yabancı modellerin akli karıştırıcı ve çoğukez de yanlış yollara götüren örneklerinden kurtulmuşlardır. Yanlışlar ve yanlış anlamalarla dolu olan bu yolda yavaş ilerlenmiş, çetin çabalar harcanmış, ama bu yol genellikle dengeye doğru götüren ampirik bir süreç olmuştur.

Daha sonra gelişen toplumlar önderlerinde kendi öncellerinin (seleflerinin) genellikle başarılı görünen çabalarını bulmuşlardır. Bu toplumların önderleri kendi sorunlarını bu modellere göre algılamışlar, ve bu ülkelerde anılan modellerin yerel duruma uygulanabilirlikleri sorunu üzerinde geniş yazınsal tartışmalar olmuştur. Başka birçokları arasında, Rammohun Roy, Ralph Waldo Emerson, Alexander I. Herzen, Cemaleddin Afgani, K'ang Yu-wei ve Kanzo Uchimura gibi düşünürlerce de açıklanan yabancı etkileriyle ilgili görüşler yabancı modellerin uygunluğu ve uygulanabilirliği konusunda iki ilâ üçyüz yıl boyunca yeğlilikle süren büyük tartışmada sergilenmiştir. Bu konudaki düşünceler bir yandan yabancı modellerin hepten reddedilmesine karşı bunların aynen kabul edilmesi, öteyandan yerli kurumların çağdaşlık işlevlerine seçici bir uyarlanmasına karşı erken çağdaş-

laşan toplumlarca geliştirilen kurumların evrenselliğine olan inanç biçimindeki genel sorunlar çevresinde kutuplaşma eğilimi göstermektedir.

Çağdaşlaşmada geçkalmanın avantajları sırf teknik alanda olmak üzere yeterince anlaşılmıştır. Çünkü bu alanda erken çağdaşlaşan toplumların büyük çabaları sonucunda geliştirilen makina ve teknikler en ileri biçimleriyle satın alınabilir ya da kopya edilebilir. Oysa, geniş halk kitlelerinin değer yargılarını ve törelerini içeren kurumlar alanında, geleneksel kurumlarla çatışan yabancı modellerin geniş ölçüde alınıp uygulanması derin bozukluklara yol açmış ve bazan tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yabancı modellerin uyarıcı etkisi daha sonra çağdaşlaşan toplumlarda yoğun ve canlandırıcı bir güç olur. Ancak bu toplumların önderleri çağdaşlığın genellikle uygulanabilir işlevlerini yabancı geleneklerden alınan kurumsal biçimlerinden ayırdetme akıllılığını göstermezlerse, yabancı modellerin etkisinin onları ampirik deneyimden saptırması ve miras alınan yerli düşünce ve kurumların çağdaş işlevlere uyarlanabilirliğine ilişkin daha anlayışlı bir irdelemeyle çatışması olasıdır.

2 — Çağdaşlıktan gelen siyasal zorlamanın içsel ya da dışsal kaynaklı olmasının önemi, geleneksel önderlerle çağdaşçılar arasındaki savaşımın niteliğine, çağdaşçı önderliğin yerini sağlamlaştırması için gerekli zamanın uzunluğuna ve istikrarlı çağdaş kurumların hangi ölçüde kurulduklarına bağlıdır. Hernekadar hiçbir toplum geniş boyutlu yabancı etkiler olmaksızın gelişme göstermezse de (aşağıda tartışılan birinci, ikinci ve beşinci modellerdeki) bazı ülkelerde çağdaşçı önderliğin yerini sağlamlaştırması aslında içsel bir sürecin sonucu olmuştur. Bu ülkelerde yabancı işgalci güçlerle yurt toprağında kesin bir çatışma olmadığı için, geleneksel önderlerle çağdaşçı önderler arasındaki savaşım ideolojinin büyük rol oynadığı ve ayrı önder grupları arasındaki özellik sınırlarının daha az kesinlikle çizildiği bir savaşımdır. Genellikle bu ülkelerde çağdaşçı önderler geleneksel seçkinlerin arasından çıkarlar. Bu seçkinlerin bir bölümünü oluşturan katmanlardan gelmeyen yeni önderlerin devşirilmesi, bu toplumlar ihtilâl sancıları çektikleri zaman bile, görece yavaş olmuştur. Çağdaşçı önderler geniş ölçüde geleneksel seçkinler arasından geldikleri için, önderlik değişimleri bir dizi uzlaşmalar yoluyla olur ve bunda geleneksel yapıyı önderler çoğu kez bir çok kuşaklar boyu süren büyük etkilere sahip olurlar. Geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanması bu nedenle yavaş olur. Kurumlar uyarlandıkları bilinçli biçimden dolayı ve geleneksel kültürle daha çok bağdaştıkları için olasılıkla daha istikrarlıdırlar.

Siyasal çağdaşlaşmanın (aşağıda tartışılan üçüncü, dördüncü, altıncı ve yedinci modellerdeki) bir istilânın ya da sömürgeciliğin aşağı yukarı doğrudan bir sonucu olarak gerçekleştiği toplumlarda önder ve kurumlardaki değişme sürecinin daha sert ve süresiz olması beklenabilir. Çok önemli farklılık değişmeyi zorla, birdenbire başlatan ve yabancı modelleri kesin ve çoğukez yeğîn biçimde alıp uygulayan yabancı önderlerin rolünde görülür. Bu koşullar altında geleneksel seçkinlerin dışındaki katmanlardan gelen yerli önderlerin etkili konumlar elde etmeleri olasıdır ve gerek yabancı zorbalarla olan çatışmadan, gerekse istilâ ve sömürgecilik politikasından doğan sorunlar çağdaşlaşma politikaları üzerindeki ideolojik tartışmaları bulandırıp daha karmaşık hale getirmeğe yönelirler. Bu koşullar altında, geleneksel kurumların çağdaş işlere uyarlanması, yabancı zorlaması olmaksızın çağdaşlaşan toplumlardakinden çok daha tutarsız, keyfi, yeğîn olur ve çağdaş kurumlar tipik biçimde yabancı modellerin çok daha keskin olan damgasını taşırlar, dolayısıyla yerli geleneksel kurumlarla daha az bağdaşırlar ve olasılıkla daha az istikrarlı olurlar.

3 — Bir toplumun çağdaş dönem içinde bir toprak ve nüfus sürekliliğinden yararlanmakta olup olmadığı ya da toprak ve halklarının temelli bir biçimde yeniden gruplandırılması zorunluğuyula karşılaşmış olup olmadığı konusu da derin bir önem taşır. Görece az sayıda toplumlar (birinci ve beşinci modellerdeki) sürekliliği yaşamaktadır ve bunlar içsel gelişme sorunlarına daha çok dikkat edebilme avantajına sahiptir. Hernekadar bu toplumlar ağır dış politika sorunlarıyla karşılaşmış, zenginliklerinin en büyük oranını askeri harcamalara ayıran toplumlar arasında yer almışlarsa da, yeni kurulmuş ya da yeniden örgütlenmiş toplumların dikkatini öylesine çok meşgul eden ulus yaratma ve ulusal anlaşma gibi temel düzenlemelerle karşılaşmış değildir. Büyük Britanya ve Fransa'nın ya da Rusya ve Japonya'nın - hatta önemli ölçüde dış müdahalelere maruz kalan Türkiye ve Çin'in - üstlendiği ulusal güvenlik yükleri ağır olmakla birlikte bu sorunları o devletler geçmişin geleneklerinde derin kökleri olan ortak bir deneyime dayanarak göğüslemişlerdir.

Toplumların büyük çoğunluğu (ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı ve yedinci modellerdekiler) bu ölçüde bir süreklilik ve birlik avantajına sahip olmamışlardır. Gerçekten, bu toplumlarda siyasal çağdaşlaşma süreci toprak ve halkların temelli biçimde yeniden gruplandırılmasını gerektiren bir süreç olmuştur. Bu karmaşık düzenleme, ortak gelenek ve çıkarlarla birbirlerine yaklaşan küçük devletlerin çeşitli yollardan birleşmelerine, çokuluslu hanedan imparatorluklarının yıkılmasına ve azınlık halklarının yabancı yönetimden kurtulmalarına

neden olmuştur. Bu tür yeni düzenlemeler ilgili hakların gücünü zayıflatan ve değer sistemlerini bozan bir dizi iç ve dış savaşlar olmaksızın yapılamazdı.

Bağımsız devlet olma başarısından sonra bile uluslaşma sırasında başgösteren düşmanlık, arkada cansıkıcı birçok sorunlar bırakmıştır. Bu toplumlar kendi içlerinde uluslaşma için şu ya da bu programın kabul edilmesi, hükümet biçimi, ekonomik ve sosyal gelişme politikası, ulusal savunmaya verilecek önemin derecesi gibi konularda derin düşünce ayrılıklarına düşmüşlerdir. En dengeli ve sağlam toplumlarda bile görülen olagan çatışmalara bu toplumlarda ayrıca, yeni ulusları oluşturan değişik halkların geçmiş durum ve deneyimlerinin çeşitliliğinden, kurtuluş ve birlik savaşlarının kalıtı olan değişik derecelerdeki çeşitli acılardan ve çoğu kez önceki siyasal sistemlerden alınan kurumların şaşırtıcı bir kalıtından doğan uyumsuzluklar da eklenmiştir.

Yeni devletlerin bazıları geçmişte değişik egemenlikler altında yaşamış ve aynı dil ve geleneğe sahip olan halkları, ilk kez olmak üzere, biraraya getirmiştir. Bu devletlerin tutarlı politikalar formüle etmeleri şansı daha büyüktür. Ama öteki devletler, bir ölçüde ortak bir kültür kalıtını paylaşırsalar da, aslında çok ayrı gelenekleri olan halkları birleştirmişlerdir. Bu ülkelerde başgösteren özümleme ve bağdaştırma (homojenleştirme) sorunlarına, bir de çağdaşlaşmanın ortaya çıkardığı olağan ve önemli çatışmalar, nerdeyse aşılma-
maz nitelikte görünen ve sıklıkla karşılaşılan ulusal anlaşma engelleri eklenmiştir. Bazı toplumların gerçekten ikili hatta çok yönlü bir karakter yapıları vardı. Çeşitli hukuksal ayrıcalıklar yoluyla gerçekleştirilen ve hem özümlemeyi, hem de uzlaşmayı içeren politikalara dayanarak, İngilizler Gal, İskoçya ve İrlanda topraklarını Birleşik Krallığa kattılar: Birleşik Devletler kendi etnik azınlıklarını özümledi ve bölgesel muhaliflerini zor kullanarak yola getirdi; Sovyetler Birliği onbeş büyük ve elliden fazla küçük ulusı yatıştırmakta ya da zorla düzene sokmakta başarılı oldu; Çin büyük bir İslâm azınlığını ve daha küçük bir çok ulusal grupları kapsamına alan bir dizi ülke topraklarını bir arada tutmayı başardı. Yugoslavya'nın üç büyük ve yarım düzine küçük ulus'u güçlü önderlerin yönetimi altında barış içinde yaşamaktadır. İsrail'in Arap azınlığı kendi durumuna boyun eğmiş değildir. Kıbrıs Yunan çoğunluğu ve Türk azınlığı açıkça bağdaşmaz farklılık içindedirler. Latin Amerika'da bazı ülkeler nüfuslarının çoğunluğunu oluşturan Hintlilere ve mezezlere henüz yeterli yurttaşlık hakları tanımış değildirler. Güney Afrika ve Rodezya'da sırasıyla nüfusun yüzde 13 ve yüzde 5'ini oluşturan egemen Avrupalı azınlık Afrikalı çoğun-

luğu sürekli boyunduruk altında tutmaya çalışıyor ki dışarıdan bir klmseye bu sayısal üstünlük herhalde aşılmaz görünür.

Bu içsel yüklere bir de özel dış politika sorunları eklenir. Yeni ulusların herbiri bir kerteye kadar kendi komşularından birinin ya da bir kaçının zararına kurulmuştur ve birçok durumlarda yeni devletlerin sınırlarının nerelerden geçtiği hiç de açık değildir. Bazı ülkeler - Polonya, Yugoslavya, Bulgaristan, Pakistan, Etyopya, Somali - bütün komşularıyla sürekli sınır anlaşmazlıkları içindedir. Yeni devletlerin yaratılması daha genel bir anlamda olmak üzere varolan siyasal düzenlemeleri ve iktidar dengesini de altüstetme eğilimi göstermekte ve bu durum hem yeni düzeltmeleri gerektirmekte, hem de giderilmesi çoğukez yılları alan dargınlıklara neden olmaktadır. Bu ve başka yollarla, kurulan yeni devletlerin dikkati uluslaşmaya eşlik eden özel dış politika yükleri altında çok önemli ekonomik ve sosyal gelişme konusundan sapıtılmaktadır.

Bir çok toplum, ulus yaratmanın anlaşmazlık çıkaran kalıtlarından kurtulmanın bir aracı olarak geçmişin kahramanlık anılarını canlandırma yoluyla toplumsal uyumu ve ulusal onuru geliştirmeye çalışmaktadır. Çinliler ve Japonlar tarihsel gerçeklere ciddi ölçüde ters düşmeksizin bu işi başarabilen bir kaç ülke arasında yer aldılar. Mısırlılar, Yunanlılar, İtalyanlar, İranlılar ve İsraelli'ler, kendi eski uygarlıklarının kendi meşru kökenleri olduğunu iddia etmek üzere halkların ve hükümetlerin sürekliliğindeki önemli boşlukları doldurmak zorunda kaldılar. Britanyalılar, daha da cüretli bir düşsel sıçrayışla, Yunan kültürünün ve Romalıların yönetsel becerilerinin varisleri olduklarına kendilerini bir süre için inandırabildiler, yönetici seçkinlerini de buna göre eğittiler. Charlemagne, çok yoğun yarışma içinde bulundukları dönemlerde hem Fransızların, hem de Almanların ve daha sonra da Fransa ile Almanya'nın içinde yakın ortaklık kurdukları Avrupa Ekonomik Topluluğunun onursal atası olma hizmetini görerek, çok amaçlı ve yararlı bir simge olduğunu ispatladı. Türkler ise, Orta Asya'daki mütevazı bir ünlülüğü içeren meşru bir geçmiş bir yana bırakarak, bir tarih yaratmaya çalıştılar ve böylece bütün uygarlıkların ilk kaynağı olduğunu iddia ettikleri Hitit'leri kendi ataları saydılar. Altın Kıyısı Britanya yönetiminden bağımsızlığını kazanınca, onun yeni önderleri, yeni devletin yüzlerce mil kuzeybatısındaki Mali'de bulunan ve sağladığı ün yerel düzeyde olan bir onuncu yüzyıl prensliğinden Ghana adını aldılar. Konu dışındaki güzlemcilere anlamsız görünebilirse de, bunlar öyle yararlı buluslardır ki, yeni kurulmuş ya da yeniden örgütlenmiş uluslara çağdaşlaşma kasırgalarını atlatmakta yardımcı olan yapay tarihsel kökler sağlamışlardır.

4 — Bir toplumda çağdaşlaşmanın izlediği yol o toplumun çağdaş dönemde bağımsız olup olmadığına ya da uzun dönemler boyunca sömürge yönetimi altında kalıp kalmadığına da bağlıdır. Bağımsız ülkelerin karşılaştıkları sorunlar, ki bunlar hem çok, hem de ağırdır, ülkeyi ilgilendiren içsel konulardır. Bunların yarattığı anlaşmazlıklar ortak bir yurttaşlığı ve ulus olmanın ortak özlemini paylaşan önderler ve halklar arasındadır. Bir çok ülkeler, hem de ulus olmalarının çok önemli aşamalarında, kısa sürelerle yabancı yönetimi altında yaşamışlardır. Örneğin Orta ve Güney Avrupa ülkeleri Napoleon ordularınca işgal edilmiş, Çin, Türkiye, İran ve Etyopya yabancıların çeşitli biçimlerdeki işgal ve müdahalesine maruz kalmışlar. ama bu yabancı yönetim süreleri görece kısa olmuş, genellikle de ulusal uyanış ve reformun yoğun aşamaları için uyarıcı etki yaratmıştır.

Sömürge yönetimini daha kapsamlı biçimde yaşamış olan ülkelerin deneyimi çok farklıdır. Bunun önemli ve olumlu yönleri vardır, çünkü metropoliten ülkeler bazan masrafına kendileri katlanarak siyasal ve hukuksal kurumlar getirmişler; demiryolları, karayolları ve liman tesisleri yapmışlar; ürünler ve sanayiler sağlamışlar; sömürge ülkelerinin kendi çabalarıyla başarabileceklerinden çok daha önce sağlık, koruyucu sağlık ve eğitim kurumları meydana getirmişlerdir.

Ama sömürgeciliğin yararları genellikle toplumların sadece sınırlı kesimlerini gelişmelerinin ilk aşamasında etkilemiş ve uzun dönemde bu yararlarla eşlik eden yetersizlikler çok büyük boyutlara varmıştır. Temel sorun şudur ki çağdaşlaşma, başlangıç düzeylerinin ötesinde gelişirken, ancak yerli önderlerce uygulanabilecek olan derin, pahalı ve genellikle de şiddetli değişimleri içerir. Sömürge sorumluluklarını sınırlı ekonomik ya da stratejik amaçlarla üstlenmiş olan metropoliten ülkeler, sömürge toplumlarının tarımsal yapıdan endüstriyel yaşam biçimine geçişlerini denetlemek için gerekli kaynaklara ve personele sahip olmuş değillerdir. Tam tersine, onlar amaçlarına mümkün olan en küçük bütçe ve insangücüyle varmak istemişler, statükoyu koruma aracı olarak da genellikle geleneksel önder ve kurumlara dayanarak onları güçlendirme eğilimi göstermişlerdir. Arasına özellikle adalet, maliye ve eğitim alanlarında kendi kurumlarını yerleştirmeye çalıştıkları zaman bile bu sadece sınırlı ölçülerde olmuş, halkın büyük bölümünü etkilememiştir.

5 — Çağdaşlaşma sürecindeki ülkeleri sınıflamak için kullanılan son bir ölçüt de onların geleneksel kurumlarının çağdaşlık işlevlerine uyarlanabilmeye elverişli düzeyde gelişmiş olup olmadıklarıdır. İleri

Ülkelerin ağdaş kurumları kendi geleneksel kurumlarının ağdaş işlevlere uyarlanmasıyla oluşturulmuştur ve dünya nüfusunun çoğunluğu (bu nüfusun yedinci modeldekilerin nüfusu dışında hepsi) böyle bir uyarlanmaya aşığı yukarı yatkın kurumları bulunan toplumlarda yaşamaktadır. Çağdaş düşünceleri açıklayabilen bir dile sahip olmak için önce anlamların çoğaltılması, yeni terimler alınması ve bulunması yoluyla gelişmeye yatkın yazılı bir dille işe başlanmalıdır. Dil için geçerli olan, değişen derecelerde dinsel, hukuksal ve siyasal kurumlar için de geçerlidir. Soyut bilgi alanında bile, doğu Akdeniz ve Asya toplumlarının ağdaş düşüncelerin gelişmesine katkıda bulunan araştırma ve derin düşünme gelenekleri vardır ve bu toplumlar ağdaş bilgiyle bağlantı sağırlar.

Bununla birlikte, bazı öyle toplumlar (yedinci model) vardır ki genellikle bunların geleneksel kurumlarındaki gelişme düzeyi uyarlanma için bir temel olmaya uygun değildir. Eğer toplumların yazılı bir dilleri yoksa ya da bunlar siyasal, hukuksal, ya da dinsel kurumlardan yoksun bulunuyorlarsa, uyarlanma gerçekten aşılmaz sorunlarla karşı karşıya kalır. Bu durumlarda çözüm yolu daha ileri toplumlardan toptan kurumlar almaktır. Afrika lkelerinin pek çoğu resmi konularda Avrupa dillerini kullanırlar ve kendi geleneksel geçmişleriyle önemli bağlantıları olmayan hukuk, eğitim ve yönetim sistemlerini kabul etmiş bulunmaktadırlar. Bu yaklaşım bilinçli olup çabuk sonuç verir ve uzun dönemde belki de tek çözüm yoludur. Ama bu yol gelenek ile çağdaşlık arasında geniş bir boşluk bırakır ve ağdaş kurumların geleneksel olanlarla daha çok bağdaştıkları toplumlardakinden çok değişik bir gelişmeye yol açar.

Çağdaşlaşan toplumları karşılaştıırıp kategorilere ayırmak için kullanılabilecek çok değişik türden ölçütler elbette vardır. Yukarıda önerilen ölçütler, daha önce açıklanan nedenlerle, bir tarihsel gelişme, ulus-yaratma ve uluslararası ilişkiler çerçevesi içinde yer alır. Aynı zamanda bu sınıflandırma, toplumları önemli ölçüde kültürel, ekonomik ve sosyal ölçütlere göre gruplaştırmaya da yarar. Bu doğaldır, çünkü kronolojik düzenleme ve ağdaşlaştıırıcı etkilerin kaynakları ve niteliği üzerinde önemle durulması benzer nitelikteki ülkeleri bir araya getirmeye yol açar. Batı Avrupa'nın erken çağdaşlaşan toplumları ile bunların kollarında genellikle kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla, kentleşme ve eğitim düzeyi, tarım dışı işlerde çalışan nüfus oranı ve toplumsal hareketlilik derecesi daha sonra çağdaşlaşan toplumlardakinden daha yüksektir. Yine yedinci kategorideki toplumlar - vesayet altında çağdaşlaşan gelişmemiş toplumlar - bu alanlarda genellikle enaz gelişmiş olanlardır. Hatta kategorilerin her birindeki

bir toplumun kronolojik sırası genellikle o toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinin düzeyine uygun düşer. Bu sınıflandırma bu toplumların pek çoğunu tarihsel kültürleri açısından da gruplaştırır. Batı, Orta ve Doğu Avrupa toplumları ve bunların Yeni Dünyadaki kolları ilk dört kategoride yer alırlar; Arap dünyasının, Afrika'nın alt sahra-sının, Güney ve Güneydoğu Asya'nın toplumları da örneğin altıncı ve yedinci kategorilerdedirler. Siyasal çağdaşlaşmanın sınırlı ölçütüne göre bu biçimde yapılan sınıflandırma büyük ölçüde bu ülkeleri normal olarak birleştiren ortak deneyim bağlarını yansıtır.

Oysa, siyasal ekonomik ve sosyal niteliklerle ilgili bu genel oransal ilişki (correlation) beşinci kategoriye - Rusya, Japonya, Çin, İran, Türkiye, Afganistan, Etyopya ve Tayland'a - çok daha az uygulanabilir. Siyasal çağdaşlaşma açısından bu toplumların ortak yönleri, bunların sömürge yönetimine açıkça boyun eğilmesine karşıkoya-bilecek kadar güçlü hükümetlere sahip olmalarıdır ve böylece bu hükümetlerin çağdaşlaştırıcı rolü daha sonra çağdaşlaşp da sömürgeleşen toplumların rolünden çok farklı olmuştur. Aslında çağdaşlaşmanın siyasal yönü açısından bu kategorinin üyeleri arasında, bunların kültür ve tarihsel deneyimleri hayli farklı da olsa çarpıcı koşutluklar vardır. Geleneksel Rus kültürü Avrupalı ve Hristiyan'dır; Türkiye, İran ve Afganistan'ın kültürü Orta Asya ve İslâm kökenlidir; Çin, Japonya ve Tayland'ın kültürü Doğu Asyalı ve Budist'tir; Etyopya'nın Etyopya'nın kuzey batısından ve Mısır'dan gelir. Ekonomik ve sosyal gelişme bakımından Rusya ve Japonya görece ileridirler ve ilk dört kategorideki toplumların çoğuyla ya yarışma içindedirler ya da bunları geride bırakıyorlar, oysa beşinci kategorinin öteki toplumlarıyla bunlar arasındaki açıklık bir hayli büyüktür. Gerçekten de, bu tipleştirmede siyasal amaçlar başlıca etken olmasaydı, bu kategoriyi kaldırıp anılan ülkeleri diğer altı model içine yerleştirmek makul olurdu. Ama bu toplumlardaki siyasal çağdaşlaşma süreci öylesine belirgindir ki bunların ayrı bir model olarak irdelenmesi çok yerindedir.

Sınıflandırmanın bu ölçütlerini destekleyen kanıtlar bu inceleme-nin tarihsel çerçevesiyle yakından ilgilidir ve bu konuya eğer başka disiplinlerin görüş açısından yaklaşılsa, doğrusu değişik ölçütler de kullanılabilir. Antropolog'lar geleneksel kültürlere, aile yapısına, ya da dilsel veya dinsel gruplaşmalara daha çok dikkat ederler; siyasal bilimcilerin eğilimi anayasal yapıları, parti sistemlerini, çıkar grup-larının eklenmesini, siyasal iktidarın dağılımını, vurgulamaktan yanadır. Sosyologların vurgulaması katmanlaşma sistemleri, sosyal hareketlilik, kentleşme, okur-yazarlık ve iletişim araçları üzerindedir.

İktisatçılar ise kaynak modelleri, gayrisafi ulusal hasıllalar, endüstriyel ve tarımsal büyüme hızları, biriktirim ve yatırım sistemleriyle ilgilenirler.

Çeşitli ölçütleri birleştiren ilginç modeller de ileri sürülmektedir. Bunlar, okur-yazarlık, kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla ile, eğitim düzeyleri, sağlık ve iletişim araçları gibi değişkenler arasında bulunan oldukça yüksek oransal ilişkiye (correlation) dayanırlar ve çok aydınlatıcı olan gelişme düzeylerine dayalı tipleştirmelerin yapılmasını kolaylaştırırlar. Çağdışı önderlerin karşılaştıkları karakteristik siyasal sorunlara dayalı sınıflandırma ölçütlerinin tarihsel bir bağlam içinde özel bir değerleri vardır, ama başka bağlamlar içinde seçeneysel ölçütlere dayalı tipleştirmeler üzerinde de titizlikle durulmalıdır .

Siyasal çağdaşlaşmanın yedi modeli

Birinci Model :

Siyasal çağdaşlaşmanın ilk modelini veren ülkeler Büyük Britanya ve Fransa'dır. En erken çağdaşlaşmış olan bu ülkeler kendilerine özgü yollardan giderek büyük ölçüde bütün öbür toplumlar için de model oluşturmıştır.

İngiliz ihtilâli o denli erken gelmiş ve bunu izleyen restorasyon öyle uzun sürmüştür ki, bu dönemin siyasal çağdaşlaşmanın ilk aşaması olduğu çoğu kez gözden kaçmıştır. Araştırmacılar onyedinci yüzyıl ihtilâlinin anlamı üzerinde uzun zamandır tartışmalar yapmakta, ihtilâlin önceki ve sonraki siyasal ve ekonomik eğilimlerle ilişkisi üzerindeki büyük görüş ayrılığı varlığını hâlâ sürdürmektedir. Ama şimdi sağlam belgelere sahip önemli bir bilginler topluluğu geleneksel otoriteyi Puritanizm içinde eleştiriyor ve özünde çağdaş olan yeni değerler için orada bir araştırma alanı buluyor. Örneğin, önderlerinin sosyal kökenleri, bunların düzeni ve disiplini vurgulamaları ve eski düzeni akılcı biçimde yeniden değerlendirme çabaları açısından, Puritan'ler, Jacobin'ler ve Bolşevikler arasında büyük ortak öğeler vardır. İngiliz politikasının Puritan aşaması sonraki gelişmeler içinde ihtilâlcı ideolojilerin pek çoğunda olduğundan daha tam bir biçimde erimiş, böylece önemli ölçüde kimliğini yitirmiş, ama onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda özellikle Britanya damgalı bir çağdaşlaşma politikası ortaya çıkmıştır.

Fransız ihtilâlinin özgün ve etkili olduğu genellikle kabul edilir ve 175 yılı aşkın bir dönem içinde dünyanın bir çok yerinde meydana

gelen sayısız ihtilâllerden sonra bile bu ihtilâl siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere ilk aktarılışının klâsik örneğidir. Fransız ihtilâlinin ayırıcı özelliği sonrakiler için bir örnek oluşturmıştır. Çağdaş Britanya kurumlarının dolaysız etkisi sadece İngilizce konuşan öteki ülkelerle Britanya yönetimi altına giren Asya ve Afrika toplumları üzerindeki etkiyle sınırlanmıştır. Amerikan ihtilâlinin, yürütme, yasama ve yargı güçlerini tanımlayıp kurumlaştıran bir anayasal düzen içinde halkın egemenliği kuramını uygulamakta öncü olduğu ileri sürülebilir. Amerikan anayasası, onun yazılması süreci, Avrupayı o sıralarda geniş ölçüde etkilemiş, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda bir çok yeni ulusun anayasalarına önemli katkılarda bulunmuştur. Ne var ki, bu etki, Amerikan ihtilâlini yapan düşünsel ve sosyal çevrenin benzerine dünyanın öteki bölgelerinde pek az rastlandığından, sınırlı ve dolaylı olmuştur. Oysa, Fransız ihtilâli gerek ideoloji, gerekse kurumlar alanında geniş ölçüde taklit edilen katkılarda bulunmuştur. Fransız düşünce ve kurumları doğrudan doğruya Napoleon ordularınca bütün Kuzey, Orta ve Güney Avrupa'ya yayılmıştır. Fransız cumhuriyetçiliği hem Lâtin Amerika'da, hem de İslâm dünyasının çoğunda çağdışı önderler için model olmuştur. Fransız egemenliği altına giren Güneydoğu Asya ve Afrika toplumları da ağırlıklı Fransız modeline bağlanmıştır. Hollanda ve Belçika yönetimleri yoluyla çağdaş Fransız kurumlarının dolaylı etkileri Asya ve Afrika'da da görülmüştür. Yirminci yüzyılın, Marxism-Leninizm'e karşı başlıca seçeneysel ihtilâlcî öğretisi yaygınlaşmış bir ideoloji olan Jacobinlik'tir. Bu Yakın Doğu'da Atatürk, Nasır ve Ben Bella, Asya'da Sun Yatsen, Nehru ve Sukarno, Lâtin Amerika'da Cardenas ve 1960 öncesi Castro gibi ihtilâlcî önderler için en önemli bir esin kaynağı olmuştur. Bu önderlerin her birinin kendine özgü kişilikleri vardı ve her biri kuşkusuz başka etkilerin altında kaldılar, ama düşüncülerinde açıkça görülen Jacobin özellik onların Fransız ihtilâlcileri ile olan ortak bağlarını gösteriyordu.

Siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere aktarılmasına ilişkin kuram ve uygulamada seçkin bir önceliği paylaşmış olan Büyük Britanya ve Fransa, öteki toplumlardan ayrıca çağdaşlık zorlamasının içsel olması, çağdaş dönem içinde toprak ve nüfus sürekliliği göstermeleri ve geleneksel kurumlarının çağdaş işlevlere uyarlanabilir olması özellikleriyle de ayrılmaktadır.

Bu gelişme modelinden birtakım sonuçlar doğmaktadır. Biri, Büyük Britanya ve Fransa'da geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanma işinin daha sonra çağdaşlaşan ülkelere göre daha yavaş gelişmesidir. Her iki ülke de ihtilâl ve restorasyon karışıklıklarını ya-

şamış olmakla birlikte - ki bu Fransa'da çok daha dramatik bir biçimde ve bir çok kez olmuştur - siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda büyük çaplı değişiklikler ancak yavaş bir tempoyla oluşmuştur. Büyük Britanya örneğinde geleneksel önderlikten çağdaşçı önderliğe geçişin 1649 ile 1832 arasında gerçekleşmiş olduğu düşünülebilir. Ekonomik ve sosyal dönüşümün yarattığı siyasal sorunlarla karşılaşılması da 1932 ile 1945 arasına rastlamıştır. Fransa'da eş dönemlerin 1789 ile 1848 ve 1848 ile 1945 arasındaki dönemler olduğu ileri sürülebilir.

Daha sonra çağdaşlaşan bir çok toplumla karşılaştırıldığında; değişimin bu kadar geniş ölçüde içsel olması (başka deyişle, köklü yabancı müdahalesi olmaksızın yapılması ve bu itibarla aslında içsel güçlere dayanması) gerçeği düşünüldüğünde, değişim temposunun görece yavaş olması geleneksel kurumların çağdaş işlevlere görece düzenli ve barışçıl bir uyarlanmasıyla sonuçlanmıştır. Büyük Britanya'da bu süreç o kadar yavaş yavaş olmuştur ki siyasal kurumların kuşaklar boyunca oluşan ekonomik ve sosyal değişimlere aşağı yukarı tam uygun duruma gelmeleri yirminci yüzyıldan önce gerçekleşmemiştir. Fransa'da, başlangıçtaki kargaşalıktan sonra, Napoleon Yasalarının 1802'de meydana getirdiği çağdaş kurumsal çerçeve, içerdği bir çok siyasal huzursuzluklara karşın özünde düzen sağlayıcı bir gelişmeye ortam hazırlamıştır.

Bu iki ülke, önemli yüzeysel ayrımlara karşın, siyasal önderliğin köklü dönüşümü açısından da birbirine benzer. Büyük Britanya'da bu dönüşüm öyle yavaş olmuştur ki yirminci yüzyılın ortasında bile en önemli görevleri birkaç üniversitenin mezunları dolduruyordu. Üniversite öğrencileri tabanı gittikçe genişleyen katmanlardan geliyordu. Bunların eğitimleri ulusçu bir birliğe doğru öyle sıkı bir disiplinle yönltiliyordu ki tutumlar ancak onyıllar içinde yavaş yavaş değişebildi. Hatta İşçi Partisi bile kendi önderlerini büyük ölçüde Muhafazakâr'larla aynı kaynaklardan sağladı. Fransa'da kamuoyu birliği aynı düzeyde asla başaramadı. Çok partili bir parlamento yanlısı olan siyasalca etkin Fransızlarla güçlü kişisel önderliğin destekçisi olanlar arasındaki derin bölünme günümüze değin sürmektedir. Gene öyle siyasal istikrarsızlık dönemleri oldu ki 1945'den sonraki on üç yıl içinde yirmibeş başbakan atandı. Bu istikrarsızlığa karşın, Fransa, büyük okullarda eğitilmiş becerilli bir çok devlet memurları kuşağının çalışmasıyla yönetsel düzeyde görece tedrici ve istikrarlı bir dönüşüme uğradı.

Çağdaşlaşan ilk ülkeler olarak Büyük Britanya ve Fransa'nın rolü, tüccar ve sömürgeci ülkeler sıfatıyla sahip oldukları uzun deneyimle

birlikte, kendilerine başlangıçta uluslararası alanda güçlü bir pozisyon sağladı, ama onların uzun dönemde bu durumu koruma yetenekleri yoktu. Londra ve Paris Birinci Dünya Savaşına kadar insan etkinliğinin gerçekten bütün alanlarında dünyanın başkentleri oldu. Büyük Britanya ile Fransa denizaşırı en geniş sömürgelere sahip iki ülkedi. En kalabalık olanları kuşkusuz Britanya'nın yönetiminde bulunan bu sömürgelerin 1914'deki toplam nüfusu 420 milyon kadardı. Birinci Dünya Savaşından sonra bu üstünlük sona erdi. Gerçekten her iki ülke de o yıkıcı çatışmadan itibaren uluslararası varlıklarının kötüye döndüğünü gördüler. Bununla birlikte normal olmayan durum bu gerileyiş değil, ama daha önceki dönemde elde edilen orantısız etki gücüydü ve dünyanın geri kalan bölümü yerinde saymadıkça bu gücü sürdürmesi olanağı yoktu. Eğer dünya gücü olarak değil de kişi başına düşen gelişme açısından değerlendirilirse, bu iki ülkenin ulaştığı başarı düzeyinin hâlâ en yüksek düzeydeki başarılar arasında yer aldığı ve bu sonucun doğrudan doğruya sürekli büyüme konusunda kendi siyasal önderlerinin becerilerinden kaynaklandığı görülebilir.

İkinci Model :

Büyük Britanya ile Fransa'nın Yeni Dünyadaki kollarının siyasal çağdaşlaşmanın ikinci modelini oluşturdukları düşünülebilir. Dördüncü modelle ilgili olarak yeniden ortaya çıkan "kollar" terimi burada bazan nüfusun sadece azınlığını oluştursalar da yeni toplumlarda siyasal ve kültürel açıdan egemen olan Eski Dünya halklarınca kurulan ülkeleri belirtmek için kullanılmıştır. Bu kollar başlangıçta genellikle bağımlı ülke durumundadır, ama öteki sömürgelerden kendi nüfus çoğunluğunun anayurdunkıyla aynı olması özelliğiyle ayrılırlar. Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda, toplam 225 milyonluk bir nüfusla bu modeli oluşturan toplumlardır.

Bu toplumların çoğunluk nüfusları onyedinci yüzyıla değin kendi metropoliten anayurtlarının halklarından oldukları sürece bunların da içsel bir sorun olarak çağdaşlığın doğrudan zorlamasıyla karşılaşmış oldukları ve çağdaş döneme çağdaşlığın işlevlerine uyarlanabilen gelişmiş kurumlarla girmiş bulundukları söylenebilir. Ama onlar, bir çok yönlerden kendi ana toplumlarından farklılaşmışlardır. Siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere aktarılması biraz geç ve değişik koşullar altında olmuş, bu toplumlar topraklarla halkların temelli biçimde yeniden gruplandırılmasıyla karşılaşmışlar, uzun süreli sömürge yönetimleri altında yaşamışlardır.

Bu toplumlarda çağdaşçı önderlerin siyasal iktidarı elde etmeleri, daha önce tartışılan nedenlerle, siyasal bağımsızlığın kazanılma-

sıyla birlikte olmuştur. Bu sömürgeler kuramsal olarak, Fransa'nın denizaşırı topraklarından bazıları hakkında yapmış olduğu gibi, ana ülkeyle bütünleştirilebilirdi, ama uzun dönemde onların çıkarları kendisini Avuranın sorunlarına derin biçimde kaptırmış olan Büyük Britanya'ninkinden çok ayırdı; onlar uzak toplumlardı ve nihayet zorla düzene sokulamıyacak kadar büyük ve kalabalık nüfusluydular.

Geleneksel ve çağdaşçı önderler arasındaki savaş en dramatik biçimini Birleşik Devletlerde aldı ve 1776'dan 1865'e kadar sürdü. Bağımsızlık savaşının genellikle ve oldukça sınırlı bir ihtilâlcı içeriğe sahip olduğu düşünülmektedir, ama ispatlanmıştır ki Nüfusa oranla göçmenlerin sayısı ihtilâlcı Fransadakinden dört ya da beş kat daha büyük olmuştur. Müsadere edilen göçmen mallarının değeri oranlandığında da Fransadakinden az olmamıştır. Köleciliğin (dolayısıyla geleneksel politikaların) kesin yenilgisine yol açan İç Savaş, 1815 ile 1914 arasındaki dünyadaki herhangi bir çatışmadan daha büyük boyutlu bir çatışma olmuştur. Amerikan tarihinin bu aşaması içsel şiddet açısından herhangi bir başka ülkeninkiyle yarışabilir ve bu şiddeti kışkırtan sorunlar da - bağımsızlık, ulusal birlik ve kölelerin özgürleşmesi gibi - özellikle çağdaş davalardır.

Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda'da süreç daha yavaş ve daha az şiddetli olmuştur. Bu toplumların hakları daha bağdaşıktır (homojendir) ve ticaret yoluyla ana ülkeye daha yakından bağlıdırlar. Bağımsız bir yol izleyebilmeleri için nüfusça ve ekonomik çeşitlilik açısından yeterince güçlü olmaları uzun bir zaman almıştır. Bu sürecin Kanada'da 1791 ile 1867 arasında, Avustralya'da 1809 ile 1901 arasında, Yeni Zelanda'da 1826 ile 1907 arasında olduğu düşünülebilir ve her bir durumda sürecin tamamlanış tarihi dominyon (bağımsızlık) statüsünün kazanıldığına gösterir.

Siyasal çağdaşlaşmanın bu modelinin en önemli karakteristiği bu toplumların geleneksel sosyal yapıyı ana ülkede bırakmış olmalarıdır. Onlar ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecine çok önceleri kurulmuş ve görece kapalı olan köylü, zanaatçı ve toprak sahipleri katmanları temeline dayanarak değil, ama değişmeye çok daha kolaylıkla uyabilen akıcı bir sosyal yapıyla girişmişlerdir. Bu akıcılık toprağın ve öteki kaynakların bol ve devlet otoritesinin zayıf olduğu geniş ve gelişmemiş sınır bölgelerinin varlığı nedeniyle büyük ölçüde artmıştır. Kanada, Birleşik Devletler ve Avustralya toprak genişliği açısından dünyanın ikinci, dördüncü ve altıncı sıradaki en büyük ülkeleridir, ama bunlar (ve Yeni Zelanda) tarım toprağına oranla en küçük nüfuslara sahiptirler. Bu sınır bölgelerinin varlığı yalnız bir servet kay-

nağı olarak değil, ama aynı zamanda daha yoğun nüfuslu bölgelerin sosyal sorunları için bir güvenlik supapı olarak da hizmet görmüştür. Yakınmalarına çare arayan, ya da doyumlu bir geçim sağlamayı başaramayan, veya alışılmamış görüşleri uygulamaya koymak isteyen bireyler ve gruplar kendi yerlerinde kalıp uzlaşma zorunluğuyla ya da olası bir yenilgiyle karşılaşmaktansa sınır bölgelerine gidebilmişlerdir.

Sağladığı bu olanakların yanında, sınır konusu bazı sorunlar da getirmiştir. Bunların en önemlisi, bol kaynakların işgücüne gereksinmesi nedeniyle buralara kitleler halinde akan halkların benzersiz özümlenme sorunları yaratmasıdır. Sadece yirminci yüzyılda Birleşik Amerika, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya milyonlarca insan göçmüştür. Özümlenme sorunu en yoğun biçimiyle Birleşik Devletlerde yaşanmıştır, çünkü öteki üç ülkenin ortamı ve politikasıyla ilgili etkenler göç olayının daha yavaş ve bağdaşık olması sonucunu doğurmuştur. Birleşik Devletlerde kuşaklar boyunca verilen eğitim, genellikle söylendiği gibi, etnik ve dinsel grupların düşünceleri ve değer yargılarının bir "eritme potası" içinde kaynaştırılıp bütünleştirilmesini gerçekleştirme amacına yönelmiştir.

Bu özümleme çoğunlukla İngilizce konuşan ve Protestan olan ve siyasal alanda etkinlik gösteren önderler için bir kaygı konusu oluşturunca, göçmenlerin kendileri için de bir çok sorunlar yaratmaktan geri kaimamıştır. İlk kuşağın üyeleri, eğer İngilizce konuşuyor değilse, bütün yaşamları boyunca büyük ölçüde yabancılaşmışlardır. İkinci ve çoğu kez üçüncü kuşaklar, dil, kültür ve öteki değerler alanında, Eski Dünya ile Yenisi arasında çıkan ve içinde yaşanan koşullar altında Yeni'nin sonunda mutlaka kazanacağı bir bağlılıklar çatışmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Topluluklar bu sorunları değişik yollardan ele almışlar, genellikle dinsel ve öteki kültürel bağlar arasında uyum iyi sağlandığında iki yaşam biçimi arasında katlanılabilir ve çoğunlukla karşılıklı olarak tarafları güçlendirici bir düzenlemeye varılmıştır. Bununla birlikte, bu taraflar arasında, kuşaklar boyunca, doyurucu bir uzlaşmanın yapılamadığı durumlar da çok olmuştur.

Ama ne Avrupalılar, ne de görece az sayıdaki Asyalılar, Afrika'dan aslında köle olarak getirilen ve 1863'de özgürlüklerini elde eden Afrikalıların çektikleri acılarla karşılaşmamışlardır. Bunların anayurtlarından getirdikleri değer ve kurumlar çağdaş bir çevreye uyarlanmaya hiç elverişli olmamış, aileleri ve toplulukları bölen bir kölelik düzeni altında yaşadıkları ölçüde çevreye uyarlanma acı bir başarısızlığa uğramıştır. Kölelikten kurtuluş zencileri iki yönlü bir sorunla

karşı karşıya getirmiştir : Biri geçici bir dönem için sosyal bir bütünleşme sağlayabilecek olan bir gelişmiş yerli kültürün yokluğu, diğeri nüfusun geri kalan bölümünün bunların özümlemelerine kitlesel bir direnç göstermeleri. Bunun sonucunda geniş bir düşmanlık ve yabancılaşma ortaya çıkmıştır ki bu durum zencilerin büyük çoğunluğu tarımda çalıştıkları sürece doğrudan doğruya bir çatışmaya dönüşmemiş, ama daha sonra bir sanayi toplumunun daha sıkı örgülü ilişkileri içinde esaslı bir devlet politikası sorunu olmuştur. Birleşik Devletler iki yönlü bir bütünleşme sorunuyla karşılaşmış bulunuyor. Biri yoğun biçimde sanayileşirken bütün toplumların karşılaştıkları genel sorun ve öteki de özel ama konuyla doğrudan ilgili bulunan, zenci yurttaşların zenci olmayan bir toplumla bütünleştirilmesi sorunudur

Bazı Amerikalı tarihçiler sınır bölgeleri deneyiminden genellemeler çıkarmaya ve bunda bireyciliğin, hükümet düzenlemelerine karşı çıkmanın ve demokrasinin başlıca uyarıcı gücünü bulmaya çalışmaktadırlar. İngilizce konuşan toplumlarda varlıklı bir sınır bölgesinin sağladığı yararların getirdiği sorunlarla tartılması gerekirse de, yukarıda belirtilen görüş gerçek olabilir. Sınır bölgeleri konusunda karşılaştırmalı incelemeler yapılması henüz yeterince işlenmiş bir konu değildir, ama yeni araştırmalar sınır bölgelerinin metropoliten alanların karakteristiklerini daha keskin bir biçimde vurgulamaya yöneldiğini pekâlâ ortaya koyabilir. Nasıl İngilizce konuşan toplumlara özgü iradecilik sınır bölgelerinde daha geniş ölçüde uygulandıysa, ondokuzuncu yüzyılda Sibirya'yı geliştirmeye girişen Rus hükümeti de otoritarizmi öyle kullandı.

Bu ikinci modeldeki toplumlar sosyal bütünleşmenin siyasal sorunlarıyla karşılaştıkları 1930'larda Avrupa'nın gelişme düzeyini aşmışlardı ve dünyanın en varlıklı toplumları oldukları genellikle kabul ediliyordu. Bunlar yalnız Yeni Dünyanın geniş kaynaklarından ve başlıca enerjilerini iç sorunlara ayırma olanağı veren görece coğrafi yalnızlıktan değil, ama aynı zamanda Eski Dünyadan miras olarak aldıkları gelişmiş ve liberal kurumlardan ve de daha doyumlu bir yaşam için gelen beceri ve enerji dolu milyonlarca insandan yararlanmışlardı.

Üçüncü Model :

Siyasal çağdaşlaşmanın bir üçüncü modelinin kapsadığı Avrupa toplumlarında çağdaşçı önderliğin sağlamca yerleşmesi Fransız ihtilâlinin sonra ve onun dolaysız ya da dolaylı bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu toplumlar siyasal kurumlarını çağdaş işlevlere uyarlama

işine Büyük Britanya ve Fransa'dan daha sonra girişmişlerdir. Bunlar ayrıca kendi deneyimlerinin en belirgin özelliklerinden biri olarak toprak ve halklarının yeniden gruplaştırılmasını içeren uzun ve genellikle şiddet dolu bir dönemden de geçmişlerdir. Hernekadar Doğu Avrupa'nın İrlanda ve İzlanda'nın azınlık hakları başlangıçta bazı sınırlı alanlarda sömürgeciliğe benzeyen bir yabancı yönetimi altında kaldılsa da, bu toplumlar çağdaş dönemde çoğukez bağımsız yaşadılar. İlk iki modeldeki toplumlar gibi, bu ülkeler de daha geleneksel dönemde ileri çağdaş işlevlere kolaylıkla uyarlanabilen kurumları geliştirmişlerdi.

Kuşkusuz şu önemli bir olgudur ki Avrupa toplumlarının çoğu çağdaş düşünce ve kurumların geliştirilmesine yüzyıllarca katılmış, bir çok etkinlik alanlarında İngiltere ve Fransa ile ya da Yeni Dünyanın ülkeleriyle ya eş düzeye gelmişler ya da onları geçmişlerdi. İspanyol ve Portekizlilerin denizcilikteki becerileri; Hollanda, Venedik ve Dalmaçyalı tüccarların ticaretteki ustalıkları; Polonya, Bohemya, Macar ve Alman kökenli bilginler; bu çeşitli toplumların - ve başka bir çoklarının - bilim adamları, sanatçıları, teknik işçileri çağdaş bir yaşam biçiminin oluşmasına esaslı katkılarda bulunmuşlardır. Ne var ki, bu toplumlar siyasal alanda Fransız ihtilâli sonrasına değin geleneksel kalıplardan kesin olarak çıkamamışlar ve bu ölçüde de siyasal çağdaşlaşmaları tam anlamıyla Fransız modelinin etkisi altında kalmıştır.

Eski rejimlerin yıkılışı Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'da daha 1795'de, İsviçre'de 1798'de, Almanya, İtalya, Danimarka, Norver ve İsveç'te de ondokuzuncu yüzyılın ilk onyılı içinde olmuştur. Bu ülkelerde çağdaşçı siyasal önderlerin durumlarını Hollanda'da 1839'da, Almanya ve İtalya'da 1871'de sağlamlaştırdıkları söylenebilir. Doğu Avrupa'da siyasal dönüşüm bu tarihlerden daha sonra başlamış ve B.rinci Dünya Savaşında doruk noktasına varan hanedan imparatorluklarının yıkılışına kadar tamamlanmamıştır.

Bu ülkelerdeki çağdaşçı siyasal önderliğin yerini sağlamlaştırması, olguların bir çoğunda yalnız silâh gücüyle zorlanan ya da en azından bu yolla ülkeye sokulan yabancı modellerin belirleyici etkisi altında değil, aynı zamanda, uluslaşmanın uzun ve güç sürecinden gelen etkiler altında da kalmıştır. Geleneksel devletten pek azı yaşamlarını bu süreçten etkilenmeksizin sürdürmüşlerdir. Bu ülkesel ve siyasal yeniden kuruluşların en karmaşık olanı Kutsal Roma İmparatorluğudur ve bu imparatorluğu oluşturan topraklar 1871'de görelli bir istikrara kavuşuncaya değin bir çok kez yeniden düzenlenmiştir. Aslında

daha az karmaşık olmakla birlikte, Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının dağılmaları da gene şiddet yoluyla olmuş, çünkü bunları oluşturan uluslar bağımsızlıklarını birer birer ve yavaş yavaş, savaşla, ihtilalle ve çeşitli görüşmeleri, entrikaları, manevraları ve uzlaşmaları içeren diplomasi yoluyla kazanmışlardır.

Gerek geleneksel kurumların kalıtından gelen, gerekse siyasal önderlik olasılıklarında ele alınan bu modeli paylaşan toplumlar arasında varolan bir çok temel ayrımların dışında sürecin en karakteristik özelliği uluslaşmanın insan maliyetidir. Bu ülkelerde, Büyük Britanya, Fransa ve bunların Yeni Dünyadaki kollarında görüldenden çok daha büyük oranda, siyasal önderlerin enerjileri ve halkların coşku ve kaynakları kazanılan yeni sınırları savunmaya ve hâlâ yabancı yönetimi altındaki komşu ya da bağlı toprakları kurtarma hazırlıklarına ayrılmıştır. Orta Avrupa'da 1871'de geçici bir istikrara ulaşılmış, ama daha doğuda ulusçuluk tutkuları için için yanmayı sürdürmüş ve sonunda bu tutkular 1914-1918 ve 1939-1945'lerin o büyük yangınlarını ateşlemiştir. Herne kadar ulusçuluk sadece bir amacın aracı - yani toplumların yabancı halklarca yürütülen ayrılıkçı yönetimden kurtularak çağdaşlaşmalarını sağlayan bağımsızlık - idiyse de, sonraları bu kuşaklar boyu süren bir amaç haline dönüştü. Çağdaş toplumlarca sağlanabilen insan haklarının çoğu ulusçuluk adına kurban edildi; aynı zamanda ekonomik ve toplumsal gelişmede düşkünlüğü yaratan büyük gecikmeler oldu. Hitler Almanyasında, en aşırı biçimini bulan bu yozlaşmış değer algılaması tarihin yazdığı en insanlık dışı zorbalıkların nedeni oldu.

Bu toplumlardaki ekonomik dönüşümün en hızlı aşaması ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana geldi. İsviçre ve Almanya 1930'larda toplumsal bütünleşme sorunlarıyla karşılaştı ve öteki sekiz toplum bu aşamaya İkinci Dünya Savaşından sonra ulaştı. Bunlar Dünyanın en ileri toplumları arasında yer alırlar ve çoğu kez de daha önce çağdaşlaşmış olan ülkelerle çeşitli alanlarda yarışır ve da onların önünde giderler. Ama bunların dışındaki bir düzine başlıca Doğu ve Güney Avrupa toplumları henüz ağırlıklı bir endüstriyel yaşam biçimi geliştirmiş değillerdir. Bazı durumlarda bu yavaş gelişmenin nedeni kaynak yetersizliğine bağlanmış, ama daha genel bir yorumla bu sonuç siyasal güvenlik, istikrar ve anlaşmaya ekonomik ve toplumsal dönüşümden daha büyük bir öncelik tanıyan politikalarla doğmuştur. Siyasal önderlerin çağdaşlaşmaya görece daha az ilgi gösterdikleri başlıca iki ülke örneği İspanya ve Portekizdir.

Dördüncü Model :

Üçüncü modeldeki Avrupa toplumlarının Yeni Dünyadaki kollarının siyasal çağdaşlaşmanın dördüncü modelini oluşturdukları düşünülebilir. Bu modeldeki toplumlar Lâtin Amerika'nın yirmiiki bağımsız ülkesidir ve bunların toplam nüfusları 230 milyondur. Bu toplumlar, ki bunlar ağırlıkla Eski Dünyadan gelen göçmenlerden oluşurlar, ikinci modeldeki toplumlardan, kaynak ve beceri temellerindeki ayrımların yanı sıra, çağdaşlaşmanın daha geç gelmesi, çok daha büyük bir ölçüde yabancı etkiler altında olması ve özellikle de çağdaşlaşmaya en az önem verme eğilimindeki üçüncü model toplumlarının etkisi altında kalması yönlerinden ayrım gösterirler.

Lâtin Amerika'da ulusal bağımsızlığın kazanılması, çağdaşçı bir önderliğin iktidara gelmesine değil, daha çok geleneksel yaşam biçimini sürdürme eğilimindeki bir yeni sömürgecilik biçiminin yerleşmesine neden olmuştur. Hatta nüfusunun çoğunluğu Avrupalı olan Arjantin, Kosta Rika, Uruguay gibi - ülkelerde bile, çağdaşçı önderlerin durumu Avrupalının egemenliğinden kurtulduktan sonra neredeyse yüzyıl geçinceye değin sağlamlaşmış değildir. Bu durum bu ülkelerin tarımsal zenginliğinin kent nüfusunun gelişmesini engellemeyle bir ölçüde açıklanabilir, ama görünen odur ki bu sonuç aslında siyasalca etken nüfusun değer yargılarından ileri gelmektedir. Bunların ulusal amaçlarla ilgili bildirgeleri ve kurdukları hükümet biçimleri liberal Avrupa modeline dayandırılmış, söylevlerinde Fransız ihtilâlinin dili özellikle kullanılmış, ama bunların siyasal sistemlerini içerik açısından çağdaş yurttaşlık ve devlet kurumlarına benzetmeye kuşaklar boyunca yanaşmadıkları görülmüştür.

Lâtin Amerika toplumlarının çoğunluğunda siyasal çağdaşlaşma, Avrupa kökenli nüfusun azınlıkta olması ve bunların siyasal iktidarı melezler ve Kızılderililerle ve bazı durumlarda nüfusun çoğunluğunu oluşturan Afrikalı göçmenlerle paylaşmaya isteksiz olmaları nedeniyle, yeğinlikle engellenmiştir. Bu toplumların durumu bu konuda Birleşik Devletlerin durumundan büyük ölçüde farklıdır. Çünkü Birleşik Devletlerde Kızılderili nüfus çok azdır ve Afrikalılar da nüfusun yüzde 10 kadarını oluşturur. Birleşik Devletlerdeki Avrupalı olmayan nüfus yeterince küçüktü, bu nedenle 1930'larda başlayan sosyal bütünleşmenin baskıları bu sorunu kaçınılmaz biçimde devletin çok önemli bir sorunu haline getirinceye değin pek göze batan bir konu olmadı. Lâtin Amerika toplumlarının büyük çoğunluğundaysa, tamtersine, Avrupalı olmayan nüfusun büyüklüğü eylemli yurttaşlığın genişletilmesine engel oldu ve Avrupa kökenli küçük bir azınlık ile görece yoksullaş-

miş bir yarı Avrupalı ve Avrupalı olmayanlar kitlesi arasındaki ayrımın derinleşmesine yolaçtı. Bu ayrımın toplumsal etkileri egemen azınlığın zenginliklerini kendi ülkelerindeki yatırımlarda değil de yabancı ülkelerde kullanmaları yüzünden daha da ağırlaştı.

Nüfusu çoğunlukla Kızılderili ve melez olan ve eylemli yurttaşlığı Avrupalı nüfusun sınırları dışına da genişleten ilk ülke Meksika idi. Bu siyasal genişleme, bütün halka yurttaşlık statüsü veren, bir toprak reformu yapan ve hükümetin denetimi altında sistemli bir ekonomik ve sosyal gelişmeyi destekleyen 1917 tarihli ihtilâlcî anayasal reformlarla sağlandı. Bu başarı kısmen siyasal disiplinli liberal bir reform geleneği kurmuş olan Juarez ve Diaz'ın hazırlayıcı çalışmalarının; eseri ve kısmen de ticaretle, yatırımlarla ve örneklerle ülke üzerinde güçlü etkiler yapan Birleşik Devletlerin komşu olmasının sonucudur. Ama, Meksika başarısının en önemli ve zorunlu kaynağı, hem ihtilâlcî, hem de liberal bir ideolojiden esinlenmiş olan güçlü önderlerin varlığı olmuştur ki bunlarsız öteki etkiler sonuçsuz kalırdı.

Bu yüzyılın ortalarında çağdaşçı önderlik Lâtin Amerika ülkelerinin aşağı yukarı yarısında yerini sağlamlaştırmış ve bu ülkeler hızlı ekonomik dönüşüm sürecine girmişlerdi. Çeşitli ekonomik ve toplumsal alanlardaki başarıyı ölçen ilişki (correlation) indekslerine göre ülkeleri sıralamakta gösterilen son çabaların ortaya çıkardığı kanıtın ışığında değerlendirme yapınca görülür ki Arjantin, Uruguay, Venezuela gibi ülkeler kişi başına düşen gelişme düzeyinde kabaca Sovyetler Birliği, İtalya, Japonya ve Doğu Avrupa'nın gelişmiş ülkeleriyle karşılaştırılabilir bir düzeye ulaşmışlardır. Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Panama, Porto Riko gibi ötekileri de açığa hızlı dönüşüm süreci içindedirler. Bolivya, Haiti ve Paraguay gibi daha başkalarıysa dünyanın hâlâ en az gelişmiş ülkeleri arasındadır.

Beşinci Model :

Dışarıdan doğrudan doğruya yapılan bir müdahale olmaksızın, ama daha önce çağdaşlaşan toplumların dolaylı etkisi altında çağdaşlaşan toplumlar siyasal çağdaşlaşmanın beşinci modelini verirler. Bu modeli oluşturan görece az sayıdaki toplumlar Rusya, Japonya, Çin, İran, Türkiye, Afganistan, Etyopya, Tayland'dır ve bunların nüfusu 1.2 milyar kadardır. Bu toplumların ortak noktaları sahip oldukları geleneksel hükümetlerin, merkezsiz bürokratik yönetimdeki uzun deneyimleri nedeniyle, çağdaş zamanlarda uzun bir dönem için yabancıların doğrudan ve kapsamlı egemenliğine karşı koyabilecek kadar et-

kili olmalarıdır. Bunlar, öteki pek çok topluma karşıt olmak üzere, aslında kendi girişimleriyle, toprak ve nüfus bütünlüğünü büyük ölçüde koruyarak çağdaşlaşmışlardır. Bu toplumların bağımsızlıklarını koruma yeteneği çeşitli etkenlerle açıklanabilir. Çin, İran ve Türkiye'deki güçler dengesi - veya daha kabaca, bunların daha çağdaş rakipleri arasındaki bölünmeler - bağımsızlıklarını korumakta kuşkusuz askeri güçten daha yaşamsal bir etken olmuştur. Afganistan, Etyopya, Tayland'da ulaşılamazlık ve uzaklık da bir rol oynamıştır. Öte yandan, Rusya ve Japonya bağımsızlıkları için herşeyden önce kendi askeri güçlerine dayanmışlardır. Ne var ki gerek güçler dengesinden yararlanmak, gerekse büyük bir askeri gücü sürdürebilmek yeteneği, uzun dönemde bu ülkelerin karşılaştıkları yabancı zorlamaları göğüsleyebilecek ölçüde güçlü bir hükümet örgütüne sahip olmaları geleceğinden doğmuştur.

Bu toplum grupunca temsil edilen siyasal çağdaşlaşma modeli bunların karşılaşmak zorunda kalmadıkları sorunlar açısından da irdelenebilir. Bunlar çağdaş zamanlarda yabancı egemenliği altındaki değişik ülkelerden yeni uluslar yaratma uğraşı vermek zorunda kalmamışlardır. Derin anlaşmazlıklara yol açan bu deneyim, özellikle daha sonra çağdaşlaşan Avrupa toplumlarında siyasal önderlerin dikkat ve çabalarının çoğunu almış ve böylece çağdaşlaşmanın ekonomik ve sosyal sorunları beryana bırakılmıştır. Beşinci modeldeki toplumların en şaşmaz özelliklerinden birisi şudur ki; bunlar devletlerinin toprak ve insan temelini çağdaşlığın zorlamasıyla karşılaşmazdan önce - ve Çin, Japonya ve İran'da bu zorlamadan yüzyıllarca önce - hazırlamışlardır. Bu toplumlar sömürgeciliğe özgü olan doğrudan doğruya yabancı yönetiminden doğan sorunlarla da karşılaşmak zorunda kalmamışlardır. Bu toplumların hepsi çağdaş zamanlarda belli bir ölçüde yabancı müdahalesine maruz kalmışlardır, örneğin ülkelerinin bazı parçalarının yabancılarca işgal edildiği (Etyopya'da beş yıl süren İtalyan yönetimi), kapitülasyonlar biçimindeki bir rejimde yabancılar için tercihli işlemler yapıldığı, yabancılardan sağlanan borçlara ve danışmanlara çok fazla bel bağlandığı dönemler olmuştur. Bununla birlikte, müdahalenin bu çeşitli türleri sömürgecilikle belirlenen ve yabancılardan yürüttüğü dolaysız ve uzun süreli vesayetten çok ayrı bir deneyim olmuştur.

Bu toplumların önderleri saygınlıklarını daha çağdaş toplumlara bel bağlamalarının kapsamı nedeniyle değişik ölçülerde yitirmiş olabilirler, ama görece kısa işgal dönemleri dışında sözkonusu olan durum bir boyun eğmeden çok bir bağımlılıktır.

Bu grupun toplumlarında çağdaşlık zorlamasını göğüsleme girişimini üstlenmiş olanlar geleneksel hükümetlerin kendileridir. Moskof ve Petrline geleneklerine bağlı Rusya'da, Tokugawa Japonyasında, Ch'ing (Mançu) Çininde, Osmanlı Türkiyesinde, Kaçar hanedanı yönetimindeki İran'da, Theodore ve Menlik II zamanındaki Etyopya'da ve Chakri hükümdarları yönetimindeki Siyam'da gelişme böyle olmuştur. Bu bürokratik gelenek sulama ve ulaştırmanın özel sorunlarına bir yanıt olarak ya da daha genel anlamda coğrafi etkenlerden, siyasal çevreden ve önderlik olasılıklarından gelişmiş olabilir. Bu konularda bilginler ayrı görüştedirler, ama şurası önemlidir 'ki onlar eski rejimlerden yenisine doğru olan dönüşümlerinin sürekli ve tedrici karakterinde Büyük Britanya ve Fransaya eş durumda olmuşlardır.

Geleneksel hükümetler ülkelerinin daha çağdaş toplumlarca ezilmelerini önleyebilecek ölçüde, güçlü idiler. Çünkü, hernekadar çağdaş bilgi bu ülkelerde bir içsel zorlayıcı niteliğinde yandaşlar kazanacak idiyse de, çağdaşlık zorlaması aslında bir yabancı zorlamaydı. Geleneksel hükümetler, ayrıca çağdaş reformları alıp uygulamadıkları takdirde sonunda kendilerinin yabancı egemenliğe boyun eğeceklerini bilecek kadar da gerçekçi idiler. Bu itibarla onlar geleneksel toplumu yabancı ya da yerli çağdaşçıların başarısından doğabilecek daha yoğun ve kapsamlı değişmelere karşı korumak üzere sınırlı ya da koruyucu çağdaşlaşma adı verilebilecek programları uygulamaya koydular. Rusya'da Peter I ve Nicholas I'in, Japon Tokugawa komutanlarının, Osmanlı Türkiyesinde Mahmut II ve Abdülmecit I'in, Çinde son Ch'ing dönemi yöneticilerinin Siyam'da Mongkut'un ve Chulalongkorn'un, Afganistan'da Şah Nasıruddin'in ve Etyopya'da İmparator Menelik'in reformları bu türdendi. Bu reformlar bürokrasi ve ordu için çağdaş öğrenim ve gereçler sağlamaya, ulaşım hizmetlerini iyileştirmeye, yüksek eğitim kurumları kurmaya yönelikti. Yerli öğrenci ve zanaatçıları yetiştirmek üzere yabancı uzmanlar çağrıldı ve yerli önderler çağdaş teknikleri öğrenmek için yurt dışına gittiler.

Ne var ki bu reformların temel özelliği geleneksel sistemi dönüştürmeyi değil de onu yabancı baskılara karşı güçlendirmeyi amaçlamasıydı. Tarım ekonomileri ve nüfusun beşte dördünü oluşturan köylülerin yaşam biçimi bu sınırlı çağdaşlaşmadan gerçekte hiç etkilenmedi ve seçkinler geleneksel ayrıcalıklarını sürdürdüler. Böylece daha çağdaş toplumların zorlayıcı etkileri hiç değilse geçici olarak karşılandı ve iktidarın, kapsamlı çağdaşlaşma programlarını destekleyen siyasal önderlere geçmesi kuşaklar boyunca ertelendi. Bu-

nunla birlikte aslında tutucu nitelikte olan bu hükümetler gerçekte olan ilişkiyi yitirmelerini önleyen bir amaçlılıkla davrandılar ve uzun dönemde kapsamlı çağdaşlaşmanın kaçınılmaz olduğunu kabul ettiler. Bu anlayışa ya askeri yenilgilerin yaptığı şokun veya tehdid'in sonucu olarak ya da daha az dramatik koşullar altında çağdaşlığın avantajlarının kabul edilmesi sonucunda varıldı.

Herhalde burada anlamlı olan şudur ki bu ülkelerde geçmişle ilişkinin kesin olarak koparılması hükümet dışındaki içsel güçlerce yapılan bir ihtilâlin, ya da bir yabancı işgalinin, veya yabancı yönetime karşı yapılan ulusal bir başkaldırmanın sonucu değil, ama geleceksel önderliğin kendi eseridir. Geçmişle bağların kesin olarak koparılması 1861'de Rusya'da serflerin kurtarılmasıyla, 1868'de Japonya'da şogunların devrilmesiyle, bürokrasiye kabul edilmenin bir gereği olarak 1905'de Çin klasiklerinin yerini çağdaş öğrenimin almasıyla, anayasal hükümet biçimlerinin İran'da 1906'da, Osmanlı İmparatorluğunda 1908'de, Afganistan'da 1923'de, Etyopya'da 1924'de, Siyam'da 1932'de kurulmasıyla belirlendi. Eski rejimlerin sonunu gösteren bu hareketler, ya Rusya ve Çin'de olduğu gibi iktidardaki hükümdarların, ya da görevbaşındaki bürokrasilerin yüksek rütbeli üyeleri olan önderlerin girişimiyle yapılmıştır. Son dört durum genellikle "ihtilâller" olarak adlandırılır, ama bunlar sadece yönetici seçkinler arasında yapılmış ihtilâllerdir ve Büyük Britanya, Fransa ve Avrupa'nın geri kalan ülkelerinin çoğundaki ihtilâllere yakın bir benzerlik göstermezler.

Hernekadar bu toplumlarda siyasal çağdaşlaşmanın dar ve kapsamlı biçimlerindeki girişim görev başındaki hükümdar ve bürokratların eseri olmuşsa da, bunlar yapılan girişimi uzun bir dönem boyunca sürdürmeyi başaramamışlardır. Çağdaşçı bir önderliğin siyasal iktidarını hanedanı ihtilâlsiz devirerek sağlamlaştırması olayı 1945 yılında sadece Japonya'da yaşanmıştır. Ne var ki 1930 ve 1940'lardaki askeri ayaklanmalar ve Amerikan işgali de içerik açısından bir bakıma ihtilâlcı niteliktedir. Öteki ülkelerde çağdaşçı önderlerin yerlerini sağlamlaştırması daha kesin ihtilâller yapılmasını gerektirmiştir. Örneğin, 1917 Şubat-Mart aylarında Rusya'da Geçici Hükümet'in kurulması ve bunu Ekim-Kasım aylarındaki Bolşevik ihtilâlinin izlemesi; Çin'de 1911'de Sun Yat-sen, 1927'de Çankayşek, 1949'da Mao Çetung tarafından bir dizi ihtilâl yapılması; iktidardaki hanedanların 1923'de Türkiye'de Mustafa Kemal tarafından, 1925'de İran'da Rıza Han tarafından devrilmelerine yol açan ihtilâller böyledir. 1923'de Afganistan'da, 1924'de Etyopya'da, 1932'de Tayland'da çağdaşlaşmaya girişmiş olan önderlerin yerlerini sağlamlaştırdıkları henüz söylenemez.

Bununla birlikte, dışarıdan gelen güçlü çağdaşçı baskılar karşısında bu modeldeki toplumların bütünlüklerini korumalarını sağlayan geleneksel kültürlerin birleştirici etkisi ve yarattığı kimlik bilinci de dönüşüm sürecinin gecikmesine yol açmıştır. Bu durumun en uç örneği kurumlarını çağdaşığa uyarlamada en büyük güçlüğü çekmiş olan ve geleneksel toplumların en eskisi ve en kültürlüsü olan Çin'dir. Bu olgu hakkında ileri sürülen bir çok açıklamaların en makul olanına göre siyasal ve düşünsel önderler kendi geleneksel doğrularının gerçek doğrular olduğuna öyle derinden inanmışlardır ki bunları bir yana bırakmayı göze alamamışlardır. Devlet memurluğu sınavlarında çağdaş bilginin geleneksel bilginin yerini alması 1905'e dek gerçekleştirilmemiştir ve Çinli önderlerin pek çoğu bugün bile dünyaya ilişkin görüşlerinde büyük ölçüde Çin geleneğini izlemektedir.

Daha önce belirtilen nedenlerle, bu toplumlar pekâlâ siyasal çağdaşlaşmanın ayrı birer modeli olarak ele alınabilirlerse de başka yönlerden büyük ayrımlar gösterirler. Bu ayrımlar onların sadece düşünce ve kurumlarında değil ama aynı zamanda kaynakla ilgili temellerinde de açıkça görülür. Gerek Rusya, gerekse Japonya gelişmeye güçlü bir tarımsal temelle başladılar ve ondokuzuncu yüzyılın sonunda dünyanın en hızlı sanayileşen ülkeleri arasında yer aldılar. Bunların yirminci yüzyıldaki ekonomik gelişme modelleri ve siyasal önderliklerinin köken ve kurumları değişik olmakla birlikte, kişi başına düşen ekonomik ve sosyal başarı düzeyleri İngilizce konuşan dünya ve Batı Avrupa dışındaki toplumların pek çoğunun ulaştığı düzeylere varmış ya da bunları aşmıştır. Bunlarla karşılaştırıldığında kişi başına düşen başarı açısından Çin, İran, Tayland ve Türkiye daha az ilerleme göstermişler, Afganistan ve Etyopya ise dünyanın en az gelişen ülkeleri arasında yer almışlardır.

Altıncı ve Yedinci Modeller :

Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'nın sömürge yönetiminden geçmiş bulunan yüzü aşkın bağımsız ve bağımlı toplumları siyasal çağdaşlaşmanın son iki modeli içinde ele alınabilirler. Altıncı model halen otuzdört bağımsız ve yirmidokuz bağımlı toplumdan oluşur. Nüfusları aşağı yukarı toplam bir milyarı bulur. Bunların geleneksel kültürleri çağdaş işlevlere uyarlanma açısından daha çağdaş vasi toplumların kültürleri ile karşılıklı etkileşime girebilecek düzeye yükselmiştir. Böylece İslam, Hinduizm ve Budizm çağdaş bilgiye uyarlanma konusunda Hristiyanlığın ve Yahudiliğin karşılaştığı sorunlara benzer sorunlarla yüzyüze gelmiştir. Arap, Hint, Urdu ve Malaya dil-

leri, vaktiyle İngilizce, Fransızca ve İtalyanca'da daha sonraıarı da Rusça, Japonca, Çince ve Türkçe'de gerçekleşmiş olduğu gibi, çağdaş iletişim amaçlarına göre gelişip zenginleşmektedir. Yakın Doğu ve Asya'daki geleneksel hükümet biçimleri, daha önceleri Avrupa'daki feodal kurumlar ve Rusya, Türkiye, Japonya ve Çin'in bürokratik sistemleri gibi, çağdaş siyasal gereksinmelere uyarlanmaya elverişlidir. Ama yedinci modeli oluşturan, Afrika alt Sahrasının ve Okyanusya'nın 200 milyon nüfuslu otuzbir bağımsız ve yirmi kadar bağımlı toplumları, çağdaşlığın zorlamasıyla karşılaştıkları zaman, çağdaş koşullara kolaylıkla uyarlanmayı sağlayacak kadar gelişmiş dinsel ya da dilsel veya siyasal kurumlara sahip değillerdi. Bu nedenle onlar daha çağdaş olan toplumlardan çağdaş düşünce ve kurumları aşağı yukarı aynen almayı daha uygun buldular.

Bu iki modelin ortak özelliği olan sömürge yaşamı geleneksel bir toplumdaki çağdaşlaşmanın başlangıç aşamasını yani çağdaşlık zorlamasını uyarıcı nitelikte olmuş, ama sonraki aşamayı yani çağdaşçı önderlerce siyasal iktidarın sağlamlaştırılmasını geciktirmiştir. Sömürge toplumlarının çoğukez geleneksel gruplarının seçkin üyeleri ya da bunların yakınları olan daha genç ve daha atılgan önderler genellikle metropoliten ülkede yüksek bir eğitim görüp yurtlarına döndüklerinde reform çabalarının kendi geleneksel önderleriyle sömürge yöneticileri arasında kurulan bir koalisyonda engellendiğini görmüşlerdir. İlerici genç önderler için bu deneyim derin bir düş kırıklığı yaratmış ve bundan dolayı da onların çağdışı programları çoğukez yeğinlikle ulusalçı ve yabancı düşmanı bir biçim almıştır. Gerçekten de sömürgeler uğraşları sonunda bağımsızlığı kazandıklarında, önderlerinin yabancıya düşman çağdaşçılar oldukları, ya da daha özel bir deyişle, Avrupalıya düşman Avrupalılaştırıcılar haline geldikleri seyrek görülen bir olgu değildir. Onlar çağdaş düşünce ve kurumları yerleştirmeye çalıştıkları sırada değişme hızlarının yavaşlamasını da göze alarak yabancı etki ve yardımına karşı direnmişlerdir. Onlar hızla çağdaşlaşmayı istemişler, ama bunu kendi başlarına ve kendi bildikleri yolda yapmayı istemişlerdir.

Sömürgeciliği başlıca sömürü açısından ele alan bir yorum bu toplumlardaki çağdaşlaşma sürecinin karmaşıklığını dikkate almakta başarısız kalıyor. Kolaylıkla çıkarılabilen zengin madenleri olan ya da vesayetçi toplumların sanayi ürünlerini emebilecek pazarları bulunan toplumlarda özellikle ve gerçekten sömürü olmuştur. Bu etkinliklerin alışılmamış oranda yüksek kazanç getirdikleri ölçüde sömürü olarak irdelenmesi doğrudur. Hernekadar böyle bir sömürü bir kaç Avrupalı için servet sağlamışsa da sömürgeleri derinlemesine

yoksullaştırmamıştır. Bunlar kişi başına büyük zenginlik üretemeyecek kadar ya da büyük miktarlarda tüketim malı alamıyacak kadar yoksullardı. İleri ülkeler için elverişli büyük pazarlar ve yatırımlarının yö-neldiği başlıca yerler kendi ülkelerinde ya da benzer gelişme düze-yindeki ülkelerde bulunuyordu.

Gelişen ülkelerin maruz kaldıkları en acımasız servet soygunu ve en ağır şiddet ve kandökme olayları, bağımsızlığın kazanılmasından sonra, kendi önderlerinin ülkelerini tarımsal bir yapıdan endüstriyel bir yaşam biçimine doğru dönüştürmek için harcadıkları çağdaştırma çabalarından doğmuştur. Sömürge deneyimi özellikle bu toplum-ların vesayet altında bulunma durumuna ve çağdaşçı önderlerin ba-ğımsızlığı elde etme çabalarındaki başarısızlığa dikkati çekmiş, ama karakteristik olarak siyasal şiddet ve ekonomik sıkıntılar en ağır bi-çimleriyle bağımsızlığın kazanılmasından sonra ortaya çıkmıştır.

Bu sömürgeler siyasal birlikleri için, ikinci ve üçüncü modeller-de yer alan ve Avrupa toplumlarının Yeni Dünyadaki kolları olarak 'kurulmuş bulunan sömürge toplumlarında olandan çok daha büyük ölçüde vesayetçi devlete bağlı kalmışlardır. Bunlar ancak ayrık (müs-tesna) durumlarda bağımsız bir ulus olmak için geerкли tarihsel te-mele sahip olmuş ve bunların gerek sömürge olarak, gerekse daha sonra bağımsız devletler olarak aldıkları siyasal biçim kendi girişim-lerinden çok vesayetçi devletin siyasal otoritesinden kaynaklanmış-tır. Belki de en aşırı bir örneği oluşturan Hindistan başlıca Britanya'-nın otoritesiyle bir araya getirilmiş beşyüzü aşkın geleneksel hüküm-darlıklar topluluğu idi. Öbür sömürge toplumlarının pek çoğu yine vesayetçi devletin siyasal otoritesine bağlı bulunuyordu. Bu güç geri çekilince ülke yönetiminin önemli izleri olarak ardında bağımsızlık ko-şullarını ve öteki düzenlemeleri bıraktı.

Çoğu kez düşkırııcı olan bu vesayet durumuna karşın, bu toplum-lar öyle bir geleneksel kültür düzeyinde idiler ki çağdaşlaşmanın ge-lişmesine büyük ölçüde ortak katkılarda bulunabiliyorlardı. Yerli ku-rumların yeni duruma uyarlanması ve doğrudan doğruya yeni kurum-ların alınması birbirini etkileyerek özgün ve etkin biçimler üretilme-sine yol açtı. Bunlar kendi eğitim sistemlerini geliştirdiler, kendi yük-sek öğrenim kurumlarını açtılar, yurt içinde ve dışında önder kadro-ları yetiştirdiler; vesayet çerçevesi içinde bile bağımsızlıkla ilgili bir çok sorumlulukları üstlenmeyi başardılar. Bu toplumlardaki çağdaşlık zorlaması Avrupalı düşünce ve kurumların başlangıçtaki çarpıcı etki-leriyle belirlenirse de, çağdışı önderliğin yerini sağlamlaştırması ve-sayet rejimi altında başlamış ve olguların pek çoğunda bağımsızlığın

kazanıldığı tarihe kadar tamamlanmıştır. Nuri es-Said, Nehru, ya da Sukarno bağımsızlıktan önce ağır düş kırıklığına uğramış olabilirler, ama ülkelerindeki çağdaşçı önderliğin yerini sağlamlaştırmasına eşlik eden şiddet olayları Avrupa'da ya da Yeni Dünya'da baş gösterenlerden daha ağır olmuş değildir. Vesayetçi devletler ağır bir eleştiri yükü altındadır, ama bunların ayrılmalarından sonra gittikçe artan bir açıklıkla anlaşılmıştır ki bu toplumlarda çağdaşlaşmaya karşıkoyan engeller geleneksel kaynak ve kurumların mirasında aranmalıdır.

Yedinci modelin toplumları siyasal çağdaşlaşma sorunlarının bir çoğunu altıncı modeldekilerle paylaşırlarsa da, çağdaş işlevlere önemli ölçüde uyarlanabilmeleri ya da daha çağdaş toplumların kültürleri ile karşılıklı etkileşime girebilmeleri için yeterince gelişmiş bir geleneksel kültüre sahip değildirler. Bundan dolayı da iki karakteristik sorunla karşı karşıya bulunurlar: Bunlar sömürge döneminde herhangi bir esaslı çağdaşçı girişimde bulunamamışlar, bağımsızlığın kazanılmasından sonra da görece çağdaşlaşmış bir dünyanın çevresi içinde ve görülmemiş koşullar altında, başka toplumların çağdaşlık zorlamasının başlangıcından itibaren karşılaşmakta oldukları bütün sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir.

Altıncı modeldekilerde olduğu gibi bu toplumlarda da, vesayetçi devletlerin güttükleri amaçlar sınırlıydı ve bu güçler geleneksel önderleri devirmek, tarımı iyileştirmek, sanayiler kurmak, eğitimi geliştirmek için gereken büyük yatırımları yapmayı kendi görevleri olarak görmüyorlardı. Sömürge toplumlarının daha gelişmiş olanları, çoğu kez vesayetçi güçlerin başlangıçtaki karşıkoyuşlarını yenerek, gerekli girişimleri kendileri yaptılar ve kendi çağdaş kurumlarını yaratmak üzere ileri atıldılar. Afrika alt sahrasının ve Okyanusya'nın yerli halkları böyle bir girişimde bulunma yeteneğinden yoksundular. Bu toplumların sömürge yönetimi altındaki görece statik özelliklerini açıklayan neden vesayetçi güçlerin kurdukları ayrılığı bir baskıdan çok işte bu girişim yoksunluğudur. Bunlar için bağımsızlık çağdaşçı önderliğin kendi yerini sağlamlaştırma döneminin sonunu değil ama başlangıcını ortaya koymuştur, çünkü o, çağdaş toplumlar yaratma görevini önce kendi önderlerine yükler.

Yedinci modeldeki toplumların gerçek bir yokluktan kalkarak işe başlamaları daha önce yaşanmamış bir deneyim olmuş ve bu deneyim onları, görece bir bakışla, çözüm yolunun önceden görülmesi kolay olmayan sorunlarla karşılaştırmıştır. Önceden güvenle söylenebilecek olan tek sonuç şudur ki onlar daha önce çağdaşlaşan toplumların yolunu izlemek zorunda değildirler. Onlar jet uçaklarını,

çağdaş fabrikaları ve eğitim programlarını bunları yeniden bulup geliştirme zorunda kalmaksızın elde edebilirler. Bunun tam karşısındaki durumda ise, gene aynı ölçüde kesindir ki gelişmiş bir geleceksel kültürden yoksunluk, onların çağdaş kurumları dışarıdan oldukları gibi alarak elde etmelerini pek öyle kolaylaştırmayacaktır. Eğer eldeki kaynaklar sınırsız olsaydı, bu gibi toplumlar çağdaş okullarla hastane, fabrika, çiftlik ve kentlerle tam olarak donatılabilirlerdi ve tek sorun bu gereçleri kullanacak yeni bir kuşağı yetiştirmekten ibaret olurdu. Ama bu durum gelişmemiş bir toplum için olduğu kadar gelişmiş toplum için de doğrudur ve gelişmiş toplumlar bu gereçleri çok daha iyi kullanabilirler. Bu itibarla anlaşıyor ki nüfusunun beşte dördü kırsal kökenli olan okuma yazmayı bilmeyen toplumlar önlerindeki uzun yolda bütün toplumlara açık olan kestirme yollardan ancak ellerindeki olanaklar ölçüsünde ileri ülkelerden çağdaş gereçler elde ederek yararlanacaklardır. Onlar genellikle sınırlı olanaklara sahiptirler ve düşük bir gelişme düzeyinden işe başlarlar ve bu nedenle önlerindeki yol uzun ve çetindir.

Çağdaş bir dünya için beklentiler

Çağdaş dönemde dünya politikası

Çağdaşlaşma süreci toplumların sadece iç gelişmesini değil, aynı zamanda kendi aralarındaki ilişkileri de etkiler. Bağlaşmalar, savaş, fetih, sömürgeleştirme, kültür yayılması ve propaganda gibi uluslararası ilişkilerin geleneksel biçimlerinin bir çoğu varlıklarını sürdürmekte iseler de, bunlar artık yeni anlamlarla doludurlar. Çağdaş dönemde düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve nihayet psikolojik değişimin temposu dramatik bir boyut kazanmaktadır. Bu değişim temposu daha önce bilinmeyen tip ve derecelerde istikrarsızlık yaratmakta ve siyasalca örgütlenmiş toplumlar bunlarla savaşmanın ne denli düşkırıncı olduğunu görmektedir.

Uluslararası düzeni sürdürmenin en önemli sorunu şudur ki, uluslararası sisteme katılanların her biri kendi koşullarına göre istikrarı istemekle birlikte, bunların büyüklüğü, etkisi, gelişme düzeyi, uluslararası çevreyi algılaması öyle değişiktir ki, aralarında işbirliği yapmaları için ortak bir ortam bulunması güç olmaktadır. Bu, sürekli bir istikrar olanağı vardır anlamına gelmez. Çünkü insanlar düşünme yeteneklerini korudukları sürece hep kesintisiz bir değişim sürecindedir. Toplumların birbirleriyle ilişkiler kuracak kadar geliştikleri günden buyana, istikrarsızlığın güçleriyle düzenin güçleri arasındaki ilişki daima gerginliğini korumuştur. Bununla birlikte, çağdaş dönemin karakteristik yönü şudur : Bilgideki hızlı gelişme, işleyen toplumsal güçlerin nitelik ve boyutlarını, derinden değiştirecek ölçüde etkilemiştir. Onyedinci yüzyıldan bu yana, diplomasi pratiğinin, konferans yöntemlerinin, uluslararası hukukun, uluslararası siyasal ve işlevsel örgütlerin daha düzenli biçimlerinin gelişmesi bu ilişkileri kurumlaştırmaya yaramış. ama istikrarsızlığı düzene koymada bu kurumların başarısızlığı, çeşitli türden boyutları büyüyen uluslararası karışıklığın sürekliliğinde yansılanmıştır.

Uluslararası düzeni sürdürmenin güçlüğüne arttıran gelişmeler üzerinde özellikle durmak gerekir. Sisteme katılanların sayısındaki artış gelişmelerin en az önemlisi değildir. Uluslararası sisteme, kar-

şıklı olarak diplomatik temsilciler gönderilmesi ve uluslararası kuruluşlarda üyelik yoluyla etkin biçimde katılan toplumların sayısı 1815'de 25'den 1900'de 40'a, 1920'de 60'a çıkmış ve 1965'de 130'u aşmıştır. Sayısı bu denli büyük olan katılmacılar arasında ilişkiyi sürdürme ve karşılıklı görüşleri iletme yolundaki büyük fiikzsel çaba küçümsenmemelidir. Sadece bir yıl içinde Birleşmiş Milletler merkezinde yapılan görüşmeler altı dilde 90.000 sayfayı bulan belgelerin düzenlenmesini ve bunların 450 milyon kopya halinde dağıtılmasını gerektirmektedir. Başka bir karmaşıklık da dünya ülkelerinin boyutlarındaki büyük ayrımlardan ileri geliyor. Birleşmiş Milletlerin üyeleri, örneğin, nüfus açısından 500 milyondan 100 bine kadar ve gayri-safı ulusal hasıla açısından da 700 milyarı aşkın bir miktardan bir kaç milyon dolara doğru sıralanmaktadır.

Çağdaşlaşmanın en dramatik özelliklerinden birisi en önce çağdaşlaşan toplumların görelî konumu üzerinde yaptığı etkidir. Bu toplumlar bir kaç yüzyıl içinde Roma İmparatorluğunun ileri karakollarından dünyanın tanıdığı en büyük etki merkezlerine doğru gerçekleşen bir dönüşüm yaptılar. Çağdaşlaşmanın öncüleri olarak onlar aynı zamanda bu işin misyonerliğini de üstlendiler; saldırgan tutumlarıyla da çağdaş düşünce ve kurumları dünyanın en uzak yerlerine değin taşıdılar. Bunlar etkilerinin doruk noktasında bulundukları sırada (1910-1920) yarım düzine Avrupalı toplumun yönetimi altındaki Avrupalı olmayan toplumların sayısı yarım milyardan az değildi. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki bu ilişki sürekli çekişmeler yarattı ve kılıçla zorlandıklarında da çağdaş uygulamalar genellikle reddedildi. Bu durum anti-Avrupalı olmakla birlikte Avrupalı uygulamaları aynen alan ve Avrupalı yönetimine karşı savaş veren çağdaşçılar olgusunu da geliştirdi. Ama uzun dönemde daha çağdaş toplumlar öteki toplumların vasileri olarak onlara çağdaş bilginin hem yararlarını, hem de kaçınılmaz sorunlarını verdiler. Bu açıdan bakılınca, emperyalizm çağdaşlaştıran bir güç olarak görülebilir. Yönetilenler daha çağdaş olan toplumların vesayetini reddedebilecek aşamaya vardıklarında vasi devletlerin dünya çapındaki siyasal etkisi de tedricî olarak azaldı.

Batı Avrupa ve Yeni Dünya'daki erken çağdaşçı toplumların ortaya koyduğu görelî içsel istikrarın nedenleri önemli ölçüde bunların çok az rakıplı bir dünyada gelişmeleri, siyasal iktidarın en etkili merkezleri haline gelmeleri ve bir çok yönlerden öteki bütün toplumlar için açıkça model olmalarıdır. Oysa tam tersine daha sonra çağdaşlaşan toplumlar bu süreci yalnız daha ağır uğraş ve istikrarsızlık koşulları altında değil, ama aynı zamanda özlenen amacın nerdeyse

erişilmez olduğu görüntüsünü veren çok ileri modelleri önlerinde görmenin ısrarlı baskısı altında üstlenmek zorunda kalmışlardır. Çağdaşlık ölçüsü açısından çok ayrımlı toplumların yanyana bulunmaları daha az çağdaş toplumlar üzerinde ister istemez yıkıcı bir etki yapar. Ne var ki bu etkinin kapsamı değişiminin hangi koşullar altında getirildiğine bağlıdır. Herhalde, çağdaşlaşmanın yarattığı gerilimler jet uçağı ile öküz arabasının yan yana bulunduğu toplumlarda, çeşitli yönleriyle gelişiminin tedrici ve dengeli olduğu toplumlardakinden ölçülemeyecek kadar daha ağırdır.

Daha geç çağdaşlaşan toplumların derin sorunlarla karşılaştıkları açık bir gerçekse de kesin avantajlara sahip oldukları da doğrudur. Emperyalizm genellikle yalnızca siyasal bir baskı kaynağı olarak görülür, ama gerçekte o çağdaşlaşmanın yararlarını yaymaya hizmet etmiş ve görelî bir değerlendirmeye, bunu çok mütevazî bir bedel karşılığında yapmıştır. Emperyalizmin bir sonucu olarak, bir çok çağdaş kurumlar ve sanat yapıtları gelişmişliğin en yüksek biçimiyle kullanıma sunulmuş ve böylece daha az çağdaş olan toplumlar bunları yaratmak için vaktiyle yaşanmış olan pahalı deneyimlerin sıkıntısından kurtulmuşlardır. Erken çağdaşlaşmış olan toplumlar zaman zaman kendi öncü çalışmalarından yararlanmış olan öteki toplumlarca geçildiklerini görmüşlerdir. Gerek makinalarda ve üretim yöntemlerinde, gerekse yaratıcı düşünce ve bilimsel araştırmada, erken çağdaşlaşmış toplumlar eski öğrencilerinin gerçekten de kendilerine yetiştiklerini ve hatta bazan da kendilerini gerilerde bıraktıklarını görmüşlerdir.

Emperyalizm aracılığıyla çağdaş düşünce ve kurumların yayılması, genellikle, çağdaşlık zorlamasının yoğunlaşmasına yol açmıştır; ama bu durum, çağdaşçı önderlerin iktidarı almalarının geciktirilmesinde de etkili olmuştur. Vesayetçi toplumlar çağdaşlaşmanın yararlarını ancak kendi gereksinmelerine hizmet ettiği ölçü ve biçimlerde genişletmeyi istemişler, gerçekte yönetilenlerin bağımsızlığına, yöneticilerin aradaki ilişkiden kazanabilecekleri yararların yitirilmesine yol açacak tam bir çağdaşlaşmayı görmeye istekli olmamışlardır. Gerçekten de tam çağdaşlaşma büyük insan ve malzeme kaynaklarının seferber edilmesini gerektiren ihtilâlcî bir süreçtir ve hiçbir vesayetçi toplum çok önemli bir ulusal çıkar sözkonusu olmadıkça bu görevi üstlenmez. Fransa Cezayir'in, Rusya Orta Asya'nın, Japonya Kore ve Mançurya'nın çağdaşlaşmasına giriştiler, ama bunlar ayrık olgulardır. Daha yaygın bir uygulama olarak, Hollanda'nın Endonezya'da, Britanya'nın Hindistan'da, Amerikalıların Filipinler'de, Belçikalıların Kongo'da yaptıkları gibi vesayetçi toplumlar kurulu düzeni sür-

dürmek üzere geleneksel oligarşilere dayanmışlardır. Böyle yapmakla, otoritelerini en az düzeyde bir kaynak harcamasıyla korumayı başaramışlar, ama bu sonucu genellikle vesayetçi toplumun üniversitelerinde eğitilmiş olan çağdaşçı önderlerin büyük çabalarını boşa çıkararak elde etmişlerdir.

Daha önce belirtildiği gibi çağdaşlaşmaya özgü başlıca gerilim kaynakları şu olgudan doğmaktadır : Çağdaşlaşma süreci her bir toplumun hükümetlerine hem artan bir yetke vermekte, hem de onları birbirine bağımlı hale getirmektedir. Bir yandan, çağdaşlaşma gereksinmelerinin zorunlu kıldığı kaynakları, düzeni, düşünce birliğini, kurumsal tekbiçimliliği harekete geçirip yerleştirmek için ekonomik ve toplumsal alanda bütün toplumu kapsayan denetimler için duyulan gereksinme hükümetlerin arttırılan otoritesine destek olmaktadır. Öte yandan da, iletişim araçlarının gelişmesi, çağdaş bilginin evrenselliği, mal ve hizmetlerin değiş-tokuş edildiği alanın genişlemesi, milyonlarca halkın bir toplumdan öbürüne göçetmesi, işlevsel grupların uluslararası birliklerin doğması, bölgelerin ve hatta bütünüyle toplumların ekonomik açıdan uzmanlaşması gibi bir çok güç toplumları birbirine daha bağımlı hale getirme eğilimi içindedir. Ekonomik ve sosyal dönüşüm bir dizi kaynak ve becerileri gerektirir ki bunların siyasal olarak örgütlenmiş tek bir toplumun sınırları içinde bulunması seyrek olur. Bir kaç toplum vardır ki, bunlar ülkelerinin genişliği, kaynak ve becerilerinin çeşitliliği nedeniyle, komşularından görece soyutlanmış olarak gelişme sağlayabilmişlerdir. Bunlar arasında, Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği, kendi değişik yönleriyle, göze çarpıcı örneklerdir. Ne var ki bunlar ayrıklılırlar (istisnadırlar) ve siyasal otoriteyi aynı anda hem güçlendirme, hem de yıkmaya eğilimindeki büyük güçler genellikle çağdaşlaşan toplumlarda keskin bir güvensizlik duygusu yaratmışlardır.

Gerçekten bu güçler her yana öyle yayılmışlardır ki emperyalizmin, bağlaşma ilişkilerinin, savaşların ve siyasal bütünleşmedeki deneyimlerin çeşitli biçimleri hakkında doğru yorumlar yapılabilir. Bu ilişki biçimleri çağdaş zamanlardaki uluslararası ilişkilere, eski zamanlara göre şimdi çok daha büyük bir ivedilik kazanan güvenlik için bir arayış özelliği veren örneklerdir. Konuya bu açıdan bakınca, görülür ki ondokuzuncu yüzyılın son onyıllarında doruğuna varan emperyalizmi destekleyen çıkar gruplarının çeşitli nedenlerle harekete geçirildikleri açık bir gerçektir. Aynı zamanda, imparatorluklara güvenliğin makul bir garantisi olarak bakılmasında sağlam nedenler vardır. Çünkü yeterince bol örnekten anlaşılmaktadır ki emperyalist dev-

letler denizaşırı sömürgelerden elde ettikleri avantajları başka türlü sağlayamazlardı. Eldeki topraklardan kazanılacak yararlar daima önceden hesaplanamayacağı için, emperyalist bir devlet rakiplerin ele geçirmelerini önlemek üzere o toprakları zaptetmeye hırsla yönelmiştir. Ayrıca, bir imparatorluğun yönetilmesi, çoğukez, hem daha değerli, hem de uzak ülke topraklarının korunması amacıyla stratejik konumların elde edilmesini de zorunlu kılmıştır. Bir kaç çağdaş devlet kendilerine bitişik topraklarda yaşayan başka halklar üzerinde egemenliklerini genişletebilmiş ve bunları sömürge olarak yönetmek-tense metropoliten topluma katmayı başarmıştır : İngiltere Galleri, İskoçyayı, Kuzey İriandayı; Rusya Ukraynayı, Baltık Devletlerini, Trans-kafkasyayı ve Orta Asyayı ülkelerine katmıştır.

Daha çağdaş toplumların genişlemesi 1900 dolaylarında sona ermiştir. Bunun nedeni sömürgelerin başkaldırması değil, ki bu bir ya da iki kuşak öncesine değin görölmemiştir, ama artık istilâ edilecek başka toprak kalmamasıdır. Çağdaş toplumlar artık emperyalizm yoluyla elde etmeyi başaramadıkları güvenliğı bağlaşma sistemleriyle sağlamaya çalışmaktadır. Önceleri güvenliğin ikincil siperleri olarak görölen ve denizaşırı toprak kazançları tehlikeye girdiğinde gerekirse feda edilecek olan bağlaşma ilişkileri artık birincil önemde sorunlar halini almıştır. Bu ilişkilere öyle yaşamsal bir önem verilmiştir ki, bağlaşma sisteminin zayıflayabilmesi seçeneğı ortaya çıktığında, ne denli küçük olursa olsun bir bağlaşık'ı (müttefiki) korumak için bir genel savaşı göze almak bile haklı görölmüştür. Bu koşullar altında uluslararası çatışmalar düzenli bir hale gelmiş ve gerçekten Birinci Dünya Savaşı da sırf böyle bir bunalımdan çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Avrupalı siyasal sistemin, ulusçuluğun ve karşılıklı bağımlılığın çelişen baskılarını ayarlamada yetersiz kalmasından doğmuştur. Üstelik barış anlaşması bu temel sorunu çözmek için hiçbir şey yapmamıştır. Tam tersine, barış, ulusçuluğu, devletçiliğı ve ekonomide kendi kendine yeterliliğı güçlendirmeye yönelik güçleri desteklemiş toplumlar arasındaki ayrımların uzlaştırılmasından yana işlemiş olan kurum ve inançları zayıflatmıştır. Kültürel ulusçuluk ve ekonomik otarşı (kendine yeterlik) günün düzeni olmuş, çağdaşlaşmanın uluslararası baskılarını kurumlaştırmaya yönelik düzenlemeleri güçlendirmek üzere barış konferansında ve daha sonra yapılan öneriler yenilgiye uğratılmıştır. Benzeri görölmemiş ölçüdeki ekonomik bunalım ekonomik ulusçuluğun bir sonucu olarak çok yoğunlaşmış, bu durum uluslararası önlemlerle bu bunalımı hafifletmek için yapılan bütün çabaları engellemiştir.

Birinci Dünya Savaşı Avrupalıların öbür halklar üzerindeki nüfuzunu yıkıcı etkiler yapmak ve sadece daha çok sayıda üyeler katmakla değil aynı zamanda daha çeşitli çıkarları getirmekle de uluslararası sistemi değiştirmiştir. Toplamlar, temel bir sorun olarak bütünleşmenin gelişmeye göre öncelik kazanmaya yöneldiği aşamaya girdiklerinde, uluslararası düzen için duyulan kaygı daha büyük ve savaşa yol açabilecek dış serüvenlere duyulan ilgi ise daha az olur. Daha ileri ülkeler bu aşamaya iki dünya savaşı arasında giriyorlardı ve dünya ekonomik bunalımının yıkıcı etkileri olmasaydı ikinci bir çatışmayı önleyebilirlerdi. Kuşkusuz Avrupa toplumları İkinci Dünya Savaşından bu yana düzenli uluslararası kurumları tarihlerinin herhangi bir dönemindekenden çok daha büyük ölçüde desteklemeğe yönelmişlerdir. Bununla birlikte bu yaklaşımı benimseyen toplumların sayısı görece azdır.

Savaşın sonunda toplumların dünya nüfusunun çoğunluğuna sahip çok büyük bir bölümü hâlâ çağdaşçı önderliğin yerini sağlamlaştırması işiyle, ekonomik ve toplumsal gelişmenin ilk aşamalarıyla meşgul bulunuyordu. Bunların bir çoğu komşu toprakların ilhakını, henedan imparatorluklarının yıkılmasını ve farklı toprakların kaynaştırılmasını gerektiren uluslaşma sorunlarıyla karşılaştılar. Ülkenin toprak sorunları çözüldüğünde gelişmenin bu aşamasındaki ülkelerin kabul ettikleri politikalar genellikle yalnızlıkçı ve otarşik niteliktedir ve düşman olarak görülen bir uluslararası çevre içinde henüz kökleşmemiş bulunan bağımsızlığı çeşitli yönlerden koruma amacına yöneliktir. Böyle bir tutum istikrarlı bir uluslararası düzene elverişli değildir. Milyonlarca nüfusu olan başka bir toplumlar kategorisi de yabancı egemenliğinden bağımsızlığa geçme arayışı içindedir. Bunlar için uluslararası düzen en büyük düşmandır, çünkü bağımsızlık için başlıca umutlar vesayetçi devletlerin karışıklık içinde olmalarıdır. Geçekten de iki dünya savaşı nüfusları bir milyarı aşan yetmiş toplumun yabancı egemenliğinden kurtulmalarına dolaysız ya da dolaylı olarak yol açmıştır ve sayıları 40'ı bulan 27 milyonluk bir başka grup toplum da hâlâ huzursuzluk içinde bağımsızlık beklemektedirler.

Bu toplumların insanları gelişme düzeylerinde ve çeşitli ulusal amaçlarda görülen bu karma karışık durumu çatışan bir takım ideolojiler açısından algılarlar. Varlıklılarla yoksulların, her bir toplumun yaşam deneyimine derinden yerleşmiş sayısız ulusalcılıkların ve bir çok alt toplumların birlikte bulunmaları olayından başka bir de uzun bir siyasal düşünce tarihine dayanan daha akılcı ideolojiler vardır ki bunlar insan deneyimini genelleştirip soyut özetlemeler yapmakta harcanan büyük çabaların örneğidirler. Bu ideolojilerin kökeni Batı

Avrupadadır; bunlar bir çok varsayım ve inançları paylaşırlar, çağdaşlaşma sorunlarına ortak bir ilgi duyarlar; ama bunların içerdikleri değer ve görüşlerin temelden farklı olmaları, bir sistemi ötekine düşman eder, ve bunlar her bir toplumun kendi ulusal çıkarını kavrama yollarıyla öylesine karışmıştır ki aynı ideolojiyi paylaşan ülkeler bile şiddetli çatışmalara girebilirler.

Siyasal bilimcilerin çağdaşçı ideolojileri hiç olmazsa üç temel kategoriye ayırmaları olasıdır : liberal, Marksist-Leninist, ulusal-devletçi, Ama böyle bir kategorileştirmeyi hemen koşullara bağlamak ve bir çok altbölümlere ayırmak gerekir. Bu çalışmadaki amaçlar açısından şunu bilmek yeterlidir ki, hepsi de aynı genel amaçları izlemelerine karşın, birbiriyle çatışıp çelişen ideolojilerin böylesine çok olması uluslararası siyasal sistemdeki istikrarsızlığı yaratan başlıca etkenlerden biridir. Üstelik, bütün bu ideolojiler modası geçmiş varsayımların ağır yükünü taşıyor, ama hiç biri çağdaş dünya gerçeklerini tam olarak dikkate almıyor. İdeolojilerin, başlıca amaçlarından biri halklar arasında düşünce birliğini sürdürmek olduğuna göre, makul ölçüde istikrarlı olmaları gerekir. Oysa sürekli olarak değişen bir çağdaş çevreyle ilişkide olan ideolojiler kendilerini olayların hep gerisinde buluyorlar.

Çatışan kurum ve ideolojilerin yükü altındaki bir dünyada düzen-uluslararası sistemde yeralan egemen katılımcılar arasındaki bir anlayış birliğine bağlıdır ve bunun olası yararları kargaşa ve istikrarsızlığın maliyetinden daha büyüktür. Böyle bir anlaşma olasılığı iki etkene dayanır : bazı büyük devletlerin gelişmesi öyle bir noktaya gelmeli ki artık uluslararası bütünleşme dileği ylanızcılığın ve fırsatçılığın (opportünizm'in) değerlerine üstün gelsin, ve büyük savaşların maliyetlerini ölçülemeyecek bir düzeye çıkaran askeri teknolojideki bir devrim öyle bir noktaya gelmeli ki savaşın maliyeti sağlayacağı kazançlarla asla karşılaştırılmıyacak kadar ağır olsun.

Kuşkusuz şu açık bir gerçektir ki uluslararası sistemdeki düzen, bunda yer alan başlıca katılımcılar arasındaki anlayış birliğine dayanır. Bununla birlikte onsekizinci yüzyılda ve gene ondokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde baştan sona değin karargâhı Avrupada bulunan uluslararası düzenin çatışmaları makul sınırlar içinde tutan bir devletler birliğince yönetildiğini anımsamak öğreticidir. Bu birlik çağdaşlaşma süreci ile arasında kolayca ilişki kurulabilen değişme yaratıcı güçlerden doğan 1792-1815 ihtilâlcı savaşları sonucunda yıkıldı. O zaman birlik yeniden kuruldu ve yüzyılın son bölümüne değin uluslararası düzeni koruma amaçlarına oldukça başarılı biçimde

hizmet etti. Bu çıkarlar birliği 1848 ihtilâlleriiyle, Kırım Savaşıyla, Alman ve İtalyan birliği savaşlarıyla zayıfladı, ama Avrupa 1878'de büyük bir bunalımla karşılaştığında genel anlaşmayı destekleyen güçler hala düzeni koruyacak kadar güçlüydüler.

Oysa, 1880'den 1945'e değin böyle bir anlayış birliği yoktu, Avrupa ve dünyanın geri kalan bölümü insanlığın gördüğü en büyük savaşlarla yıkıma uğradı. Ulusların savaşlardan kazanmayı umdukları değerlerin beklenen maliyetlerden daha büyük olduğunun irdelendiğini söylemek kolaydır ve kabul etmek gerekir ki her iki dünya savaşı buna katılanların çoğunluğunun güvenliğini sağladığı ölçüde büyük kazançlar yaratmıştır. Maliyet ve kazançlar arasındaki bu denge sorunu akılcı bir hesaplama doğrultusunda, askeri teknolojinin gelişmesinden ancak şimdilerde etkilenmektedir. Nükleer silâhlar ortaya çıkıncaya özellikle 1950 lerde (füzeleri) fırlatma sistemleri yetkinleştirilinceye değin büyük uluslararası savaşlardan çıkarılabilecek kazançlar bir sorun oluşturmuyorlardı. Bu durum egemen toplumların siyasal önderlerinin nükleer silâhları kullanmaktan kaçınma konusunda resmen anlaşmaya vardıkları —uygun bir denetim sistemiyle bunun sağlanması yerinde olur idiyse de— ya da bu tür silâhların kullanılması haklı olduğu görüşünü sürdüren ünlü askeri uzmanların bulunmadığı anlamına gelmez. Bunun anlamı bu tür silâhları kullanmanın doğurduğu sonuçların daha on ya da yirmi yıl önce konvansiyonel silâhlarla yapılan savaşların sonuçlarından ölçülemeyecek oranda daha ağır olduğu sonucunun artık genellikle kabul edilmesidir.

Askeri teknolojideki devrim, nükleer silâhların kullanıldığı savaşların maliyetlerini geniş ölçüde arttırarak egemen devletler arasında nükleer silâhlara isteyerek başvurmaktan kaçınılması gerektiği yolunda ortak bir düşüncenin oluşturulmasına büyük bir katkıda bulunmuştur. Bu durum uluslararası düzenin korunmasına önemli bir katkıdır ve bugün genel bir savaşın çıkma olasılığı gerçekten ondokuzuncu yüzyılın son yıllarından bu yana herhangi bir zamanda olduğundan daha azdır. Nükleer silâhların bu istikrar yaratıcı eğiliminin alaycı bir yan ürünü de şudur: konvansiyonel silâhların kullanıldığı yerel savaşlar artık eskisinden görece daha az bir maliyetle ve önemli yararlar sağlanabileceği umuduyla yürütülebilmektedir. Yakın yıllarda Mısır'da, Cezayir'de, Kongo'da, Keşmir'de, Vietnam'da ve başka yerlerde savaşlar oldu ve bunlar makul sınırlar içinde tutulabildiler. Gerçekten, nükleer silâhlara sahip toplumlar onları kullanmaktan menedildikleri ölçüde, öbür toplumlar başka koşullar altındakinden görece daha büyük bir askeri potansiyele sahiptirler.

Bu anlamda nükleer silâhlar, bir yandan büyük savaşlardan caydırıcı bir hizmet görürken, öteyandan da on ya da yirmi yıl öncekine göre ağır sonuçlar açısından daha az korkutucu küçük savaşlara ortam hazırlayan bir çevre oluşturmaktadırlar.

Bugünkü dünyada egemen güçlerce umut verici ama gene de tehlikeli bir uluslararası düzen sürdürülüyor Bunun nedeni kısmen o güçlerin son güvencelerinin uluslararası bütünleşmeye giden yolda olduğunu anlamaları, kısmen de bir nükleer silâhlar döneminde izlenecek başka herhangi yolun maliyetlerinden korkmalarıdır. Bu umutlar ve korkular, kusurlu da olsa, en güçlü anlatımını Birleşmiş Milletlerde buluyor. Bu örgüt çeşitli organlarıyla bugüne değin varılmış olan anlaşma düzeyini ve düzenli bir ilişkiler sisteminin gelişmesine çok yardımı olacağı görülen uluslararası işlevlerin türlerini yansıtıyor. Daha gelişmiş toplumlarca yürütülen bu düzenin çerçevesi içinde gerek pek çok azgelişmiş toplumların gerekse bazı hayli ilerlemiş toplumların izledikleri amaçlarda hem yerel nitelikte istikrar bozucu bir değişimin zorunluğuna, hem de uluslararası düzeni tehdit eder ya da nükleer silâhlara doğru tırmanma tehlikesi yaratır nitelikte görünmeyen küçük savaşlara girişme olanağına yer veriliyor.

Çağdaş dünya üzerine görüşler

Uluslararası çatışmanın yoketme potansiyeli nükleer silâhlar, insanlığı toptan yoketme olasılığıyla karşı karşıya getirmeden önce bile bir genel dünya örgütü konusunda düşünceyi uyarma hizmetini gördü. Ulusal egemenlikler anarşisinden çağdaş bir dünya toplumunun doğma olasılığı hakkındaki çeşitli görüşlerden ikisi üzerinde özellikle durmağa değer eğilimlerdir. Bunların her ikisi de Avrupa kökenlidir ve gerçekten yalnız bu yönden değil ama aynı zamanda ortak bir noktadan harekete geçmeleri ve ortak bir amaca doğru uğraş vermeleri nedeniyle de birçok ortak yanları vardır. Ne var ki, bu amaca ulaşmak için tasarladıkları yollar değişiktir. Bu düşünce eğilimlerinden biri Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan toplumlarda Birinci Dünya Savaşı'ndan beri yaygındır ve gerek Milletler Birliği (Cemiyeti Akvam)'nin gerekse Birleşmiş Milletler'in oluşturulmasında girişimi ele almış ve dünyanın bir çok yerinde büyük etkiler yapmıştır. Öbür düşünce eğilimi de Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan halkların kurdukları üstünlüğü kendi bağımsızlık ve gelişmelerine karşı bir tehdit olarak gören toplumların eğilimidir. Bu ikinci eğilim içinde, komünist önderlerin görüşleri en verimli ve dayanıklı olanlardır.

Batı Avrupanın ve İngilizce konuşan ülkelerin ileri toplumlarında yaygın olan çağdaş dünya görüşü, uluslararası kurumların oluşumunda bu toplumların üstlendiği girişimde etkili olmuş bunların değer ve kurumlarının geniş ölçüde aynen kabul edilmesinin sonucu olarak dünyanın dönüştürülmesinde de aynı işlevi sürdürmüştür. Bu görüşün kökenleri ortaçağ Hristiyan Kilisesine köksalmiş olan dinsel ve toplumsal düşünceye dayanır. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda dünyanın gerçekte ne olduğuna ilişkin aşağı yukarı realist bir görüş bu kuramları canlandırmaya başlamıştır. Ama bu düşüncenin Birinci Dünya Savaşı yıkımından önce spekülasyon alanından uygulama alanına geçmiş olduğu söylenemez.

Batı Avrupalı ileri toplumların ve onların denizaşırı mirasçılarının deneyiminde kökleri olan çağdaş dünya görüşü bir gelişme kuramı olarak ve öteki toplumlara yönelik bir tutum, bir plân açısından irdelenebilir. Gelişme kuramı insan etkinliğinin siyasal yönüne büyük önem verir. Tarihsel değişme, içinde bir hükümetin egemen olduğu toplumlardan, bir kuramcıdan ötekine biraz değişen aşamalar kanalıyla, en sonunda halklar tarafından kurulan hükümetlere doğru gelişen tedrici bir geçiş olarak görülür. Bu anlayış "Batılı" olarak betimlenen ve oldukça çeşitli sistemleri içeren bir anayasal deneyime sıkı sıkıya bağlıdır ve bunu evrensel geçerliği olan bir deneyim olarak değerlendiren. Bu anlayışa göre "Batılılaşma" ile çağdaşlaşma arasında gerçekte bir ayrım yoktur.

Siyasal sistemlerin despotluktan anayasal demokrasiye doğru kaçınılmaz gelişmesiyle ilgili bu kuram siyasal gelişmenin büyük ölçüde yayılcı bir yaklaşımla ele alınmasını yansıtır. Bu yaklaşıma göre asıl sorun, daha önce Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan ve topluca "Batı" diye anılan toplumlarca geliştirilen siyasal kurumların "Batılı olmayan" diye tanımlanan toplumlara aktarılmasıdır. Nasıl ki otomobil ve jet uçağı İngiltere ya da Yemende, Fransa ya da Madagaskar Cumhuriyetinde aynı başarıyla çalıştırılabiliyorsa, bireyciliğin ilkeleri, insan hakları, parlamenter hükümet de İngiltere ve Fransa'dan bu öbür toplumlara aktarılabilir ve oralarda işler duruma getirilebilir. Gerekli koşul bu toplumlardaki siyasal önderlerin aydınlanmanın uygun kertesine varmaları için desteklenmeleri zorunludur. Dünya "Batılı" ve "Batılı olmayan" toplumlara bölünmüştür. İkinci gruptakiler için izlenmesi zorunlu ve gerçekten de kaçınılmaz olan yol birinci gruptakilerin siyasal kurumlarını elden geldiğince cabuk kabul etmektir. Kabul edilir ki onların kendi geleneksel kurumları Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan toplumların

normlarına bir kerteye kadar uyarlanabilir, ama asıl vurgulanan nokta "Batılı" siyasal kurumların bu toplumlara yayılmasıdır. Bundan şu sonuç çıkar ki çeşitli komünist ve devletçi sistemlere çağdaşlaşmanın seçeneysel programları olarak değil, ama daha çok ya henüz siyasal özgürlüğe hazır bulunmayan, ya da —bir içsel ihtilâl veya yabancı müdahalesi yoluyla— yanlış düşünen önderlerin etkisi altına giren toplumların geçici olarak doğru yoldan sapmaları gözüyle bakılır.

Bu anlayışla tasarlanan gelişme plânı bir yandan yeni devletlerin her birinde demokratik hükümetin şu ya da bu biçiminin kurulmasını, öte yandan da bu tür hükümetlerce dünya çapında bir örgütün oluşturulmasını gerektirir. Demokrasinin benimsenmiş bir biçiminin kurulmasına ve bu hükümetlerin uluslararası birliğinin gerçekleştirilmesine açıkçası insanlığın kendilerine yöneldiği amaçlar olarak bakılıyor. Ekonomik ve toplumsal değişme sürecektir, ama bu demokratik ulusal toplumların az çok belirlenmiş çerçevesi içinde olacaktır. Bu toplumların paralel yollar üzerinde gittikleri görülüyor. Bazıları ötekilerin hayli gerisinde olmakla birlikte, onların da hepsi sırası gelince aynı amaca ulaşacaklardır.

Bu yaklaşımın bir çok varyantı bulunmaktadır. Bazıları Milletler Birliği'ne (Cemiyet Akvam'a) insanın en yüksek parlamentosu gözüyle baktı. Gene aynı anlayışla, uluslararası sorunların ciddi araştırmacıları 1960'ın yılları Birleşmiş Milletler'in artık vergileme, yasama, düzenleme ve zorlama güçleriyle donatılmış gerçek bir dünya hükümetine dönüştürülmesinin gerektiği yıllar olarak gördüler. Daha alçakgönüllü olanlar daha bir süre beklemeyi ve daha çeşitli gelişme modellerine yol açılmasını göze almaktadırlar. Bununla birlikte bu seçeneysel varyantlar çağdaş dünyanın aslında "Batılı" damgasını taşıyacağı konusunda birleşiyorlar.

Konuya bu Batılılaştırma yaklaşımının ışığında bakılınca yirminci yüzyıldaki siyasal gelişmeler iyimser bir aydınlık içinde görünüyor. Asya'daki üç komünist devlet bir yana bırakılırsa, Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bağımsızlık kazanmış bulunan yetmiş aşkın devletin hepsinin genel anlamıyla Batılı demokrasi amacının izleyicileri oldukları savlanabilir. Siyasal gelişmelerinin bir aşamasında —Türkiye ve İran'da 1920'lerde, Mısır ve Endonezya'da 1950'lerde— sürüttülü biçimde "Batı düşmanı" olan bazı siyasal önderler bile geniş ölçüde Avrupalı radikal Cumhuriyet modeline yaşılmaktadır ve bunların gelişmenin doğru olan yolundan sapmalarına karşın "Batılı" amaçların pesinde oldukları söylenebilir. Çağımızın dünya

politikasına "Batı" ile "Doğu" arasındaki bir iç savaş gözüyle bakılıyor. Doğu teriminin kapsadığı çeşitlilik Batı terimininkinden bile daha büyüktür. Bu iç savaşta Batı daha büyük kaynaklara, daha büyük deneyime, siyasal gelişmenin kaçınılmaz yoluna daha yakın olma gibi üstünlüklere sahiptir. Bu açıdan bakınca zorlama şuradan gelir ki bazı toplumlar önlerindeki yolun çok uzun olması nedeniyle çağdaşlığa giden kestirme yolların yanlış vaadlerine kapılabilirler.

Çağdaş bir dünya toplumunun alabileceği biçim hakkındaki komünist düşüncesi Birleşmiş Milletler gibi büyük bir başarıya doğru yönelmemiş, ama bazı ilginç görüşlerin belirlenmesi sonucunu doğurmuştur. Eğer Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreterine gelecek dünya toplumunun örgütünü nasıl tasarladığı sorulacak olsa büyük bir olasılıkla buna çok ayrıntılı bir yanıt veremeyecektir. Bununla birlikte, kendi partisinin açık amacının komünist bir dünya toplumunun yaratılması olduğunu doğrulayacak ve bu amaca ulaşılabilmesinin öncesinde neler yapılması gerektiği konusunda çok şey söyleyebilecektir. 1930'lu ve 1940'lı yıllar sırasında, Sovyet önderlerinin kafalarını, ön plânda, sanayileşmenin ve ulusal savunmanın ivedi sorunları doldurduğu için bu uzun dönemli beklenti hakkında fazla bir şey söylenmiş değildir, ama komünizmin kuruluş yıllarında bir dünya toplumunun oluşturulması açık bir amaçtı ve bu sorun İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliğinde gene bellibaşlı bir tartışma konusu halini aldı.

Bir dünya komünist toplumu hakkındaki bu görüşün dayanağı kuşkusuz Marx ve Engels'in kuramlarıdır, ama asıl öğretisi bu sorun açısından özellikle müphem ve genel nitelikteydi ve son amacın ve buna ulaşılmasını sağlayabilecek olan araçların daha kesin olarak ayrıntılı biçimde işlenmesi büyük ölçüde Lenin ve onun ardıllarınca başarıldı. En basit kuramsal biçimiyle, bir dünya toplumuna yönelik gelişmeyle ilgili Sovyet görüşü ayrı ayrı toplumlar arasındaki sınıf savaşının genişletilmesidir. Bu kurama göre, bütün toplumlarda proletarya iktidara gelince, bu toplumları dünya capında tek bir toplum halinde birleştirme olanağı doğacaktır. Marx ve Engels'in kuramları aslında onların en ileri ülkeler olarak gördükleri Britanya, Fransa ve Almanya üzerindeki bir incelemeye dayanıyordu. Onlar dünyadaki toplumların çeşitliliğini kabul etmişlerdi, ama dünya komünizminin hangi süreçle başarılabileceği konusunda çok açık bir düşünceye sahip değillerdi. Sovyet önderleri başlangıçta bu belirsizliği pavlaştılar ve ancak ihtilâl Rusya'da olgunlaştığı zamandır ki yeni koşulları karşılamak, kendi gereksinmelerine

hizmet etmek amacıyla öğretiyi yeniden yorumlamaya başladılar. Komünistler 1917'de orada iktidarı ele geçirdikleri için artık Rusya'ya en ileri toplum, bunun sonucu olarak da dünya komünizmine doğru olan kaçınılmaz gelişmenin en önünde yer alan bir ülke olarak bakmaya başladılar.

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında, her ne kadar henüz bir komünist dünya toplumunun yaratılması için koşullar uygun değil idiyse de son amaç olarak hep bu özlem desteklendi ve komünist öğretinin somut uygulamasının ülke içinde başlaması gereği kabul edildi. Bu ilk yıllar içinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin gelecekteki bir Dünya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin modeli ve onun gerçekleştirilmesine doğru atılan bir ilk adım olduğu resmi belgelerde açıkça dile getirildi ve törenlerde sık sık yinelendi. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı sonrasına değin bu plan üzerinde daha fazla durulmasını kolaylaştırıcı koşullar ortaya çıkmadı. 1950'lerde, Sovyetlerin Doğu Avrupayı işgal etmesi ve Çinde ve komşu ülkelerdeki komünist önderlerin başarısı sonucunda dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri komünist yönetimi altına girdi, ama bu toplumların önderleri oldukça değişik görüş ve politikalara sahip bulunuyorlardı. Nükleer silâhların ve bunları fırlatma araçlarının geliştirilmesinde Sovyetler Birliğiyle Birleşik Devletler arasında kabaca sağlanan bir denklığe eklenen bu kazançlar kuramsal amaçın gerçekleşmesini daha yakın tarihlere getirdi.

Sovyet önderleri son yıllarda gerek uluslararası, gerekse ulusal araçlarla öğretilerini uygulama konusunda seçeneksel plânlar üzerinde tartışma yapmaktadırlar. Doktrin'in hayli sert olmasına karşın, pratikte uluslararası arenada onlar çeşitli toplumların gelenek ve sorunlarının değişik olduğunu da kabul ediyorlar. Onların plânı komünistlerin iktidarı ele geçirdikleri toplumlar arasında elden geldiğince sıkı bir birlik oluşturmak ve başka toplumlarda da ya doğrudan doğruya ya da komünist olmayan önderlerle işbirliği yaparak komünistlerin iktidarı ele geçirmelerine yardımcı olmaktır. Onlar fırsatların asıl az gelişmiş toplumlarda ortaya çıkacağını düşünmekte ve ileri ülkelerde komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinin olanaksız olduğunu kabul etmektedirler. Bu nedenle amaç komünist denetimindeki toplumlarla onları kuşatmak ve böylece yavaş yavaş onlara egemen olmağa çalışmaktır.

Bir zamanlar büyük bir savaşın, bu son zaferin kazanılması için gerekli olduğu düşünülüyordu, ama nükleer silâhların ortaya çıkmasından bu yana artık savaşa değil, ekonomik ve siyasal yöntem-

lere önem verilmektedir. Komünist önderler dünya pazarlarındaki denetimlerini genişletmek suretiyle ileri toplumlarda ekonomik kargaşa yaratabileceklerini düşünüyorlar. Bu yıkımın zamanla ileri toplumlarda başka yıkıcı yollara başvurarak denetimi ele geçirmek için komünistlere uygun fırsatlar verecek nitelikte siyasal bir huzursuzluk yaratması beklenmektedir. Düşman önce nükleer savaş tehditleriyle yıldırılacak, sonra barış ve silâhsızlanmayı destekleyen propagandayla uyutulacaktır. Çinli komünist önderler değişik bir görüş ileri sürmektedir. Buna göre Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri güçlerini daha ileri ülkelere karşı, Çin kentlerinin Mao'nun kırsal ihtilâlcileri tarafından kuşatılması örneğinde olduğu gibi, dünya çapındaki ihtilâlciler içinde birleştireceklerdir. Ancak, bu seçeneysel Çin görüşü kullanılacak araçla sınırlıdır ve dünya çapındaki son komünist topluma ilişkin Marxist - Leninist görüşe hiçbir şey eklemes.

Bununla birlikte, komünist önderler kendi asıl ulusal görevlerinin Sovyetler Birliğinin öncülüğündeki komünist bir yönetim altında her bir ülkenin sanayileşmesi olduğu görüşündedirler. Öngörülen bir ekonomik bolluk içinde haftalık çalışma saatleri kısaltacak ve insanın gereksinimleri tam olarak karşılanacaktır. Bu amaçla özellikle Asya ve Afrika için hâlâ uzakta olduğu kabul ediliyor ve komünist önderlerin başlıca çabası üretimin arttırılmasına doğru yöneltiliyor. Sürecin tamamlanmasıyla ilgili özel bir zaman çizelgesi açıklanmış değildir, ama az gelişmiş ülkelerde üretim düzeyinin önemli ölçüde yükseltilmesinin alacağı zaman bu amacın hala uzakta olduğunu gösteriyor.

Son amaç olarak komünist kuramca tasarlanan çağdaş dünya toplumu sadece müphem, genel ve çoçukuz çelişkili terimlerle betimleniyor. Bir yandan, yüksek üretim düzeyinde bir dünya ekonomisinin merkezileştirilmiş yönetsel denetimlere büyük gereksinime duyacağı kabul ediliyor. Öteyandan da, devletin sonunda yıkılacağını ileri süren Marxist öğretisi bir yerinden yönetim sistemine yöneliyor. Bu çelişki bir ölçüde, Marx'la birlikte, insan doğasının üretim sistemiyle değişeceği ve komünizmin yönetimi altında insanın yönetilmece gereksinime duymayacağı görüşü ileri sürülerek ortadan kaldırılabilir. Bazı komünistler "devlet" ve "yönetim" ayrımını da yapmaktadırlar ki birincisinde zorlayıcı organları ikincisinde ise girişim ve kurumları yöneten çeşitli ekonomik ve sosyal kuruluşları amaçlamaktadırlar. Bir toplumu resmi devlet kurumları olmaksızın yöneten bir komünist parti, ya da hatta tecimsel girişimlerden, sen-

dikalardan ve öteki tecim ortaklıklarından oluşan bir birlik elbette düşlenebilir, ama bu sadece devlete bir başka isim vermek anlamına gelir Çünkü zoriayıcı güçleri olan ve anlaşmazlıkları karara bağlayan hukuk süreçlerini yürüten bir bürokrasi gene de gereklidir. Komünistlere bir dünya dili sorunu da dert olmakta ve onlar bütün dillerin, ya da hiç olmazsa bellibaşlı dillerin yeni bir dil oluşturmak üzere birleştirilmelerine veya daha yakınlardaki tutumlarıyla, Rusça'nın bir dünya dili olmasına acaba olanak var mıdır yolundaki soruları tartışmaktadırlar. Gerçekten son yıllarda Rus Komünistlerince gelecek dünya toplumunun tartışması yapıldıkça, bu dünya çağımızın Sovyet toplumunun bir projeksiyonu haline gelmiş, böylece parti yaptığı çalışmaları sendikalar ve öteki kamu kuruluşları aracılığıyla yürüterek yavaş yavaş devletin yerini almıştır. Komünistler her ne olursa olsun, bir "devlet" biçimini alsa da almasa da gelecek toplumdaki önderliğin önemini daima kabul ederler ve bu önderliği kazanmağa niyetlilerler.

Çağdaş bir dünya hakkındaki Sovyet görüşünün asıl güçlü yanı, burada adlandırıldığı gibi, "çağdaşlaşma"yı insanın temel görevi olarak kabul etmesi ve teknolojinin bütün insanlar için bir maddi bolluk dönemi yaratabileceğini öngörebilmesidir. Onun zayıf yönü ise, bütün dünyayı kapsayan son bir ütopya hakkında, belirsiz genellemeleri bir yana, günümüzün Sovyet toplumunun çağdaşlaşmış bir türüne ek olarak kendi özellikleri dışında pek az şey sunmasıdır. Sovyet önderleri Rusya'da sanayi üretimini büyük ölçüde arttırmış onu başka yönlerden de çağdaşlaştırmış bulunuyorlar. Ama bunu, göreceli insan maliyeti açısından çağdaşlaşan bir toplumun daha önce ödediği bedelle karşılaştırıldığında, en yüksek bedeli ödeyerek başarmışlardır. Onlar tarımın kollektifleştirilmesi ve merkezî plânlaşma gibi bir takım kurumlar geliştirmiş ve bunlar büyük ilgi çekmiştir. Ama Rusya'da bu yenilikler yapıldığında, tarımın gelenek ve sorunları, devletin uygulamaları, başka toplumların daha önceki ve sonraki gelenek ve uygulamalarından çok farklıydı.

Çeşitli toplumların çok değişik gelenek ve uygulamalarına gereken önemi vermemekle Sovyet kuramı gerçeği görmezden geliyor. Komünist yörüngesi içindeki Sovyet, Polonya, Macar ve Çin politikaları arasında bile köklü ayrımlar ortaya çıkmış bulunuyor. Yörünge sınırları üzerindeki Yugoslavya'da ise işletme ilkelerinin değişik bir varyantı geliştiriliyor. Sovyet sisteminin yarattığı etkinin önemli bir kaynağı, güçlü ve iyi örgütlenmiş bir önderler grubunun bir toplumu eline alıp baştanbaşa çağdaşlaştırma amacıyla onun

kaynak ve becerilerini seferber edebileceğini açıkça göstermesindedir. Kuşkusuz bu kanıtlama az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal dönüşümle ilgilenen önderler için coşku verici bir olgudur.

Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan toplumlarda geçerli olan çağdaş bir dünya görüşünün güçlü yanı gerçekleştirmeyi başardıkları yüksek standartlardır ki bunlar gerek komünist, gerekse başka türden çağdaşlaştırma programları için gerçekten esin kaynağı olmaktadır. Bu görüşün başlıca zayıf yanı ise bunun sorumlu siyasal önderlerce bir dünya görüşü olarak gerektiği gibi formüle edilmemiş olmasıdır. Görece erken çağdaşlaşan toplumlar kendi sorunlarına pragmatik bir yaklaşım yolu seçebilmişler ve yaptıkları işleri genel terimlerle düşünme sıkıntısına girmemişlerdir. Deneyimlerinin özlü olarak açıklanmasına ve bunun öteki toplumlara uygunluğunun belirtilmesine gelince, programını kavramlaştırma rasyonelleştirme yolunda çok çaba harcayan komünist önderlerle karşılaştırdıklarında onlar biraz yetersiz kalırlar. Hızlı çağdaşlaşmanın ileri toplumların yöntemleri ve yardımıyla gerçekleştiği bir çok durumlarda, yerli siyasal ve düşünsel önderler ideolojik amaç ve dürtülerden yoksun bulunurlar.

Çağdaş dünya hakkındaki bu çelişik görüşler ileri sürülmekte olan bir çok yaklaşımdan sadece ikisidir. M.Ö. dördüncü yüzyıldaki Eflâtun'dan M.S. dokuzuncu yüzyıldaki K'ang Yu-wei'ye kadar bir çok filozofca insanlığın sorunlarına çeşitli ütöpik çözüm yolları önerilmiştir. Yirminci yüzyılda gelecek çağdaş bir dünyaya ilişkin beklentiler bilimkurgu, felsefe ve siyasal bilim alanlarında sevilen bir konudur. Bütün spekülasyonlar ilgiyle okunuyor, ama siyasal programların formüle edilmesi için gerekli olan desteği kazanmakta yeterince pragmatik değildirler.

Birinci Dünya Savaşından bu yana uluslararası ilişkiler stratejisine egemen olan "Batılı" ve "Doğulu" çağdaş dünya görüşleri, kendi toplumlarının tarihsel gelişimini çok basite indirgeyen ve dünyanın çeri kalan bölümüne doktriner bir anlayışla kendi tarihsel kuramlarını uygulamaya çalışarak destekleyen yandaşlarının etnik kökenli tutumlarından dolayı zarar görmüştür. İçinde çağdaşlaşma üzerine uluslararası tartışmanın yürütüldüğü ideolojik çatışma atmosferi her iki dünya görüşüne başlangıçta düşünüldüğünden daha büyük bir somutluk kazandırmış ve her iki görüşün öncüleri karşıtlarını nerdeyse hemen uygulanacak plânlarla dünyayı elege-

çırmeğe çalışan fesat önderleri olarak betimleme eğilimi içine girmişlerdir.

Uluslararası bütünleşme modelleri

Daha kozmopolit bir dünya görüşünün kurucu öğeleri elde hazır bulunmakta bilimin bir çok dallarında hazırlık çalışması yapılmakta, ama ileri toplumların önderleri ulusal gelişme ve uluslararası düzeni koruma sorunlarıyla öylesine ilgili ve kendi başarı düzeylerinden dolayı belki de o denli memnundurlar ki önlerinde bulunan dünya ölçüsündeki kavramlaştırma görevine gereken dikkati göstermemektedirler. Geçmişte ve hâlâ vesayet altında bulunan toplumlardaki ekonomik ve sosyal gelişmenin elbette çoğu daha ileri ülkelerin teknik bilgisi ve uzman kadrolarıyla sağlanmış ve bu toplumların bağımsızlık kazanmalarından sonraki bir çok durumda bu yardımın kapsamı artmıştır. Ama bu etkinliğe genellikle anlamını kavranabilir hale getirecek nitelikte dünya çapında çağdaşlaşma görüşü eşlik etmiş değildir. Belli biçimdeki dünya çapında bir bütünleşmenin oniki veya daha çok sayıda ileri ülkece daha önce gerçekleştirilmiş karşılıklı bağımsızlık derecesinin mantıksal bir temel sonucu olduğunu öngörmek güç değildir. Toplumsal düzeyde bütünleşme, şimdi sahip olduğumuz perspektifin bize sağladığı kavrayışa göre, bir bakıma çağdaşlaşmaya giden yolun sonu demektir. Belli bir toplumda herkes iyi beslendiğinde, iyi eğitildiğinde, tüketim mallarıyla, sağlık hizmetiyle, sosyal güvenlikle iyi donatıldığında, ayrı türden başka bir değişme için yeni ve henüz öngörülemeyen bir dürtü ortaya çıkıncaya değin yapılacak başka bir şey kalmıyacaktır. Ne var ki, halen en ileri ülkeler için bile bu özel yolun sonu ufukta görünmüş değildir. Çünkü onların hepsi sosyal bütünleşmenin hala başlangıç aşamasındadır ve sorunlarına egemen olmaktan da uzaktır.

Bununla birlikte ayrı ayrı toplumların izleyecekleri yolun bu varsayımsal sonunun ötesinde ne bulunduğunun irdelenmesi gerekir; çünkü daha sonraki bunalımlar dizisi görüntüye girmiş bulunuyor. Toplumlar tek başlarına değil, ama 133 bağımsız ve 40 kadar da hâlâ bağımlı toplumun yerleştiği bir dünyada yaşıyorlar ve açıkça görülüyor ki siyasal çağdaşlaşmanın yeni bunalımları uluslararası bütünleşmenin sorunlarından doğan bunalımlar olacaktır. Bu durum onsekizinci yüzyılda Birleşik Devletler'de ve ondokuzuncu yüzyılda Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan. günümüzde ise Arap dünyasında, Güneydoğu Asya'da ve belki de Afrika'nın alt sahrasın-

da gelişmekte olan ulusal birleşme hareketlerinden çok farklı bir olgudur. Ulus yaratma sürecinin bir parçası olan ulusal birleşme, normal olarak iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere aktarılmasının bir aşamasını oluşturur. Tarihte bilinen bir çok konfederasyonlar ve bağlaşma (ittifak) sistemleri, Cemiyeti Akvam ve Birleşmiş Milletler dahil, ayrımlı bir gruptandır. Çünkü egemenliklerin gerçekten birleşmeleri olgusunu içermezler. Burada bunlarla değil, ama ulusal düzeyde sosyal bütünleşmeye doğru hayli yol almış bulunan ülkelerdeki uluslararası bütünleşmeye yönelik hareketlerle ilgileniyoruz. Bu yeni türün oluşturduğu uluslararası düzeydeki bir birlikte bir devletin nitelikleri bulunacaktır. Bu yeni birliğin vergileme yasaları uygulama, yurttaşlarına bağlılık buyruğu verme yetkileri o'acaktır. Onun kendi üye devletleriyle olan ilişkisi, Birleşik Krallık'ın, Birleşik Devletler'in, Sovyetler Birliği'nin, Almanya'nın İtalya'nın ve Hindistan'ın kendi birliklerini kurduklarında kendi alt toplumlarıyla olan ilişkinin tıpkısı olacaktır.

Bu gibi birliklerin yarattığı güdü önceleri ulus yaratmaya yol açan güdünün tamamıyla aynıdır ve toplum düzeyinde şimdiden meydana gelmekte olan siyasal çağdaşlaşma sürecinin mantıksal bir uzantısını temsil eder. Bu tür güdülerin başlıcası hem daha geniş pazarlar, kaynak ve becerilerin daha bol ve hareketli olması anlamındaki, ekonomik büyüme açısından kendi yurttaşlarının gönenci için daha iyi bir çevre yaratmak, hem de varolan uluslararası sistemin ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklarına karşı daha etken bir koruma sağlamak isteğidir.

Halen bu modele yaklaşan tek birlik 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren bir antlaşmayla Fransa, Federal Alman Cumhuriyeti, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur. Bu anlaşma, oniki ilâ onbeş yıllık bir dönem içinde bütün gümrük engellerinin kaldırılması ve sosyal güvenlik sistemlerinin, ücret haklarının standartlaştırılmasını da kapsamak üzere, imzacı devletleri büyük ölçüde bütünleşmeye zorluyor. AET'nin, kendisine bağlı Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve daha gevşekçe örgütlenmiş Avrupa Konseyi ile birlikte, kurduğu model bütünleşmiş öteki toplumların çağdaş bilginin yararlarını daha geniş alanlara yayma yollarını ararlarken karşılaşacakları sorunları elbette belirleyebilir.

Dünya çapındaki bütünleşme sorunlarını irdelerken şunu kabul etmek gerekir ki dünya toplumlarının büyük bir bölümü ekonomik ve sosyal dönüşümün temel görevlerini daha yerine getirmeden ve

sosyal bütünleşme aşamasına henüz girmeden önce insanlık yirmi-birinci yüzyılda bir hayli yol almış olacaktır. Bununla birlikte, bilimde ve onun teknolojik uygulamalarında yansındığı üzere, insanın çevresine ilişkin bilgisi bugün geçmişte olduğundan daha hızlı bir tempoyla artıyor. Aklın olanakları, sadece insanın bilgiyi insan sorunlarına uygulamadaki coşkusal yeteneği ile sınırlıdır. Yirmibirinci yüzyılda, belki de çok daha önce, insanın çevresine ilişkin bilgisinde ve bu çevreyi denetlemesinde nükleer enerjinin bulunmasıyla bile karşılaştırılabilecek ölçüde önemli yenilikler pekâlâ gerçekleşebilir. O halde önceden görülebilir olanı tartışırken önceden görülemeyen olayların ortaya çıkmasının da aynı kerte de olanaklı bulunduğunu akılda tutmak gerekir.

Yukarıdaki tartışma açısından bugün dünyanın durumu şöyledir : 445 milyonluk nüfusuyla ondört ülke sosyal bütünleşme sorunlarıyla meşguldür. İkimilyar üçyüzmilyonluk nüfusuyla ellibeş veya daha fazla ülke ekonomik ve sosyal dönüşüm aşamasındadır. 365 milyonluk nüfusuyla ellisekiz ülkede çağdaşçı önderler hala siyasal iktidarı sağlamaştırma süreci içindedirler. Yüzölçümleri ve önemleri değişik düzeydeki kırk kadar ülke toprağı yabancı vesayeti altında çağdaşlığın zorlamasıyla karşı karşıyadır ve bunların gelişme beklentileri ya çağdaşçı önderlerin yönetimi altında bağımsızlığa kavuşmak ya da daha ileri toplumlarla egemenliği belli bir biçimde paylaşmaktır.

Böyle bir dünya önceden görülebilir bir geleceğe ve onun ötesine doğru uzayan sorun ve tehlikelerle doludur. Çağdaşlaşmanın daha ilk çşamalarını başarıyla geçmek zorunda olan 150'yi aşkın ülkenin başlarına neler geleceğini imgelemek için şimdi sosyal bütünleşme aşamasında bulunan ondört ülkenin çağdaşlaşmasına eşlik eden şiddet olaylarını düşünmek gerekir. İleri ülkelerdeki kuramcılar çoğu kez şunu kabul etmiş görünüyorlar : çağdaşlaşmanın uzun ve acılı döneminden sonra kendi toplumları ülkelerinde belli bir kerte de istikrara yeniden kavuşmuş göründüklerine göre dünyada her şey yolunda gitmelidir. Onlar dünyanın geri kalan bölümünü kendi ülkelerinin benzer bir gelişme düzeyinde asla erişemedikleri standartlarda tutuyorlar. Ama dünyanın öteki halklarının kendi sorunlarını daha önce çağdaşlaşan halklardan daha büyük bir beceri ya da ılımla ele alıp başarmaları gerektiğine ya da başarabileceklerine inanmak için bir neden yoktur. Asya, Latin Amerika ve Afrika halklarının kendi sorunlarını çözmekte Avrupa halklarından çok daha becerili olacaklarına ya da Avrupalıların yanlışlarından

ders alacak ölçüde onların deneyiminden çok fazla yararlanabileceklerine inanmak için acaba nasıl bir neden vardır? Birleşik Devletler'in ve Almanya'nın, İngiltere ve Fransa'nın geçirdiği deneyimi gözlemleme olanağı onları yıkıcı iç savaşlardan kurtarmağa yaramadı, gene Rusya tarihin yazdığı en yeğin iç çatışmaların bazılarını önlemekte daha ileri toplumların deneyiminden yeterince yararlanmadı. Hristiyan halklar kuşkusuz birbirlerine ve başka inançtaki halklara en acımasızca davranan halklar oldular ve çağdaş zamanların en büyük savaşları onların etkileri altındaki yörünge içinde ortaya çıktı. Fakat başka inançtaki halkların çağdaşlaşmanın zorladığı güç seçimlerle karşılaştıklarında daha insancıl olup olmayacaklarını zaman gösterecektir. Dünyada şiddet olaylarının yirminci yüzyılın ikinci yarısında birinci yarısından daha az olacağını kanıtlama külfeti, 445 milyon insanın belki de sadece geçici olarak görece güvenli olan bir sosyal bütünleşme sığınağına varmış olmaları nedeniyle 2.8 milyar insanın görece kolay çağdaşlaşabileceklerine inanan kimselere aittir.

Çağdaşlığın işlevleri evrensel geçerliktedir ve bütün toplumların siyasal temeli sağlamlaştırma, ekonomik büyüme, toplumsal seferberlik ve psikolojik düzenleme işlerini başarmaları beklenebilir, ama her bir toplumun ya kendi kurumlarını bu işlevlere uyarlama sorunu ya da daha önce çağdaşlaşan toplumlarca geliştirilen kurumları kabul etmek gibi bir sorunu vardır. Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan toplumların kurumları bireyciliği, yerel öncülüğü ve girişimi özendiren bir derebeylikten doğup gelişmiş, geniş kaynaklar kullanmışlardır. Onların kurumları bu gelenek ve kaynakları paylaşmayan toplumlara sınırlı bir anlam dışında aktarılamazlar. Yönetici grupların Britanya kültürünü büyük ölçüde özümledikleri Hindistan ve Pakistan'da bile, çeşitli yerel gelenekleri Britanyalılara çok ters düşen 50 ilâ 100 milyon ve nihayet 300 ilâ 400 milyon köylünün bir kaç kuşak sonra kent işçisi ve ücretli memur olmalarının ardından bu etkinin ne kadarının varlığını sürdüreceğini zaman gösterecektir.

Gene Marxist-Leninist öğretinin, ekonomik ve sosyal değişimin evrensel özellikleriyle ilgili olmasına karşın, Sovyet sistemi özel ritelikli gelenek ve kaynaklara dayalıdır. Sovyet önderleri çarlık zamanından öyle bir merkezileşmiş siyasal denetimler geleneği devir almıştır ki dünyada bununla boy ölçüşecek pek az ülke vardır. Onlar hemen hemen Batı Avrupalı ve İngilizce konuşan ülkelerin standartlarında zengin tarım kaynaklarından yararlandılar

ve bu durum onlara küçük bir dış yardımla, ama insan maliyeti yüksek olan, hızlı bir ekonomik büyüme ve toplumsal değişme programını finanse etme olanağını sağladı. Bununla birlikte, başka hiçbir komünist ülke çağdaşlaşmanın Sovyet modelini ayrıntılarıyla izlemekte başarılı olmadı. Komünist hükümetlerin bazı önemli özellikler konusunda şu ortak yönleri vardır: Siyasal iktidar tekelinin Komünist partide olması, üretim için kullanılan malların yasalarla dolaylı olarak değil de doğrudan doğruya mal sahipliğince denetlenmesi ve gelişme yolunda insan engellerini hiçe sayma eğilimi gösteren bir seferber olma stili. Ne var ki, ana malın biriktirilip yönlendirilmesi biçimi, tarımı denetleme yolları, işletmenin ve işgücünün örgütlenmesi ve gelişmenin hızı ve yoğunlaştırıldığı alanlar gibi özlü konulardaki politika komünist ülkelerin her birinde önemli ölçüde değişmektedir.

Toplamlar birbirlerinden çok şey öğrenebilirler ve bir çok durumlarda daha çağdaş ülkelerin kurumlarını bütünüyle kabul etmek yerli kurumları çağdaş işlevlere uyarlamaktan daha kolay olabilir. Kurumlar değer ve inançlarla ne denli az ilgilenirler ve tersine teknolojiyle ne denli çok ilgilenirlerse bunlar o denli kolay aktarılabilir. Bununla birlikte, uyarlanma sürecinin kendisi hem güç olan seçim türünü, hem de daha ileri ülkelerde şiddetin başlıca kaynakları olan geleneksel değer ve çıkarlara yöneltilen meydan okumayı içerir. Bundan ötürü geleneksel bir ortamda çağdaşlığın zorlamasıyla hâlâ karşı karşıya bulunan ya da siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere aktarılması olayını yaşayan toplumların her birinde görünür bir gelecekte siyasal ihtilaller ve başka türden iç huzursuzluklar çıkması beklenebilir. Şimdi ekonomik ve sosyal dönüşüm aşamasında bulunan sayısı elliyi aşkın toplumlarda bile, halen en ileri düzeydeki ülkelere ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk yarısında acılar çektiren iç huzursuzluklar dizisinin aynen ortaya çıkması beklenmelidir.

Çağdaşlaşma dünyanın azınlıktaki daha ileri ülkelerinden çoğunluktaki daha az gelişmiş ülkelere doğru yalnız daha yüksek düzeyde bir gelişmeyi başarma olanağını değil, aynı zamanda ileri ülkelerin bu düzeye ulaşırken karşılaştıkları bütün sorunları da birlikte getirir. Çekilen bu acının görünür geleceğe ve ötesine doğru yayılması, az gelişmiş toplumların bugün daha gelişmiş olanlara göre kişi başı hesabıyla daha düşük hızdaki bir tempoyla gelişmeleri nedeniyle, daha uzakları da kapsamına alıyor. Az gelişmiş toplumların bir çoğunda nüfus üretimden daha hızlı artıyor ve yirminci yüz-

yılın birinci yarısında daha çok ilerlemiş olanlarla daha az ilerlemiş olanlar arasındaki açıklık daha da genişlemiş bulunuyor. Okuyup yazma ve kentleşme gibi gelişme indekslerine göre 1950'lerde bu eğilimin değiştiğini gösteren bazı belirtiler varsa da bunlar uzmanlar arasında hâlâ tartışılmaktadır. Nüfus artışı denetim altına alınıncaya değin az gelişmiş toplumların kişi başına düşen büyümenin uzun yolunda daha ileri toplumlara ayak uydurabilmeleri olası değildir.

Eldeki kanıtlara göre gelecekteki insanlığın gelişme modeli aralarında hem ilişki, hem de bir ölçüde çelişki bulunan üç ayrı süreç açısından tasarlanabilir. Birincisi dünyanın sayısı 170'i aşkın bağımlı ve bağımsız toplumlarının geleneksel yaşam biçiminden çağdaş bir yaşam biçimine geçmesi ve bu geçişin şimdi öngörülebildiği kadarıyla yüksek dereceli bir sosyal bütünleşmede doruk noktasına varması. Bu sürecin çözülmesi bu incelemenin başlıca kaygısıdır ve dünya çapında düşünülürse varılan nokta, hâlâ gelişmenin görece başlangıç aşamasındadır. Her toplum çağdaşlaştıkça başka toplumlara bağımlı hale gelir ve bunun nedeni çağdaş bilginin evrenselliği, uluslararası ticaretin büyümesi, halkların ve sermayenin göçleri ve çağdaşlaşan toplumları birbirlerine gittikçe bağımlı kılan sayısız durumlardır. Toplumlardaki çağdaşlaşma sürecinin kendisi resmi dış kurumların yardımı olmaksızın uluslararası bütünleşmeyi gerçekleştirmeye yönelir.

İkinci süreç, ki bu zaten oluşum içindedir, uluslararası bütünleşme için aracı odaklar hizmetini görebilecek olan görece yüksek düzeyde bütünleşmiş çeşitli bölgelerin gelişmesidir. Birleşik Devletler Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Sovyetler Birliğince örgütlenmiş devletler sistemi bu gibi bölgesel gruplaşmalar için seçeneksel temel örnekleri temsil eder ve Britanya'nın önderliğindeki Commonwealth ile Asya'da Japonya'nın benzer roller oynamaları olanağı vardır. Bu belli başlı bölgeler dünyanın öbür yerlerinde geniş yatırımlar yapıyor ve az gelişmiş toplumlardan en yetenekli bireyleri kendi üniversitelere çekiyorlar. Eğitim ve meslek peşindeki bireyler için ulusçuluk bağlarının pek öyle güçlü olmadığı ispatlanmış bulunmaktadır. Bu bölgesel merkezlerce desteklenen bütünleşme tipi aslında bir siyasal federalizm tipi değil, ama kaynak ve becerilerin bütünleşmesi tipidir.

Bu modeli akla getiren geçmiş deneyimin yolunda giden daha ileri tek tek toplumlar bütünleşmiş bulunuyorlar. Yüzyılı veya daha önceki durumlarıyla Birleşik Krallığı oluşturan bölgeler aynı hızla ge-

lişmediler; gene Fransa'nın doksan ili veya Birleşik Devletler'in elli federe devleti; ya da Sovyetler Birliği'nin yirmi özerk cumhuriyetini, sekiz özerk bölgesini, on ulusal yöreyi kapsayan onbeş cumhuriyeti de aynı hızla gelişmediler. Bu çeşitli kurucu bölge ve devletler bazı yerel özelliklerini ve bazı durumlarda da bir kerteye kadar egemenliklerini korumaktadır, ama bu ülkelerdeki asıl bütünleşme büyük metropoliten alanlarda yoğunlaşmakta, bu geniş anakentlerdeki bir çok büyük kent ve banliyölerde milyonlarca insan oturmaktadır. Çağdaşlaşma açısından bakınca, bu bölge çekirdekleri sadece ya da hatta başlıca siyasal iktidar merkezleri değil de daha çok başkalarının kaynak ve becerilerini kendilerine doğru çekmeğe yönelen ekonomik ve sosyal gelişme merkezleridir. Bunların birbirleriyle temas halinde bulunan gelişme blokları olmaları gerekmez, bunlar bir dama tahatası modeli oluşturabilirler ya da içiçe geçip birbirlerini derinden etkileyebilirler. Londra, Birmingham ve Glasgow'un; Paris, Brüksel ve Ren vadisi kentlerinin; New York, Chicago ve Philadelphia'nın; Moskova, Leningrad ve Kiev'in etkileri böyledir.

Üçüncü eşzamanlı süreç dünya toplumlarının yarattıkları ve kararlarına uymaya hazır bulundukları uluslararası kurumların etkinlikleriyle sağlanan bütünleşmedir. Halen varolan bir çok uluslararası örgütler üye devletlerce kendilerine verilen görevleri yerine getiriyorlar ve ulusal egemenlikleri tehdit etmeyen uzmanlık alanlarında çok başarılı sonuçlar elde etmiş bulunuyorlar. Birleşmiş Milletler bu uluslararası etkinliklerin en önemli olanları arasında eşgüdüm sağlıyor, aynı zamanda uluslararası güvenliği dünya çapında etkileyen sorunların görüşülmesinde başlıca araç hizmetini görüyor. Birleşmiş Milletler'ce bugüne değin başarılmış olan uluslararası anlaşmanın sınırlı kalması üyelerinin geleneksel kültürlerinin, kaynak ve becerilerinin çeşitli olmasıyla açıklanabilir. Birleşmiş Milletler'in bu koşullar altında elde ettiği başarı ve onun önde gelen yetkililerinin hiç olmazsa sınırlı bir ölçüde görevlerinin özündeki güçlüklerle egemen olabilmeleri çok anlamlıdır.

Bu üç eşzamanlı, ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişme süreçleri hep birlikte siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar arasında karşılıklı bir bağımlılığı ve son aşamada da toplumların bütünleşmesini oluşturmağa yönelirler. Hernekadar her bir sürecin olası sonucu aynı ise de anılan üç süreç önemli açılardan çelişkilidir. Bütün ulusal devletler başka toplumlarla daha yakın uluslararası ilişkileri gerektiren bir içsel bütünleşme kertesine elbette erişeceklerdir, ama onlar bir yandan çağdaşçı önderliğin sağlamlaştırılmasıyla, öte yandan ekono-

mik ve sosyal dönüşüm sorunuyla ön pland7 meşgul oldukları sürece hem bölgesel, hem de uluslararası baskılara karşı koyacaklard.r. Tek tek toplumların kendi ulusal egemenlik sınırları içinde köklü bir dönüşüme girişme yeteneklerinin derecesi büyük değişiklikler gösterir. Bununla birlikte, ulusal devletler bu sürecin bir çok temel özelliklerini yaşatmayı üstlenebilen biricik güçlerdir ve bu ölçüde onlar bölgesel ve uluslararası güçlerin girişimlerine karşı koyacaklardır.

Gene bunun gibi önderliğin bölgesel ve uluslararası kaynakları arasında da esaslı bir çatışma vardır. Geleneksel olanın avantajı hem ortak ya da etken bir kurumsal mirasa sahip olması, hem de üye olarak bütün toplumları kapsayan bir örgüt içinde gerçekleşmesi olanaksız bir bütünleşme düzeyine erişmiş bulunmasıdır. Gerçekten dünyayı kapsayan bir amacı olan uluslararası örgütler öylesine çeşitli kurumsal miraslar ve gelişme düzeylerini kapsamak zorundadır ki üzerinde anlaşmaya varılmış politikaların ortak düzeyinin aşağılara düşmesi olasıdır. Bu nedenle dünyayı kapsayan üyeliklere dayalı örgütsel etkinlikler ilk plânda iletişim ve ticaret işlevleriyle sınırlandırılmıştır. Nükleer denemelerin denetlenmesi ve uzayın güven altına alınması gibi dünya çapında önem taşıyan daha karmaşık sorunların ele alınması gerçekten de bu etkinliklere katılabilen bir kaç toplumun sorumluluğu altındadır.

Ulusal, bölgesel ya da uluslararası sürecin en sonunda bütünleşmiş bir dünya toplumunun oluşumunda belirleyici olup olmadığını söylemek için vakit çok erkendir. Dünya nüfusunun çoğunluğuna sahip toplumların şimdi ileri düzeydeki toplumlar kadar etken biçimde uluslararası etkinliklere katılmalarına izin verecek bir gelişme düzeyine erişecekleri zamana kadar daha şimdiden önem kazanmış bulunan bölgesel girişimlerin uluslararası bütünleşmenin başlıca araçları olabileceği eldeki kanıtlardan çıkarılan bir beklentidir. Şu da kesin bir gerçektir ki azgelişmişler daha çok gelişmişlere hiç yetişemiycekler ve uluslararası güçler denetleme işlevlerini ancak bir ya da bir kaç bölgesel grubun desteğiyle yürütebilecektir. Gene görünüşe göre, eldeki kanıtlardan anlaşılıyor ki gerek ulusal, bölgesel ve uluslararası önderlik kaynakları arasındaki, gerekse tek tek toplumlar arasındaki çatışma daha önce benzeri görülmemiş derin politika sorunlarını sık sık ortaya çıkaracaktır. Gelecek kuşaklar döneminde bu politika sorunlarını, ancak becerikli önderler görüşebilecek ve kararlar ister istemez öyle koşullar altında alınacaktır ki yapılacak bir yanlışın maliyeti nükleer silâhların yol açacağı geniş bir yıkım olabilecektir.

VI

Çağdaşlaşma ve politika

Tarih ve politika

Tarih boyunca gelişmiş geleneklerin yadsınmaz sürekliliğine karşın, insanoğlu tarihin bir tutsağı değildir ve kritik olan bir çok aşamalarda bireysel ya da toplu önderlik dramatik sonuçlar vermektedir. Asıl sorun çağdaş düşünce ve standartların kabul edilmesi konusunda önderlerin yapabileceği etkinin hızlandırıcı ya da geciktirici olmasından çok, onlar n içinde değişmenin meydana geldiği tarz üzerine vurdukları derin bir damga sorunudur. İdeolojiler kişisel aklın sorunudur ve kabul edilen çağdaşlaşma politikalarının niteliği ve bunların nasıl uygulandıkları önemli ölçüde önderlere bağlıdır. Önderler kendi kökenleri bakımından da, buyrukları altındaki beceri ve kaynaklar bakımından da sınırlıdır, ama bu sınırlar içinde yaşamsal önem taşıyan ayrımlar kabul edilen özel politikalara dayanır.

Toplumların kendi içlerinde uygulanan önderlik ilkeleri aynen toplumlar arasındaki önderliğe de uygulanabilir. İster inandırma yoluyla, ister zorlamayla olsun, bir toplumun öteki üzerindeki etkisi hem o toplumun geleneksel düşünce ve kurumlarını, hem de izleyicileri nedensiz çok olursa olsun, kendi önderlerinin etkisini bozup değiştirir. Çağdaş döneme özgü bilgi ve işlevler bir toplumun ötekisi üzerinde yaptığı etki yoluyla olduğu gibi içsel süreçlerin bağımsız gelişmesi yoluyla da yayılır ve yaratıcı önderlere sahip güçlü bir çağdaş toplum, ortaya koyduğu başarılı örneklerle, öbür toplumlarda ve genellikle bütün dünyadaki çağdaşlaşma seyrinde ağırlıklı etki yapabilir. Çağdaşlaşma süreci üzerinde düşünürken, yalnız onun evrensel niteliklerini, yalnız siyasal olarak örgütlenmiş değişik toplumların geleneksel düşünce ve kurumlarındaki temel ayrımları değil, aynı zamanda, toplumların hem kendi içlerinde, hem de kendi aralarında, önderliğin, geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlandığı politikaları belirlemek, sahip olduğu yaşamsal önemi de dikkate almak gerekir.

Bir konuyu bütün görüş açılarından incelemeğe çalışan bir nesnelliğin dışındaki değerlere derin bir biçimde bağlanmaksızın ve el-

deki kanıtların irdelenmesi yoluyla algılanan gerçeğe olabildiğince uygun düşen bir denge ve perspektif içinde değişme süreçlerini betimlemek olanaklıdır. Gerçekten, bu oldukça yansız düşünsel tutumdan ayrılan bir kişisel davranış perspektifi bozmağa yönelir ve böylece kanıtları ele alıp alternatif seçimleri değerlendirmekte kullanılan seçim ilkelerinin dikkate alma durumundaki okuyucunun yükünü daha da arttırır.

Öte yandan, politika konusunda yazı yazarken, neler olduğu ya da neler olabileceği konusuyla değil, ama neler olmalı ve algılanan gerçeğin belli çerçevesi içinde bu alanda neler yapmalı konusuyla ilgilenmelidir. Bunu yapmak için de insanın taraf tutması gerekir. Aşağıdaki görüşlere kaynak olan bakış açısına göre çağdaşlaşma süreci için zorunlu olan kurumsal değişmelerle böyle olmayanları birbirinden ayırmalıdır; son çözümlemede kurumsal değişme sorunları her biri toplumun kendi kalıtsal kültürü açısından çözüme kavuşturulmalı ama öteki toplumların deneyiminden de olabildiğince en geniş ölçüde yararlanmalıdır. Çağdaşlaşma politikaları belirlenirken, şiddet ve yıkıcılık olaylarındaki insan maliyetlerinin azaltılmasına en büyük öncelik verilmelidir.

Tarihsel çözümlemenin, geleceğin bir kılavuzu olarak oynadığı rol aslında, olasılıkla politikayı gerektirecek sorunların boyutlarını belirleme rolüdür. Politikanın bir kılavuzu olarak tarihsel perspektifin bir çok tuzakları vardır. Değişmeyi sürdürmek için gerekli kanıtlardan yoksun oldukları halde geçmiş eğilimler geleceğe yansıtılabilmektedir. Yapılan yansıtımlar geçmiş deneyimin çok dar bir temeline dayandırılabilir ve olası seçeneklerin alanı çoğu kez etnik kökenli bilinçsiz elemelerle daraltılabilir. Tarihsel deneyime davalı öngörüler çoğu kez geçerli olmayacak ölçüde özel niteliktedir, çünkü sorunlarla kişiliklerin parlak bir biçimde özellikle bir araya gelmeleri asla öngörülemez.

Bununla birlikte, kabul etmek gerekir ki düşünce ve kurumların oluşturuğu çerçeve bütünüyle tarihsel gelişimin ürünüdür. Herhangi belli bir durumdaki etkenlerin en büyük çoğunluğu yakın tarihle değil, daha eski tarihle açıklanabilir. Hiçbirsey bir gecede değişmez ve günün koşulları, geçmiştekilerden ne denli farklı olursa olsun, insanlığın birikmiş deneyimi üzerinde ancak ölçülü bir etkiye bulunabilirler. Bu deneysel birikim hakkında ıddiasız bir anlayışa varılırsa, gelişmelerin vararlı sınırlar içinde öngörülmesi işte ancak o zaman sağlanabilir. Bir tarih anlayışı insana hiç olmazsa izlenen politika ne olursa olsun meydana gelebilecek değişimleri, eğer gerçekleşirse, ancak

çok büyük bir insan maliyetiyle başarılabilecek değişimleri ve politikanın kabul edilebilir maliyetlerle yürütülmesine olanak veren seçimler yapma alanını ortaya çıkarmakta yardımcı olmalıdır.

Çeşitliliğin boyutları

İnsanlığın hâlâ şöyle böyle algıladığı bir çağdaşlığa doğru giriştiği düşüncesizce yarış, bir çok önderi uyarlanmanın içsel sorunlarını kabaca basite indiren bir hız anlayışıyla harekete geçirmekte, böylece gelişmesi beklenebilen sürecin hızı abartılmaktadır. Bir insan ömrü içinde toplumları dönüştürmeğe çalıştığı görülen bir çok çağdaşçı politikanın acımasız ve kapsamlı niteliği altında işte bu yanlış görüş bulunmaktadır.

Birdenbire çağdaşlaşma olanaklı değildir. Çağdaşçı önderliğin üzerinden iki yüz yıl geçtikten sonra bile İngiltere ağır sorunlarla karşılaşılıyor. Birleşik Devletler, kaynak ve beceriler bakımından eşsiz bir zenginliğe sahip bir halkın ekonomik büyüme için kuşaklar boyunca harcadığı yoğun çabaların sonucunda, görece kuşkusuz yüksek standartlarda olmak üzere yurttaşlarının yüzde 15 ilâ 20'sini yoksul olarak sınıflandırıyor. Sovyetler Birliğinin 1928'den beri ortaya koyduğu büyük başarılar, onsekizinci yüzyıldan bu yana sanayide rekor düzeyinde başarı gösteren ve 1890'larda sanayide en yüksek gelişme hızlarından yararlanmış bulunan bir toplumun ürünüdür. Japonya'nın okuyup yazma, eğitim ve teknolojiye ulaştığı dikkate değer beceriler, kökleri onyedinci yüzyıla değin götürülebilecek olan yaygın bir okuyup yazma, lâik bir yazın ve felsefe ve oldukça büyük bir kitap yayınlama temeline dayalı olarak gelişmiş bulunuyor. Sonradan çağdaşlaşan toplumlar, daha ileri olanların örnekleri ve yardımıyla daha başarılı olabilirler. Ne var ki, onların bir çoğu bugün kaynak ve beceriler bakımından onyedinci yüzyılların erken çağdaşlaşan toplumlarına göre yoksul durumdadır. Kesinlikle bellidir ki, günümüzün bilgi düzeyi görünür bir gelecekte bu açıklığı kapatmak için yeterli değildir.

Çeşitli toplumların ulaşabilecekleri başarı düzeyleri söz konusu edilen özel soruna bağlı olarak değişiklik gösterir. Sanayi üretimi büyük bir hızla artabilir, nitelikli personel kaynakları hızla çoğaltılabilir, okuyup yazma vukluğu bir iki kuşak içinde büyük ölçüde azaltılabilir. Ama, bir toplumun öbür yönlerinin değişmesi daha yavaş olur. Ekonomik alanda etkin nüfusun tarımsal işlerden endüstriyel işlere aktarılmasının uzun dönemler boyunca yılda yüzde 1'lik bir hız temposuyla gerçekleşmesi seyrek olur. İşgücünün makinalaşmasından ya-

rarlanıncaya değin yaşam standartlarında çoğukez bir düşme olur. Halkın inanç, değer ve davranış modellerinin çağdaş bilgi anlayışlarına uyarlanması daha da yavaş olur, kitle iletişim araçları çağdaş bilgiyi yaymakta ne denli etkiliyse geleneksel bilgiyi korumakta da o denli etkili olur. Görece iyimser bir görüş benimsense bile, ki eldeki kanıtlara göre bunu haklı bulmak kolay değildir, şunu kabul etmek gerekir ki, daha az gelişmiş toplumlar şöyle dursun, Çin'in ve Hindistan'ın bile, bugünün daha ileri toplumlarının kişi başına düşen gelişme düzeyine erişmeleri için pek çok onyılların geçmesi gerekecektir.

Geleceğin çağdaş dünya toplumuna ilişkin beklentileri irdelenirken şunu kabul etmek gerekir ki tarihsel deneyim böyle bir toplumun ileride alabileceği biçim hakkında henüz pek öyle doyurucu bir kanıt vermiş değildir. Gönenc'in sadece mütevazı bir düzeyine erişmiş bulunan toplumlarda dünya nüfusunun ancak bir azınlığı yaşıyor ve bu azınlığın geçirdiği deneyimin yeterince çeşitli olması öngörüler yaparken en büyük sakınmayla davranmayı haklı kılıyor. Çağdaşlık son derece karmaşık olan kesintisiz bir süreçtir ve ilkönce çağdaşlaşan toplumlarca bugüne değin geliştirilmiş bulunan özel kurumların zamanla bütün öbür toplumlarca kabul edileceği yolundaki varsayım — ileri toplumlarda bir kuşak önce yaygın olan bu inanç — uygulama alanında gerçekleşmemiştir.

Politikayı ilgilendiren konu görünmez uzaklıktaki bir gelecek değil, ama daha çok hemen yakınımızdaki gelecek olmalıdır ve böyle bir geleceğin sorunları da bugünkü sorunların görülebilir uzantıları olacaktır. Daha yakınımızdaki bu gelecek hakkında düşünürken bile, ortaya çıkacak özel sorunları ya da bunların alacağı biçimi önceden iyice görme olanağı yoktur. Kesin olarak bilinen tek şey şudur : Çağdaşlığın ortaya çıkardığı sorunlar kaçınılmaz olan sorunlardır. Bunlar her bir toplumda ayrı biçimler alır. Bunlar, özellikle daha ileri toplumlar için, değerlerin göreliliği hakkında güç seçimler yapılmasını gerektirir. Herhangi bir toplumun kurumsal modeli genel anlamı dışında öteki toplumlar için bir model hizmetini göremez. Her bir toplum kendi çözüm yollarını büyük ölçüde kendisi bulmalıdır.

Çağdaşlaşan toplumları karşılaştırırken şu olgu dikkati çeker : Bunların başarılarındaki büyük çeşitlilik çağdaşçı önderlerin politikalarından çok toplumların kendi geleneksel kurumlarının kalıtından ileri gelmektedir. Büyük beceri ve kaynakları seferber etme konusunda kuşkusuz başarısızlığın dramatik örnekleri vardır. Portekiz'de Salazar, Endonezya'da Sukarno, Küba'da Castro bir çok örnek içinde sa-

dece birkaçıdır. Zayıf kaynaklardan büyük sonuç alma başarısını gösteren örnekler de vardır. İsviçre, Norveç, Japonya, Finlandiya, Türkiye; ama bunlar istisnadır. İnsan önceki örnekler için tasalanıp sonrakileri övebilir, ama yeme ve övme yapılırken ilgili süreçlerin karmaşıklığı kabul edilmeli ve bu konulardaki görelî cahilliğimizin gerektirdiği alçakgönüllülükle davranmalıdır. Çağdaş koşullar altında güçlü ve gönençli olan toplumların büyük çoğunluğu çağdaş bilginin sunduğu olanaklara sahip olmadan önce de bir hayli güçlü ve gönençli idiler

Çağdaşlaşma politikaları, en azından, tarih boyunca gelişmiş kurumların önemli bir çağdaşlaşma deneyimine sahip toplumlardan doğduğu gerçeğinin büyük önemini kabul etmelidir. Britanya'nın parlamenter sistemini kral, lordlar ve halktan olanlar arasındaki ilişkilerin uzun süren gelişiminin bağlamı dışında tasarımlamak güç olur. Birleşik Devletler anayasasının engin kökleri onyedinci ve onsekizinci yüzyıllara uzanır; nitekim, bazı kimseler onun zamana uymadığını ileri sürerler. Sovyet siyasal sistemi Rusya'nın eski büyük duklerinin merkezileştirici çabalarına dek uzanabilen bir otokrasi geleneğine çok şey borçludur. Japonya'nın seçkin önderlik modeli sosyal rollerin geleneksel hiyerarşisi içinde gelişen uzun bir ilişkiler tarihinden doğmuş bulunuyor.

Bugün gelişmenin daha önceki aşamasında bulunan toplumların aynı biçimde derinlere kök salmış geleneksel kurumları vardır ve anılan toplumların ileride alacakları çağdaş kurumlar üzerinde bu kurumların derin bir etkisi olacaktır. Genellikle kabul edilir ki bir toplum çağdaşlaşma sürecine ne denli geç girerse, daha önce çağdaşlaşan toplumlarca ortaya konan modellerin o toplumun kurumları üzerindeki etkisi o denli büyük olur. Ama nüfusun büyük bölümünün değer ve bağlılıklarını içeren etkinlik alanlarında durum hiç de böyle değildir. Yeni devletlerdeki önderlerin genellikle daha çağdaş bir toplumda eğitim görmüş olan ilk kuşağı çoğukez yabancı modellerin güçlü etkisi altında iktidara gelir. Ne var ki, bir kuşak içinde, köylü nüfus arasından yurt içinde eğitilmiş çok daha geniş bir önderler grubu ortaya çıkar ve bunlar yerli değer ve tutumların baskısıyla önceki eğilimi zayıflatırlar. Yabancı modellerin bu alanlardaki etkisi geniş bile olsa, yerli geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanması için içeride büyük ve sürekli bir çalışmaya gerek duyulur. Genellikle, dinsel önderler için başka dinlerin de geçerli ve gerekli olduğunu kabul etmek ne denli güçse, politika üretenler için de kendi özel çevrelerinde başka çağdaşlaşma programlarının uygulanabileceği gerçeğini kabul etmek o denli güçtür.

Toplumlar çağdaşlaşma politikalarının etiketlerine göre değil de çağdaş bilginin yararlarını siyasal, ekonomik, sosyal sorunlarına malul bir insan maliyetiyle uygulamadaki başarılarına göre değerlendirilmelidirler. Kendilerini muhafazakâr (tutucu), ulusçu, demokrat, liberal, toplumcu, ya da komünist olarak niteleyen siyasal önderler anılan konularda görece başarılı olmaktadırlar. Aynı etiketi taşıyan başkaları ise insan gönencini ilerlettikleri inancıyla aşırılığa kaçmaktadırlar. Yeni devletlerde askeri rejimler iktidara geldiklerinde genellikle böyle davranırlar, çünkü varolan bürokratlar içinde en iyi yetiştirilmiş olan ordu subayları yaptıkları işlere göre değerlendirileceklerdir. Sivil ve askeri otorite alanları arasında yapılan ve daha ileri ülkelerde sağlam yönetimin yaşamsal bir ilkesi demek olan ayırım, iyi yetiştirilmiş sivil memurları az olan ve orduların başlıca askerlikte değil de yönetimde rol aldıkları yeni devletlerde ilgi görmez.

Siyasal bilimcilerin sözlüğünde Çin ve Hindistan ayrı dünyalardır, ama karşılaştırmalı çağdaşlaşma bağlamında bunlar başarı düzeyi ve gelişme hızı bakımından birbirlerine yakındırlar. Rusya ve Japonya'nın kurumsal yapılarında ve geçen yüzyıldaki siyasal gelişmelerinde bir çok dramatik karşıtlıklar vardır, ama kişi başına düşen bazı düzeyler; açısından vardıkları yer aynıdır ve bugün çağdaşlaşan toplumların hiyerarşisinde aşağı yukarı aynı yeri tutmaktadırlar. Çağdaş dönemin evrenselleri büyüyen ortak bilgi birikimi ve bunun sağladığı işlevsel başarılardır ; ama, daha önce belirtildiği gibi, bu başarıların gerçekleşmesini sağlayan araçlar ilgili toplumların geçirdikleri tarihsel deneyim kadar çeşitli olabilir.

İnsan etkinliğinin bir çok yönlerine ilişkin işlevsel gereksinimler kuşkusuz bütün dünyada aynıdır ve bu aynılıkları (uniformites) inceleyip kaydetmek yararlı olur. Aynı şey bireyler hakkında da söylenebilir. Ama bilginlerin dikkatini çeken ve politikacıların sempatisini toplayan konu bu aynılıklar değil de onları aşan çeşitlilikler olmalıdır. Demokratik hükümetle (ya da yönetime bütün toplumca katılmayı içeren başka bir kurumla), örneğin kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla, okuma yazma, ya da kentleşme arasında bağılılaşım (korelasyon) kurmağa çalışanlar, kurumların yaşayabilme yeteneğindeki en yaşamsal etkenleri ihmal etme eğilimi içindedirler. Daha sonra çağdaşlaşan toplumların en önemli sorunu yabancı modelleri kendi gereksinme, töre ve yeteneklerine uyarlamalarıdır. Politikacılara gelince, onlar bu toplumların ulaşmağa çalıştıkları işlevsel amaçlarla, bu amaçlara ulaşmak için kullanılan kurumsal araçlar arasında ayırım yapmalı ve birinci durumda politika kesin, ikinci durumda ise politika in-

san. maliyetleri açısından kabul edilebilir düzeyde esnek olmalıdır. Kuşkusuz, değerler alanında amaçlarla araçlar arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır, ama bu karşılıklı bağımlılık çok çeşitli kurumsal düzenlemeler içinde sürdürülebilir.

İstikrarsızlığın boyutları

Çağdaşlaşan toplumların karşılaştıkları durumlar, çözüm yolları genellikle her bir toplum için özel nitelikte olmakla birlikte, evrenseldir. Hiç bir sorun siyasal iktidarın geleneksel önderlerden çağdaşçı önderlere aktarılması sorunundan daha genel nitelikte değildir ve bu sürece eşlik eden istikrarsızlık ve sıklıkla başgösteren şiddet olayları politikacıları yaşamlarının en güç seçimlerinden bazılarıyla karşı karşıya getirir. İleri toplumların tümü derin istikrarsızlık dönemlerinden geçmiş bulunuyorlar, ama onlar bir kez görelî bir barış düzeni kurdular mı, artık başka yerdeki bir ihtilâle barışı bozan haksız bir eylem olarak bakmağa başlarlar. Siyasal çağdaşlaşmanın geniş şiddet olaylarıyla birlikte olması gerekmez. Bu geçişî iç savaşın genel çatışmalarını yaşamaksızın başaran toplumların verdikleri çarpıcı örnekler vardır. Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda görelî bir istikrar içinde gelişmiş bulunuyorlar. Japonya'nın iç gelişmesi, komşularıyla olan ilişkilerinin tersine, hepsinden daha istikrarlı durumda bulunuyor. Ama olguların büyük çoğunluğunda, siyasal, ekonomik, sosyal gelişme iç savaşlarla, kurtuluş ve birlik savaşlarıyla ve çeşitli biçimleriyle içsel şiddet olaylarıyla birlikte yaşanmaktadır. Siyasal gelişmenin kesin aşamalarını vurgulayan büyük ihtilâllerin ve iç savaşların yanında —İngiltere Birleşik Devletler, Fransa, Rusya ve Çin'in örnekleri bir çokları arasında sadece en iyi bilinenlerdir— geleneksel önderlikten çağdaşçı önderliğe doğru olan büyük geçişten önce ve sonra ve geçiş sırasında ayrıca sayısız küçük savaşlar, ayaklanmalar, karışıklıklar da basıöstermiş bulunuyor. Bugün bile yakın bir gelecekte şu ya da bu türden içsel şiddet olaylarına karşı bağışık olacağını güvenle ileri sürebilecek pek az hükümet vardır. İhtilâllerden ve iç savaşlardan daha az dramatik olan ve daha önce çağdaşlaşan toplumların standartlarına göre "normal" olarak gelişiyor görünen toplumları yıkılusun, durgunluğun ya da ilkel atacılığın (atavizm) çeşitli biçimleri baskı altına alır. Bu durumun en dramatik örneğini veren Nazi Almanvası'nda ekonomik ve sosyal kurumlarının rasyonelliği ile övünen Alman toplumu çağdışı görüslerden esinlenen önderlerin egemenliği altına girdi. Portekiz'de siyasal önderler ülkeyi övle aeri bir noktada tuttular ki, ekonomik ve sosyal düzeyinin bir benzerini insan ancak Latin Ameri-

ka'nın az gelişmiş ülkeleri arasında aramak gerekir. Öteki ülkeler sırayla önce amaçlı bir canlılık sonra düşürücü bir karşılık ya da bunun tersi biçiminde dönüşümlü bir gelişme gösterdiler. Bu çeşitli anormal işlev biçimleri bir çok nedenlere bağlanabilir. Almanya'da yenilginin, ekonomik bunalımın ve yanlış kararların bir araya gelmesi çağdaş görüşlü önderlerin otoritesini gittikçe zayıflattı. Portekizde, başka bir çok ülkede, dar görüşlü kimseler ve çıkar grupları politikayı boğucu bir güç kazandılar. Lâtin Amerika ülkelerinin bir çoğunda Avrupa eğilimli seçkinler ekonomik ve sosyal gelişmeyi frenleyerek Hintli ve yerlilerin etkisine karşı iktidar tekeli elerinde tutmağa çalıştılar. Çağdaşlığa giden yol yıkıntılar ve iskeletlerle kaplıdır.

Şunu önceden kabul etmek gerekir ki gelişmenin olağan yolu üzerinde istikrarsızlık dünyanın bir çok yerinde kuşaklar boyunca sürüp gidecektir. Çatışma ister geleneksel ve çağdaş güçler arasında, ister karşıt gelişme programları arasında olsun çeşitli biçimlerdeki şiddet olaylarından kaçınmak güç olacaktır. Bazı toplumların vesayetçi bir toplum eliyle ya da Birleşmiş Milletler'in uzman kurulları tarafından çok ustalıkla yönlendirilmesi ve böylece boy (kabile) yaşamından çağdaş bir bürokratik devlet düzenine geçiş ölçüsünde büyük bir aşamayı ağır bir karışıklığa uğramaksızın başarmaları olasıdır. Daha büyük bir olasılıkla da, daha gelişmiş toplumlarda değişik biçimler altında başgösterecek iç çatışmaların yanı sıra, az gelişmiş toplumlarda görülür bir gelecek içinde yıldı on ilâ onbeş kadar ihtilâl olacaktır. Bu öngörü iyimser değilse de eldeki kanıtlara dayalı standartlara göre en azından "olağan"dır. Daha ileri ülkelerdeki politikacıların görevi ihtilâlleri önlemek değildir. Bu arzu edilse de olanaklı değildir. Onların görevi bu ihtilâlleri bir yandan görece ılımlı bir insan maliyetiyle başarılı bir sonuca doğru, öte yandan da uluslararası düzeni koruyacak biçimde yönlendirmektir.

Daha ileri ve başarılı ülkelerin politikacıları, bu oldukça sıkıcı beklentinin ışığı altında kendilerine açık olan seçenekler üzerinde düşünürken şunu kabul etmek zorundadırlar ki onların başka ülkelerde değişme yaratıcı güçleri sınırsız değildir. Gene kabul edilmelidir ki istikrarsızlığın bu biçimleri genellikle başgösterecektir ve bunlar tam örgütlü bir ordunun işgaliyle bile etki altına alınması çok güç olan bu toplumların içindeki önderlerin ve çıkar gruplarının aralarındaki karşılıklı ilişkilere bağlıdır. Politikanın en önemli konusu yeni toplumlara bir takım kurumları zorla kabul ettirmeyi başarmak

değildir. Politikanın konusu daha çok makul işlevsel standartlar koymak, kabul edilebilir bir insan maliyetiyle gerçekleştirilecek bir siyaset, ekonomik ve sosyal gelişme doğrultusunda önderleri etkilemeye yarayacak ve işlerliği olan özendirme ve baskı biçimlerini sürdürmektir. Ama baskı asla ilişkilerin koparılması ya da bunun tam karşısı olarak, tek yönlü ya da uydu nitelikli bir ilişki kurulması kertesine değin götürülmemelidir. Anılan her iki politika da etkileme olanağının azalmasına yol açar, önceki örnekte bu durum eylem alanından çok fazla geri çekilmekle, sonraki örnekte ise bağımlı olanın çıkarlarına çok fazla karışmakla gerçekleşir.

Politikacıların, siyasal şiddet olaylarına acaba katılmalı mı yoksa bunlara hiç olmazsa göz yummalı mı, konusunda karar vermekte karşılaştıkları iki yönlü çıkmaz, değerlerin göreceli olmasıyla ilgili yamsal bir sorun yaratır. Bütün toplumları en ileri ülkelerin standartlarına göre ele alıp yargılamak elbette mantıksızlık olur, ama ilkeleriyle ilgili uzlaşmaya hangi ölçüde varılabilir? Burada, göreceli olanla saltık (mutlak) olan arasında bir ayırım yapmak gerekir. Değişik toplumların çağlar boyunca geliştirdikleri geleneksel düşünce ve kurumların modeli ve ulaştıkları farklı gelişme aşamaları göreceli olgulardır. Daha ileri toplumların vardıkları işlevsel başarı düzeyi ise saltık bir olgudur. Gelenekleri değişik ve gelişme düzeyleri farklı olan toplumlardan çağdaş düşünce ve kurumları aynen, ileri toplumlarca geliştirilen biçimiyle, kabul etmeleri beklenemez. Bunun'a birlikte, daha ileri toplumların etkilerini sürdürdükleri ölçüde daha az gelişmiş toplumlarca kabul edilen politikaların belli koşullar altında elden geldiğince insancıl olmalarını sağlama sorumlulukları vardır. Herhangi özel bir durumda hangi politikanın insan onuruna en çok yararlı olduğunu önceden kararlaştırma olanağı sağlayacak bir formül yoktur, çünkü bu konulardaki bir yargının yerine bir başkası konulamaz. Ama önceden şu kadarı güvenle görülebilir ki, eğer ileri ülkelerin önderleri yeteneklerinin son sınırına dek etkileme güçlerini kullanmazlarsa, bu alanda girişim daha az insancıl politikaları savunmaların ellerine geçecek ve bu politikalar yalnızca yeni çağdaşlaşan toplumları değil aynı zamanda ileri toplumları da kuşatıp yıkma tehlikesi yaratacaktır.

Uluslararası eylemin temelleri

Çağdaş dönemde devlet adamlarının karşılaştığı olağanüstü sorun dünyasal bütünleşmeye doğru yönelen yavaş, ama kaçınılmaz savaşlarında dünya toplumlarını yönlendirme sorunudur. Bu süreç

yavaştır, çünkü dünya toplumları arasında çağdaşlaşma kurum ve politikalarından ve görülebilir bir gelecek içinde dünya toplumlarının büyük bir çoğunluğunun durumunu niteleyecek olan derin bir içsel istikrarsızlıktan kaynaklanan düzenlemelere gerek duyulur. Bununla birlikte bu süreç kaçınılmaz bir olgudur. Çünkü bilginin artması ancak insanlığın dünya çapındaki örgütlenmesiyle gerçekleşebilecek olan işlevsel yetenekler yaratmaktadır.

Uluslararası bütünleşmeyle ilgilenen politikacıların karşılaştığı sorunların en açık seçik olanı kuşkusuz işe nereden başlamak gerektiği sorunudur. Her ne kadar insanlığın varlığını sürdürmesi için siyasal bütünleşme sonunda mutlaka gerçekleşmiş olacaksa da, böyle bir olgu bu sürecin bir başlangıç noktası değil, açıkçası son ürünü olacaktır. Siyasal gelişmenin şimdiki aşamasında birbirleriyle önemli bir kertede bütünleşmeyi ancak en ileri toplumlar düşünebilirler ve bütünleşme çabaları harcayan Avrupa'nın deneyimi bu girişimin karşılaşacağı güçlüklerle ilişkin yararlı bir alfabe hizmetini görecektir. Günümüzde bile bir yandan çağdaşçı önderlerin yönetiminde siyasal istikrar sorunlarının, öteyandan ekonomik ve sosyal dönüşüm sorunlarının üstesinden gelmeğe uğraşan toplumlar kendi içsel ilişkileri bakımından öyle güvensizdirler ki sınırlı bir ölçüde bile olsa bütünleşmenin gerektiği sorunları paylaşma yükünü üstlenemezler. Dünya halklarının çoğunluğunu kapsayan toplumların önemli ölçüde bir siyasal bütünleşme girişimine hazır olmaları için daha bir çok on yılların geçmesi gerekecektir.

Birleşmiş Milletler'in uluslararası işbirliğinin başlangıç sorunlarının tartışılması ve sınanması için sağladığı bir ilkeler çerçevesi vardır, ama örgüt bütünleşme çabasının tek başına temsilcisi değildir. Gerçekten örgütün kendi kuruluş antlaşmasında, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye soktuğu Güvenlik Konseyince kararlaştırılan durumlar dışında, üye devletlerin içişlerine karışma hakkı açıkça reddedilmiştir. Birleşmiş Milletler'e konulan bu sınırlama, dünyadaki gelişmenin bu aşamasında tamamiyle yerindedir, çünkü bu uluslararası örgüte daha büyük bir yetke verilmesi üye devletlerce kabul edilemez.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında dünya ticareti hızla genişliyor, belki de bu içsel ticaret kadar hızlı bir gelişme, ama devletler arasındaki ekonomik ilişkiler henüz bütünleşmiş bir dünya ekonomik sistemini gerekli kılacak bir düzeye erişmiş değildir. Varolan ekonomik sistemler kendi kalıcılık (beka) ve gelişmeleri için gerekli olan uluslararası ilişkiler türünü sürdürmek üzere yeterince

esnektir ve ayrı ulusal sistemlere dayalı bir dünya ekonomisi kurumsal bir değişme geçirmeksizin genişlemek için hâlâ geniş kaynaklara sahip bulunuyor. Siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da, sürekli gelişme için gerekli ölçüdeki ekonomik bütünleşme düzeyine sadece pek az sayıdaki görece ileri ülkeler, özellikle de orta büyüklükteki ve küçük ülkeler erişmişlerdir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki siyasal ve ekonomik güçlerin baskısı insanlığı uluslararası bir topluluk düzeyine kavuştur- maktan çok bölücü yönde etkili olmayı sürdürecektir, çünkü toplum- ların büyük çoğunluğu henüz bir sisteme gereksinme duymadıkları gibi başka toplumlarla bütünleştirici ilişkilere girme yeteneğine de sahip değillerdir. İnsanlığın dünya ölçüsünde örgütlenmesinin irdelenmesi zorunluğu üye devletlerin ivedi siyasal ya da ekono- mik gereksinmelerinden değil, ama kendi güvenlik gereksinmelerin- den kaynaklanır. Eğer nükleer silâhlar olmasaydı, dünya halkları bütünleşmeye giden yol üzerinde yeni uluslararası savaşlardan son- ra da varlıklarını sürdürebilirlerdi. Gerçeğin alaylı yönü şudur ki dünya çapındaki bir örgütlenme türü için duyulan ivedi gereksin- me dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun hâlâ çağdaşlaşmanın ilk ağırlarını çeken ve önemli düzeyde herhangi bir bütünleşme için hazırlıksız bulunan toplumlarda yaşamakta bulunduğu bir sırada ortaya çıkıyor ama dünyanın toptan yokedilme tehlikesi kesin ey- leme geçmeyi gerektirecek ölçüde açıktır.

Daha ileri toplumlardaki politikacılarca böyle bir eylemin ge- rekli görüldüğü alanlar nükleer silâhların düzenlenmesi, çatışma kaynağı olabilecek devletlerin ve stratejik bölgelerin nötr hale getirilmesi ve büyük devletler arasında varolan ilişkilerin altüst edilmekle tehdit edildiği durumlarda çağdaşçı ihtilâllerin yönetil- mesi alanlarıdır.

Nükleer silâhların düzen altına alınmasında ilk önemli adım Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler arasında 1963'de denemeleri kısmen yasaklayan antlaşmanın yapılması ve bunun doksanı aşkın öteki devletlerce imzalanması oldu. Aynı yıl ayrıca nükleer silâhların uzaya yerleştirilmemesi ve Kremlin ile Beyaz Saray arasında doğrudan iletişim hattının kurulması için yapılan Sovyet - Amerikan anlaşmaları daha önemli başarılar sağla- nabileceği umudunun yaşatılmasına yaradı. Bununla birlikte bu an- laşmalar sadece küçük bir başlangıcı gösteriyor ve dünyanın yaz- gısı aslında hâlâ Amerikan ve Sovyet önderlerinin kendi kendilerini denetlemelerine dayanıyor. Bu durum insanlığın kalıcılığı için sağ-

lam, uzun dönemli bir temel değildir. İnsanın uzay etkinliklerinin düzenlenmesi ve bu etkinliklerin barışçıl amaçlarla kullanılması uluslararası güvenlikle yakından ilgilidir. Bu doğrultuda henüz fazla bir ilerleme yapıldığı söylenemez.

Devletlerin ve stratejik bölgelerin yansızlaştırılması olayının da yakın tarihte benzerleri vardır ve bunlar eylem için yol gösterici olabilecektir. İsviçre'nin (1815'den beri) ve Belçika'nın (1815 - 1914 arasında) uluslararası güvencelerle tarafsızlaştırılması bu yaklaşımın başlıca tarihsel örnekleridir. Almanya'nın 1914'de Belçika'nın tarafsızlığını bozması bu tür düzenlemelerin dayanıksızlığını değil, ama bunları bozmanın sonuçlarını vurgulamaya yaramıştır. Dana yakın bir dönemde Avusturya'nın kendi kendisini tarafsızlaştırması ve 1962'de Çin, Fransa, Sovyetler Birliği, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler'i de kapsayan onüç devletin güvencesi altında Laos'un tarafsızlaştırılması, bu iki ülkede uluslararası gerginliklerin yumuşamasına olanak sağlamıştır. Bu yöntem Aland Adaları (1856'dan beri), Tangiers (1923 - 1957) ve Trieste (1947 - 1954) gibi anlaşmazlık konusu stratejik bölgeler örneğinde de yararlı olmuştur. 1959'da Antarctic'te çıkarları bulunan oniki devlet o bölgenin tarafsızlaştırılması ve silâhsızlandırılması konusunda anlaşmaya varmışlardır.

Kendi başlarına fazla güçlü olmayan, ama coğrafi ve stratejik nedenlerle çatışma kaynağı olarak görülen ulus ve bölgelerde tarafsızlaştırma en iyi sonucu vermiş bulunuyor. Bu ilkenin daha geniş ve daha karmaşık bölgelere de uygulanmasının güç olduğu anlaşılmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra ilk onbeş yıl, içinde Avrupa'nın çeşitli yerlerinin tarafsızlaştırılması için hemen hemen iki yüz plân ileri sürülmüş ama hiç biri kabul edilmemiştir. Bunların her birinde ilgili devletlerin biri ya da bir kaç bu gibi plânlarla kendi güvenliklerinin statüko altında bulunmaktan daha az korunacağı sonucuna varmıştır. Ne var ki, bu gibi öneriler sürekli bir incelemeğe değer önerilerdir, çünkü siyasal güçler değişikliğe yatkındırlar ve bir aşamada olanaksız görünen düzenlemeler bir başka aşamada olabilirliğe yönelebilirler. Benzer öneriler dünyanın başka yerlerinde de başarıyla uygulanabilir. Keşmir, Küba, Taiwan ve Güney Doğu Asya ülkelerinde yoğunlaşan uluslararası sorunlar bir tarafsızlaştırma düzeni içinde daha kolay çözülebilecektir.

Çağdaşçı ihtilâllerin yönetilmesi çok daha güç bir görevdir, çünkü bu iş nükleer güce sahip başlıca ülkelerin dünyada kendi güvenlikleri için esaslı bir etken olarak gördükleri iktidar dağılımını ilgilendirir. Her ihtilâl olgusuyla ilgili içsel güçlerin büyük

devletlerin biri ya da ötekisiyle yakın bağlar kurması olasıdır. Birinin kazandığı bir zafer öbürü için bir yenilgi sayılır ve bir devletin kazandığı bir çok zafer uluslararası güç dengesinde öyle yaşamsal bir kayma olabilir ki bu durum yenik düşen tarafın güvenliğini sarımsı bir etki biçiminde algılanır. Geçmiş'te, uluslar böylesi kayıpların önüne geçmek için şiddete başvurmuş, her iki dünya savaşı da işte bu gibi durumlardan çıkmıştır. Son yıllarda Mısır, Macaristan, Küba, Kongo, Laos ve Kıbrıs'da başgösteren ihtilaller dünya barışını tehlikeye sokar, bunalımlara yol açmış, Kore ve Viyetnam savaşları korkutucu boyutlara ulaşmıştır.

Bu gibi ihtilaller daha ileri ülkelerdeki politikacıları çözümü güç sorunlarla yüzyüze getirir. Eğer ihtilaller yöntemlerinde ılımlı ise ve uluslararası bir çatışma kaynağı haline gelmezse, bunların kendi yollarında ilerlemelerine izin verilmelidir. Ama bunlar eğer öteki devletlerin güvenliğini tehdit ederse, ve uluslararası belli başlı bir dava halini alacak gibi görünürse, o zaman bunları denetim altına almağa çalışmak öteki devletlere düşen bir görev olur. Genellikle çağdaşlaşmayla birlikte görülseler bile, yaygın şiddet olayları ve uluslararası çatışma çağdaşlaşmanın zorunlu öğeleri değildir. Bir nükleer silâhlar çağında insanın kontrolünden çıkmazdan önce şiddetin yayılmasını önlemek aklın gereğidir. Bu da en iyi biçimde uluslararası müdahale yoluyla yapılabilir. Filistin, Kongo ve Kıbrıs'da böyle bir müdahale köklü değişme uğrunda çalışan güçleri boğmaksızın tehlikeli durumları denetim altına almış bulunuyor. Uluslararası müdahalenin, Kore'de olduğu gibi, büyük şiddet koşulları altında yapıldığı durumlarda bile, eğer müdahale yapılmamış olsaydı sorunda şiddetin çok daha büyük çapta başgöstereceğini kabul etmek için sağlam nedenler vardır. İhtilalleri denetlemek üzere çok yanlı müdahale yapılması tek yanlı olana yeğ tutulur, ama çatışma alanının genişlemesi seçeneği söz konusu ise, o zaman hiç bir müdahalede bulunmamaktansa tek yanlı müdahale daha iyidir. Müdahale kararı kısa süreli bir bildirimle alınmalıdır ve eylem için gerekli zaman geçinceye değin ihtilâl durumu hakkında elde güvenilir bir değerlendirme bulunmayabilir. Bir müdahale kararının değerlendirilmesi için kullanılacak son ölçüt müdahalenin çatışma alanını genişletici ya da daraltıcı yönde etkili olup olmayacağıdır. Ancak bir devletin bir başka devletin iç işlerine tek başına müdahalesi çok rizikoludur, o halde bu tür müdahale bir an önce uluslararası müdahale haline getirilmelidir

Uluslararası bir anlaşmanın oluşturulması

İnsanlığı korumak için dünya ölçüsünde hemen atılacak somut adımlar çok değildir bunlar başlıca uluslararası güvenlik alanı içinde yer alır, ama bu arada bu aşamadaki insanlığın ortak çıkarları konusunda uluslararası bir anlaşmanın yaratılması doğrultusunda çok şey yapılabilir. Bazı özel sorunların çözümü kuşaklar boyu süren sabırlı çalışmalar yapmayı gerektirir, ama bu sorunların niteliğinin ve aralarındaki ilişkinin iyice kavranmasının başarılması çok daha hızlı gelişebilir. Dünyanın siyasal önderlerinden insanlığın gelişmesinde dramatik değişimleri başlatmaları beklenemez, ama eğer onlar bu nükleer çağda felâketli olabilecek türde bir çatışmadan kaçınmak istiyorlarsa, değişen bir dünyada uluslararası düzenin temel ilkeleri konusunda bir anlaşmaya varmayı başarmalıdır.

Birleşmiş Milletler, bir çok eksiklerine karşın, böyle bir anlaşmanın sağlanmasına büyük bir katkıda bulunuyor. Özellikle Genel Kurul kanalıyla insanlığın ortak çıkarları anlayışı yaratılmakta ve dünya ölçüsündeki eylem standartları üzerinde titizlikle çalışılmaktadır. İnsan Hakları Bildirgesi ve öteki ilke demeçleri dünya kapsamındaki değer ve tutumların otoritesini kurmağa öylesine çalışmaktadır ki bu sonuca başka bir yoldan ve bu ölçüde varılamazdı. Genel Kurul büyük küçük devletler arasında, erken çağdaşlaşanlar ve geç çağdaşlaşanlar arasında bir aracılık hizmeti de görmekte. böylece başka koşullar altında anlayışlı olmayı çok daha fazla güçleştirebilecek olan ayrımları ortadan kaldırmağa yardımcı olmaktadır. Her ne kadar Genel Kurul'un yetkisi zorlayıcı araçlarla ancak ayırık durumlarda destekleniyorsa da, bu yetki uygulanmaları bakımından evrensel olan değer ve normlara duyulan gereksinmenin geniş ölçüde benimsenmesi temeline dayanarak önemli kerte de gerçekçi olmayı başarmaktadır.

İşlevsel bir ilkeye dayalı olarak uluslararası bir anlaşmanın başlangıç çalışmaları da yapılıyor ve işlevsel düzeydeki özel gereksinme ve çıkarların uluslararası bir bakış için sağladığı kökler dünya politikasının daha genel nitelikli konularının sağladığından daha derinlere iniyor. Hristiyan kiliselerinin genel hareketi anlayışlı olmanın bir çok engelini kaldırdı. Üretim ve ticaret alanlarının önemli kolları kozmopolit bir görüş kabul etmeyi gerekli bulmaktadırlar. Teknoloji alanındaki büyük girişimlerin, iklimin değiştirilmesi ve uzay ötesinin keşfi gibi çalışmaları uluslararası işbirliği önerileri için bir temel hizmeti görmektedir. Araştırmanın yapılmakta olduğu bir çok öğrenim dalında, insanın çevresini keşfi yoluyla doğruyu

sürekli arayışı değerin bir çok alanlarında gene kozmopolit standartların oluşumuna yol açmıştır.

Uluslararası bir anlaşmanın yapılmasında önderlik sadece demeçler verip öneriler formüle etmekten ibaret olmayıp (bunlar önemli olmakla birlikte) insanlığın gönenci için çok önemli olduğu düşünülen önlemleri destekleyici iç kaynakları seferber etmekte görülür. Gerek ulusal, gerekse uluslararası işlerde konuların, çıkar ve değerlerin yerel olanlarıyla meşgul olunması aşılması hem en güç, hem de en doğal olan engeli oluşturur. Önderliğin güç olduğu yer, işte burasıdır. Çünkü önder, önderlik otoritesinin dayandığı destekleyici kaynaklara özellikle meydan okumak zorundadır. Yerel düzeydeki değer ve normlar hem öğretimle, okul kitapları ve başka iletişim araçlarıyla verilen soyutlamalar halinde, hem de uluslararası ve yerel gönenç arasındaki ilişkinin pratik olarak gösterildiği somut biçimler içinde eğitim yoluyla ve ancak yavaş yavaş değıştirilebilirler.

Gelecek yıllarda önderlerin karşılaşacakları dünya çapındaki önemli sorunlar şöyle sıralanabilir: çeşitli geleneksel kurumların çağdaş işlevlere uyarlanması, gelişmeye eşlik edecek olan sürekli istikrarsızlığın ele alınması, uluslararası eylem ilkelerinin saptanması ve uluslararası bir anlaşma sağlanması. Bu çok önemli konuların temelinde yer alan ve insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir boyuta erişen değışme kabul edilmiş bütün değerleri tehdit etmekte ve istikrar yaratan benimsenmiş davranış modelleriyle gittikçe büyüyen bilginin yarattığı istek ve olanaklar arasındaki duyarlı dengeyi bozmaktadır.

Dünyanın her yerinde önderlerin rasyonel gücü görülebilir bir gelecekte esaslı bir sınavdan geçecektir. Önderler, yaygın bir yıkıma karşı hiç olmazsa bir koruma sağlayacak olan uluslararası bir sistemin çerçevesi içinde, çağdaş düşünce ve kurumların evrensel buyruklarını değışik toplumların çeşitli geleneklerine uyarlama yollarını bulmak zorundadırlar. Eğer toplumlar sonunda tek bir dünya devletini oluşturabilecek kertede bağdaşık (homojen) bir yapı aşamasına ulaşırlarsa, gerekli kurumsal düzenlemeleri gerçekleştirmek bir hayli kolay olacaktır. Bu amaca varılmasından önceki kuşaklar boyunca insanlık kendi akıl gücünü sonuna dek sınavacak olan sayısız sorunlarla karşılaşacaktır. Çağdaş bir dünyanın alabileceği biçimi belirlemekte önderlik görevi bu sorunları çözümleyip sonuca ulaştırmakta en başarılı olduğunu ispatlayan toplumun ya da toplumlar grubunun eline geçecektir

Çağdaşlaşmanın incelenmesi üzerine kaynakça denemesi

Değişik yöntemli dünya tarihleri

İnsanla ve onun gelişmesiyle ilgilenen tarihçiler ve öteki bilginler, şimdi erkek ve kadınların uzay araçlarıyla bir kaç saat içinde çevresini dolaşabildikleri bir gezegen üzerindeki insanlığa teknolojinin benzersiz bir fiziksel birlik sağladığı bir çağda yaşamamıza karşın, insanlığın sorunlarını bir bütün olarak ele almakta pek başarılı olmuş değildirlər. Bu durum kısmen görevin büyüklüğünden, kısmen yaşamsal konuların bir çoğunda yeterli kaynakların ve iklimli yapıtların eksik olmasından, kısmen de doğrudan doğruya bilginlerin eğitim durumundan ve dünya görüşlerinden ileri geliyor. Tarihin olaylara yerel, hanedansal, ve ulusal açılardan bakışı töre olagelmış ve onun pratik yorumcuları daha geniş terimlerle düşünmeye ancak son zamanlarda başlamışlardır. Tek tek ülkelerin tarihlerinin bir araya getirilmesinden farklı olmak üzere, çağdaş Avrupa tarihlerinin yazılmasına ilk kez ancak son bir ya da iki kuşak içinde girişilmiş, bu girişimler de büyük çapta Avrupalı olmayan kimselerce yapılmıştır.

Bütün olarak bir insanlık tarihinin ne olmaması gerektiğini belirlemek, ne olması gerektiğini belirlemekten daha kolaydır, çünkü nelerden kaçınılması gerektiği konusunda bir çok örnekler vardır. Kuşkusuz tarih, dünyanın bütün ülkelerinin, uygun dönemlere ayrıldıktan sonra, uç uca eklenmiş tarihleri olarak düşünülmemelidir. Bu yaklaşım onkesizinci yüzyıldan bu yana yazılagelen dünya tarihlerinin uzun geleneğine özgü bir durumdur. Bu tür tarihler insan deneyiminin çeşitliliğini dramatize etmeğe yarayan ayrı halk ve dönemlerin bir genel görüntüsünü verdikleri ölçüde yararlıdırlar, ama anılan deneyimin anlaşılmasına pek az katkıda bulunurlar. Birinci Dünya Savaşının etkisi altında meslekten tarihçilerce yazılan belli başlı dünya tarihleri bile —örneğin Louis Halphen ve Philippe Sagnac tarafından yayınlanan "Peuples et civilisations (Halklar ve

Uygarlıklar) dizisi (20 cilt 1926 - 46); Propyläen Weltgeschichte" (10 cilt, 1929 - 33), yayımlanan Walter Goetz; ve Veit Calentin tarafından yayımlanan daha küçük hacimli Weltgeschichte : Völker, Männer, Ideen" (2 cilt, 1939)— genellemelerini sadece coğrafi bölgelerle ve kronolojik dönemlerle sınırlandırmışlardır.

Dünyanın belli başlı akademik tarihlerinin yazar ve yayımcıları da gene bir bütün olarak insanlık hakkında genellemeler yapmanın kendi görevleri olmadığını düşünmüşler ve şu yapıtlarda başlıca halkları ayrı ayrı ele almakla yetinmişlerdir : "Les Grands Courants de l'histoire Universelle" (Evrensel Tarihın Büyük Akımları) (7 cilt, 1945-56), yazarı Jacques Pirenne; "Historia Mundi" (Dünya Tarihi) (10 cilt, 1952-61), yayımcıları Fritz Kern ve Fritz Valjavec; "Histoire générale des civilisations" (Uygarlıkların genel tarihi) (7 cilt, 1952-57), yayımcısı Maurice Crouzet; "Weltgeschichte der neuesten Zeit" (3 cilt, 1951-60), yazarı J.R. von Salis; "New Cambridge Modern History" (Yeni Kembric Çağdaş Tarihi) (12 cilt, 1957 —), G.N. Clark'ın başkanlığı altındaki bir danışma kurulunca yayınlanmıştır; Destins du Monde (Dünyanın Yazgısı) kolleksiyonu (13 cilt, 1957 —), yayımcıları Lucien Febvre ve Fernand Braudel; "Propyläen Weltgeschichte"nin yeni basımı (10 cilt, 1961), yayımcıları Golo Mann ve Alfred Heuss ve bir çok ciltler halinde "History of Human Society" (İnsan Toplumunun Tarihi) (1965 —), yayımcısı J.H. Plumb. Bu toplu yapıtların daha yakın tarihli olanlarında sorunlarla daha çok, kronolojiyle daha az ilgilenilmiş, ama seçilen sorunlar görece dar kapsamlı tutulmuştur. Daha popüler düzeydeki pek çok ders kitaplarında ve tek ciltlik kitaplarda, yer darlığı nedeniyle yazarlar genellikle istenmeyen ve aydınlatıcı olmayan genellemeler yapmağa zorlanırlarsa da, bu ortak özellikler hepsinde görülür.

Çok ilgi çeken ve daha önce anılan dünya tarihlerini bir ölçüde riteleyen seçeneksel bir yaklaşım da dünya tarihine Avrupa'nın bir uzantısı olarak bakılmasıdır. Öğretim amacıyla bilinenden bilinmeye doğru ilerlemenin ve Avrupalı olmayan toplumları Avrupanın görüş alanına girdikleri zaman ele almanın değerli bir yönü vardır. Ancak, Avrupanın deneyimine göre yapılan genellemelerin dünyanın geri kalan bölümü için de geçerli oldukları kabul edildiğinde, aslında vararlı olan bir öğretim aracı ağır bir sapma kaynağı olmaktadır. Örneğin, James Harvey Robinson'un, pek çok bakımlardan bilimsel ve dengeli bir içeriği olmakla birlikte, şu kitabının taşıdığı başlığın kendisi bile bu tutumu yansıtmaktadır : "The Ordeal of Civilization : A Sketch of the Development and World-Wide Diffusion of Our Present-Day

Institutions and Ideas" (1926) (Uygarlığın Şiddetle Sınanması : Günümüzün Kurum ve Düşüncelerinin Gelişmesinin ve Dünyaya Yayılmasının Kısa Bir Öyküsü). Bu tutumun geniş bir yansıması yalnızca Avrupa olaylarını belirten bir dönemleştirmenin dünyanın gerikalan bölgelerine doğru genişletilmesinde görülür. Tarihin ilk çağ, orta çağ, ön çağdaş ve çağdaş dönemlere ayrılması Avrupa için anlamlı olabilir, ama bu Hindistan ya da Çin için geçerli midir?

Bir bütün olarak insanlığın sorunlarını tartışmanın en dramatik yöntemlerinden biri bunları bir düşünce olarak ya da amacı önceden belirlenmiş bir kavramsal çerçeve içinde irdelemektir. Bu amaç genellikle yazarın kendi toplumunun karşılaştığı sorunlara bir çözüm bulma açısından irdelenir ve yazar imgesel bir sıçramayla kendi aklındaki özel çözüm yolunu desteklemek üzere dünya tarihinin güçlerini bir araya getirmeğe çalışır. Dünya tarihinin böyle alqılanması ilk en açık anlatımını Hegel'in felsefesinde ve en popüler desteklerini de Marx ve Engels'in yazılarında buldu. Böyle bir yaklaşım ampirik olmasa da, hiç olmazsa tarihi sorunlar ve gelişme açısından görme ve bir bütün olarak insanlığı ilgilendiren konular üzerinde canlı bir tartışmayı başlatma üstünlüğüne sahiptir. Ne var ki, bu uyarma tarih yazımı alanında zengin ürünler vermedi. Esln kaynakları doğrudan doğruya Marxist olan sadece iki genel dünya tarihi yazıldı — N.A. Rozhkov'un "Russkaia Istoria v sravnitelno-istoricheskom osveshchenij Osnovy sotsialnoi dinamiki" [Russian history from a comparative-historical viewpoint : Fundamentals of social dynamics] (Karşılaştırmalı bir tarih görüşü açısından Rus tarihi : Toplumsal dinamik'in temelleri) (12 cilt 1919-26) ve "Vsemirnala istoriia" [Universal History] (Evrensel Tarih) (10 cilt, 1956-65), yayımcısı S.S.C.B. Bilimler Akademisi adına E.M. Zhukov. Önceki yapıt bütün kıtaların ve bütün dönemlerin toplumlarını Marx ve Engels'ce önerilen aşamalar dizisi içine yerleştirmede çalışmış ve 1917'de "sosyalizm" aşamasına varılmasında önceliğe sahip olduğu varsayımıyla Rusya'ya çok önemli bir ver vermiştir. Sonraki yapıt düzenlenmesinde daha gelenekseldir, ama gerek ciltlere yayılmış bölümlerdeki genel yorumlarda, gerekse tek tek toplumların yorumlanmasında ileri sürülen düşünce Sovyetler Birliğince acılan yolda bütün halkların sosyalizme ve komünizme doğru ilerlemekte olduklarıdır.

Uygarlıkları karşılaştırmalı olarak inceleme yoluyla tarihte bir model ayrımı yapma çabaları da aynı derecede bol tartışmalara yol açmış, ama tarihin anlaşılmasına katkısı çok daha az olmuştur. Bu tür spekülasyon Heinrich Rückert'in "Lehrbuch der Weltgeschichte in

organischer Darstellung" (2 cilt, 1857) adlı yapıtına kadar geriyə götürülebilir ki bu yapıtta bir takım ayrı kültürlerin varlığı kabul edilmekte ve sonunda dünya kapsamında bir Avrupa kültürünün ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Rus biyolog Nikolai Ia. Danilevsky "Rossiya i Evropa" (Rusya ve Avrupa) (1869) adlı yapıtında benzer bir görüşü geliştirmiş, ama geleceği dünya kapsamında Avrupa'ya yönelik bir kültür açısından değil, ama Slav ağırlıklı bir "kültürel tarihsel tip" açısından irdelenmiştir. Tarihe olan bu yaklaşım sonraları Oswald Spengler'in "Der Untergang des Abendlandes" (2 cilt, 1918-22) ve Arnold J. Toynbee'nin "A Study of History" (12 cilt, 1934-1961) (Bir Tarih İncelemesi) adlı yapıtlarında daha geniş biçimde geliştirilmiştir, ama Spengler'in Danilevsky'nin yapıtını ya da Danilevsky'nin Rückert'in yapıtını bildiğine ilişkin yeterli bir kanıt yoktur.

Rückert'den Toynbee'ye doğru etki zinciri kurulmuş değildir, ama bu yapıtların usavurma yolları çarpıcı bir benzerliktedir. Bunlar kendi toplumlarının kalıcılığı için gösterdikleri ve aslında haksız olmayan dolaysız bir ilgiden esinlenmekle kalmamışlar, ama bu ilgiyi spekülasyonlarına öyle egemen kılmışlardır ki onlara göre tarih esin olarak değil de açıklama yaparak hizmet eder. Rückert evrensel düşüncenin gerçekleşmesiyle ilgiliydi ve ona göre bu düşünce Avrupa-Hristiyan kültür dünyasında somutlaşmış bulunuyordu. Danilevsky, Rusya ile Avrupa arasında varolduğunu ileri sürdüğü büyüyen bir karşısavla (antitezle); Spengler Birinci Dünya Savaşı öncesindeki kuşak içinde geleneksel Avrupa'nın yıkılmasıyla; Toynbee gençlik yıllarında tanıdığı iki dünya savaşının toplum üzerindeki dramatik etkisiyle ilgilenmişlerdi. Öyle sanılır ki onlar daha işe başlamadan önce yanıtları biliyorlardı ve tarih hakkındaki yorumlarında kendilerini bu yanıtların etkisine kaptırmışlardı. Onlar bütün dünyayı kendi laboratuvarları gibi ele alarak ulusal tarihler üzerindeki geleneksel vurgulamanın yeniden irdelenmesine ve insanlığın tarihsel bir inceleme için geçerli bir konu olarak kabul edilmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. Ne var ki, ampirisizm'i ve mantığı bir yana bırakmak suretiyle yararsız bir çok tartışmalara yol açmışlardır.

Başka dünya tarihleri; asıl metin yapıca geleneksel nitelikte olmakla birlikte ve anlatımın mantığı sonuçla sadece dolaylı olarak ilgiliyse de, önceden belirlenmiş bir amacın savunulmasından esinlenmiş bulunmaktadır. H.G. Wells'in, tek cilt halinde olup belki de en çok okunan İnsanlık tarihi "Outline of History" (Tarihin Ana Çizgileri) (1920) adlı yapıtı bir dünya hükümeti istemini içeren ve amaçlı da olsa anlatımı güçlü bir yapıttır. Aynı anlayışla, Hendrick Van Loon'un

popüler yapıtı "Story of Mankind" (1920) (İnsanlığın Öyküsü) çağdaş dönemi insanın yeni ve daha iyi bir dünya için yaptığı sonu gelmez savaşının sadece bir başlangıç aşaması olarak görmüştür. Popüler sayılabilen öteki dünya tarihlerinin büyük çoğunluğunun, ki bunların sayısı çoktur, daha az soylu bir amaçları vardır. Bunlar genellikle tek tek ulusların, etnik ya da dinsel grupların ya da geniş anlamıyla kültürlerin konumlarını belirlemeye ve çoğu kez de bunları haklı gerekçelere dayandırmağa çalışmıştır. Dikkate değer ki bunların büyük çoğunluğu Merkezi ve Orta Avrupa'da, Birleşik Devletler'de ve Rusya'da oturan kişilerce yazılmıştır. Ondördüncü yüzyıldaki İbn-i Haldun'dan yirminci yüzyıldaki Nehru'ya dek, dünyanın başka yörelerindeki yazarlarca da tarihe ilginç katkılar da bulunulmuştur, ama bunların sayısı çok az ve zaman aralıkları da uzundur.

Bütün bu yaklaşımlar dünya tarihine verilen önemi yansıtmaktadır; ama bunlar bir bütün olarak insanlığın geçirdiği deneyimi dikkate almayı çoğu kez başaramamıştır. Bunu başardıklarında ise elde edilen sonuçlara özel ve evrensel olanın irdelemeli bir değerlendirilmesiyle değil de daha çok umutlara ve iyiniyetlere dayanılarak varılmıştır. Bu yaklaşımlar tipik olarak uluslar, uygarlıklar ve kültürlerle ilgilenir ve bunları çeşitli modeller içinde bir araya getirir. Dünya tarihi kültürlerin birikimiyle ya da ulusların veya uygarlıkların tarihleriyle değil, ama insanın geçirdiği deneyimin bütünüyle ilgilenmelidir. Avrupa tarihinin durumu tek tek Avrupa ülkelerinin tarihine göre ne ise ya da ulusal tarihler karşısında bunları oluşturan çeşitli alt bölümlerin durumu ne ise insanlık tarihi de daha yerel olan tarihlere göre aynı durumda olmalıdır. Bir Rönesans, bir Reformasyon, bir Sanayi Devrimi ya da bir Avrupa Ulusçuluğu hakkında güvenle yazı yazılabiliyor. Aca-ba bir bütün olarak insanlık hakkında benzer kapsamlı hangi genellemeler yapılabilir?

İnsanlığa duyulan ilgi

İnsanlığı bütünüyle anlama dileği henüz yaygın biçimde benimsenmiş sonuçlar vermiş değildir, ama bir kaç kuşaktan bu yana tarih dışındaki bir takım inceleme alanlarındaki bilim adamlarının konuyla ilgilendikleri görülmektedir. Onların amacı birinci plânda Avrupa'nın deneyimine dayalı olan benimsenmiş genellemeleri test'den geçirmek; Avrupalı ve başka kültür ve toplumlar arasındaki karşılıklı etkileri incelemek; ilgili disiplinlerde, hem ulusal, hem disiplinler düzeyinde dar görüşlülüğü aşmak ve insan davranışıyla ilgili bütün disiplinler dizisinin bir biresimini yapmağa çalışmaktır. Yirmibirinci Kili-se

ler Genel Danışma Meclisinin toplantıları sonunda Kasım 1965'de Papa Paul VI tarafından verilen, "Çağdaş Dünya'da Kilise" başlıklı demeç insanlığa gösterilen ilginin yaşadığımız döneme özgü bir anlamıdır. İlkel yaşama gösterdikleri ilgi nedeniyle dünyanın her yanındaki halklarla doğrudan doğruya ilişkiye giren antropologlar bilimsel alanda öncü nitelikli katkılarda bulunmuşlardır. Antropoloji insanlığı bir bütün olarak algılayan, insanlık konularında özel olanla değil, evrensel olanla ilgilenen ilk toplumsal disiplin olmuştur. Kültür'ün ve kültürleştirmenin genelleştirici antropolojik kavramları öbür disiplinlerdeki bilim adamları için uyarıcı olmuş ve insanın deneyimi bütünüyle antropolojik araştırmalarda özel bir canlılıkla ortaya çıkmıştır. Hernekadar çoğu antropolojik çalışmalar aslında yerel ve bölgesel konularla ilgilenmekte iseler de, bunların evrensel kapsamı konu olarak bütün insanlığı ele alan genelleştirici bir takım yapıtlarda iyice görülmektedir. Antropoloji son yıllarda din ve dilbilim alanlarında yapılan ve dünya çapındaki değişmezlik ve çeşitlilik öğelerine ilişkin çalışmaları da dikkatle ele almış ve bunları daha da geliştirmiştir. Hernekadar bu alanlardaki ilk çalışmaların çoğu bir bütün olarak insanlıkla ilgili genellemelerden çok tarihsel ayrımları vurgulamış bulunuyorsa da, bunlar yabancı din ve kültürlerle karşı artık daha anlayışlı davranan bilim adamlarınca sürekli olarak kullanılan temel araştırmaların çoğalmasına katkı sağlamıştır.

Avrupalıların Asya, Kuzey ve Güney Amerika ve Afrika halklarını yönetmedeki deneyimi de değişik kültürler arasında bilim açısından önemli sonuçlar veren karşılaştırmalar için ilgi duyulmasına yol açmıştır. Avrupalıların büyük çoğunluğu başlangıçta bu halklara incelemeyecek konular olarak değil de etki altına alınacak nesneler olarak bakmış olmakla birlikte, sonuç olarak deneyimler şunu göstermiştir ki eğer uyarlanma ve kültürleştirme süreci iyice kavranmak isteniyorsa bu halkların kültürlerini onların kendi terimlerine göre anlamak gerekir. Asya, Lâtin Amerika ve Afrika halklarının dillerinin, siyasal, ekonomik ve sosyal kurumlarının incelenmesi günümüzde daha ileri ulusların başlıca ilgi konusu haline gelmiştir. Yüksek ve bir ölçüde orta eğitim bile bu ilgiden etkilenmektedir ve bu halkların geleneksel kurumlarını ve çağdaş koşullara uyarlanma sürecinde karşılaştıkları sorunları incelemek üzere bir çok araştırma örgütleri kurulmaktadır.

İnsanlıkla ilgili genellemelerin formüle edilmesi bakımından yamsal bir önem taşıyan bu araştırmanın kapsamı, bu konunun disiplinlerarası incelenmesiyle özellikle ilgilenen çeşitli bilim dergilerinde izlenebilir : "L'Afrique et l'Asie" (1948—) (Afrika ve Asya), ya-

yımlayan Paris'de Çağdaş Afrika ve Asya ile ilgili yüksek yönetsel incelemeler Merkezi; "World Politics" (1948—) (Dünya Politikası), yayımlayan "Center of International Studies, at Princeton University" (Princeton Üniversitesi, Uluslararası Araştırmalar Merkezi); "Explorations in Entrepreneurial History" (Girişimcilik Tarihinde Bulgular), 1. dizi (1949-58) yayımlandığı yer Harvard Üniversitesi, 2. dizi (1963—) yayımlandığı yer Earlham College; "Civilisations (1951—) (Uygarılıklar), yayımlayan "International Institute of Differing Civilizations" (Uluslararası Değişik Uygarılıklar Enstitüsü), Brüksel; "Economic Development and Cultural Change" (1952—) (Ekonomik Gelişme ve Kültürel Değişme), yayımlandığı yer Şikago Üniversitesi; "Narody Azii i Afriki" (The Peoples of Asia and Africa) [Asya ve Afrika Halkları] (1959), yayımlayan S.S.C.B Bilimler Akademisi, Moskova; "Tiers Monde" (Üçüncü Dünya) (1960—), yayımlayan "Institut d'étude du développement économique et social" (Ekonomik ve sosyal gelişmeyi inceleme enstitüsü), Paris ve "Journal of Development Studies" (1964—) (Gelişim Araştırmaları Gazetesi), yayımlandığı yer Londra. Bu tür çalışmalar Birleşmiş Milletler'in ekonomik ve sosyal sorunlarla ilgili komisyon ve uzman kuruluşlarınca da yapılmaktadır.

Sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve siyasal bilim de ilke olarak bütün insan deneyimini kapsıyor. Ne var ki bu disiplinler pratikde görüş alanlarını Avrupanın ve İngilizce konuşan dünyanın ötesine doğru ancak son yıllarda genişletmiş bulunuyor. İleri ülkelerin kurumları dışındaki sosyal kurumların, kişilik tiplerinin, ekonomik sistemlerin ve hükümetlerin karşılaştırmalı olarak ele alınması hâlâ ender bir iştir. Bu kurumların temelindeki daha genel olan davranış süreçlerini araştırmağa yönelik karşılaştırma çalışmaları ise daha da azdır. Bununla birlikte temeldeki süreçlere duyulan ilgi sosyal bilimcilerin araştırmalarında çok daha büyük bir rol oynamağa başlamış bulunuyor ve bu çalışmanın ışığında Avrupanın ve İngilizce konuşan ülkelerin deneyimine dayalı varsayımlar gözden geçiriliyor. Gerçekten, sosyal bilimcilerin daha kapsamlı çalışanları ilgilerini daima tek bir disiplinin ya da bölgenin ötesine götürmüşlerdir. Yaşadığımız çağda sosyal bilimin kurucu babaları arasında en önemli tek kişi olan Max Weber'i çalışmalarında yönlendiren sosyolojiden politika, ekonomi, din ve psikolojiye ve Avrupa deneyiminden, Hint, Çin, İsrail, Rus ve Amerikan deneyimine kadar uzayan alanlarda değerlerle davranış arasındaki ilişkiye duyduğu ilgi olmuştur. Başlıca yayımcıları arasında Weber'in de bulunduğu "Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik" (1883-1933) (Sosyalpolitik ve Sosyalbilimler Arşivi)'nde yayımlanan

makalelerde bu dünyayı kapsayan özel konu ve tema çalışmaları artık biliniyor. Bilim adamları mesleksel eğitimleri sırasında ve daha sonra artık genellikle birden çok disiplin ve bölge açısından düşünmeleri için özendirilmektedirler.

Sosyal bilimciler sosyal değişimin incelenmesi konusuna da bazı ilginç ve teknik katkılarda bulunmuşlarsa da bunlar tarihçilerce gerektiği gibi test'ten geçirilmiş değildir. Örneğin Vilfredo Pareto'nun sosyal değişmeyi kısa süreli pratik amaçlarla uzun dönemli ülküsel erekler arasındaki dönemsel bir dönüşüm olarak görmesi, belgelerle kanıtlanması güç bir görüştür. Öte yandan Alfred L. Kroeber ve Pitirim A. Sorokin, estetik anlatım dönemlerinde yansılan biçimlerle kültürlerin gelişimine ilişkin kendi yorumlarını belgelere dayandırmak için büyük çaba harcadılar. Kroeber, "Configurations of Culture Growth" (1944) (Kültür Gelişmesinin Oluşum Biçimleri) adlı uzun araştırmasını tamamlama başarısını göstermiş ve evrensel modeller için yaptığı araştırmanın başarısızlıkla sonuçlandığını itiraf etmesini de bilmiştir. Oysa, Sorokin inancını yitirmemiştir. Kroeber ve Sorokin'den özellikle esinlenen Rushton Coulborn, bütün uygarlaşmış toplumların yaşam dönemleri siyasal bir yıkılış ve parçalanmayla sonuçlanmazdan önce inanç, akıl ve başarı aşamalarından geçtikleri görüşünü ileri sürmektedir. Antropoloji'den çok etkilenmiş bir tarihçi olan ve biraz değişik bir yaklaşım içinde bulunan Ralph E. Turner'ın önerdiği teknolojik bir belirlenimcilik (determinizm) biçimi içinde tasarlandığı üzere, toplumların devresel gelişmesi, teknolojik yeniliğin getirdiği dönemsel durgunluklardan kaynaklanmakta ve bilimsel yöntemin bütün dünyaca kabul edilmesiyle doruk noktasına çıkmaktadır.

Toplumlar ya da uygarlıklar, karşılaştıkları temel sorunlara göre, bir ideoloji, stil (biçim), din ya da değer sistemi olarak öyle bir anlayış düzeyi geliştirir ki bu bütün anlatım yollarını derinlemesine etkilemeye yönelir. Ne var ki bu anlayış düzeyi sürekli olarak yeni deneyimlerin, dışarıdan gelen tehditlerin, gelişen bilginin baskısı altında bulunur. Toplumlara ve uygarlıklara çatışmayı yöneten sistemler olarak bakılabilir ve bu sistemler istikrar güçleriyle uyulanma güçleri arasındaki o sonuç gelmez savaşımdan doğan gerilimlerin üstesinden gelmek zorundadır. Bu savaşım aslında düşünsel ve siyasal önderler arasında çıkar ve bunlar çok çeşitli nedenlerle ve herhangi ikisinde aynı görüşün paylaşılmadığı pek çok modeller içinde işleri yürütmenin benimsenmiş yoluyla kaçınılmaz görünen yenilikler arasında bir çeşit dengeyi sürdürmeğe çalışırlar. Çatışmayı yönetme girişimi, sonunda daima başarısız olmaktadır ve şurası açıkça bellidir ki gün-

müzde varolanların dışındaki bütün toplum ve uygarlıklar yaşamda kalıcı olamamıştır. Dünya tarihlerinin başlıca temalarından biri haline gelen bir çok dönemsel kuramların temelinde bu deneyim vardır ve toplumların ve uygarlıkların büyük mezarlığını kazan tarihçilerin insanın yaşamsal dönemi ile bunlar arasındaki baskın benzerlikten nasıl sarsıldıklarını anlamak güç değildir. Genel bir düzenleme ilkesi olarak bu dönemsel kuramlara kolaylıkla inanılır, çünkü insan örgütünün belli başlı bütün biçimleri başarı ve başarısızlık dönemlerinden geçmiştir, ama bunlar öyle öznel ve soyut terimlerle sunulmuşlardır ki çevrim kuramcılarının (cyclists) kendileri bile neyi anlatmak istediklerini ve tarihsel malzemenin kendi plânlarına nasıl uydurulabileceğini açıklamakta büyük güçlük çekmektedir. Bu nedenle bu kuramların açıklayıcı değeri fazla değildir.

Bu konudaki çok daha tutarlı bir yaklaşım Talcott Parsons tarafından geliştirilmiş bulunmaktadır ve Parsons'ın çalışması kendi öncelilerinin deneyimlerinden, ampirik ve kuramsal sosyologların olağanüstü verimli bir kuşağının araştırma ve eleştirisinden çok yararlanmıştır. Onun eylem kuramı — ki çok fazla bir basitleştirme pahasına — sosyal değişmeyi insan aktörlerin uyarılma, amaca ulaşma, modeli koruma ve bütünleşme üzerindeki dönüşümlü vurgulaması açısından gören bir kuram olarak betimlenebilir. Bu, istikrar ve değişme ya da reform ve reaksiyon gibi ikili basit bölümlemelere alışmış bulunan tarihçilere son derece soyut görünebilir. Ama bu kuram, tarihçilerin yakından tanıdıkları ve onlara şaşkınlık veren o son derece karmaşık gerçekliği bir ölçüde yansıtacak biçimde kişilikler, kültürler, toplumlar ve sosyal organizmalar arasındaki karşılıklı ilişkileri, aynı zamanda insan davranışlarını etkileyen model değişkenliklerini bütünüyle dikkate almağa çalışan ilk kuramdır. Kuramsal tarih aşırı ölçüde karmaşıklştırmaktan değil de, asıl fazla basitleştirmekten zarar görmektedir ve karmaşıklığa hakkını veren her kuram sempatiyle değerlendirilmeğe lâyıktır.

Toplumsal yapı ve değişimin karmaşıklıklarına uygulanan, antropolojik yönetime ve daha yakın zamanlarda da sosyolojik yönetime özgü olan bütüncül holistic yaklaşım, disiplinlerarası bireşim sorunlarına duyulan ilgiyi canlandırmıştır. İlgili bir çok olgulardan bir modelin yaratılması — bu model ister anlatımcı ya da çözümleyici, ister yerel ya da genel olsun — tarih yazmanın daima en önemli sorunu olmaktadır. Ancak, gerek tarih biliminde, gerekse ilgili sosyal bilimlerdeki bilgi birikimi hacimce ve teknik yönden arttıkça bu iş son derece daha karmaşık bir hale gelmektedir Meslekten tarihçilerin ilgisi

aslında siyasal olan bir ilgiden ekonomik ve sosyal sorunlarla çok meşgul bir ilgiye doğru genişlemiş ve hatta bir ölçüde siyasal tarihe karşı hale gelmiştir. Ekonomik ve sosyal tarihe karşı ilginin canlanması ulusal devletin ortaya çıkmasından esinlenen siyasal tarihçilerce ondokuzuncu yüzyılda acı bir dille eleştirilmiş ve her iki yaklaşım arasında başgösteren bazı karşıtlık ve savaşımalar günümüze dek sürüp gelmiştir. Bununla birlikte, yüzyılın sonundan bu yana tarihin çeşitli dallarının, tarih ve onunla ilgili disiplinlerin bir biresimini geliştirmek üzere pek çok çabalar harcanmaktadır.

Bu doğrultudaki en sistematik çalışmaların yapıldığı yer 1900'de Paris'de Henri Berr tarafından kurulan "Centre International de Synthèse" (Uluslararası biresim merkezi) olmuştur. Bu merkez'in yayımladığı "Revue de Synthèse Historique" (1900-31) (Tarihsel Biresim Dergisi)'ni "Revue de Synthèse" (1931 —) izlemiştir; Merkez'in "Semaines"i (Haftalar)'ı uygarlık, toplum, bireysellik ve istatistik gibi kavramları çeşitli disiplinlerden bilim adamlarının tartışmaları yoluyla açıklığa kavuşturmağa çalışmaktadır. Merkez'in bir başka yayını, sürekli ciltler halinde çıkan evrensel tarih dizisi "L'Evolution de l'Humanité" (1920) (İnsanlığın Gelişimi)'dir ve bunun tasarlanan yüz cildinin altmıştan fazlası halen basılmış bulunmaktadır.. Bu ve başka etkinlikler, disiplinlerarası biresim sorunları üzerinde tutarlı ve bilimsel bir biçimde dikkatleri yoğunlaştırmaya hizmet etmiştir.

Biresim (sentez)'e olan ilgi geliştikçe davranış bilimlerinin yanında doğa bilimleri de kapsamağa yönelmiştir. Yirminci yüzyılda bilginin artışındaki benzeri görülmemiş hızlanma bu ilgiyi besleyip geliştirmiş bulunuyor ve yalnız "Revue de Synthèse" de değil, ama aynı zamanda Hollandada "Synthèse"de (1936 —), Almanya'da "Studium Generale"de (1947 —) (Genel Eğitim), Birleşik Devletler'de "General Systems"de (1956 —) (Genel Sistemler) ve Birleşik Krallık'ta "Minerva" (1962 —) ve "Systematics"de (1963 —) daha genel bir biresimin olanakları araştırılıyor. Bu ilgi aynı biçimde "International Encyclopedia of Unified Science" (1938 —) (Uluslararası Birleşik Bilim Ansiklopedisi)'nin hazırlanmasında yansınmıştır. Çeşitli alanlardaki konferanslar, araştırmalar ve yayınlar 1952'den bu yana Şikago'daki "Council for the Study of Mankind" (İnsanlığı İnceleme Kurulu) tarafından da desteklenmektedir.

Kendi çevrelerini bütün karmaşıklığı içinde anlamağa çalışan bilim adamları arasında biyologlar kendilerini stratejik bir konum içinde görürler, çünkü onların hızlı değişen disiplinleri yalnız insanı ve doğayı kapsamakla kalmaz, aynı zamanda jeolojik çağın ta başlangıcı-

larına dek uzanan tarihe de eşsiz bir ilgi gösterir. İnsanın, hayvanın ve bitkinin yaşamında ortak öğeler arayan ünlü Rus biyolog'u V.I. Vernadsky canlı maddeye ilişkin genellemelerle ilgilenmiştir. Pierre Teilhard de Chardin yeryüzünün gazlardan oluşmasından başlayıp insan ve doğanın sonraki gelişimine dek uzayan bir gelişme görüşünü formüle etmek üzere bu anlayışı daha da ileri götürmüştür. Teilhard, dünyanın beyinsel bir biçimi olan insanın biyolojik varlığından ayrı olarak, çağdaş zamanlarda bilginin evrenselliğini, kendi organik yaşamını geliştiren dünyasal bir düşünen madde biçiminde betimlemek üzere kurumsal düşüncelerinde "nöosphere" terimini kullanmayı yararlı bulmuştur.

Kozmik düzeydeki bu genellemelerin, çalıştıkları sırada tarihçilerin karşılaştıkları bireşim sorunlarını doğrudan ilgilendireceği pek söylenemez, ama bunlar herhalde tarihçilerin görüş ufkunu monografilerine temel olan kaynak malzemesinin ötesine doğru ilerletmekte ve anlamakla görevli bulundukları maddenin kapsamını değerlendirmekte onlara esin verirler. İnsan ve doğanın ortak deneyiminin yararlı biçimde genelleştirilebileceği zamanın beklendiği sırada dünya tarihinin yazılmasında öyle bir başlangıç yapılmıştır ki artık tarih, kapsamı sadece yerel, ulusal, bölgesel, kıtasal ya da uygarlıklar düzeyindeki deneyimleri değil, aynı zamanda bir bütün olarak insanlığın ortak deneyimlerini dikkate almaktadır. Dünya tarihine ilişkin bu görüşün onaltıncı yüzyılda Jean Bodin'den yirminci yüzyılda N.I. Kareev'e dek gelen bir çok kuramcılarının olmuştur da, uygulamadaki güçlü yorumcuları ancak Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olan İsviçreli bilim adamı Eduard Fueter, "Weltgeschichte der Letzten hundert Jahre", 1815-1920 (1921) (Son Yüzyılın Dünya Tarihi) adlı yapıtında tarihi evrensel bir açıdan yazmağa çalışmış ve başlıca tema olarak da "Dünyanın Avrupalılaşması" diye adlandırdığı konuyu almıştır. Bu görevin güçlükleri, son zamanlarda yazılan dünya tarihlerinde insanlığı bir bütün olarak ele alıp genellemeler yapma çabalarının bir deneme niteliği taşımasında yansınmaktadır. Bu konudaki ilginç bir girişim, Alexander Randa tarafından yayımlanan, pek çok bakımdan benzeri sık sık görülen bir olay ve takvim tarihleri özeti olan, ve "Totalbild der Menschheit" (İnsanlığın Genel Görünümü) adlı kısa bir bölümle bitirilen, "Handbuch der Weltgeschichte"te (3. baskı, 4 cilt, 1962) (Dünya Tarihi Elkitabı) adlı bir yapıt'da gerçekleştirilmiştir. Ünlü bilim adamlarınca yapılan bu konusal kısa bireşimler daha geniş çapta neler yapılabileceğini gösteren uyarıcı örneklerdir. Başka bir yaklaşım ise, müteveffa Fritz Valjavec tarafından plânlanan ve Felix von Schroeder eliyle yayımlanan "Weltgeschichte der Ge-

genwart" (2 cilt, 1962-63) (Günümüz Dünya Tarihi) adlı yapıtta ele alınmış; bunun birinci cildi ulusal tarihlere, ikincisi dünya çapındaki gelişme ve güçlere ayrılmıştır. Bu deneyimin eksik yanı ayrı ayrı yazarlara ait konusal bölümlerin tutarlı bir düzenlemeden yoksun olması, çağdaş tarihin temellerine ve büyük güçlerine ilişkin başlangıç bölümünün bir bireşim değil de daha çok bir giriş niteliği göstermesidir.

William H. McNeill'in çok daha kapsamlı ve teknik nitelikli yapıtı "The Rise of the West : A History of the Human Community" (1963) (Batının Yükselişi : İnsan Topluluğunun Tarihi), en büyük başarı dönemlerinde çok üstün etkiler yapmış olan yenileştirici merkezler ya da uygarlıklar açısından bir düzenleme ve açıklama plânı sunmaktadır. Bu yaklaşım şu üç döneme göre örgütlenmiş uygarlıkların ele alınışında karşılaştırmayı değil de daha çok yayılmayı esas alır : Orta Doğu egemenliği (İ.Ö. 500 yılına kadar), Avrupa-Asya kültür dengesi (İ.Ö. 500 den İ.S. 1500) yılına kadar, Avrupa egemenliği (1500 yılından bu yana). Yapıtın başlığı Spengler'e bir yanıt gibidir ve Spengler'in yıkılış dönemi olarak gördüğü çağdaş sanayi toplumuna olan bir güveni belirtir. McNeill'in açıklamaları, uygarlıkçı tarihçilerinki gibi dönemler açısından değil, ama metropoliten merkezler arasındaki yarışma açısından ve aynı zamanda dönemin karakteristik sorunlarına çözüm bulmakta en yetenekli olduklarını ispatlayan azınlığın üstünlüğü açısından yapılmıştır. Bu uygulaması özgün olan seçkin bir yaklaşımdır ve daha yeni araştırmalar için değerli perspektivler sunmaktadır.

UNESCO'nun desteğiyle "International Commission for a History of the Scientific and Cultural Development of Mankind" (İnsanlığın Bilimsel ve Kültürel Gelişmesi Tarihi Uluslararası Komisyonu) tarafından hazırlanmakta olan "History of Mankind" (6 cilt, 1963 —) (İnsanlığın Tarihi) anlayış bakımından benzer yapıdadır, ama yenileştirme süreci bu yapıt'da çok daha yoğun biçimde ele alınmıştır. Bu çalışmanın destekçileri daha önceki insanlık tarihlerini düzeltmek için siyasal, ekonomik ve askeri yönleri bir yana bırakıp kültürel ve bilimsel yönleri vurgulamakla yetinmemişler, aynı zamanda bu işi bir çok uluslardan uzmanlar çağırarak ve UNESCO'nun bir çok ulusal komisyonlarına yorum için taslaklar sunarak başarmıştır. Eğer ilk iki cild'e göre karar verilebilirse elde edilen sonuçta baskın ağırlıklı bir yorumun yokluğu ve pek çok sayıda eleştirmenin işe karışmış olması yansılanmaktadır. Böyle büyük çaplı projelerde işbirliği gerçekten gereklidir, ama eleştirmen ve uzmanların sayısı ve resmi yetkisi makul sı-

nırlar içinde tutulmalı ve elden geldiğince de tek bir beyin disiplinine bağımlı kılınmalıdır. Belki de sonraki ciltler öncekilerin sağladığı deneyimden yararlanacaktır. Bu arada, bu çalışmanın bir parçasını oluşturan görüş ve malzeme dizisi, aynı kuruluşun desteği altında yayımlanan uluslararası tek organ olan "Journal of World History" (1953 —) (Dünya Tarihi Günlüğü)'nde izlenebilir.

Tarihçilerin çağdaş zamanlarda bir bütün olarak insanlığın geçirdiği deneyime karşı gösterdikleri yeni ilginin altındaki neden, tarih çalışmasının temelini oluşturan çok büyük miktardaki çeşitli malzemeyi denetleyebilme sorunudur. Genel tarihler özel tarihlere dayanılmaksızın yazılamazlar ve eğer bir bütün olarak insanlığa ilişkin genellemelerin formüle edilmelerinde yararlı olmaları isteniyorsa, bunların da dünya çapında bir perspektive sahip olmaları gerekir. Günümüze değin bu ilkeler doğrultusundaki en verimli sonuçlar, bir ya da bir kaç tarih dönemi içindeki bazı toplumların ortak özellikleri olan belirli sorun ya da kurumların incelenmesinden elde edilmiş bulunuyor. Arasına tek tek bilim adamları savaş, emperyalizm, ihtilâller, ırmak - vadisi uygarlıkları, despotluklar, toplumsal katmanlar ve kent kültürleri gibi konular üzerinde geniş karşılaştırmalı incelemelere girişmek üzere kaynaklara ve ikincil yapıtlara yeterince hâkim olab'irler. Robert R. Palmer'ın "The Age of Democratic Revolution" (2 cilt, 1959 - 64) (Demokratik Devrim Çağı) adlı incelemesi bu türün çarpıcı bir örneğidir.

Genellikle bu gibi karşılaştırmalar çeşitli uzmanlık alanlarını temsil eden bilim adamlarının işbirliği becerilerine gereksinme gösterir. Örneğin, sulama uygarlıkları derebeylik ve siyasal çağdaşlaşma konularında işbirliğine dayalı değerli çalışmalar yapılmıştır. Brüksel'de, "Société Jean Bodin pour l'Histoire Comparative des Institutions" (Karşılaştırmalı Kurumlar Tarihi için Jean Bodin Derneği) tarafından 1936'dan beri, feodal yükümlülük ve bağımsızlıklar, serflik, toprak kullanma hakkı, yetki alanı, fuarlar, kentler, yabancılar, kadınlar ve barış üzerindeki önemli işbirliği dizileri bu türün en yaratıcı çalışmaları arasındadır. Disiplinlerarası ve karşılaştırmalı tarihin başka biçimleri 1929'da Pariste Lucien Febvre ve Marc Bloch tarafından kurulan "Annales : Economies — Sociétés — Civilisations" (Yıllıklar : Ekonomiler — Toplumlar — Uygarlıklar) gibi bilimsel dergilerce desteklenmiştir. Bu konuda ayrıca daha yakın zamanlarda Munich'te yayımlanan "Saeculum" (1950 —) (.....) Oxford'da Corpus Christi College'de yayımlanan "Past and Present" (1952 —) (Geçmiş ve Şimdiki Zaman); Amsterdam'da yayımlanan "Internati-

onal Review of Social History" (1956 —) (Uluslararası Toplum Tarihi Dergisi) S.S.C.B. Bilimler Akademesinde Moskova'da yayımlanan "Vestnik Istorii Mirovoi Kultury" (1957 —) (Journal of the history of world culture) [Dünya Kültürü Tarihi Dergisi] ve "Novaia i Novelshaia Istorila" (1958 —) (modern and contemporary history) [Modern Tarih ve Yaşanılan Çağın Tarihi]; Michigan Üniversitesinde yayımlanan "Comparative Studies in Society and History" (1958 —) (Toplum ve Tarih'te Karşılaştırmalı Araştırmalar); Londra'da Wiener Library tarafından yayımlanana "Journal of Comparative History" (1966 —) (Karşılaştırmalı Tarih Dergisi) vardır.

Çağdaşlaşma görüşleri

Çağdaşlaşma konusunda yaşadığımız çağın yazın'ı araştırma ve düşüncenin bu zengin ve çeşitli birikimini kullanır ve hâlâ kendi konusunu tanımlama, çağdaşlığın evrensel nitelikleriyle tek tek toplum ve kültürlerin değişik kurumları arasındaki temel ayrımları belirleme süreci içindedir. Görece yeni olan bu yaklaşımın amacı insanlığın disiplinlerarası bir araştırmaya konu yapılmasıdır ve böylece artık dünya kapsamında önemli olduğu kabul edilen değişme süreçleri bütün karmaşıklığı içinde betimlenip açıklanacaktır. Bu çalışma İkinci Dünya Savaşından bu yana bağımsızlık kazanmış bulunan ülkelerin geçirdiği deneyimle büyük ölçüde canlandırılmıştır. Asya, Lâtin Amerika ve Afrika halklarını inceleme işinin uzun bir geleneği vardır, ama bir çok halklar için bağımsız ulusçuluk birdenbire ortaya çıkıncaya değin, aslında daha erken çağdaşlaşmış toplumların deneyimine dayalı olan siyasal gelişme, ekonomik büyüme ve toplumsal değişme görüşleri fazla işlenmiş değildir.

S.N. Eisenstadt'ın Indiana Üniversitesi Hükümet Bölümü'nce 1963'de bir kitapçık olarak ve daha sonra Indiana Quarterly, XX (January - March 1964), 17-42, dergisinde bir makale olarak yayımlanan "Modernization : Growth and Diversity" (Çağdaşlaşma : Büyüme ve Çeşitlilik) adlı yapıtı çağdaşlaşmanın araştırılmasına yararlı kısa bir giriştir. Bu hem bir kaynakça araştırması, hem de bu inceleme alanında karşılaşılan araştırma sorunlarının niteliği ve çeşitliği üzerine bir denemedir. Eisenstadt gelişmenin hem nicel göstergeleriyle, hem de bu gelişmeye eşlik eden kurumsal değişmelerle ilgilenilmesi gerektiğini vurguluyor, ama kurumsal modellerin en şaşırtıcı sorunları ortaya koyduğu olgusuna da, dikkati çekiyor. Daha önce çağdaşlaşan toplumların deneyimine dayanılarak nicel büyüme ile kurumsal değişme arasında aşağı yukarı dolaysız

bir ilişki bulunduğunun kabul edilmesi araştırmacılar için başlangıçta bir itici güç olmuştur, bugün hâlâ okuyup yazma oranı kişi başına düşen gayrisafi ulusal hasıla ve benzer göstergeler ile temsili hükümet ve insan hakları arasında koşutluk aramağa çalışanlar vardır. Ama bu alandaki araştırmayı gözden geçiren Eisenstadt değişik toplumların sürekli değişme yeteneğini çok çeşitli araçlarla kurumlaştırmağa çalıştıkları sonucuna dikkati çeker.

Gelişmenin bu erken aşamasında çağdaşlaşmanın incelenmesine, geleneksel toplumların kurumsal yapısına ilişkin bir dizi soruyla başlamalıdır. Bunlar önderlik gruplarının niteliği ve üstlenmeleri; siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlar ile bunların çağdaşlaşmalarının ayrımlı biçimde ard arda gelmeleri arasındaki ilişki; çağdaşlaşan bütün toplumların karşılaştıkları özel kritik sorunlar; çağdaşlaşmaya eşlik eden ve sık sık görülen bozulma ve durgunluklardır. Eisenstadt evrensel ile özel arasındaki ayrımı belirleme aracı olarak çağdaşlaşan toplumlara ilişkin karşılaştırmalı araştırmaların önemini de vurgular. Eisenstadt'ın kendisi de bir dizi bildirinin yazarıdır, bunlardan bazıları "Essays on Sociological Aspects of Political and Economic Development .1961) (Siyasal ve Ekonomik Gelişmenin Sosyolojik Yönleri Üzerine Denemeler) ve bu alanda bir takım anahtar sorunları tartışan "Essays on Comparative Institutions" (1965) (Karşılaştırmalı Kurumlar Üzerine Denemeler) içinde derlenmiştir. O aynı zamanda geleneksel toplumların yapısına ilişkin esaslı bir inceleme olan ve kendisine aşağıda ayrıca yolama yapılan "The Political Systems of Empires" (1963) (İmparatorlukların Siyasal Sistemleri) adlı yapıtın da yazarıdır.

Bu konuya genel bir giriş arayan okuyucular Myron Weiner tarafından yayımlanan "Modernization: The Dynamics of Growth" (1966) (Çağdaşlaşma: Büyümenin Dinamikleri) adlı yapıtta sunulan yirmi beş Amerikalı bilim adamının görüşlerine ilgi duyacaklardır. Bu kısa denemeler aslında Amerikanın Sesi tarafından desteklenerek bütün dünyaya yayımlanan bir dizi radyo programıdır ve bunlar kendilerine yanıtlar aranan temel sorularla ilgili kapsamlı ve güvenilir açıklamalar içerir.

Çağdaşlaşmanın incelenmesine yapılan en sistemli kuramsal yaklaşım Marion J. Levy, Jr.'ın "Modernization and the Structure of Society: A Setting for International Affairs" (2 cilt 1966) (Çağdaşlaşma ve Toplum Yapısı: Uluslararası Sorunlar İçin Bir Çerçeve) adlı yapıtında görülür. Levy çağdaşlaşmayı "cansız güç kaynaklarının ve çabanın etkisini çoğaltacak aletlerin kullanılması" olarak tanımlar.

lar ve bu geniş tanımın çerçevesi içinde o görece çağdaşlaşmış ve görece çağdaşlaşmamış toplumlar arasındaki temel ayrımla ilgilenmeyi ön plânda ele alır. Bu temel ayrım kitabın üç büyük bölümünün başlıca dayanak noktasıdır ve anılan bölümler şu konularla ilgilidir: (1) sosyal sistemin yönleri [rolün tanımı, dayanışma, ekonomik özgüleme (tahsis), siyasal özgüleme, bütünleşme ve anlatım]; (2) toplumların örgütsel bağlamları (hısımlık ve aile örgütü, hükümetler, işlevsel birimler, ekonomik örgütler, silâhlı kuvvet örgütleri, din, eğitim ve eğlence amaçlı örgütler); (3) toplumların evrensel ve özel öğeleri arasında ayrım yaparken ve çağdaşlaşmanın istikrar üzerindeki etkisine ilişkin temel sorunu tartışırken yazarın içinde bulunduğu ortamdaki ortak öğeler, değişiklikler ve sorun odakları. Levy'nin daha önceki "Structure of Society" (1952) (Toplum Yapısı) adlı yapıtının okurları yakın zamanlardaki incelemelerin mantıksal çerçevesi ve terimleriyle karşılaşacaklardır. Bu iki inceleme arasındaki temel ayrım şudur ki sonraki incelemede toplum yapısı görece çağdaş toplumlarla çağdaş olmayanlar arasındaki ayrıma sürekli yollama yapılarak harekete geçirilir. Her ne kadar bundan önceki paragraftaki betimleme bir içerikler listesinin bir özetinden fazla bir şey değilse de bu gene de hiç olmazsa Levy'nin yaptığı çözümlemenin kapsamı hakkında bir ipucu verecektir. Kendisi olgularla ilgili varsayımlar ileri sürdüğünü, aslında ampirik kanıtlamalarla ilgilenmediğini göstermek için büyük çabalar harcıyor. Başlıca Birleşik Devletler, Çin ve Japonya'dan alınmış bir çok örnekler veriyor, ama onun önemle üzerinde durduğu konu toplumları çözümlerken kullandığı çeşitli yapı ve işlev kategorilerindeki değişmezlik ve değişikliklerin mantıksal açıklamasıdır.

Levy'nin yapıtının değeri örgütlü toplumlarda görülen biçimiyle insan eylemini ele alan bütüncül (holistic) yaklaşımda görülür ve bu yaklaşımla çağdaşlaşma olayının yazarca iletilen kavranış duyarlılığı artırılır. Yapıtın sosyolojik kuramdaki alıştırmaya niteliği anlatım ve çözümlemenin daha kolay biçimlerine alışmış olan tarihçilere ve siyasal bilimcilere onun gereksiz yere soyut görünmesine yol açacaktır, ama onun mantığındaki güç insanların davranışlarına dayanak olan yapıların kapsam ve çeşitliliğine karşı dikkatli okuyucuları duyarlı kılmaktan geri kalmıyacaktır. Çağdaşlaşmanın evrensel bir çözücü olarak geleneksel toplumları öylesine çökertici olmasının ve gelişen toplumlar üzerinde o denli derinden istikrar bozucu etkiler yapmasının kuramsal nedenlerinin açıklanması da onları etkileyecektir.

David E. Apter'in Levy'ye ithaf edilen "Politics of Modernization" (1965) (Çağdaşlaşmanın Politikası) adlı yapıtı Levy'nin çözümleme kategorilerinin bazılarını kullanır, ama onun kapsam ve amacı çok daha sınırlıdır. Apter çağdaşlaşmayı gelenekten çağdaşlığa yōnelen tüm dönüşüm süreci açısından değil de gelenekçilikle sanayileşme arasında yer alan geçici bir aşama olması açısından ele alır. Apter görece çağdaşlaşmış toplumlarla görece çağdaşlaşmamış toplumlar arasındaki ayırmadan çok, süreç sorunuyla ilgilenir ve dikkatini çağdaşlaşan toplumların üyelerinin değişen rollerinde yansıyan biçimiyle ideoloji, dürtü ve hareketlilik üzerinde toplar. O çözümlemesini oldukça basit kategoriler içinde sunar. Örneğin yetkinleştirici ve yardımcı değerler; hiyerarşik, piramitsel, ve bölünmüş otorite türleri; gelenekçi, uzlaşıcı ve yenileyici rol türleri; politikanın lâik - özgürlükçü ve kutsal - kolektiflik modelleri. Ama o Birleşik Devletler'de yakın zamanlarda yapılan araştırmalardan geniş ölçüde yararlanır ve çağdaşlaşan toplumların karşılaştıkları bir dizi seçme sorunları konusunda canlı bir izlenim yaratır.

I. Robert Sinaı yapıtının "The Challenge of Modernization : The West's Impact on the Non - Western World" (1964) (Meydan Okuyan Çağdaşlık : Batının Batılı Olmayan Dünya Üzerindeki Etkisi) başlıklı cildinde keza çağdaşlaşan toplumlarda değişen rollerle ilgilenir ve dikkatini toplum kaynaklarını seferber etmek için kararlı önderlerce duyulan gereksinme üzerinde yoğunlaştırır. Onun edindiği izlenime göre yeni devletler güçlü ve disiplinli önderlerden açıkça yoksundur ve dramatik değişlerle açıkladıkları niyetleriyle sağladıkları mütevazı başarılar arasında karşıtlık vardır. Onun yaklaşımı çağdaşlaşma girişimine ortam olan geleneksel kültürlerin çerçevesine dikkati çeker ve geleneksel birikimlerinde amaçlı örgüt deneyimine rastlanmayan toplumlardan kurumlarını çağdaş işlevlere uyarlama yeteneğini geliştirmeleri acaba beklenebilir mi sorusunu ortaya atar.

Yayımlanacak bir yapıtında Sinaı, güdümlü sosyal değişme için alışılmamış bir yeteneğe sahip olduklarını ispatlayan, Çin, Japonya, Meksika, Rusya ve Türkiye gibi, gelişmenin değişik aşamalarında bulunan beş topluma yollama yaparak bu temayı daha ayrıntılı bir biçimde ele alır.

Çağdaşlaşmayla simgelenen işlevlerdeki devrim'e kurumlarını uyarlamaya çalışan değişik toplumların izledikleri çeşitli yolları incelerken, doğal olarak siyasal gelişme üzerinde özellikle durulmaktadır. Bu alanda bir öncü olan Edward Shils, —önce "Comparative

Studies in Society and History, II" (1959 - 60) (Toplum ve Tarihte Karşılaştırmalı Araştırmalar, II) adlı yapıtta yayımlanan— "Political Development in the New States" (Yeni Devletlerde Siyasal Gelişme) başlıklı çalışmasında geleneksel sistemlerin çeşitliliğini, dolayısıyla da değişimin alabileceği ayrı siyasal biçimleri açıkça vurgular. Onun tasarladığı siyasal gelişmelerin seçenekselsel biçimleri yalnız siyasal demokrasiyi değil, ama aynı zamanda vesayet altındaki demokrasiyi, çağdaşçı oligarşileri, totaliter oligarşiyi ve geleneksel oligarşiyi de kapsar. O çağdaşçı seçkinlerin niteliğinin kritik değişken olduğu konusunda Sinaî ile aynı görüştedir, ama yeni devletlerin elverişli önderler bulacakları hususunda daha iyimserdir.

James S. Coleman ile birlikte "The Politics of Developing Areas" (1960) (Gelişen Bölgeler Politikası) adlı yapının yayımcılığını yapan Gabriel A. Almond'un çalışması da siyasal bilimciler arasında aynı biçimde etkili olmaktadır. Almond'un giriş bölümü, siyasal, ekonomik ve sosyal değişimin gerektirdiği görevleri yerine getirmek için çeşitli siyasal sistemlerin hangi yollarla seferber edilebileceğini anlama aracı olarak yapısal- işlevsel çözümleme üzerinde özellikle duruyor. Bu yaklaşım yalnızca içinde yaşanan çağın Batılı kurumlarının özünde "çağdaş" oldukları görüşüne bağlanmış olan siyasal bilimciler üzerinde yararlı etkiler yapmaktadır, ama bu sempozyumda seçilmiş ülkelere ilişkin öbür bölümlerde onun modeline sistemli olarak yer verilmiş değildir. Almond ve arkadaşları New York'ta "Committee on Comparative Politics of the Social Science Research Council" (Sosyal Bilim Araştırma Kurul'u Karşılaştırmalı Politika Komitesi) tarafından desteklenen "Studies in Political Development" (Siyasal Gelişme İncelemeleri) adlı önemli diziyi de plânlanmış bulunmaktadırlar. Bu dizide bürokrasi, eğitim, ulaştırma, siyasal kültür üzerine işbirliği yapılarak hazırlanan kitaplar bu alanlardaki en yetenekli bilim adamlarını bir araya getirmiş bulunmaktadır. Bu dizil Japonya ve Türkiye ile ilgili ve aşağıda tartışması yapılan karşılaştırmalı bir incelemeyi de içine alıyor. Siyasal partiler ve siyasal gelişmede bunalımlar üzerinde yeni kitaplar da hazırlanıyor.

Fred W. Riggs, "Administration in Developing Countries: The Theory of Prismatic Society" (1964) (Gelişen Ülkelerde Yönetim: Prismatic Toplumun Kuramı) adlı yapıtında geçişsel toplumlarda kurumsal değişimin sorunlarını kavramlaştırmaya çalışıyor. "Prismatic" deyimini "kaynaşmış" geleneksel tarım toplumlarıyla "yayılmış" sanayi toplumları arasındaki ara aşamayı betimleme amacını taşır ve Riggs anılan toplumların bu ara "prizma"sından geçtikleri

sırada karşılaştıkları sorunları inceler. Filipinler'deki araştırmasına dayanarak yönetsel düzeyde artan işlevsel özelliğin sorunlarıyla ilgilendiği öiçüde Riggs yararlı katkılarda bulunur. Ama o, onyedinci, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda "prizma" aşamasından geçen Avrupa toplumlarının çok daha hacimli kanıtlarını kullanmaz.

Ekonomistler de, sosyologlar gibi, oldukça dar bir belirlenimcilik eğilimi içindedirler. W.W. Rostow, "Stages of Economic Growth" (1960) (Ekonomik Büyümenin Aşamaları) adlı yapıtında geleneksel toplumlarca simgelenen ayrımları pek ciddiye almaz. O liberal bir ekonomik belirlenimci gibi görünür ve "yüksek kitle tüketimi" düzeyine ulaşma başarısının toplumlar arasındaki kurumsal ayrımları sona erdirmeye ve onları daha önce çağdaşlaşan toplumlarca simgelenen modele doğru yönlendirmeye başlayacağına inanır. Bununla birlikte onun düşünceleri yararlı tartışmalara yol açmış, görüşlerinin tartışıldığı uluslararası bir konferansta bir çok ilginç sorunlar ortaya atılmış ve konferansın bildirileri kendisince yayımlanan "The Economics of Take-off into Sustained Growth" (1963) (Sürekli Büyümeye Doğru Kalıkış Ekonomisi) adlı yapıt'da toplanmıştır. A. F. K. Organski'nın "Stages of Political Development" (1965) (Siyasal Gelişmenin Aşamaları) adlı yapıtında da, aslında belirlenimciliği ekonomik olan şu dönemleştirme ileri sürülür: İikel birleşme, sanayileşme, ulusal gönenç, bolluk.

Danikwart A. Rustow'un yakında çıkacak olan "A World of Nations : The Dynamics of Modern Politics" (Bir Uluslar Dünyası : Çağdaş Politikanın D'namikleri) adlı çalışması daha çok siyasal niteliklidir ve demokratik - totaliter süreklilik içinde çağdaşlaşan toplumların değişmeyi kurumsallaştırırken kullandıkları çeşitli yollarla ilgilidir. Gene bunun gibi, yayımcısı Karl von Vorys olan ve "Annals of American Academy of Political and Social Science" (Amerikan Akademisinin Siyasal ve Sosyal Bilim Yıllıkları)'nın 358. Cildi olarak yayımlanan "New Nations : The Problem of Political Development" (Yeni Uluslar : Siyasal Gelişme Sorunu) adlı bir sempozyum seçilmiş. ölkelerdeki gelişme, önderlik modelleri ve politikalar sorunlarını ele alır. Bu konuda önde gelen araştırmacılardan biri olan Lucian W. Pye'in denemeleri "Aspects of Political Development" (1966) (Siyasal Gelişme Yolları) adlı çalışmada toplanmıştır.

İnsan davranışının perspektif'inden görünen biçimiyle çağdaşlaşma sorunu üzerinde de çok ilginç çalışmalar yapılmaktadır. Hızlı değişme zamanlarında sürekli bir istikrar sağlamak için gerekli olan gerilimli yönetimi hükümetlerin nasıl başaracaklarını anlamının bir

aracı olarak Karl W. Deutsch'un "Nerves of Government : Models of Political Communication and Control" (1963) (Hükümet'in Sınır Sistemi : Siyasal İletişim ve Denetim Modelleri) adlı yapıtı siber-netik kuramını kullanır. Gene Everett E. Hagen benzer biçimde, "On the Theory of Social Change : How Economic Growth Begins" (1962) (Sosyal Değişme Kuramı Üzerine : Ekonomik Büyüme Nasıl Başlar) adlı yapıt'da ekonomik olanakların potansiyelini anlamak için geleneksel toplumlarda önderlerin yeteneğini belirtmek üzere sosyal psikologların ortaya koydukları tutum değişimleri üzerinde başlıca çalışmalarını yoğunlaştırır. Lucien W. Pye'in ilgiyi özellikle canlandırıcı nitelikteki "Politics, Personality, and Nation - Building : Burma's Search for Identity" (1964) (Politika, Kişilik ve Ulus - Yaratma : Burma'nın Kimlik Arayışı) adlı yapıtı önderlerin geleneksel yaşam biçiminin görece istikrarını bırakmalarından sonraki aşamada başgösteren kimlik sorunlarını ve ayrıca kendilerini izleyenlerle arasındaki organik bağlılığı koruyarak yeni bir kimlik yaratmağa çalışırken kullandıkları araçları grafik ayrıntılarla betimler.

Çağdaşlaşma konusundaki başlıca görüşlerle ilgili bu tartışma büyük ölçüde Birleşik Devletlerde yayımlanan kitaplarla sınırlandırılmıştır. İçin son derece dar kapsamlı görünebilir, ama şu bir gerçektir ki çağdaşlaşmanın incelenmesi alanında bu başlangıç aşamasındaki genelleme çalışmalarının büyük çoğunluğu Amerikalılarca yapılmış bulunmaktadır. Bu çalışmaların çoğu dünyanın başka yerlerinde ve çeşitli yabancı dillerde araştırmaları yürüten bilim adamlarınca gerçekleştirilmiştir ve böyle bir çalışmanın üstün yanlarından biri de Yeni Dünyanın eski dünyaya bakarken geliştirdiği yeni görüşünü yansıtmasıdır. Bununla birlikte bu çalışmanın bazı zayıf yönleri de vardır. Örneğin betimlenen olayların eylem alanından çok uzaklarda meydana gelmesi, özün yitirilmesi pahasına düzenleyici kavramlar ile yöntembilim üzerinde ağırlıkla durulmasına yolaçan aşırı soyutlama - öyle ki 'ikincisi görülebilen' bir iz bırakmaksızın - bazan tamamiyle yok olur.

Konuyla ilgili çeşitli disiplinlerde, bu genellemelerin temelinde yer alan daha uzmanlaşmış konuların araştırılması kısa zamanda bir çok dillerde bilimsel yapıtların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Eğer bu konu yeterince geniş anlamıyla ele alınırsa, insan ve toplum bilimlerinde yakın kuşaklar içinde yapılan bir çok araştırmanın şu ya da bu biçimde çağdaşlaşmanın incelenmesiyle ilgili olduğu görülür ve bu bilgi birikiminden yararlanmak için büyük bir kütüphanenin kaynaklarına başvurmamak gerekir. Bu bilginin günümüzdeki

akışı antropoloji, ekonomi, tarih, siyasal bilim ve sosyoloji üzerine UNESCO tarafından yayımlanan uluslararası yıllık bibliyografyalarda izlenebilir. Burada çağdaşlaşan toplumların karşılaştırılmasına ilişkin daha özel çalışmaların bir kaçını incelemek yeterlidir.

Karşılaştırma sorunları

Tek tek toplumların tarih boyunca gelişmiş kurumları arasındaki karşılıklı ilişki ve yakın yüzyıllardaki hızlı bilgi artışından kaynaklanmış bulunan evrensel geçerlikteki değer ve iş standartları bir süreç olarak çağdaşlaşma sorununun en önemli yönleridir. Bu sorun çağdaşlaşmayı inceleyenler arasında tartışmalı olan noktaların büyük çoğunluğunu içerir ve karşılaştırma yöntemiyle incelenmeye de özellikle elverişlidir.

Tartışılan noktalardan biri ölçme konusudur ve karşılaştırmalı doyurucu istatistikler genellikle ancak son yıllarda elde edilebilmiştir. Bu alandaki öncü bir çalışma, Yale Üniversitesinde, Siyasal Veri Programı için M. Russett ve başkalarınınca yayımlanan "World Handbook of Political and Social Indicators" (1964) (Siyasal ve Sosyal Göstergeler Dünya Elkitabı) adlı kitaptır. Bu elkitabı ölçülebilir özellikler hakkında çok sayıda ülkeler için elde bulunan bütün sayısal temel verileri bir araya getirir ve karşılaştırma amacıyla bunları hem gros, hem de kişi başı değerler olarak tablolar halinde düzenler. Kitap ayrıca siyasal ve sosyal göstergelerle modeller arasındaki ilişkiyi gösterir ve dokuz gösterge temeline dayanarak ülkeleri beş gelişme aşamasına göre sıralar. Ondört ülkeyi kapsayan en yüksek aşama, bütünleşme döneminde bulundukları irdelenebilen toplumları tanımlarken, yukarıdaki 3. Bölümde, 82-83. sayfalarda ele alınmıştır. Yayımcılar, bu tahminlerin geçerliliğinden kuşkulenmakta Oskar Morgenstern'in "On the Accuracy of Economic Statistics" (2. baskı, 1963) (Ekonomik İstatistiklerin Tutarlılığı Üzerine) adlı kitap'ta yaptığı kadar ileri gitmemekte ve kullandıkları rakamların sağlıklı ve karşılaştırmada elverişli olmaları konusunda makul düzeyde ölçülü davranmaktadırlar.

Bu "Dünya Elkitabı" kapsam bakımından W.S. ve E.S. Woytinsky tarafından yayımlanan "World Population and Production" (1953) (Dünya Nüfusu ve Üretim) ve "World Commerce and Governments" (1955) (Dünya Ticareti ve Hükümetler) adlı derlemelerden daha az tutkuludur, ama malzemesinin sunulmasındaki teknik çok daha üstündür. Birleşmiş Milletlerce çıkarılan temel diziyi de kapsayan karşılaştırmalı istatistikleri derlemek için yapılan öteki girişimlere

"World Handbook"un (Dünya Elkitabı) dipnotlarında yollama yapılmıştır.

Arthur S. Banks ve Robert Textor'un yapıtı "A Cross - Polity Survey" (1963) (Bir Karşıt - Politika İrdelemesi) bir deneyim olarak siyasal, ekonomik ve sosyal değişkenlerin karşılaştırılmasıyla özellikle ilgilenir ve elliyedi siyasal, sosyal değişkene göre 115 toplumu sıraya dizer. Sonra bu değişkenler ikiye ayrılır, kompüter yöntemlerle bütün ülkeler için başka verilerle karşılaştırılarak denetlenir. Bu yöntemle, örneğin, sadece hangi ülkelerin tarımsal nüfus oranlarının yüksek (yüzde 66'nın üzerinde) ya da orta (yüzde 34-36), orta ya da düşük (yüzde 16-33), yahut düşük ya da çok düşük (yüzde 16'nın altında) olduğunu değil, ama aynı zamanda öteki ellialtı değişkenden hangilerinin bu dört oransal düzeyin herbiriyle eşgüdüm içinde olduğunu öğrenme olanağını da sağlar. Şunu da eklemek gerekir ki bu alıştırma için seçilmiş değişkenlerin iki tanesi daha önceki bir formülleştirme sırasında, yukarıda 3 ve 4. bölümlerde belirtilen dönemleştirme ve tipleştirmedir. Okuyucu Banks ve Textor'ın kitap metninin 77-80 sayfalarına ve ekli kompüter bölümünün 81-86 paragraflarına başvurarak anılan biçimde gruplaştırılmış toplumlar arasındaki eşgüdüm derecesini sınayabilir.

"Cross-Polity Survey"ın (Karşıt-Politika İrdelemesinin) sınırlandırıldığı bir nokta aslında istatistiksel olan ve nesnel biçimde sınanabilen ölçütlere değişkenlerin ancak üçte birinin dayalı bulunmasıdır. Ayrıca onıklı değişken öznel ölçütlere dayalıdır, ama bunlar makul tartışmalara elverişli biçimde ve yeterli açıklıkla tanımlanmışlardır. Bunlar, örneğin, yukarıda belirtilen dönemleştirme ve tipleştirmeyi, ayrıca "seçim sistemlerini", "grup muhalefeti özgürlüğünü" "bürokrasinin karakterini" ve benzer özellikleri içerir. Bunlar pekâlâ toplumların evrensel nitelikleri olabilirler, ama bunların hangi ölçüde ortak nitelikler olduğu öznel bir değerlendirme sorunudur ve bu yönüyle de tartışmalı bir konudur. Elliyedi değişkenin nerdeyse yarısını oluşturan üçüncü bir grubun değişkenleri, hem öznel ölçütlere dayalıdır, hem de ya elverişsizce tanımlanmıştır, ya da yönlendirilmelerinde evrensel olmaktan çok esaslı biçimde Batılı'dır. Bu gibi değişkenler, başkalarına ek olarak "Batılılaşmayı", "hükümet istikrarını", "önderlik karizmasını", "derneksel grupların çıkar eklemlemesini" içerir.

Kabul etmek gerekir ki bu durum Banks ve Textor'ın yargısını değil de daha çok davranış bilimlerinin durumunu yansıtır. Yazarlar varolan en iyi ölçütleri seçmiş bulunuyor, ama bilğimiz bir çok si-

yasal ve sosyal özelliklerin evrensel ölçüde uygulanabilir olduklarını kabule yeterli düzeyde incelemelerden yoksundur. Bu sınırlamalara karşın, "Survey"ın (İrdeleme'nin) kullanım olanakları Philip M. Gregg ve Arthur S. Banks'ın şu yapıtında iyi betimlenmiştir: "Dimensions of Political Systems: Factor Anaysis of A Cross-Polity Survey", American Political Science Review, LIX (September 1965), 602-614 (Siyasal Sistemlerin Boyutları : Bir Karşıt-Politika İrdelemesinin Faktör Analizi, Amerikan Siyasal Bilim Dergisi, LIX (Eylül 1965), 602-614).

Bir çok ölçme çabaları arasında şu yapıtların karşılaştırmalı araştırmacılar için değerine özellikle dikkat çekilmelidir: "Economic Development and Cultural Change (1956-64) (Ekonomik Gelişme ve Kültürel Değişme) adlı organ'da Simon Kuznets tarafından bir dizi makale olarak yayımlanan "Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations" (Ulusların Ekonomik Büyümesinin Nicel Yönleri); Norton Gins-Burg, "Atlas of Economic Development (1961) (Ekonomik Gelişmenin Atlası); Karl W. Deutsch, "Social Mobilization and Political Development", (Sosyal Hareketlilik ve Siyasal Gelişme), American Political Science Review LV (September), 493-514 (Amerikan Siyasal Bilim Dergisi) (Eylül); ve Frederick Harbison ve Charles A. Myers'in "Education, Manpower and Economic Growth: Strategies of Human Resource Development (1964), Chapter 3. (Eğitim, İşgücü ve Ekonomik Büyüme: İnsan Kaynaklarını Geliştirme Stratejileri (1964), Bölüm 3.) adlı yapıt'ta incelenen insan kaynaklarını geliştirme düzeylerine ilişkin göstergeler.

Bu kitabın daha önceki bölümlerinde belirtilen nicel ölçülerin kaynaklarına da dikkatin çekilmesi gerekir. Bilginin üretilip dağıtılmasına ayrılan kaynakların oranıyla ilgili 12. sayfadaki kestiriler Fritz Machlup'un "The Production and Distribution of Knowledge in the United States (1962), Chapter 9 (Birleşik Devletlerde Bilginin Üretim ve Dağıtılması, (1962), Bölüm 9) adlı yapıt'dan; bilimsel yayınların ve personelin artışına ilişkin 12-13. sayfalardaki rakamlar Derek J. de Solla Price'in "Science Since Babylon" (1961) (Babil'den Bu Yana Bilim) adlı yapıt'dan (s. 94-111); ondokuz ve yirminci yüzyıllarda şiddetin artışına ilişkin 33. sayfadaki tahminler Lewis F. Richardson'ın "Statistics of Deadly Quarrels" (1960) (Ölümle Sonuçlanan Kavga İstatistikleri) adlı yapıt'dan; hayvanların ve insan sorunlarının yapı ve işlevi arasındaki benzerlik John T. Bonner'in "Cells and Societies" (1955) (Gözeler ve Toplamlar) adlı yapıt'dan; 1, 3 ve 4. bölümlerde siyasal, ekonomik ve sosyal gelişme düzeylerine ya-

pılan çeşitli yollamalar "Cross-Polity Survey"ın (Karşıt-Politika İrdelemesi) ve Russet ile meslektaşlarınca yayımlanan "World Handbook"un (Dünya Elkitabı) kaynaklarından alınmıştır.

Yakınlarda yapılan araştırmaların ortaya koyduğu karşılaştırmalı çağdaşlaşmanın sorunlarına hakkını vermek için ayrıca tam bir ciltlik bir çalışma gerekecektir. Şu kadarını söylemek yeterlidir ki, bu bağlam içinde, sosyolog ve iktisatçıların büyük çoğunluğu ve siyasal bilimcilerin de bir çoğu tarafından benimsenen ve aslında Batılı olan, biçim, işlevi izler yolundaki kuramsal varsayıma dayalı, çağdaşlaşma geleneği yıkacaktır görüşüne yönelik katı bir önyargı bugüne değin yapılmış olan ampirik araştırmalarla desteklenmiş değildir. Antropologlar ve tarihçiler öğrenim ve deneyimleri nedeniyle geleneğin dayanıklı gücünden daha çok etkilenirler ve siyasal bilimciler de gene eğitimlerine ve araştırmalarının yönüne göre bu sorundan ötürü bölünmüşlerdir. Onların görüşü şöyledir: biçim işlevi izler, ama değişen işlevlere uyarlanma ancak dar anlamda gerçekleşir. Biçimler başlangıçta öylesine değişik ve değişen işlevlere uyarlanma yetenekleri öyle çeşitlidir ki, kuramsal varsayımların ister istemez çeşitliğe dayandırılmaları ve araştırmanın da bu değişik biçimlere ve onların uyarlanabilirliklerine yöneltilmesi gerekir.

Her ne kadar değişik bir çerçeve içinde ve değişik bir amaçla da olsa, bu olguya ilişkin iyi bir açıklamayı Harry Eckstein'in "A Theory of Stable Democracy" "Research Monograph No: 10, Center of International Studies, Princeton University" (1961) (Bir İstikrarlı Demokrasi Kuramı, Araştırma Monografisi No: 10, Uluslararası Araştırmalar Merkezi, Princeton Üniversitesi) adlı yapıtında buluruz. Eckstein 'in geliştirdiği temaya göre siyasal sistemlerin istikrarlı olmaları için toplumda geçerli olan ailesel, ekonomik ve sosyal otorite modelleriyle uyum içinde bulunan bir otorite modeline sahip olmaları gerekir. Buna benzer bir çözümleme yolu da siyasal kültür üzerine yazılmış bazı yapıtlarda geliştirilmiştir. Özellikle Gabriel A. Almond ve Sidney Verba'nın "The Civic Culture" (1963) (Yurttaşlık Kültürü) Birleşik Devletler'de İngiltere'de, Almanya'da, İtalya ve Meksika'daki siyasal tutumları karşılaştırır; Clifford Geertz, yayımcı, "Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa" (1963) (Eski Topluluklar ve Yeni Devletler: Asya ve Afrika'da Çağdaşlık Arayışları); J.J. Spengler and R. Braibanti, yayımcılar, "Tradition, Values, and Socioeconomic Development" (1961) (Gelenek, Değerler ve Sosyoekonomik Gelişme) ve Lucian W. Pye and Sidney Verba, yayımcılar, "Political Culture and Political Deve-

lopment" (1965) (Siyasal Kültür ve Siyasal Gelişme). William B. Hamilton tarafından yayımlanan, "The Transfer of Institutions" (1964) (Kurumların Aktarılması) ba lı ına karşın, izlenmesi daha olası bir yol olarak, daha ileri toplumlardan kurumların aktarılmasını değil de daha çok yerli kurumların d n  m n  vurgular.

Geniş bir ülkeler tayfını kapsayan kar ıla tırmaların ortaya  ıkarı ı sorunlar hâlâ daha yeni yeni araştırılmaktadır. "World Handbook" (Dünya Elkitabı) gibi "Yale Political Data Program" (Yale Siyasal Veri Programı)  r n  olan, Richard L. Merritt ve Stein Rokkan tarafından yayımlanan "Comparing Nations : The Uses of Quantitative Data in Cross-National Research" (1966) (Ulusların Karşılaştırılması : Ulusal Test Ara tırmasında Nicel Verilerin Kullanılması) adlı yapıt bu sorunlara en iyi bir giri tir. Bu alandaki bir çok özel araştırma arasından burada sadece bir kaçına yer verilebilecektir : Julian H. Steward, "Cross-Cultural Regularities of Contemporary Change", ( a da  De i menin Cross-Kültürel D zenlilikleri), Kyoto American Studies Seminar Publications, No. 2 (1956), 9-17 (Kyoto Amerikan Ara tırmaları Seminer Yayınları); National Bureau of Economic Research (Ulusal Ekonomik Ara tırma B rosu) tarafından yayımlanan "The Comparative Study of Economic Growth and Structure : Suggestions on Research Objectives and Organization" (1959) (Ekonomik Büyüme ve Yapının Kar ıla tırmalı İncelenmesi : Ara tırma Erekleri ve  rg t üzerine  neriler); Stanley H. Udy, Jr., "Organization of work : A Comparative Anaysis of Production Among Non-industrial Peoples" (1959) (İçin  rg tlenmesi : Sanayile memi  Halklar Arasında Yapılan Kar ıla tırmalı Bir  retim   z mlemesi); ve Amitai Etzioni, "A Comparative Analysis of Complex Organizations (1961) (Karmaşık  rg tlerin Kar ıla tırmalı Bir   z mlenmesi) (1961).

Doğu Asya uyarlanmaya karşı sistemi olduğu gibi alma konusundaki tarti manın başlıca deneme alanlarından birisidir ve John K. Fairbank, Edwin O. Reischauer, Albert M. Craig, "East Asia : The Modern Transformation" (1965) Doğu Asya :  a da  D n  m) başlıklı tarih yapıtlarının "History of East Asian Civilization" (Doğu Asya Uygarlığı Tarihi) adlı ikinci cildinde, Çin, Japonya ve komşu  lkelerdeki  a da la manın geleneksel bağlam içinde gerçekleşmekte olduğunu göstermek için büyük çaba harcarlar. Onların vardıkları sonuca göre "tamamiyle  a da la mı  bir Doğu Asya'nın gerek yüzeysel kültür modelleri, gerekse daha derin d  nce ve değerler bakımından  a da la mı  Batı'nın bir yansılanmasından başka bir şey olmayacağını

varsaymak için bir neden yoktur" (s. 9). Edwin O. Reischauer, Japon dergilerinde yayımlanan ve U.S. Information Service tarafından broşürler halinde İngilizce olarak yeniden basılan, "A New Look at Modern History" (1962) (Çağdaş Tarihe Yeni Bir Bakış) ve "Toward a Definition of 'Modernization'" (1965) ('Çağdaşlaşma'nın Bir Tanımına Doğru) başlıklı denemelerinde çeşitli kurumlarca yerine getirilen ortak işlevler temasını daha derin bir biçimde geliştirir. Hideo Kishimoto "Journal of World History", VII (1963), 871 - 874'de (Dünya Tarihi Günlüğü) de, "Modernization versus Westernization in the East", (Doğu'da Batılılaşmaya Karşı Çağdaşlaşma) adlı çalışmada benzer bir görüşü ileri sürer

Kültürel çeşitlilik teması Asya Araştırmaları Birliği'nin Çağdaş Japonya ile ilgili Konferansı tarafından planlanan beş sempozyumda ayrıntılı olarak incelenmektedir ve bunlardan ikisi şimdiden yayımlanmış bulunuyor : Marius B. Jansen, yayımcı, "Changing Japanese Attitudes Toward Modernization" (1965), (Çağdaşlaşmaya, Yönelik Değişen Japon Davranışları) ve William W. Lockwood, yayımcı, "The State and Economic Enterprise in Japan" (1965) (Devlet ve Japonya'da Ekonomik Girişim). Bu dizi çağdaşlaşmaya ilişkin geniş Japon araştırmasından yararlanır ve Japon deneyiminde özel ile evrensel arasındaki ilişki konusunda en önemli bir inceleme olduğu izlenimini verir.

Çin üzerine benzer kapsam ve derinlikte bir çalışma yoktur. John K. Fairbank, Ssu-yü Teng ve başkaları, notları ve kaynakçayı kapsayan bir ciltle birlikte "China's Response to the West, a Documentary Survey 1839-1923 (1954) (Çin'in Batı'ya Yanıt'ı, Belgesel bir İrdeleme 1839-1923, '1954'). Fairbank "Journal of World History" (Dünya Tarihi Günlüğü), III (1956), 381 - 406'da, "China's Response to the West : Problems and Suggestions" (Çin'in Batı'ya Yanıt'ı : Sorunlar ve Öneriler) başlıklı makalesinde bu sorun'un incelenmesi için bir dönemleştirme çerçevesi öneriyor. Bu konuda antropolojik bir yaklaşımla yapılan başka bir Doğu Asya araştırması da şu : Manning Nash, "The Golden Road to Modernity : Village Life in Contemporary Burma" (1965) (Çağdaşlığa Giden Altın Yol : Çağımızın Burma'sında Köy Yaşamı).

Japonya'nın ve Çin'in değişik deneyimleri arasındaki karşılaştırmalar da bir hayli dikkatle ele alınmaktadır. Bu çalışma Allan B. Cole'un "Contrasting Modernization in China and Japan", (Çin ve Japonya'nın Karşıt Çağdaşlaşmaları), Chung Chi Journal (Hong Kong), IV (May 1965), 99 - 138, adlı yapıt'ında özetlenmiştir. Japonya, Çin ve

Rusyayı kapsamına alan daha geniş bir karşılaştırma şu yapıt'da ele alınmıştır: Cyril E. Black, "Ajiya kindaike no dotei" [Asla's path to modernization] (Asyayı Çağdaşlaşmaya Götüren Yol), Jiyu, VII (Oktober 1965), 92 - 99. Bu konuda Hokkaido Üniversitesinde düzenlenen bir konferansın sonuçları Shigeto Toriyama ve Tsuguo Togawa tarafından "'Kindaika' o meguru hokoku to toron" [reports and discussion on "Moderrization"] ("Çağdaşlaşma" üzerine raporlar ve tartışmalar), "Slavic Studies" (Hokkaido University), X (1966). 71 - 84'de açıklanmıştır

Robert E. Ward ve Dankwart A. Rustow'un "Political Modernization in Japan and Turkey" (1964) (Japonya ve Türkiye'de Siyasal Çağdaşlaşma) adlı yapıtının Doğu ve Batı Asya arasında bir köprü kurması İngiltere, Japonya, Türkiye ve Birleşik Devletlerin bilim adamlarından yararlanan u'uslararası eşsiz bir girişimdir. Her iki ülke de birikim olarak güçlü bir yönetime sahiptir ve hiç biri doğrudan doğruya yabancı bir yönetim altına girmiş değildir, bununla birlikte geleneksel kurumlarının yapılarında varolan bir çok karşıtlıklar onların bugünkü gelişme düzeylerindeki ayrımları açıklamaya yardımcı olur.

Daniel Lerner'in "The Passing of Traditional Society : Modernizing the Middle East" (1958) (Geleneksel Toplumun Yokoluşu : Orta Doğunun Çağdaşlaştırılması) adlı öncü araştırması, Manfred Halpern'in "The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa" (1963) (Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da Sosyal Değişme Politikası) adlı çalışmalar Orta Doğudaki çağdaşlaşmaya ilişkin değerli genel yorumlardır. Tek tek ülkelerle ilgili şu önemli çalışmalar vardır : Douglas E. Ashford, "Political Change in Morocco (1961) (Fas'da Siyasal Değişme); Bernard Lewis "The Emergence of Modern Turkey" (1961) (Çağdaş Türkiyenin Doğuşu); Roderic H Davison, "Reform in the Ottoman Empire", 1856-1876 (1963) (Osmanlı İmparatorluğunda Reform); William R. Polk, "The Opening of South Lebanon", 1788-1840 : A Study of the Impact of the West on the Middle East" (1963) (Güney Lübnan'ın Açılışı : Batı'nın Orta Doğu Üzerindeki Etkisine İlişkin Bir İnceleme); Charles A. Micaud, Clement Moore ve L. Carl Brown, "Tunisia : The Politics of Modernization" (1964) (Tunus : Çağdaşlaşma Politikası); Robert L. Tignor, "Modernization and British Colonial Rule in Egypt", 1882-1914 (1966) (Çağdaşlaşma ve Mısırda Britanya Sömürge Yönetimi) ve Robert G. Landen'in yakında çıkacak "Oman in the Late Nineteenth Century and After" (Ondokuzuncu Yüzyıl Sonlarında ve Daha Sonra Umman) adlı yapıtı.

İngilizce kitapların bu kısa giriş listesine, Georges Balandier,

Jacques Bercque, Roger Le Tourneau, Robert Montagne, Jean-Louis Miège gibi Fransız bilim adamlarınca İslâm toplumları üzerine yapılan geniş ve derin araştırmaları da eklemek isterdik, ama yer darlığından bunu yapamadık. Arapça ve Türkçe dillerinde de ve bu ülkelerin Batı dillerinde yazan bilim adamlarınca da önemli çalışmalar yapılmıştır.

Avrupa'nın bu denli bir parçası olan, ama çağdaşlaşma kuramının çerçevesini yapan Batı Avrupa toplumlarından kurumsal mirasıyla böylesine ayrılan Rusya üzerinde de kuşkusuz esaslı araştırmalar yapılmaktadır. Ne var ki Bolşevik ihtilâli ideolojik tansiyonu o denli yükseltmiştir ki İkinci Dünya Savaşı ertesine değin bir çağdaşlaşma örneği olarak Sovyet Rusya'nın incelenmesine başlanmamıştır. "The Transformation of Russian Society : Aspects of Social Change Since 1861" (1960), (Rus Toplumunun Dönüşümü : 1861'den Bu Yana Sosyal Değişmenin Yönleri) adlı ve Cyril E. Black'ın yayımladığı çalışmada otuzsekiz yazar, serflerin kurtuluşundan sonraki bütün dönem içinde değişmezlik ögesi ile değişme ögesini ve gerçekte özel ile evrensel olanı birbirinden ayırmağa çalışmışlardır. Yalnız Sovyet dönemi hakkında da şu araştırmalarda benzer soruların tartışması yapılmıştır : Barrington Moore, Jr., "Terror and Progress USSR : Some Sources of Change and Stability in the Soviet Dictatorship (1954) (Terör ve İlerleme SSCB : Sovyet Diktatörlüğünde Değişme ve İstikrarın Bazı Kaynakları); Raymond A. Bauer, Alex Inkeles, Clyde Kluckhohn, "How the Soviet System Works : Cultural, Psychological and Social Themes (1956) (Sovyet Sistemi Nasıl Çalışıyor : Kültürel, Psikolojik ve Sosyal Temalar) ve Allen Kassof tarafından yakında yayımlanacak olan, "The Prospects for Soviet Society" (Sovyet Toplumunun Beklentileri).

Zbigniew Brzezinski ve Samuel P. Huntington karşılaştırmalı bir çalışma olan "Political Power" (Siyasal İktidar) : USA/USSR adlı yapıt'da iki ülkedeki baslıca iktidar ve politika kategorilerini inceler ve bu ülkelerin kendilerine özgü geleneksel birikimlerine uygun ayrı yolları izleyerek çağdaşlaşmalarının olası bulunduğu sonucuna varır.

Sovyet kuramcıları bu sorulara doğallıkla değişik bir açıdan yaklaşıyor. Bu konudaki resmi ders kitabı "Fundamentals of Marxism-Leninism" (Marksizm-Leninizmin Temelleri) (2. bası, 1963) şu varsayım üzerinde yoğunlaşan bir tarih kuramı geliştirir : Sovyet gelişme modeli Marksizm'in doğru örneğidir ve öteki bütün ülkelerin izlemek zorunda bulundukları bir modeldir. Daha bilimsel ve pragmatik bir Sovyet yorumunu G.V. Osipov'un yayımladığı "Sotsiologiya v SSSR [sociology in the USSR] (SSCB'de sosyoloji) adlı yapıt'da buluruz Bu çalışma seçilmiş ekonomik ve sosyal sorunlara ve uluslararası bazı

karşılaştırmalara ilişkin çok sayıda belgeleri içerir. Yeni devletlerin gelişmesine ilişkin temsili Sovyet görüşleri "The Third World in Soviet Perspective" (1965), (Sovyet Perspektifinde Üçüncü Dünya), yayıncısı Thomas P. Thornton, adlı yapıtta yer almıştır. Sovyet bilim adamları Afrika, Asya ve Latin Amerikanın halkları ve sorunları hakkında da geniş çapta yayın yapıyor ve araştırmalar Bilimler Akademisinin desteğiyle yürütülüyor :

Bir seçeneysel Marksist görüş, Henri Lefebvre tarafından "Introduction a la modernite" (1962) (Çağdaşlığa giriş) adlı çalışmada geliştirilmiştir. 1958'de parti'den çıkarılan ve önde gelen bir komünist aydın olan Lefebvre Marksizmi çağdaşlaşma sürecinin temel öğelerini tanımlamanın bir aracı olarak çağdaş sosyolojik kuram açısından yeniden yorumlama yollarını arar.

Antropologların, tarihçilerin ve bazı siyasal bilimcilerin geçmişten miras alınan siyasal kurumların yaptıkları sürekli etki üzerinde önemle durmaları çağdaş bir perspektiften görülen biçimiyle daha eski tarihe yeniden ilgi duyulmasına yol açmaktadır. Bu çalışmaların en geniş biçimde temellendirilmiş olanı, çağdaşlaşmanın önde gelen bir araştırmacısı S.N. Eisenstadt'ın "The Political Systems of Empires" (1963) (İmparatorlukların Siyasal Sistemleri) adlı yapıttır; bu kitap ayrıntılı bir çözümleme ilkesine göre geleneksel siyasal sistemleri betimler ve karşılaştırır. Daha sınırlı toplum gruplarına ilişkin benzer araştırmalar da vardır : H. Steward, yayıncı, "Irrigation Civilizations : A Comparative Study" (1955) (Sulama Uygarlıkları : Karşılaştırmalı Bir İnceleme) ve Karl A. Wittfogel, "Oriental Despotisms : A Comparative Study of Total Power" (1957) (Doğu Despotlukları : Bütünsel İktidar Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme).

Rushton Coulborn'un yayımladığı "Feudalism in History" (1956) (Tarihte Feodalizm) adlı önemli sempozyum, yalnız Batı Avrupa'da değil, aynı zamanda Japonya, Çin, eski Mezopotamya, İran, Mısır, Hint, Bizans İmparatorluğu ve Rusya'da feodalizmin gelişmesindeki tekbiçimlilikleri inceler. Marshall Clagett, Gaines Post ve Robert Reynolds tarafından yayımlanan "Twelfth-Century Europe and the Foundations of Modern Society" (1961) (Onikinci Yüzyıl Avrupası ve Çağdaş Toplum'un Temelleri) adlı çalışma'da Avrupanın geleneksel kurumlarının çağdaş döneme uygunluğu incelenmiştir. Bu iki ciltlik yapıt'a çok önemli bir katkıda bulunan Joseph R. Strayer, Karl W. Deutsch ve W.J. Foltz tarafından yayımlanan "Nation Building" (1963) (Ulus Yaratma) içindeki "The Historical Experience of Nation-Building in Europe", (Avrupa'da Ulus Yaratmanın Tarihsel Deneyimi), s. 17 - 27

adlı çalışmasında İngiltere ve Fransadaki durumları karşılaştırmaktadır. Samuel P. Huntington da "Political Modernization : America vs. Europe", (Siyasal Çağdaşlaşma : Avrupa'ya Karşı Amerika) adlı ilginç makalesinde tarihin daha eski çağına dayanır. Bk. World Politics" (Dünya Politikası), XVIII (April 1966), 378 - 414. Seymour M. Lipset'in "The First New Nation : The United States in Historical and Comparative Perspective" (1963) (İlk Yeni Ulus : Tarihsel ve Karşılaştırmalı Perspektiv Açısından Birleşik Devletler) yapıtı karşılaştırmalı bir çerçeve içinde Amerikan tarihini yeniden yorumlar.

Bunlar belirtilebilecek bir çok kaynaklar arasından başlıkları konuya daha uygun olanların sadece bir kaçıdır ve bu yapıtlar gelişmenin değişik aşamalarındaki toplumlarda çağdaşçı değişimleri karşılaştırır. Buraya dek yapılmış olan iş sadece bir başlangıçtır, ama bu da bizim genellemelerimizin test edilebilmelerinden önce daha çok araştırma yapılmasını gerektiren birbirine bağımlı sorunlardan şüphesiz ikisinin boyutlarını değerlendirmeğe elverişlidir : Bütün toplumları uygulanabilir olan varsayım ve sorularla ilgili kategorilerin üretilmesi amacıyla kuram'ın geliştirilmesi ve insanlığı oluşturan — geleneksel ve çağdaşlaşan — toplumların geçirdikleri ayrı deneyimlerin dikkatle incelenmesi ve karşılaştırılması.

Sorular sormaya ve yanıtlar aramaya devam edelim